

A KÖVETKEZŐ SZÁMOK TARTALMÁBÓL:

- ⊙ A TEHETSÉGGONDOZÁS AZ EGYETEMI KÖNYVTÁROSKÉPZÉSBEN
- ⊙ BEMUTATJUK AZ OTDK DÍJNYERTES ÍRÁSAIT (AZ E-KÖNYVES DRM-TECHNOLÓGIÁK BIZTONSÁGOSSÁGÁNAK VIZSGÁLATA ⊙ TÖBBNYELVŰ TEZAUROSZOK ⊙ FILMELŐZETES ÉS KÖTELEZŐ OLVASMÁNYOK: LEHETŐSÉG A 'Z' GENERÁCIÓ OLVASÓVÁ NEVELÉSÉRE? ⊙ AZ ADATBÁNYÁSZAT ALKALMAZHATÓSÁGÁNAK KÖNYVTÁRI MÓDSZEREI ÉS LEHETŐSÉGEI)
- ⊙ BIBLIOTERÁPIA SZENVEDÉLYBETEGEKNEK
- ⊙ KLINIKAI BIBLIOTERÁPIÁS FOGLALKOZÁSOK
- ⊙ ALTMETRIA – ÚJ MÓSZEREK A TUDOMÁNYOS TEVÉKENYSÉG ÉRTÉKELÉSÉBEN
- ⊙ A WORLDCAT ÉS A „LINKED DATA” – KOOPERATÍV ÉS HÁLÓZATI AUTHORITY ESZKÖZÖK
- ⊙ AZ OCLC – MAGYAR KÖNYVTÁRKÖZIS SZEMMEL
- ⊙ IGAZOLÓBIZOTTSÁGI ELJÁRÁS ÉS B-LISTÁZÁS AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRBAN
- ⊙ GORIUPP ALISZ
- ⊙ KÖNYVTÁR – A KÖNYVTÁR ELŐTT. AZ ELTE EGYETEMI KÖNYVTÁR „ŐSKÖNYVTÁRA” (1561–1635)

HIRDESSZEN A KÖNYVTÁRI FIGYELŐBEN!

KÖZLÉS MEGÁLLAPODÁS SZERINT.
ÉRDEKLŐDNI LEHET A SZERKESZTŐSÉG
CÍMÉN ÉS TELEFONJÁN.

2015/2

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

2015/2

⊙ HELYISMERET VÁLTOZÓ FELHASZNÁLÓI KÖRNYEZETBEN. A SZÁZÉVES BUDAPEST GYŰJTEMÉNY MAI TÖREKVÉSEI ⊙ A DOKTORI ÉRTEKEZÉSEK ELEKTRONIKUS NYILVÁNOSSÁGÁNAK SZABÁLYOZÁSA ⊙ DIGITÁLIS ÁLLAMPOLGÁROKRÓL ÉS INTERNETHASZNÁLATI, INFORMÁCIÓRENDSZEREZÉSI SZOKÁSAIKRÓL ⊙ BIBLIOTERÁPIA NŐKNEK ⊙ TEHETSÉG – ZENE – OLVASÁS. REFLEXIÓK EGY TEHETSÉGGONDOZÁSSAL ÉS KÉPESSÉGFEJLESZTÉSSSEL FOGLALKOZÓ KONFERENCIÁRÓL ⊙ AZ 1. VILÁGHÁBORÚ A KORABELI KÖNYVTÁRI SZAKSAJTÓBAN ⊙ A KÖNYVTÁROSI SZAKVIZSGA MAGYARORSZÁGI GYÖKEREIRŐL KÉPESÍTÉSI RENDSZERÜNK 140 ÉVES JUBILEUMÁN ⊙ KÖNYVISMERTETÉSEK ⊙ REFERÁTUMOK ⊙

A TARTALOMBÓL:

25. (61.) ÉVFOLYAM, 2015. 2. SZÁM

FELELŐS SZERKESZTŐ: Kovács Katalin

SZERKESZTŐK: Kovács Katalin (Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle),
Feimer Ágnes (Külföldi folyóirat-figyelő)

✂ Szerkesztőbizottság elnöke: Hegyközi Ilona

✂ Szerkesztőbizottság: dr. Dippold Péter, dr. Hajnal-Ward Judit, dr. Hangodi Ágnes,
dr. Koltay Tibor, dr. Murányi Lajos, Orbán Éva, Pogány György, Rácz Ágnes, dr. Sipos
Anna Magdolna, dr. Tóth Máté, Villám Judit.

✂ Borítótér: Gerő Éva ✂ Műszaki szerkesztő: Nagy László ✂ Szerkesztőség: OSZK
Könyvtári Intézet, 1014 Budapest, Szent György tér 4–6. (Budavári Palota F. épület) ✂
Telefon: + 36-1-224-3795 ✂ Fax: +36-1-224-3875. ✂ E-mail: kovacs@oszk.hu,
feimer@oszk.hu ✂ Megjelenik: negyedévente. ✂ Egy szám ára: 1500.-Ft + 5% áfa.

✂ Éves előfizetés: 6000.-Ft + 5% áfa + postaköltség ✂ Külföldi előfizetés: 100 euró ✂
Terjeszti: az OSZK Könyvtári Intézet, Könyvtártudományi Szakkönyvtár ✂ Előfizet-
hető: a szerkesztőség címén. ✂ Kiadja: az Országos Széchényi Könyvtár ✂ Felelős
kiadó: az OSZK főigazgatója ✂ Nyomda: Nalors Grafika Kft., Vác ✂ Felelős vezető:
Szabó Gábor ✂ HU ISSN 0023-3773 Index 26408 (Nyomtatott) HU ISSN 1586-5193 (Online)

Lapunkat az alábbi referáló lapok és adatbázisok dokumentálják:

HUMANUS (Humántudományi Tanulmányok és Cikk Adatbázisa),

Library Literature and Information Science Full Text (EBSCO),

LISA (Library and Information Science Abstracts)

LISTA (Library Information Science and Technology Abstracts, EBSCO)

*A folyóirat megjelenését az Emberi Erőforrások Minisztériuma és
a Nemzeti Kulturális Alap támogatja.*

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

<http://www.kormany.hu/hu/emberi-eroforrasok-miniszteriuma>

Nemzeti Kulturális Alap

www.nka.hu

A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ online változata a
<http://ki.oszk.hu/kf> címen érhető el.

A folyóiratban olvasható írások a szerzők véleményét tükrözik, nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával.

A szerkesztőség nem őrzi meg és nem küldi vissza a kéziratokat.

E számunk szerzői, közreműködői:

ÁTS József (a Nemzeti Közszerzői Egyetem Rendészettudományi Kar kari könyvtárának igazgatója, Bp.), BARTOS Éva (a Könyvtári Intézet ny. igazgatója, Bp.), BÉRES Judit (a Pécsi Tudományegyetem FEEK, Könyvtártudományi Intézet adjunktusa, Pécs), BOGNÁR Noémi Erika (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), CSORBA-SIMON Eszter (a Csorba Győző Könyvtár hálózati referense, Pécs), FAZOKAS Eszter (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), HEGYKÖZI Ilona (a Könyvtári Intézet osztályvezetője, Bp.), HABÓK Lilla (az ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar doktorandusza, Bp.), HAJNAL WARD Judit (a Rutgers State University, CAS Library vezetője, New Brunswick, USA), JÁVORKA Brigitta (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), KISZL Péter (az ELTE BTK Könyvtár és Információtudományi Intézet igazgatója, Bp.), KOLTAY Tibor (a Szent István Egyetem Alkalmazott Bölcsészeti Kar, Könyvtártudományi Tanszék vezetője, Jászberény), MURÁNYI Lajos (az MTA ny. osztályvezetője, Bp.), NAGY Attila (a Könyvtári Intézet ny. tudományos főmunkatársa, Bp.), POGÁNYNÉ RÓZSA Gabriella (a Magyar Honvédség Egészségügyi Központ VELI Tudományos Könyvtár vezetője, Bp.), PRÓKAI Margit (a II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár igazgatója, Miskolc), SÁNDOR Tibor (a FSZEK osztályvezetője, Bp.), TÓTH Máté (a PT FEEK, Könyvtártudományi Intézet, Pécs, valamint az OSZK Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), VISZOCSEKNÉ Péteri Éva (a BME OMIKK ny. osztályvezetője, Bp.)

Köszönjük szerzőink e számhoz adott önzetlen munkáját!

TARTALOM

Abstracts	153
-----------------	-----

TANULMÁNYOK

SÁNDOR Tibor: Helyismeret változó felhasználói környezetben. <i>A százéves Budapest Gyűjtemény mai törekvései</i>	157
--	-----

ÁTS József: A doktori értekezések elektronikus nyilvánosságának szabályozása	168
---	-----

HABÓK Lilla: Digitális állampolgárokról és internet-használati, információrendszerezési szokásaikról	(e)*
---	------

MŰHELY

BÉRES Judit – CSORBA-SIMON Eszter: Biblioterápia nőknek	178
--	-----

NAGY Attila: Tehetség – zene – olvasás. <i>Konferencia a tehetséggondozás és képességfejlesztés összefüggéseiről</i>	196
---	-----

MÚLTUNKBÓL

POGÁNYNÉ RÓZSA Gabriella: „Megnehezedett az idők járása fölöttünk”. <i>Az I. világháború a korabeli könyvtári szaksajtóban</i>	203
---	-----

KISZL Péter: A könyvtárosi szakvizsga magyarországi gyökereiről képesítési rendszerünk 140 éves jubileumán	217
---	-----

KÖNYVSZEMLE

Legvégül a tópart

RÓZSA György – RÓZSA Dávid: Legvégül a tópart
(ön)életrajz két kézre. Bp. MTA KIK, KSH Könyvtár, 2015.
(Ism.: Murányi Lajos) 229

Gyógyító könyvek

BERTHOUD, Ella – ELDERKIN, Susan: The novel cure.
From abandonment to zestlessness. 751 books to cure what
ails you. New York, Penguin, 2013.
(Ism.: Hajnal Ward Judit) 231

Útmutató a projektmenedzsment könyvtári alkalmazásáról

ESZENYINÉ BORBÉLY Mária: Projektmenedzsment
a könyvtárban. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2014.
(Ism. Bartos Éva) 235

KÜLFÖLDI FOLYÓIRAT-FIGYELŐ

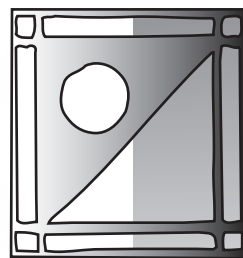
(REFERÁTUMOK)

Könyvtár- és információtudomány	237
Könyvtár- és tájékoztatásügy	240
Könyvtárak és tájékoztatási intézmények	245
Munkafolyamatok és szolgáltatások	258
Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek	271
Vezetés, irányítás	274
Felhasználók és használat	276
Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés	282
Könyvtárgépesítés, könyvtárépület	286
Kapcsolódó területek	289

* Csak elektronikusan (<http://ki.oszk.hu/kf>)

A számot szerkesztette: Kovács Katalin, Feimer Ágnes, Murányi Lajos

STUDIES

Local history in a changing environment. Activities of the 100-year-old Budapest Collection

SÁNDOR Tibor

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 25. (61.) 2015. no. 2. pp. 157–167.

The Budapest Collection of the Metropolitan Szabó Ervin Library (FSZEK) celebrated its centenary in 2014. On this occasion, the author summarizes recent developments and future plans. The changes in the user environment have had a considerable impact on the collection's operation: as a result of an increasing interest in themes of local relevance, several online special interest groups and civil initiatives undertaking community action were created. Therefore, local history collections should transform their traditional services as required by the new, net-literate audience. In the Budapest Collection this adaptation had the following phases: bibliographic databases were modernized, the digital image archive of city history was updated; the capital's address directory and the collections of clippings and old photographs were digitized, and the materials were widely shared through various interfaces. The author also discusses the variety of events, exhibitions and trainings that rely on the Budapest Collection. He expects that in the period of 2014 to 2020 local history collections will continue to focus on digitization and will take part in archiving digital materials.

Keywords: *Digitization, Local history, Budapest City Library, Budapest Collection*

Electronic access to doctoral dissertations in Hungary

ÁTS József

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 25. (61.)
2015. no. 2. pp. 168–177.

The author reviews Hungarian legal regulations to provide access to doctoral dissertations in the digital era, and discusses the relevance of libraries in this respect. In 2001, the first regulation was issued to provide electronic access to dissertations (Government Decree 5/2001. IV. 3.), stipulating that the respective university libraries are responsible for cataloguing dissertations and retaining one copy, but did not yet specify whether in a printed or electronic format. The Government Decree 3/2007. (III. 7) referred the task of providing public access to dissertations to universities. The Decision of the National Doctoral Council in 2008 also relies on libraries in making dissertations accessible online. The current regulation is included in the Act on Higher Education (CCIV., 2011) and its amendments; this act makes it a priority task of university libraries to provide research information as online services. The Hungarian National Scientific Bibliography Database (MTMT), a joint initiative of the Hungarian Academy of Sciences and research libraries, makes accessible the texts of dissertations archived in university repositories, based on DOI identifiers.

Keywords: Dissertations, Online access, Legal regulations, University libraries

Digital citizens, their habits of Internet use and information management

HABÓK Lilla

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 25. (61.)
2015. no. 2. pp. e* 178–189.

The research, similar to international studies on digital citizenship, carried out in 2013 by the Information Society Education and Research Group at the ELTE Faculty of Education and Psychology investigated the digital competences of students, teachers, and other adults (i.e., non-teachers). The article covers the competences of digital communication and the tools typically used by the “other adults” category, as well as their habits of using tools to manage infor-

mation. The respondents use the Internet every day, and would like to increase their relevant knowledge. They do not use the Internet extensively for learning, and do not visit book-related social sites on a daily basis. Although they use e-commerce and e-government applications, these are not particularly popular with them. They are aware of the possibilities to manage information, but mostly prefer using fewer and well-tried methods.

Keywords: Digital competences, Information literacy, Survey

WORKSHOP

Bibliotherapy for women

BÉRES Judit – CSORBA-SIMON Eszter

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 25. (61.)
2015. no. 2. pp. 178–195.

The article presents bibliotherapy group sessions held at the county library, in a jail and a mothers' group home in Pécs. It provides a comprehensive picture about the potentials of bibliotherapy for women, offers methods and texts for those who wish to use reading as a therapy with female target groups. The most important therapeutic goal of these sessions was to strengthen the individuals and support their self-development by means of reading materials on women's issues.

Keywords: Bibliotherapy, Disadvantaged groups, Public libraries, Women

Talents, music, reading. Reflections on a conference

NAGY Attila

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 25. (61.)
2015. no. 2. pp. 196 – 202.

On April 11, 2015, the Hungarian Reading Association (www.hunra.hu) organised a conference on the theoretical and practical aspects of talent management, in co-operation with the Faculty and Doctoral School of Adult Education of the Debrecen University, and the Debrecen School of Music. At the plenary

session papers were read by famous specialists: László Balogh (Critical points of talent management), Emőke Bagdy (Unfolding talent), Márta Fülöp (Threat or challenge?). Speakers included Member of the Hungarian Academy of Sciences József Há-mori and Pianist Mihály Duffek. The conference continued in four sections where 34 papers were read on major issues of theory and practice.

Keywords: Talent management, Conference

FROM OUR PAST

Events of World War I in contemporary Hungarian library journals

POGÁNYNÉ RÓZSA Gabriella

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 25. (61.) 2015. no. 2. pp. 203–216.

The study describes, through a mosaic-like analysis, how current library journals (Magyar Könyvszemle = Hungarian Book Review, Múzeumi és Könyvtári Értesítő = Museum and Library Bulletin, Könyvtári Szemle = Library Review) covered the events of World War I and the operation of libraries and book culture in times of war. These journals were published in the lean times as well, although with thinner, double issues. Their mission remained unchanged, and they discussed professional issues, while war appeared among their themes, such as information about endangered library collections in Hungary and abroad; lists of enlisted, captured, or killed librarians; descriptions of special collections documenting the years of the war; the provision of reading materials to soldiers, the injured, those in hospitals, and prisoners of war, etc.

Keywords: Library journals, Themes, History

About the roots of the certification exam for librarians in Hungary – at the 140-year jubilee

KISZL Péter

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 25. (61.) 2015. no. 2. pp. 217–228.

Before 1945 there was no regular training for librarians in Hungary, only some large libraries and the association of librarians and archivists organized ad hoc courses. Training at the university included library subjects (taught by private lecturers), but the library profession did not have a library school at any university. It was only a narrow circle of librarians who had the opportunity to acquire professional knowledge. The first qualifying exam for librarians took place in 1874, in the predecessor of ELTE University Library. Using archival sources, the study describes this pioneering event, presents the candidates, and the examination process.

Keywords: LIS education, Hungarian library history

BOOK REVIEWS

A librarian's (auto)biography

RÓZSA György – RÓZSA Dávid: Legvégül a tópart. (Ön)életrajz két kézre. Budapest, MTA KIK, KSH Könyvtár, 2015.

(Reviewed by Lajos Murányi)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 25. (61.) 2015. no. 2. pp. 229–231.

Keywords: Biography, Review

Books to cure what ails you

BERTHOUD, Ella - ELDERKIN Susan: The novel cure. From abandonment to zestlessness. 751 books to cure what ails you. New York, Penguin, 2013.

(Reviewed by Judit Hajnal Ward)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 25. (61.) 2015. no. 2. pp. 231–235.

Keywords: Bibliotherapy, Review

A guide to project management in libraries

ESZENYINÉ BORBÉLY Mária: Projektmenedzsment a könyvtárban. Debrecen, University Press, 2014.

(Reviewed by Éva Bartos)

(Full-text http://www.inf.unideb.hu/~borbelym/Konyv_vegleges.pdf)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 25. (61.)
2015. no. 2. pp. 234–235.

Keywords: *Project management, Review*

FROM LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE JOURNALS (Abstracts)

Elismerő oklevél és különdíj

A 86. Ünnepi Könyvhét nyitónapján a Pesti Vigadóban adták át a Szép Magyar Könyv 2014 díjait. Kategóriájában elismerő oklevelet, valamint a miniszterelnök különdíját nyerte el a *Képpé formált háború* című kötet, mely az Országos Széchényi Könyvtár és az Osiris közös kiadásában jelent meg.

A kötet szerkesztői Katona Anikó és Szarka Anita, közreműködői Csillag Katalin, Ackerman Ádám, Karasz Lajos, valamint Kurucz Dóra voltak.

(Forrás: OSZK Intranet, 2015. jún. 5. Kopcsay Ágnes híre alapján)

Megalakult a Könyvtár- és Információtudományi Képzések Kollégiuma

A képzés folyamatos korszerűsítése, az országos szakmai álláspontok kialakítása, illetve az intézményi vélemények egységesítése érdekében a Debreceni Egyetem, az Eötvös Loránd Tudományegyetem, az Eszterházy Károly Főiskola, a Nyugat-magyarországi Egyetem, a Pécsi Tudományegyetem, a Szegedi Tudományegyetem, továbbá az Egyetemi Könyvtárigazgatók Kollégiuma, az Informatikai és Könyvtári Szövetség, valamint a Magyar Könyvtárosok Egyesülete képviselői 2015. március 24-én az ELTE BTK-n tartott ülésükön megalakították a Könyvtár- és információtudományi képzések kollégiumát, melynek elnökévé Kiszl Pétert, az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézetének igazgatóját választották.

A kollégium értesülései szerint az okleveles informatikus könyvtáros szakképzettséget biztosító könyvtártudományi mesterszak a továbbiakban is megmarad a hazai felsőoktatás kínálatában.

(Forrás: Katalist, 2015. április 24. az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet tájékoztatása)

A KSH Könyvtár új elektronikus folyóirata

A KSH Könyvtár új társadalomtudományi folyóiratot indított *Nemzetközi Statisztikai Figyelő* címmel. A negyedévente, elektronikus formában és ingyenesen megjelenő referáló folyóiratban a külföldi statisztikai-demográfiai szakirodalmat és egyéb, nem feltétlenül írott anyagokat terveznek szemle formában bemutatni a szerkesztők. A folyóirat elérhetősége:

http://konyvtar.ksh.hu/inc/kiadvany_nsf/nsf_2015_01.pdf

(Forrás: Katalist, 2015. április 29. Rózsa Dávid híre alapján)

* (e)* = see the e-version (<http://ki.oszk.hu/kf>)

Helyismeret változó felhasználói környezetben

A százéves Budapest Gyűjtemény mai törekvései

SÁNDOR Tibor

Százegy évvel ezelőtt, 1914. május 1-jén egy használaton kívüli belvárosi iskolaépületben megnyílt a Fővárosi Könyvtár új központja. Ideiglenes állomáshelynek szánták a tervekben már létező, „amerikai méretű” budapesti kulturális szolgáltató komplexum küszöbönálló megépítésig. Az ügy azonban a pénzügyi visszaesés és az ellenérdekelt döntéshozók ellenállása miatt halasztást szenvedett. Aztán közbejött egy világháború. Így 1931-ig, a ma is működő könyvtárpalota megnyitásaig ez a provizórikus intézmény volt a főváros legnagyobb közkönyvtára. 1914-ben itt kapott először külön elhelyezést és önálló szolgáltatási funkciót a könyvtár várostörténeti részlege. Ezért ezt az időpontot tekintjük a Budapest Gyűjtemény születése napjának, noha tudjuk, hogy annak valódi története a 19. századra nyúlik vissza. A centenáriumi alkalmat* azonban nem az emlékezésre, hanem az időszerű fejlemények számbavételére szeretnénk felhasználni: szembe-

* Az írás a 2014. november 19-én *Várostörténet, helyi értéktudat, információközvetítés* című konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata

nézésre a mai kihívásokkal és annak felvázolására, hogy a százéves bibliotéka örökségének mai hordozóiként merre keressük az előrelépés újabb irányait.

A helyismereti könyvtárosok természetesen ugyanazokkal a kultúrafogyasztási, médiahasználati, informatikai, valamint pénzügyi és intézménypolitikai trendekkel szembesülnek, mint bármelyik kollégájuk a szakma többi területén. Speciális feladataik és használói sajátos igényeinek látószögéből azonban egyedi fénytörésben látszanak az általános tendenciák is. E tevékenységkör célja, értelme és közösségi hivatásának lényege a következőkben foglalható össze:

- a lokális kérdésekkel kapcsolatos tudományos és szakmai kutatás, tanulás, kulturális időtöltés támogatása;
- a helyhez, a helyi közösségekhez fűződő érzelmeknek, érték- és felelősségtudatnak a kialakítása, megerősítése;
- az adott épített és természeti környezetre és az ott élők mindennapjaira közvetlenül ható döntések szakszerűségének és demokratikuságának a növelése.

Kérdés, mennyiben igazolják vissza ezt a szakmai önképünket megalapozó definíciót a felhasználói igények napjainkban is. Vannak-e szélesebb kört megmozgató formái a szűkebb pátriához kötődő cselekvéseknek, és ha igen, milyen változások figyelhetők meg ezek természetében? Vajon van-e még most is, lehet-e továbbra is az igények kielégítésében kitüntetett szerepe a közkönyvtáraknak, és bennük a helyismereti gyűjteményeknek? Helyt tudnak-e állni a változó környezetben, és alkalmasnak tekinti-e erre a téma iránt érdeklődő közönség? E kérdések hátterében a globalizáció és a lokalitás, valamint a könyvtárak és a hálózati kultúra közötti ellentmondásos viszonyrendszer tágabb összefüggései is felsejlenek. Bízom abban, hogy nem csak a kincstári optimizmus mondatja velem, hogy a helyismeret, e sajátos tematikájú gyűjteményszervező és kultúraközvetítő tevékenység számos ponton kapcsolódhat a kultúrafogyasztás és a közösségformálódás új szokásrendszeréhez. A Budapest Gyűjtemény aktuális törekvéseit

mindenesetre ebből a nézőpontból igyekszem számba venni.

A helyi kötődés kifejezésének újabb formái a személyes és a virtuális térben

Az előljáróban jelzett feladathármasból az elsőhöz, vagyis a különféle tudományos, szakterületi és oktatási igényekhez kapcsolható érdeklődés tartósnak bizonyult az elmúlt években. Budapest múltját és fejlesztésének lehetséges irányait változatlanul számos tudományos kutatás és szakmai program vizsgálja. Társadalomfejlődéséről, művelődéstörténetéről, a közigazgatás, a szociálpolitika, a városi infrastruktúra, a térhasználat és a mindennapi élet változásairól szóló szakirodalom folyamatosan gazdagodott. A várostervezés mai alternatíváit, a város imázsának formálását, a környezeti és építészeti értékvédelem neuralgikus pontjait vagy a sajátosan nagyvárosi szociális gondokat is rengeteg publikáció tárgyalja. E munkák szerzői magától értetődően használták a várostörténeti gyűjtemény anyagát, írásaik megismertetését pedig elősegítették bibliográfiáink. Kiállításokhoz, albumokhoz, filmekhez, különféle web-műfajokhoz és kulturális mobilalkalmazásokhoz is gyakran adunk forrás- és illusztrációs anyagot. Egyetemisták szívesen választanak jellegzetesen urbánus jelenségekkel kapcsolatos dolgozati témákat, sok középiskola építi be nevelési programjába a helytörténeti összefüggéseket.

Ahol több új jelenségre figyelhetünk fel, és ahol a könyvtári jelenléttel kapcsolatban is számottevően új kihívásokkal találkozunk, az a – mondjuk úgy – laikus közönség érdeklődésének a megélénkülése a téma iránt. Nő azoknak a száma, akik többet szeretnének tudni Budapesttel kapcsolatban, és akiket nem valamilyen foglalkozásszerű, hanem inkább érzelmi indítékok motiválnak. A kíváncsiság, a tudásszomj és a tettrekészség többnyire nem is a főváros ügyeinek egészére, hanem inkább annak egy-egy térbeli vagy tartalmi szempontból körülhatároltabb részletére irányul. Sokaknak lett fontos valamely, gyakran csak véletlenszerűen életterükké vált városszeglet históriája, és a lakókörnyé-

kükre vonatkozó közéleti döntések lehetséges következményeit is mind gyakrabban mérlegelik a helyi sajátosságok vagy hagyományok figyelembe vételével. Ez az érzékenység kihat a helyi közéletre, egy-egy aktuális helyi érdekű kérdés eseti összefogásokra, közös cselekvésekre ösztönöz. Mindez új identitás- és közösségformáló erővel hathat az atomizált életformájú városlakókra, de legalábbis elősegíti az otthonosság érzetének kialakulását.

A lokálpatriotizmus a honismeret – akkor jellemzően: honismereti *mozgalom* – Kádár-kori virágzásakor sokak számára a politikai okokból lefojtott hazaszeretet áttételes kifejezésének egyik módja volt. Ma mintha fordítva lenne: a sok hamis felhanggal terhelt honfíbu és nemzeti felbuzdulás helyett a „helyi érdekű hazafiság” közvetlenebbül átélhetőbb, szerethetőbb élményt kínál. Ez a fajta összetartozás sokszor hitelesebb tapasztalatot nyújt, és ennek jegyében cselekedni kézzel foghatóbb eredményekhez is vezethet.

Az 1989-es fordulat után a szűkebb közösségekkel kapcsolatos emlékkutatás a történeti folytonosság szétszakadt szálainak újrászövésére irányult, az érdeklődők ehhez kerestek támogatást gyűjteményünkben. Testületek, cégek, intézmények igyekeztek kapcsolatot találni elődszervezeteikkel, hasonlóképpen az egyes családok is a felmenőikkel. A családtörténet-kutatás azóta is sokak szenvedélye lett, és már rég nem a kutyabőr megtalálásának hóbortja, hanem a nemzedékek közötti, igen sokszor határokon és kontinenseken is átívelő híd újraépítésének és az önazonosság kiteljesedésének eszköze. Nem csökkent azoknak a száma sem, akik egyes emlékezetpolitikai szempontból fontos helyszín, személyiség, szimbólum kultuszának ápolásához (vagy vitatásához) keresnek érveket a helytörténeti dokumentumok között. A hangsúly érthetően az újraértékelésre szoruló két világháború közötti időszakon volt, de ma már egyfajta ellenhatást is tapasztalunk: a háború utáni nemzedékek visszakövetelik jussukat saját ifjúságuk emlékeihez, a rendszerváltozás előtti korszakokhoz, amiket a múltrevízió zárójelbe tett, árnyalatlanul kezelt. A közelmúlt felértéke-

lődéséhez (vulgo: retrofilminghez) hozzájárultak a nagyváros arculatának, tárgyi világának és életformáinak sokak számára nehezen emészthető átalakulásai is.

Mindezekben természetesen igen nagy a szerepe a nosztalgiának, és tág tere nyílik a források dilettáns vagy éppen tendenciózus felhasználásának is. Ezen a helyismereti könyvtárosnak nincs sem oka, sem joga fennakadni. Másrészt a hozzáértőbbjének is szembesülnie kell azzal, hogy kialakultak az ilyen tárgyú információ-cserének azok a fórumai, amik az ismeretterjesztés hagyományos formáinál hatékonyabban szolgálják a városi legendák, közkeletű tévedések, ideologikus magyarázatok megvitatását, tisztázását, és az újabban feltárt tények, összefüggések tudatosítását is. Természetesen az internetre, külön is az egyre újabb formákat öltő közösségi médiákra gondolok. Se szeri, se száma az egyes városrészekre vagy jellegzetesen urbánus témakörökre szakosodott blogoknak, fórumoknak, nyitott közösségi felületeknek. Különösen izgalmasak az adatbázisok, melyek a nagyszámú felhasználó önkéntes munkájára és a kollektív bölcsesség erejére építenek. Az erős vizualitásukkal is ható információgyűjtemények kínálata ismertségük növekedésével hatványozott tempóban gazdagodik. Talán ennél is fontosabb, hogy idővel adataik megbízhatósága is látványosan javul azáltal, hogy tartalmuk a különböző szakterületeken jártas törzsközönség nyílt kommunikációjában kristályosodik ki, és e folyamatot felhasználóbarát informatikai megoldások támogatják. Ezek a kezdeményezések – a legjobbak legalábbis – jóval gyakrabban frissülnek nemcsak a nyomtatott kézikönyveknél, hanem a közgyűjteményi szféra nagyszabású, de nehézkesen kibontakozó, a támogatási rendszerbe kódolt ellentmondások miatt olykor kifulladásos, ráadásul jóval költségesebb projektjeinél is. Az önkéntes munkával létrejött adatbázisok tartalma a közösségi megosztás révén a kevésbé hozzáértő közönséghez is könnyebben jut el.

A tematikus közösségek nem korlátozódnak a virtuális kapcsolatokra. Megannyi lokálpatrióta szerveződés ad magáról életjelt, egyre népszerűbbek a régi lakóházak, a másként megköze-

líthetetlen középületek, a kiürített ipartörténeti monumentumok titkait bemutató rendezvények, az egyes negyedek életmód-történeti jellegzetességeit, a kisebbségi létformák térbeli megjelenéseit feltáró séták, az alternatív idegenvezetések. A helyi értékek megismerése, megbecsülése pedig azok védelmére ösztönöz: a civil csoportosulások közül talán a természeti vagy épített örökség megóvásáért küzdők hallatják a leggyakrabban hangjukat. A gyakorlati cselekvést megalapozó vitáknak és önszerveződésnek pedig ugyancsak az internetes felületek nyújtanak hathatós segítséget.

A könyvtári erőforrások újraértelmezése a helyismereti munkában

Vajon hogyan hasznosulhatnak ebben a folyamatban a könyvtárak helyismereti részlegeiben felhalmozódott dokumentumok, adatok és szakmai tapasztalatok? Az eddigiekből is kitűnhet, hogy ez mindinkább attól függ, e gyűjtemények gazdái mennyire képesek erőforrásaikat a hálózati érintkezés újabb konvencióihoz adaptálva hasznosítani, munkatársaik mennyire ismerik ki magukat az internetnek a Google által kevésbé átjárható ösvényein, milyen online adatbázisokat, dokumentumgyűjteményeket, publikációs felületeket képesek maguk is előállítani, és mennyire képesek azokat megszerettetni a közönséggel. Képesek-e a szociális médiák felületein, a könyvtár tereiben és annak falain kívül is személyesen is kapcsolódni az önszerveződő témaközösségekhez, részeseivé válni tevékenységeiknek?

A helyismereti könyvtáros személyével szemben támasztott egyik legfőbb igény, hogy szakterületi kompetenciája ne csak kiterjedjen az interneten elérhető adatforrásokra, hanem folyamatosan figyelje is azok megújulási folyamatait. A tájékoztatáshoz naprakészen karbantartott „hálózati segédkönyvtár” kell működtetnie. Ennek összetétele talán a korábbiaknál is szembetűnőbben tükrözi a helyismeret tudásterületeken, műfajokon és gyűjteménytípusokon átívelő természetét, ahogy azt az elfogulatlanságot is, ami e tárgyban a tudományosság hitelesítő pecsétjét

viselő művekhez sorolhatja a specializálódott amatőrök munkáit is. (Annál is inkább, mert mint jeleztük, ezek gyakran átmennek a nyilvános vita szűrőjén is.) További elvárás, hogy a (helyismereti) könyvtáros távolról (e-mailben, chaten, telefonon) „megszólítható” legyen, gyorsan és lehetőleg ne csak az irodalomra, hanem a tényekre vonatkozóan nyújtson felvilágosítást. „*A digitális tudáselosztás paradoxonja, hogy a mindenki által mindenütt elérhető »direkt« hálózat világában megnövekszik a mindezen bonyolult szövedékben eligazodni nem tudók száma. Úgy tűnik, hogy még a tudósok és kutatók is rászorulnak a személyes információkezelésben segédkező könyvtárosra.*”¹ E négy évvel ezelőtt megjelent sorok idején csak óvatos reményt csepegtető felvetések voltak a könyvtárosok társadalmi szerepének változásait a hálózati kultúra terjedésével kapcsolatban egyébként borúlátó tanulmányban. Napi tapasztalataink azt látszanak igazolni, hogy amennyiben a könyvtáros a weben is képes nyomon követni a témakörét érintő publikációkat, megtarthatja a könyvtárhasználók bizalmát. Ehhez azonban az is szükséges, hogy képes legyen a könyvtár jelenlétét biztosítani a világhálón, vagyis otthonosan mozogjon az online térben, lépést tartson az internetes publikációs technológiák és viselkedésformák változásaival.

A helyismereti gyűjtemény szolgáltatási eszközrendszerét is hozzá kell igazítani a hálózatokon szocializálódott közönség elvárásaihoz. Ez a publikum magától értetődőnek tekinti, hogy a gyűjtemény valamennyi dokumentumáról legyen interneten elérhető információ, beleértve az olyan körülményesebben kezelhető dokumentumtípusokat is, mint amilyen például a fénykép, a plakát vagy a kisnyomtatvány. Valójában már lejárt félben van a metaadatbázisok ideje is, csalódást okoz a sok munkával létrehozott online katalógus, pláne a bibliográfia sokaknak, ha mögötte nem találják a digitalizált másolatokat (lehetőleg jogi megkötöttségek és technikai-minőségi korlátok nélküli, eszközöktől független és ingyenes letölthetőséggel). A dokumentumhoz vezető úton a könyvtárosi logikát tükröző, szofisztikált keresőrendszerek

helyett a leegyszerűsített, mégis a lehető legkevesebb informatikai zajjal működő, „Google-kompatibilis” megoldásokra lenne kereslet. Az internetes felületek kedveltségét fokozza az interaktivitás, a felülbíráhatóság, a bővíthetőség, a megoszthatóság, valamint az átjárhatóság, vagyis a kapcsolódás más rendszerek, portálok, közösségi médiák felé. Mindez tökéletes kapcsolat és gyors adatfolyam nélkül keveset ér, az internethasználók türelme véges.

A Budapest Gyűjtemény ismertető törekvései több ponton érintkeznek a fenti követelményekkel: kis lépések, melyektől azonban azt is reméljük, hogy a későbbiekben nagyobb léptékű változásokat is képesek megalapozni.

Budapest-történeti bibliográfiák online változatai

„Bibliográfiák”, így, többes számban, a cél ugyanis az volt, hogy a Budapest városfejlődésével kapcsolatos különféle korszakokban elvégzett, különböző évkörükre vonatkozó, változó gyűjtési elvek alapján összeállított és különféle módokon publikált szakirodalmi adatgyűjtések eredményeit összevontan, online felületeken tegyék elérhetővé. Ennek főbb lépései a következők voltak:

- a kurrens válogatott helyismereti bibliográfiai adatgyűjtés integrálása a könyvtár számítógépes katalógusába,
- a retrospektív (a 1950-1980 közötti publikációkat válogatva tartalmazó), offline adatbázisban épült bibliográfia konverziója a könyvtár integrált rendszerébe,
- a korábbi évtizedekben kiadott Budapest történeti bibliográfiai és ikonográfiai kötetek digitalizálása, közreadása kereshető hasonló adatbázisban.

Az első két lépés része volt annak a nagyobb arányú információtechnológiai korszerűsítésnek, amelynek keretében egyebek közt a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (FSZEK) országosan is ismert adatbázisai – a szociológiai, az irodalmi és a mesebibliográfia, továbbá a Budapest-történeti bibliográfia és a Budapest-képtár – a könyvtár katalógus-adatbázisának részeként,

annak keresőfelületén együtt és külön-külön is kereshetően egységesültek. Az integrációnak voltak nyilvánvaló előnyei: különálló web-adatbázisokból egyesített, integrált, online, frissülő adatbázis jött létre. A szakbibliográfiák az eltérő tárgyszó-rendszerekről áttértek az OSZK/KÖZTAURUSZ használatára. Megszűntek a párhuzamos tevékenységek, a tartalmi ismétlődések, egységesültek a korábban eltérő feldolgozási szabványok és adattróglítási módszerek, leegyszerűsödött a besorolási adatállományok és az informatikai rendszer menedzselése. A folyamat kiterjedt a munkaszervezésre is: a szakgyűjteményi és az általános feldolgozói feladatok a részkompetenciákhoz igazíthatva megoszthatóvá váltak, ami legalább részben ellensúlyozta a lassú, de folyamatos létszámcsökkenést.

Az alapvető változásnak voltak kevésbé derűs oldalai is. A szociológiai adatbázis gazdáinak például kemény harcokba és nehéz engedményekbe került, hogy minél többet átmentsenek nemzetközi mintákra épülő és a tudományterületek terminológiai változásait is nyomon követő tárgyszókészletükből. A konverziót levezénylő munkatársak sok ős hajszáláért volt felelős az az összetett feladat, amit a különféle időszakok adatfelvételi konvencióit tükröző, részben különböző adatszerkezetű adatbázisok egy mederbe terelése jelentett; a nem automatizálható, csak utólagosan végrehajtható egységesítések pedig még jó ideig adnak majd tennivalókat. Ez a folyamat ugyanakkor már a konverziókor közel 300 000 bibliográfiai rekorddal bővítette a könyvtár katalógusát. Tartalmi mélységét tovább növeli, hogy a könyvtár zenei gyűjteménye révén a zeneművek analitikus és tárgyi feltártsága is az átlagot meghaladó mértékű, továbbá, hogy az olvasói igényekre tekintettel a gyűjteményes irodalmi művek analitikus feldolgozása is gyakorlattá vált.

Az integráció további lépcsőfokát jelenti, hogy a könyvtár katalógusa, benne a saját készítésű adatbázisokkal az EBSCO Discovery Service (EDS) kezelőrendszerébe töltve együtt vált lekérdezhetővé az előfizetett nemzetközi adatbázisokkal.²

Más megoldást alkalmaztunk a Budapest-szakirodalom régebbi, eredetileg nyomtatásban megjelent könyvészeteinek internetes eléréséhez. A *Budapest történetének bibliográfiája a kezdetektől 1950-ig* hét kötetét és a nyolc kötetben megjelent *Budapest története képekben 1493–1980* című képkatalógust az Arcanum Adatbázis Kft digitalizálta. Ezek legújabbán a HUNGARICANA Közgyűjteményi Portálon keresztül érhetők el.³

Az online bibliográfiai adatállomány ugrásszerű megnövekedésének hatásai a forgalomban azonnal jelentkeztek: egyre több olvasó érkezik a Budapest Gyűjtemény olvasótermébe a katalógusból kinyomtatott vagy laptopban, gyakrabban telefonban rögzített irodalomlistával. Eddig Csipkerózsika-álmot alvó raktári állományrészek mozdultak meg, számos sokáig mellőzött kiadvány, tanulmány került be (és vissza) a használatba.

A megújult Budapest-képarchívum

Korábbi internetes képi adatbázisunkat is konvertáltuk a Corvina-rendszerbe, bővítése, aktualizálása már abban folytatódott. Jelenleg több mint tizenötezer, gyakran egyenként több képet is leíró rekord található benne. A szakadatbázisok közül egyelőre ez az egyetlen, ami nemcsak az OPAC felől kérdezhető le külön is, hanem saját keresőfelülete is van, vagyis a kizárólag a képek iránt érdeklődő számára önálló adatbázisként jelenik meg.⁴ E döntést a képkezeléssel összefüggő sajátos funkciók és a könyvtárhasználatnál szélesebb közönség indokolta.

Az adatbázis várostörténeti vonatkozású képi ábrázolások (fényképek, rajzok, nyomatok) adatait és digitális másolataikat tartalmazza. A digitalizált képek két forrásból származnak: egyrészt a Budapest Gyűjtemény több mint kétszázezer eredeti fényképet őrző fotóarchívumából, másrészt a gyűjteményben található régi, illusztrált kiadványokból: könyvekből, folyóiratokból, albumokból.

A képek döntően a főváros arculatának, történelmének és mindennapi életének változásait tükrözik, emellett a főváros közéletében, kultúrá-

jában jelentősebb szerepet játszó személyiségek arcképei is bekerültek az összeállításba. Ebből következően műfaji szempontból túlnyomórészt városábrázolások, az utca- és az épületképek szerepelnek, de sok életkép, riportfelvétel, portré és csoportkép is van az anyagban.

Az adatbázis-szolgáltatás legfőbb célja a széleskörű vizuális ismeretterjesztés, a kutatások és a publikációk támogatása, ugyanakkor a rendszer a hagyományos könyvtári számbavétel eszköze is. Mindemellett segíti a könyvtári dokumentumok többségénél sérülékenyebb, fizikai tulajdonságaik miatt nehezebben kezelhető, muzeális értékű régi metszetek, fotográfiák állományvédelmét is.

Az eredeti képek sok évtizeddel ezelőtt, többnyire kevés vagy bizonytalan forrásokra támaszkodó adatokkal vagy egyáltalán nem azonosítottan kerültek a gyűjteménybe, a nyomtatott művekben található képaláírások pedig szüksézerűen pontatlanok. Ezért igyekeztünk utólag részletesen is azonosítani a látványokat, egyúttal minél több szempont szerint visszakereshetővé tenni a képeket. A tárgyszavazás során megneveztünk minden olyan részletet, amit az eredeti képek megfelelő látványminőségben dokumentálnak, és azokat az összefüggéseket is, amelyek illusztrálására az ábrázolás felhasználható. A fogalmi tárgyszavakat itt is az OSZK/KÖZTAURUSZ kifejezései közül választjuk ki, amelyek relációit azonban a szoftver nem kezeli egyelőre. A leírásokban számos egyéb formai, technikai és műfaji jellemzőt is közöltünk. A képleírás már a konverzió előtt is az ISBD előírásai szerint történt, a Corvina szabványos kimeneti formátumai pedig biztosítják a további áttöltések, adat-exportok változatos lehetőségeit, így a tételek egy része könnyen került át a Magyar Digitális Képkönyvtárba. Az a kezdeményezésünk sem fog komolyabb informatikai nehézségekbe ütközni, hogy az Európában is megjelenjenek a képrekordok.

Az eredeti képeket kiinduló méretüktől függően pozitívok esetében 260–600 dpi, negatívoknál pedig 1200–4800 dpi felbontásban és RGB TIFF formátumban digitalizáltuk. Az interneten elérhető változatok maximális mérete 72 dpi

(RGB) jpg, hosszabbik oldala 1280 pixel. A képeken a forrásmegjelölést (vízjelet) tudatosan olyan formában helyeztük el, hogy a kép élvezeti értékét ne rontsa. (A letöltést nem korlátozzuk.) A felületre néhány kiegészítő szolgáltatást is fejlesztettünk. Az egyes képek a Facebookon a legfontosabb adatokkal kiegészített posztként oszthatók meg. Érdekes funkció a *Google-Maps kapcsolat*. A leírásokban a földrajzi tárgyszavakat lehetőség szerint utca-házszám pontosságig adtuk meg. A tárgyszavak mögötti jelre kattintva megnyíló Google Maps – StreetView alkalmazás a megfelelő helyre visz, és így a használók könnyen jutnak hozzá a fényképen megőrzött egykori és a mai látvány összevetésének szórakoztató és tanulságos élményéhez.

Ugyanez a funkció persze megkönnyíti a hibás helymeghatározások leleplezését is. Nem áltathatjuk magunkat a tévedhetetlenség képzetével, sőt kifejezetten kérjük közönségünket a javításra vagy pontosításra. Ennek érdekében minden egyes képrekordnál bejelentkezés nélküli lehetőséget kínálunk a véleményezésre. A hozzászólásokat a Corvina Javascan moduljában egy adminisztrációs felület kezeli, az ide érkező jelzések alapján értesülünk a hozzászólásról, itt lehet moderálni is a kommunikációt. (Ez utóbbira eddig nem volt szükség.) Ennek a felületnek a lekérdezése után végezzük el a katalógusban a szükséges módosításokat, a web-OPAC-on pedig újabb kommentként küldjük el a visszajelzésünket.

A képek rendszerbe töltésekor a Javascan modul nemcsak a megjelenítéshez szükséges méretváltásokat és a vízjelezést készíti el, hanem a publikált képek fájljaiba beágyazza a képleíró rekordokból nyert legfontosabb tartalmi (szerző, cím, tárgyszavak, annotáció, forrás stb.) és copyright adatokat is. E metaadatok (IPTC) az adatbázisból letöltve is tudják közvetíteni a képekhez tartozó információkat, vagyis a világhálón a képpel együtt „utazik” a hozzá tartozó ismeret, és alkalmasak arra is, hogy azokat más, arra felkészített képmegosztó vagy képügynökségi rendszerek automatikusan megjelenítsék és kereshetővé tegyék. A Javascanban állítható be az egyes képek jogi státusza is. Ez vezérli

a publikációs lehetőségeknek megfelelő megjelenítést. A szerzői joggal védett képnél csak az indexkép látszik, a nagyobb változat helyett a jogi korlátozásra figyelmeztető felirat jelenik meg, mely egyben a könyvtárba invitálja az érdeklődőt a legális megtekintés érdekében.

A Javascan modul kezeli a könyvtári másolat-szolgáltatást (beleértve az online megrendelést és fizetést) és a másolat elkészítésének belső könyvtári munkafolyamatait is. A tervezett távszolgáltatások közül először a Budapest-képtárház fotóinak megvásárlását lehetővé tevő rendszert állítjuk üzembe. Kiadványokban történő megjelentetéseknél, kereskedelmi vagy reklámcélú publikációknál, üzletdekoráció, ajándéktárgy készítésekor stb. vagy a webes fájloktól eltérő paraméterű másolatok igénylésekor ugyanis a könyvtár felhasználási és másolási díjra tart igényt. Az ezzel kapcsolatos eddigi ügyintézés nagyobb részét automatizálja a szoftver. Az érdeklődő a kiválasztható paraméterekből meghatározza a felhasználás kereteit (cél, példányszám, méret stb.), ennek alapján egy árkalkulátor segítségével dönthet az árajánlat elfogadásáról. A megrendelés véglegesítését szolgáló űrlap tartalmazza az így megvásárolt felhasználási jogok betartásáról szóló kötelezettségvállalási nyilatkozatot is. Banki átutalás után a kívánt másolat letölthetővé válik. A folyamat végén a használó számlát kap. A rendszer illeszkedni fog a könyvtár egyéb számítógépes pénzügyi folyamataihoz. Természetesen az adatbázis használata alapesetben díjtan. A közvetlenül letölthető képmásolatok térítésmentesen, külön eljárás nélkül átvehetők, ha a felhasználás közvetve sem szolgál jövedelemszerzést, és feltüntetik a forrást. Ily módon szeretnénk egyszerre eleget tenni a nem üzletszerű közléssel, terjesztéssel kapcsolatos igényeknek és a külső professzionális-kommerciális megrendelői elvárásoknak. (A bevételek pedig a gyűjtemény további gyarapítását szolgálják.)

Digitalizálás

Az FSZEK digitalizálási programja tekintettel volt a közgyűjtemények közötti feladatmeg-

osztás elvére, s közkönyvtárként elsősorban a másutt fel nem lelhető dokumentumokra vagy más intézmények digitalizálási programjában háttérbe szoruló specialitásaira összpontosított. Ezek elsősorban a helyismereti részleg egyes dokumentumcsoportjai közül kerülnek ki: a fényképek mellett plakátok, muzeális kisnyomtatványok, térképek, sajtókivágatok és metszetek köréből. Minthogy azonban a könyvtár a szociológia terén országos szakkönyvtári feladatokat is betölt, a munkatársak a magyar szociológiai szakirodalom számos klasszikus művének az elektronikus másolatát is elkészítették. Saját digitalizálási műhellyel egyelőre nem rendelkezünk, a napi szolgáltatási feladatok mellett rész munkaidőket tudunk ilyen típusú feladatokra felszabadítani. A nagyobb munkálatokhoz többnyire külső vállalkozót vontunk be pályázati támogatásokra vagy kölcsönös előnyökre épülő szerződésekre támaszkodva. Újabban azonban a közfoglalkoztatási programokban résztvevő diplomás alkalmazottak, a kötelező közösségi munka keretében jelentkező diákok és önkéntes munkatársak révén jutunk kapacitásokhoz.

Budapesti cím- és lakásjegyzék

A nagyobb léptékűnek számító digitalizálásban még csak kezdeti tapasztalatokkal rendelkezünk. Első komolyabb eredmény a főváros hivatalos címtárának 1880 és 1928 között megjelent 29 kötetének kereshető hasonmás kiadása volt. A több mint 50 ezer oldalnyi, 396 millió karakternyi adat közzétételére már másfél évtizede készültünk,⁵ de sem a technológia, sem a pénzügyi erőforrások nem álltak eddig rendelkezésre. Egy 2013-ban egy elnyert NKA-támogatásra alapozva az ARCANUM Adatbázis Kft-nél kialakított „nagyüzemi” digitalizálási eljárások révén és néhány közgyűjteménynek a sorozati hiányok pótlásában nyújtott önzetlen segítségével négy hónap alatt megvalósulhatott a korábban lehetetlennek látszó vállalkozás. Az eredeti kiadványsorozat egyszerre helyrajzi útmutató, ingatlanulajdonos-jegyzék, tisztai címtár, cégjegyzék és lakeím-nyilvántartás. Budapest múltjának alapvető adattára, köteteit szakkutatók és ama-

tör történelembúvárok nemzedékei forgatták. A családtörténet egyik becses segédkönyve, a legszélesebb közönség számára nyújt fogódzókot felmenőik és lakóhelyük megismeréséhez. Jóvóltából rendszeresen küldhettünk adatokat a külföldi magyarság, illetve az egykori kivándoroltak gyökereiket kereső leszármazottai számára is.⁶ A kötetek közül az évek során sok megsérült, hiányossá, nehezen használhatóvá vált. Az elektronikus változat így a kiadvány megmentéséhez is hozzájárult. A tönkrement példányokat restauráltattuk, a hiányzó oldalakat másolatokkal pótoltuk.

Az Arcanum 400 dpi, színes JPG-formátumban szkennelte a dokumentumokat, majd automatikus OCR-rel feldolgozva kétrétegű, szürkeárnyalatos PDF-állományokat állított elő. A tesztelesek során, a beállítások finomításával felismertetés pontosságát – a gót betűs részek kivételével – 96–98 százalékosra növelte. Szerkesztői korrektúrára nem került sor. Egy kötetnek egy PDF-fájl felel meg. A PDF-állományokhoz a dokumentumok belső tartalmi tagolódásán alapuló, többszintű hierarchiájú könyvjelzőket készítettek.

Kezelőfelülete kétféle keresést biztosít: teljes szövegűt és a kiadványok időrendjét és tematikáját követő „lapozgató” olvasást. A teljes szövegű keresőmezőbe történő beírásakor a rendszer felkínálja a beírt szócsonkkal kezdődő szavakat és azok előfordulási számát (expand, index funkció). Ez segít felismerni a szövegfelismerés hibáit, tehát a tökéletlenül azonosított változatok egy részét is használhatjuk indexként. A szövegtenger redundáns találatai jól szűkíthetők egyfelől a szabad szöveges kulcsszavak és a tartalomjegyzék külön keresőmezőinek kombinációival, másrészt kifinomult (közelségi) operátorokkal.

Az adatbázis megjelenését élénk sajtóvisszhang és futótűzszerű internetes terjedés kísérte, így az első félévben 170 000 keresést futattak rajta, s ahogy várható volt, nemcsak magyarországi, hanem határon túli magyar területekről, illetve szerte a világból, ahol magyar emigránsok és leszármazottaik élnek. A visszajelzések általában jók, bár akadtak, akik az adatbázis formátum

helyett inkább letölthető PDF-eket vagy szabványos e-könyvet láttak volna szívesebben. A címtár önállóan⁷ és a HUNGARICANA közgyűteményi portálon keresztül is elérhető.

Kézenfekvő, hogy kedvező feltételek esetén a címtárakat kezelő rendszert bővítsük további kiadványok digitalizált változataival. Budapest elődvárosairól 1803-tól szórványosan, az 1850-es évektől pedig sorozatban jelentek meg különféle terjedelmű és részletes címtárak, lak- és ingatlanjegyzékek, szakmai névtárak, illetve ilyen adatsorokat is magukba foglaló kalendáriumok, évkönyvek, iskolai értesítők. Mérlegeljük a 19. század végéről vagy a 20. század elejéről származó választói és virilista jegyzékek, ipari és kereskedelmi címtárak és a telefonkönyvek bevonását is.

A sajtókivágatok digitalizálása

A sajtókivágatok, régebbi műszóval *újságszelvények* gyűjtése, vagyis a hírlapok szemlézése és a fontosnak tartott közlemények kiollózása évszázados hagyomány nemcsak a könyvtárakban, hanem más közgyűteményben és hivatalokban is. A Fővárosi Levéltár a 19. század végén kezdte el a város életére vonatkozó lapkivágatok gyűjtését. Az egykori Fővárosi Könyvtár e mintegy ötezer darabos állomány átvételével és bővítésével alapozta meg Budapest Gyűjteményének cikkarchívumát, s elődeink újabb nemzedékei több mint hat évtizedig válogattak – koronként változó mennyiségben és módosuló szempontok alapján – a lapok budapesti tárgyú írásai közül. A közleményeket formanyomtatványra ragasztották, feltüntették a cikk adatait (szerző, cím, megjelenési hely, idő, oldal), tartalmát pedig a régi Tizedes Osztályozás számaival írták le. A témacsoportokba és időrendbe beosztott mappák hatalmas szekrénykataszterekké duzzadtak; az eligazodást mutatókönyvek segítették.

A múlt század hetvenes éveiben a bibliográfia műfaja kiszorítani látszott az eredeti cikkek megőrzésének e módját, és a gyűjtőmunka abamaradt. 50–60 000-re becsüljük a fennmaradt újságszelvények számát. A sok viszontagságot látott lapkivágásokat lassan eléri a végzet: a ma-

guk idején is gyenge lapjaik töredeznek, porlanak, és félő, hogy lassan minden igyekezetünk ellenére a szemétbe kerülnek, pedig a cikkgyűjtemény rengeteg érdekességet rejt. A tegnapok kisebb-nagyobb szenzációi testközelbe hozzák elődeink mindennapjait. A riportok, életképek forrásértékű részleteket villantanak fel a városi társadalom mikro-történetéből, a sajtóviták felerősítésbe merült epizódokkal gazdagítják a múlt rekonstrukcióját. Történelmi források, de egyben szórakoztató olvasmányok is. Az anyagból korábban már közzétettünk az interneten egy kisebb válogatást.⁸ Az Országos Digitalizációs Közfoglalkoztatási Program keretében most megindult a teljes gyűjtemény digitalizálása és meta-adatolása; a cikkek a MANDA-adatbázisba kerülnek, ahhoz azonban, hogy az interneten is olvashatóvá váljanak, még szerzői jogi eljárások sorát kell lebonyolítani.

Tartalommegosztás, híradás és kapcsolattartás az interneten

Az FSZEK portálja tükrözi a különféle szakmai egységek és a szolgáltatási ágak rendszerét, és a tartalmakat is az egyes területek munkatársai maguk állítják elő. A Budapest Gyűjtemény is a saját oldalain nyújt általános tájékoztatást és aktuális információkat, emellett bibliográfiákat, linkgyűjteményeket, kiállítási archívumot tesz közzé, különböző tematikus digitális dokumentumgyűjteményeket is publikál: városfotográfusok szerzői albumait, történelmi dokumentumgyűjteményt, web-kiállítást. Legutóbb egy több mint harmincezer fotót tartalmazó dokumentációt tettünk közé, ami a főváros jelentősebb temetőinek síremlékeit rendszerezi.⁹ A portál rovataihoz azonban csak a legcélrányosabban érdeklődő könyvtárhasználók jutnak el, mi pedig azt szeretnénk, hogy a szélesebb nyilvánossággal is megismertessük a várostörténeti gyűjtemény kínálatát. A kézenfekvő megoldást a legnépszerűbb közösségi média kínálja. Facebook-oldal létrehozásától azonban mindaddig idegenkedtünk, amíg nem találtunk rá arra a formára, ami több, tartalmasabb, színesebb lehet létezésünk pusztá kinyilvánításánál. A megfelelő alkalmat

végül a Budapest Gyűjtemény alapításának centenáriuma adta. 2014 utolsó száz napján *Budapest napról-napra* címmel indítottunk saját oldalt. Minden nap közzétettünk egy összeállítást, amivel egyszerre szerettük volna voltak felkelteni a várostörténet iránti kíváncsiságot és a gyűjteményben fellelhető források változatosságára is ráirányítani a figyelmet. Rövid kommentárok voltak hívatva eligazítani az aznapi kínálatban, de munkatársainkat elragadta a hév: a közléseket egyre igényesebb eseti kutatások előzték meg, a magyarázatok egyre hosszabbak lettek, magunk közül választott lektorunknak pedig kíméletlenül kellett csattogtatnia szerkesztői ollóját. A közlemények megírásában mindenki részt vett, beleértve raktárost, közmunkást és szerződéses önkénteseinket is. A sorozatot száz nap után is folytatjuk heti periodicitással.¹⁰ A közzétett anyagok között a fényképek domináltak, de bemutattunk ritkán látható egyéb ínyencségeket is: kódexet, muzeális nyomtatványokat, térképet, metszetet, plakátokat és illusztrált kottákat. Felhasználtunk más közösségi felületeteket is: animált képgyűjteményhez, zenei illusztrációhoz a *YouTube*-ot, digitalizált könyvek lapozgatható változataihoz az *issuu.com*-ot.¹¹

Egy-egy közlemény statisztikája egy-két napon belül két-három ezer elérést mutatott, a sikeresek már húszeszes látogatottság felett járnak. Érdekes megfigyelni a terjedés irányait, látni, hogy egy-egy újabb közlés miként von be olyan távoli témaközösségeket, akik addig nem sokat hallhattak gyűjteményünkről. Ahol lehet, ott a publikált képek, kiadványok, adatok könyvtári linkjeit is megadtuk abban a reményben, hogy egyéb internetes felületeinkre is átvezethetjük az érdeklődőt. Ennek hatásait még nem tudjuk mérni, azonban szembetűnő, hogy a legnépszerűbb Budapest-rajongói oldalak szenvedélyesebb képgyűjtői és képmegosztói anyagainkat – elsősorban a Budapest-képtárakból átvett fotográfiákat – számszámra mentik le, adják tovább, építik be saját magán- vagy közösségi oldalaikba. A *Flickr.com*-on is szép válogatást lehet találni képeinkből, néhány szakértői szintű internetes fórumon pedig megszokott, hogy a képatadtbázisból vagy a címtárból szűrnak be

hivatkozásokat, ahogy az is, hogy az ilyen aktív oldalakon veszik először észre és tisztázzák is azonnal a pontatlanságainkat (a „képfeltárás” vagyis a hely és az idő minuciózus meghatározása ugyanis az egyik legnépszerűbb sportág e körökben). A legfontosabb fórumokat figyelemmel követjük, az észrevételeket megvizsgáljuk, ha kell, javítunk és erről visszajelzést adunk. Néhány tisztázó kommenttel sikerült elérnünk, hogy a képekről nem vágják le a gyűjteményt jelző feliratot, sőt valószínűleg abban is volt szerepünk a legnagyobb hazai közösségi képgyűjteménnyel, a *Fortepannal* együtt –, hogy megszilárdult a képátvételt kísérő forrásmegjelölés illemtana. (A közvetlen kapcsolatfelvételnek egyebet is köszönhetünk: a szkennelő önkéntesek e fórumokról verbuválódtak.)

Az internetes önkéntes közösségi munkavégzésben (*crowdsourcing*) rejlő lehetőségek kiaknázását csak tervezzük. Elsősorban képazonosítás, a felhasználói kulcsszavazás, valamint a magántulajdonban levő képek, dokumentumok feltöltése és megosztása illeszkedne eddigi törekvéseinkhez. Utóbbihoz részben hasonló akcióval hálózati könyvtáraink már meg is próbálkoztak, helytörténeti érdekességű privát fényképek feltöltésére ösztönözték olvasóikat (a tagkönyvtárakban biztosítva a szükséges technikai feltételeket). Részt veszünk egy hasonló, de kiérleltebb nemzetközi projektben, amit a Budapest Főváros Levéltárának koordinál, és egy Ausztriában már kipróbált platformon keresztül¹² kisebb települések – esetünkben városrészek – történeti webarchívumait segíti létrehozni.

Rendezvények, kiállítások, oktatás, együttműködés

A Budapest Gyűjtemény önállóan vagy társintézményekkel együttműködve gazdagítja a város kulturális rendezvényi kínálatát. Időről-időre szervez város- és művelődéstörténeti témákban tudományos konferenciákat, ismeretterjesztő előadásokat, pódiumbeszélgetéseket. Kiállítási programunkban egyebek közt kerületi helytörténeti gyűjteményeket látunk vendégül, saját produkcióinkat a könyvtár falain kívül is igyek-

szünk bemutatni, esetenként olyan különleges helyszíneken is, mint a millenniumi földalatti állomásai vagy metrószerelvények hirdetési felületei. Rendszeresen tartunk gyűjteményi bemutatókat a legkülönbözőbb háttérű csoportok sajátos igényeihez igazodva (kihelyezett történelemórákat középiskolásoknak, kutatás-módszertani foglalkozásokat egyetemistáknak). Fotópályázattal és munkáik bemutatásával mozgósítottunk szűkebb pátriánk, a Józsefváros diákjait. Közös rendezvényeket szervezünk a kerületi helytörténeti gyűjteményekkel, együttműködő partneri viszonyt ápolunk múzeumokkal, levéltárakkal. Információkkal, dokumentumokkal támogatjuk a helytörténettel is összefüggő iskolai projekteket¹³ és a weboldalakkal, online játékokkal, mobilalkalmazásokkal támogatott alternatív oktatási kísérleteket.¹⁴ Eszközünket szívesen bocsátjuk rendelkezésre olyan értékes civil kezdeményezések önkénteseinek, mint amilyen például a százéves házak ünnepeit szervező Budapest 100, a Csillagos házak 1944–2014 csoport vagy a lakhatási gondokkal küzdők körében szerveződő Közélet Iskolája.

A fejlesztés további irányai

Az FSZEK elkészítette a 2014 és 2020 közötti időszakra szóló stratégiai tervét. A Budapest Gyűjtemény törekvéseit így egy átfogó és a korábbinál erőteljesebb kontúrú digitális szolgáltatási program részeként lesz mód kibontakoztatni. Ennek főbb elemei:

- a digitalizálás kiszélesítése, felgyorsítása,
- a digitális könyvtári archívum és a távszolgáltatások rendszerének üzemszerű működtetése,
- a digitális állományok kezeléséhez és a másolati szolgáltatásokhoz szükséges jogkezelési eljárások belső, intézményi és külső, együttműködésen alapuló (ELDORADO) rendszerének kialakítása,
- az interneten elérhető helyismereti, várostörténeti és városfejlesztési témájú dokumentumok és weboldalak módszeres gyűjtése,
- saját digitális tartalmaink magasabb szintű megosztása: csatlakozás hazai aggregátorokhoz és az Europeanához,

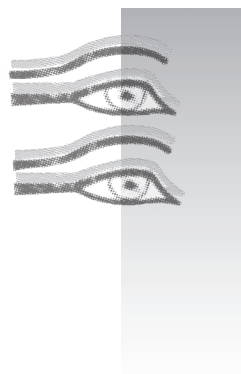
- a digitalizált dokumentumoknak a rekordszintű hozzáférhetőségén túlmutató felhasználása szakmai kooperáción alapuló tematikus gyűjteményekben, virtuális kiállításokon, elektronikus oktatási felületeken,
- az eseti megoldásokat felváltó, módszertanilag megalapozott, külső pedagógiai és szociális programokhoz kapcsolódó rendezvény- és oktatási „csomagok” kialakítása.

Jegyzetek

1. SENNYEY Pongrác – KOKAS Károly: Könyvtárak hálózaton = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 58. évf. 2011. 10. sz. 424. p.
2. http://www.fszek.hu/ebscoauth/index_eds.php (Letöltés: 2015. április 1.)
3. http://library.hungaricana.hu/hu/collection/fovarosi_szabo_ervin_konyvtar/ (Letöltés: 2015. április 1.)
4. <http://bpkep.fszek.hu/> (Letöltés: 2015. április 1.)
5. Lásd: Budapesti lakcímjegyzék 1900 – <http://bparchiv.hu/cgi-bin/lakas/lakas.pl> (Letöltés: 2015. április 1.)
6. SÁNDOR Tibor: Budapesti cím- és lakásjegyzék, 1880–1928. Új internetes adatbánya a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár honlapján = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 22. évf. 2013. 7. sz. 60–61. p.
7. <http://db.fszek.hu/cimtar> (Letöltés: 2015. április 1.)
8. Budapesti cikk-cakk – <http://www.fszek.hu/kivagatok/> (Letöltés: 2015. április 6.)
9. VIZLER Imre: Budapesti temetők – <http://www.fszek.hu/sirkert/> (Letöltés: 2015. április 8.)
10. Budapest hétről-hétre – <https://www.facebook.com/pages/FSZEK-Budapest-Gy%C5%B1item%C3%A9ny/350032195162843?ref=hl> (Letöltés: 2015. április 6.)
11. Például: PORZÓ (Ágai Adolf): Utazás Pestről Budapestre. 1843–1897. 2. kiad. Budapest, Pallas. 1909. 447 p. http://issuu.com/sanpetib/docs/utazas_pestrol_budapestre (Letöltés: 2015. április 1.)
12. <http://www.topothek.at/> (Letöltés: 2015. április 6.)
13. Például: Metropolis in Transition. Bécs – Budapest, 1916–1921. http://www.fszek.hu/konyvtaraink/kozponti_konyvtar/budapest_gyujtemeny/?article_hid=27694 (Letöltés: 2015. április 6.)
14. Időutazó: online tananyag Budapest zsidó örökségéről – <http://timetraveler.hu> (Letöltés: 2015. április 8.)

Beérkezett: 2015. április 8.

A doktori értekezések elektronikus nyilvánosságának szabályozása¹

ÁTS József

Heureux les chefs-d'œuvre inaccessibles ou le public n'entre qu'avec peine!
(Boldogságos remekművek, ahová a nagyközönség nehézségek közepette léphet be!)

(Mauriac, François: Journal. Tome II. Paris : Grasset, 1937. p. 127.)

A kutatójelölt „remekműve” a doktori értekezés: sikeres megvédésével léphet be a tudósok „céhébe” – nálunk a Magyar Tudományos Akadémia köztestületébe.² A jelöltek és értekezésük számára is rögzös az út. Az Országos Doktori Tanács (ODT) elnökének adatközlése szerint 2002–2012 között a doktori képzésbe felvett hallgatóknak csak mintegy a fele jutott el a fokozatszerzésig.³ Ami az értekezéseket illeti: a magyar szabályozási környezetnek nem kis szerepe van abban, hogy igaznak érezzük rájuk a *Mauriac* naplójából mottóként idézett szavakat. A továbbiakban arra keresem a választ, hogy a digitális korban a magyar szabályozási környezet hogyan törekszik a doktori értekezések elérésének biztosítására, és hogy ebben milyen szerepet szán a könyvtáraknak.

Magyar doktori címek és fokozatok

A 20. században kétszer alakult át a doktori címek és fokozatok rendszere.⁴ A fordulat éve,

1948 előtt a *doktori fokozat* megszerzése egyaránt jelentette a kutatói és az egyetemi oktatói státusz feltételét. Az *egyetemi magántanári cím* elnyeréséhez a tanári képességet igazoló *habilitációra* is szükség volt. 1948 után előbb a *tudományok kandidátusa* és a *tudományok doktora* fokozatokat vezették be, majd tíz évvel később az *egyetemi doktori* („kisdoktori”) *fokozatot* is (1983-tól dr. univ.). Korábban az egyetemek csak a jogászoknak és orvosoknak ítéltették meg a doktori címet, de az nem jelentett doktori fokozatszerzést. A rendszerváltás után négy évvel, 1993-ban a felsőoktatási törvény⁵ keretében új rendszert vezettek be, amelyben a kandidátusi és kisdoktori fokozatokat leváltotta a *PhD* (Doctor of Philosophy) – művészeti területen pedig a *DLA* (Doctor of Liberal Arts) fokozat. Az egyetemi oktatásban újra megjelent a *habilitáció* követelménye. A tudományok doktora fokozatot a vele egyenértékű, de fokozatot nem jelentő *MTA doktora* cím váltotta fel.

Közhírré tételük: a könyvtárak a nyomtatott értekezések nyilvánosságának szabályozásában

Jelen keretek között nem kívánom végigkísérni a nyomtatott disszertációk nyilvánosságának szabályozási kereteit. Elmondható, hogy a Kádár-korszakban a tudományos fokozatszerzés újr szabályozásakor a részletes jogi szabályozásban gyakorlatilag azonnal megjelentek a könyvtárak a disszertációk nyilvánosságra hozásának eszközeként. A *tudományok doktora* fokozat rendeleti szabályozásába 1951-ben kerül be a könyvtár:⁶

„5. § (1) A disszertáció megvédésének [Tvr. 6. § (2) bek.] időpontját, helyét, a disszertáció megvédőjének, továbbá bírálóinak nevét, a disszertáció címét, valamint azt, hogy a disszertáció az akadémia könyvtárában megtekinthető, legalább 30 nappal előbb megfelelő módon közhírré kell tenni.

(2) A disszertációt legalább 30 nappal a megvédésére kitűzött időpont előtt az Akadémia könyvtárában bárki számára hozzáférhetővé kell tenni. A disszertáció téziseit a TMB. nyomtatja ki, azt a megvédés előtt megfelelő időben meg kell küldeni az érdekelt tudományos intézményeknek és a megvédésnél jelenlevők között szét kell osztani...

6. § (2) A disszertációt az Akadémia könyvtárában meg kell őrizni.”

A rendelet tehát a nyilvános könyvtári szolgáltatás négy fontos elemét írja elő: • *kommunikáció*: „közhírré kell tenni”, hogy az értekezés a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) könyvtárban megtekinthető; • *hozzáférhetővé tétel bárki számára*: az MTA könyvtárában; • *újdonságértékű, informatív szolgáltatás*: legalább 30 nappal a védés előtt; • *szolgáltatás hosszú távon*: megőrzés az MTA könyvtárában.

A *tudomány kandidátusa* fokozat szélesebb körben volt megszerezhető, és bár 1950-ben megjelent könyvtárra vonatkozó passzusai kevésbé szabályozottak, mint a *tudomány doktora* fokozat esetében, az értekezésnek szélesebb nyilvánosságot ír elő – „legalább még egy helyen” hozzáférhetővé kell tenni:⁷

„7. § (6) Az értekezés egy példányát az Akadémia Könyvtárában és legalább még egy olyan helyen kell elhelyezni, ahol ezt az érdeklődők szabadon tanulmányozhatják.”

Kilenc évvel később jelent meg az a pontosítás, hogy a „legalább még egy hely” nyilvános szakkönyvtár legyen:⁸

„12. § (6) Az értekezés egy-egy példányát az MTA könyvtárában és egy olyan szakkönyvtárban kell elhelyezni, ahol az érdeklődők szabadon tanulmányozhatják.”

Az értekezés nem csak könyvtári nyilvánosságra hozását egy 1958-as rendelet szabályozta:

„4. § A disszertációs viták színvonalának továbbfejlesztése érdekében az értekezést – vagy legalább annak lényeges részeit – a megvédés előtt szakfolyóiratba, vagy más módon közzé kell tenni. Ez alól a TMB indokolt esetben felmentést adhat.”⁹

A nyomtatott, „illetve” elektronikus nyilvánosság jogszabályi szintű szabályozása

A doktori értekezések elektronikus nyilvánosságának magyar szabályozása sokat váratott magára. 1993-ban a doktori fokozatszerzés rendszerváltás utáni újr szabályozását bevezető felsőoktatási törvény¹⁰ idején már digitálisan születtek a disszertációk. Ugyanakkor az internet Magyarországon még nem tartozott a bárki számára hozzáférhető eszközök körébe, csak a kutatóintézetek és a felsőoktatás számára volt elérhető, a teljes nyitásra csak 1996-ban került sor.¹¹ A disszertációk elektronikus hozzáférhetővé tételéről végül 2001-ben rendelkezett először jogszabály.

A végrehajtó apparátus mint szolgáltató: az 51/2001. (IV. 3.) számú kormányrendelet a doktori képzésről és a doktori fokozatszerzésről

Az 51/2001. (IV. 3.) számú kormányrendelet a doktori képzésről és a doktori fokozatszerzésről mindenekelőtt rendelkezik arról, hogy a „doktori értekezést elektronikus formában is mindenki számára hozzáférhetővé kell tenni”.¹² Emellett felvázolja, hogy ebben a feladatban kinek mi a szerepe:

„41. § (1) A doktori értekezés nyilvántartásáról,

illetve nyilvánosságra hozataláról az egyetem gondoskodik.

(2) A doktori értekezés egy példányát a doktori fokozatot odaítélő egyetem központi könyvtárában, katalogizálva kell elhelyezni. A doktori értekezés mindenki számára nyilvános.

(3) A doktori értekezést elektronikus formában is mindenki számára hozzáférhetővé kell tenni. A doktorjelölt, a szabályzat rendelkezései szerint gondoskodik a doktori értekezés elektronikus formában történő elkészítéséről.

(4) Az egyetem a sikeres doktori védést követően bocsátja az Oktatási Minisztérium rendelkezésére az elektronikus formában készült doktori értekezést.

(5) A minisztérium gondoskodik az értekezés saját honlapján történő megjelenítéséről. ...

44. § (6) E rendelet 41. § (3)–(5) bekezdéseiben meghatározott, a doktori értekezések bemutatását szolgáló, elektronikus nyilvántartási rendszert 2003. január 1-jéig létre kell hozni.

45. § (2) Az egyetemek, a rendelet hatálybalépését követő 60 napon belül, kötelesek doktori szabályzatukat e rendeletnek megfelelően módosítani, illetve kiegészíteni.”

Az értekezés elektronikus nyilvánosságra hozásának szereposztása tehát a rendelet értelmében a következő:

A doktorjelölt: gondoskodik a doktori értekezés elektronikus formában történő elkészítéséről.

Az egyetem: a) a rendelet hatálybalépését követő 60 napon belül köteles doktori szabályzatát e rendeletnek megfelelően módosítani, b) gondoskodik a doktori értekezés nyilvántartásáról, illetve nyilvánosságra hozataláról, c) az elektronikus formában készült doktori értekezést a sikeres doktori védést követően az Oktatási Minisztérium (OM) rendelkezésére bocsátja.

A könyvtár: a doktori értekezés egy példányát a doktori fokozatot odaítélő egyetem központi könyvtárában katalogizálva elhelyezi.

Az Oktatási Minisztérium: gondoskodik az értekezés elektronikus változatának az OM saját honlapján történő megjelenítéséről, szolgáltatásáról (2003. január 1-től).

Megjegyzendő, hogy a rendszerváltás utáni dezintegrációk és integrációk következtében a felsőoktatási intézmények egy részében az

„egyetem központi könyvtára” nem létezett, így nem feltétlenül kerültek közös helyre az egyes egyetemek különböző doktori iskolái által továbbított disszertációk.

A rendeletben a könyvtár láthatóan nem kapott előírt feladatot az elektronikus változattal kapcsolatban. A könyvtár számára leadandó „egy példány” esetében nem volt nevesítve, hogy nyomtatott példányt kell leadni, így gondolhatnánk esetleg digitális példányra is. A magyar jogban van precedens arra, hogy az „elektronikus dokumentum” a hivatalos. A Magyar Közlöny esetében például: „A Magyar Közlöny a kormányzati portálon történő elektronikus dokumentumként való közzététellel kell kiadni, melynek szövegét hitelesnek kell tekinteni”¹³. Ez azonban szigorú feltételeket követel meg, a Magyar Közlöny esetében együtt jár a „minősített elektronikus aláírás” előírásával.¹⁴

A minisztériumi adatbázis teljesnek sohasem volt mondható, és 2007-ben építése be is fejeződött.¹⁵ A feltöltés hiányosságának okai a következők lehettek: 1) nincs beépítve a rendeletbe az ellenőrzés, illetve a szankció, 2) nem tért ki a rendelet az esetlegesen méltányolható kivételekre, 3) nincs meghatározva – a tézisek 60 napos átadási határidejével szemben¹⁶ – az értekezések minisztérium számára átadásának határideje, 4) a minisztérium az értekezések fogadására alkalmas adatbázisának csak a rendelet kihirdetése után jó másfél évvel kellett működnie, így az egyetemek doktori szabályozásába már csak ezért sem lehetett az előírt 60 napon belül beépíteni az adatbázisba kerülési folyamat ellenőrzését.

Jogszámai szinten gyakorlatilag nem történt intézkedés a megszűnt OM adatbázisban tárolt értekezések sorsáról. A feladat az akkreditált doktori képzést folytató egyes felsőoktatási intézményekre, illetve közös szervezetükre, az Országos Doktori Tanácsra (ODT) maradt. Az ODT 2008 decemberében hozott határozatában kívánta rendezni a kérdést:¹⁷

„4) A doktori iskolák (vagy a megbízott könyvtárak) 2009. február 28-ig letöltik az OKM doktori adatbázisból a náluk védett értekezéseket és téziszfüzeteket, az 1) alatt megadott határidőig¹⁸ elhelyezik a kívá-

lasztott könyvtár adatbázisában elektronikusan hozzáférhető formában, és beírják az URL-eket az ODT adatbázisba. A doktori iskola honlapja ideiglenesen használható erre a célra, amíg a könyvtári hozzáférés el nem készül az 1) szerinti határidővel. 5) A doktori iskolák (vagy a megbízott könyvtárak) 2009. március 31-ig feltöltik a náluk védett, az OKM adatbázisában már nem szereplő értekezéseket, adataikat és a téziszfüzeteket a kiválasztott könyvtár adatbázisába elektronikusan hozzáférhető formában, és beírják a védés adatait az ODT adatbázisba.”

Az ODT saját hatáskörében hozott határozata az értekezések elektronikus nyilvánosságra hozásában egyértelműen a könyvtárakra épít: „feltöltik a náluk védett, az OKM adatbázisában már nem szereplő értekezéseket, adataikat és a téziszfüzeteket a kiválasztott könyvtár adatbázisába elektronikusan hozzáférhető formában”.¹⁹ Megjegyzendő, hogy az ODT határozatában számol azzal, hogy az érintett felsőoktatási intézmények nem minden könyvtára alkalmas még az elektronikus értekezések fogadására: „A doktori iskola honlapja ideiglenesen használható erre a célra, amíg a könyvtári hozzáférés el nem készül”.²⁰

A megvalósítás számonkérésében az ODT álláspontja nem volt következetes. Határozata módosításaként 2009. április 17-i ülésén egyfelől kimondta, hogy „Az ODT nem szankcionálja azt, aki nem akarja az adatbázist teljesen feltölteni”, másfelől pedig megerősítette, hogy „Az ODT tagjai magukra nézve kötelezőnek fogadják el a 4. mellékletben megfogalmazottakat a PhD értekezések teljes szövegének megjelentetésével kapcsolatban”.²¹

Hoztam is meg nem is: a 3/2007. (III. 7.) kormányrendelet doktori iskola létesítéséről és a doktori fokozatadásról

A 3/2007. (III. 7.) kormányrendelet doktori iskola létesítéséről és a doktori fokozatadásról teljesen a felsőoktatási intézmény hatáskörébe utalja az értekezés nyilvánosságáról való gondoskodást, és bevezeti az „embargót” – a méltányolható okból történő késleltetett nyilvánosságra hozást (2 év). Ugyanakkor nem vitt előre az elektronikus nyilvánosság területén, mert rendel-

kezéseinek megfogalmazása nem volt egyértelmű. A könyvtárnak továbbra is csak a nyomtatott változat kezelésében jutott szerep.

„11. § (1) A doktori értekezés mindenki számára nyilvános. A doktori értekezés és annak tézisei elektronikus, illetve nyomtatott formában való nyilvántartásáról, teljes terjedelmű nyilvánosságra hozataláról a felsőoktatási intézmény gondoskodik.

(2) A doktori értekezés és annak tézisei nyilvántartását elektronikus formában az intézmény honlapján külön adatbázisban – a doktori tézisek és értekezések adatbázisában – magyar és angol, esetleg más, az adott tudományág sajátosságainak megfelelő nyelven mindenki számára hozzáférhetővé kell tenni.

(3) A doktori értekezés egy nyomtatott példányát a doktori fokozatot odaítélő felsőoktatási intézmény központi könyvtárában, katalogizálva kell elhelyezni.

(4) A nyilvánosságra hozatal részletes szabályait a doktori szabályzat határozza meg azzal, hogy a nyilvánosságra hozatal méltányolható okból, a jelölt kérésére, a doktori tanács döntése alapján, legfeljebb két évig késleltethető.

12. § (1) E rendelet a kihirdetését követő 15. napon lép hatályba. E rendelet alapján a felsőoktatási intézményeknek 60 napon belül módosítaniuk kell doktori szabályzatukat.”

Félreérthető feladatok

1. A teljes terjedelmű nyilvánosságra hozatal elektronikus VAGY nyomtatott formában történjen? – „elektronikus, illetve nyomtatott formában való nyilvántartásáról, teljes terjedelmű nyilvánosságra hozataláról a felsőoktatási intézmény gondoskodik”.²² Ha az ILLETVE kötőszó helyett egyszerűen ÉS állt volna, akkor a teendő egyértelmű.
2. Elég csak a NYILVÁNTARTÁST elhelyezni a honlapon külön adatbázisban, a teljes szöveget nem kell? – „A doktori értekezés és annak tézisei nyilvántartását elektronikus formában az intézmény honlapján külön adatbázisban – a doktori tézisek és értekezések adatbázisában – [...] mindenki számára hozzáférhetővé kell tenni”.²³

Megjegyzendő, hogy később, 2009-ben a 61/2009. (XII. 14.) IRM rendelet a jogszabályszerkesztésről az illetve kötőszó alkalmazásáról

így rendelkezett: „Az «illetve» kötőszó jogszabály tervezetében csak más egyértelmű nyelvi megfogalmazás alkalmazhatatlansága esetén alkalmazható.”²⁴

Az Országos Doktori Tanács OM adatbázis megszűnése kapcsán említett határozatának²⁵ a korábban a minisztériumi adatbázisba feltöltött értekezések sorsának rendezése mellett a másik célja éppen a 3/2007. (III. 7.) kormányrendelet doktori iskola létesítéséről és a doktori fokozatadásáról szövegéből következő tisztázatlanság megoldása volt. Az ODT a gyakorlati megvalósítás zálogát a doktori iskolák, a könyvtárak és az ODT adatbázisa közötti együttműködésben látta: „A doktori iskolák (vagy a megbízott könyvtárak) 2009. március 31-ig feltöltik a náluk védett, az OKM adatbázisában már nem szereplő értekezéseket, adataikat és a téziszfüzeteket a kiválasztott könyvtár adatbázisába elektronikus formában, és beírják a védés adatait az ODT adatbázisba.”²⁶

Törvényi rangon: 2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról

A doktori értekezések nyilvánosságával foglalkozó aktuális szabályozást a 2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról tartalmazza. Egy 2012 végi módosítással került a törvény szövegébe,²⁷ és 2013. január 1-jével lépett hatályba. Tényleges alkalmazása pedig a doktori fokozatszerzést szabályozó újabb kormányrendelet értelmében gyakorlatilag 2013 őszétől indulhatott el: „E rendelet alapján az érintett felsőoktatási intézményeknek 2013. július 31-ig módosítaniuk kell a doktori és habilitációs szabályzatukat.”²⁸

Az új szabályozás pontosította az értekezések késleltetett nyilvánosságra hozásának lehetőségét és a könyvtárak először kapnak jogszabályban meghatározott feladatot az értekezések elektronikus formátumával kapcsolatban. Az elektronikus szolgáltatás infrastruktúrájának biztosítására újabb megoldás kereteit rögzíti a jogszabály.

„53/A. § (1) A doktori értekezés – és annak tézisei – mindenki számára nyilvános. A nyilvánosságra hozatal legfeljebb a szabadalmi illetve oltalmi bejelentés

közzétételének időpontjáig elhalasztható. A doktori értekezés és tézisei elektronikus, illetve nyomtatott formában való nyilvántartásáról és teljes terjedelmű nyilvánosságra hozataláról a doktori fokozatot odaítélő felsőoktatási intézmény gondoskodik, oly módon, hogy a doktori értekezés és tézisei egy nyomtatott és egy elektronikus adathordozón rögzített példányát a felsőoktatási intézmény központi könyvtárában, katalogizálva elhelyezi.

(2) A doktori értekezést és téziseit elektronikus formában a Magyar Tudományos Művek Tárában, az általánosan elfogadott nemzetközi gyakorlatnak megfelelő (DOI) azonosítóval ellátva, mindenki számára hozzáférhetővé kell tenni.

(3) Szabadalmi, oltalmi eljárással érintett doktori értekezés esetén a doktori értekezés és a doktori tézisek nyilvánosságra hozatala a doktorjelölt kérelmére, a bírálóbizottság támogató véleménye alapján és a doktori tanács jóváhagyásával, legfeljebb a szabadalom, oltalom bejegyzésének időpontjáig elhalasztható. Nemzetbiztonsági okból minősített adatot tartalmazó doktori értekezést és doktori téziseit a minősítés időtartamának letelte után kell nyilvánosságra hozni.”

Az aktuális szabályozás kiinduló pontja több szempontból is a „nyílt hozzáférés” (Open Access – OA) mozgalom. Először is annak a leszögezésével, hogy a doktori értekezés „mindenki számára nyilvános”. Ebben a vonatkozásban még nem térne el jelentősen az 1977-re visszanyúló könyvtárosi kezdeményezéstől, az „egyetemes hozzáférés elvétől” (universal availability of publications – UAP).²⁹ A késleltetett hozzáférhetővé tételnek azonban az UAP – a nyomtatott publikációk világában az amúgy is lassú megjelenés miatt még nem sok értelme lett volna, míg az OA – az elektronikus publikációk világában már nagy jelentősége van. Más kérdés, hogy a pontosítás körében az elektronikus nyilvánosságra hozás aktuális szabályozásából éppen a tipikusan Open Access törekvés, a legfeljebb két év nyilvánosságra hozási halasztás – embargó – maradt ki. A nemzetbiztonsági okból minősített adatok mellett a késleltetés megengedésére az egyetlen méltányolandó szempont a nemzetgazdasági okból fontos szabadalmi, oltalmi bejegyzés. Mind a minősített adatok minősítésének le-

járta, mind a szabadalmi, oltalmi eljárás esetében több évről beszélhetünk. Nem nevesíti viszont a jogszabály az üzleti titok és magánérdek – publikálási lehetőség, szerződés – szempontjának méltányolását, amelyek esetében rövidebb idejű embargó is megfelel a célnak.

Az UAP világához képest újdonság még az OA világában az „önföltöltés”. A szabályozásnak nincs közvetlenül köze az önföltöltéshez, de a nyílt hozzáférésű publikációk önföltöltést támogató infrastruktúrájaként fejlesztették ki a nyílt hozzáférésű repozitórium rendszereket, ami szintén nincs megemlítve a törvény szövegében, de összekapcsolja a jogszabályban nevesített két elemet: a Magyar Tudományos Művek Tárán (MTMT) keresztüli *hozzáférést*, az „elektronikus adathordozón rögzített példány” könyvtári *elhelyezésével*. A gyakorlatban ugyanis az MTMT nem vállalkozik teljes szöveg befogadására. Helyette a doktori fokozatot odaítélő felsőoktatási intézmények repozitóriumában tárolt szöveget tudja hozzáférhetővé tenni az MTMT, mégpedig a repozitóriumban az értekezés leíró – „katalogizált” – adatai közé felvett, a törvény szövegében is nevesített „*nemzetközi gyakorlatnak megfelelő (DOI) azonosító*”³⁰ alapján. Az értekezés leíró adatainak az MTMT-be is be kell kerülniük, köztük a DOI-nak is, így az MTMT-ben a DOI-ra kattintással megvalósul a hozzáférés a repozitóriumban tárolt értekezés teljes szövegéhez.

Az UAP világához képest az OA világában a fizikai hordozó azonosításán túl nagy hangsúlyt kapott a belső tartalmi egységek, például cikkek, tanulmányok, konferenciaközlmények közvetlen azonosítása is. Ahogyan a könyvek azonosításának elsődleges szabványos azonosítója az ISBN, a tudományos publikációk esetben – legyenek azok tanulmánykötetben, folyóiratban vagy konferenciakötetben – a DOI (digital object identifier = digitális objektumok azonosítója) vált a legelterjedtebb azonosítóvá. Az elnevezése is mutatja, hogy digitális „objektumok” azonosítására találták ki, de a DOI az „objektum” azonosítása mellett az *elérésére* is szolgál. Az elérést úgy oldja meg, hogy *nem a dokumentum aktuális helyére mutat*, ami akár meg is változhat, hanem

biztosítja az azonosított „objektum” állandó elérését.³¹ Nem sorolható tehát az URL-ek (unified resource locator = egységes helymeghatározó) kategóriájába, mint a webcímek. Az URN-ek (*uniform resource name* = egységes helymegnevezés), az interneten az elhelyezés változásától függetlenül is állandó elérést lehetővé tevő azonosítók közé tartozik.³² Érthető tehát, hogy a DOI helyet kapott a publikációkat szabványosan leíró a kiadói, terjesztői és könyvtári adatok között, és ugyanezen körök egymás közötti digitális adatcsere szabványaiban. Kézenfekvő választás volt, hogy a felsőoktatási törvény a „*nemzetközi gyakorlatnak megfelelő azonosító*” létjogosultságán a magyar doktori értekezések kötelező azonosítójává tegye.

A jogszabályban meghatározott keretek tehát a gyakorlatban az alábbiak szerint valósíthatók meg:

1. a doktori fokozatot odaítélő felsőoktatási intézmény gondoskodik a doktori értekezés elektronikus példányának elhelyezéséről és „katalogizálásáról” a központi könyvtára által üzemeltetett intézményi repozitóriumban,³³
2. a doktori fokozatot odaítélő felsőoktatási intézmény gondoskodik a doktori értekezés „katalogizált” adatainak – beleértve a DOI azonosítót³⁴ – feltöltéséről MTMT-be.

Nem véletlen, hogy a disszertációk körüli könyvtári feladatok pontos megfogalmazása várat magára. A laikusok számára – sajnos beleértve az egyetemi döntéshozókat, oktatókat és kutatókat is – nagyrészt ismeretlen és nem jól kommunikált („közhírré tett”) felsőoktatási könyvtári tevékenységekről van szó, amelyeknek jogszabályi szintű megfogalmazására is csak 2014-ben került sor. A 30/2014. (IV. 10.) EMMI rendelet az országos múzeum, az országos szakmúzeum, a nemzeti könyvtár, az országos szakkönyvtár és az állami egyetem könyvtárának kiemelt feladatairól kiemelt részei jól mutatják, hogy az elektronikus információszolgáltatás az egyetemi könyvtárak számára kiemelt feladat,³⁵ sőt azt is, hogy a tudományos információk elektronikus szolgáltatása és a nyílt hozzáférésű repozitóriumok országos infrastrukturális hálózatának kialakítása és üzemeltetése egyenesen alapfeladat.³⁶

„9. § (1) Az országos szakkönyvtár és az egyetemi könyvtár a kiemelt feladatai ellátása érdekében a Kultv. 63. § (1) bekezdése szerinti feladatai keretében

a) részt vesz a szakterületi információellátás szervezésében, az elektronikus információszolgáltatás biztosításában, [...]

d) elősegíti a tudományos információk (publikációk és adatok) tárolására és megosztására alkalmas, hazai és európai interoperábilis elektronikus infrastruktúra fejlesztését, valamint

e) részt vesz a hazai tudományos tevékenység eredményeinek elektronikus formában történő hozzáférhetővé tételében, amely kiterjed

ea) a kutatás eredményeként születő közlemények, publikációk nyilvántartására, továbbá

eb) a nyílt és korlátozott hozzáférésű elektronikus és nyomtatott publikációk gyűjtésére, számbavételére, jogszerű megőrzésére és szolgáltatásának biztosítására.

(2) Kiemelt feladataik ellátása érdekében szakterületükön az országos szakkönyvtár és - a felsőoktatási képzéshez és kutatáshoz kapcsolódó feladatai ellátása során - az egyetemi könyvtár a Kultv. 63. § (4) bekezdése szerinti alapfeladatai körében [...]

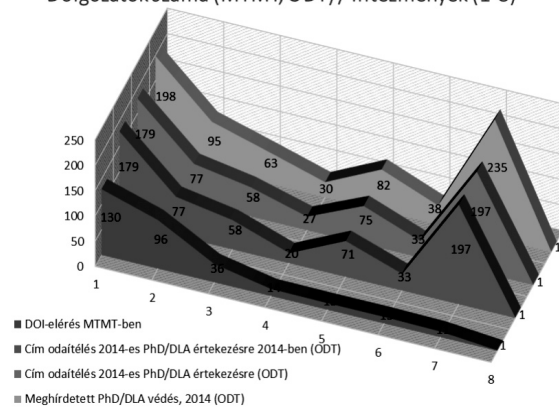
9. részt vesz kutatásfejlesztési és innovációs programokban, felsőoktatási tartalomfejlesztésekben, hazai és nemzetközi tudományos együttműködésekben, a tudományos kutatás értékelésében, a bibliometriai vizsgálatokban, szakterületén részt vesz a tudományos információk elektronikus szolgáltatásában,

10. részt vesz a nyílt hozzáférésű repozitóriumok országos infrastrukturális hálózatának kialakításában és üzemeltetésében, rekordjait nemzetközileg szabványos csereformátumban hozzáférhetővé teszi.”

A 2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról 53/A. § (1)-(3) bekezdésinek hatályba lépése óta egy teljes évet tudunk magunk mögött, 2014-et. Ez nem jelenti azt, hogy a rendelkezést minden 2014-ben megjelent dolgozatra már kötelező is volt alkalmazni. A felsőoktatási intézmények doktori szabályzatát csak 2013. július 31-ig kellett módosítani,³⁷ tehát az új szabályozás csak a módosítás után indult doktori eljárásokra kötelező érvényű. A jelöltnek az eljárási kérelem elfogadása után két év áll rendelkezésre értekezése benyújtására, bár azonnal is megteheti.³⁸

Az eljárás befejezésére az értekezés benyújtása után még egy teljes évet biztosít a rendelet. Az eljárások megindításáról nincsenek központilag hozzáférhetővé tett adatok, az viszont megnézhető, hogy függetlenül a közzétételi kötelezettségtől milyen mértékben jelentek meg a PhD és DLA értekezések 2014-ben DOI azonosítóval az MTMT-ben. Hivatalos statisztikai adat még nem áll rendelkezésre arról, hogy 2014-ben mennyi PhD és DLA címet ítéltek oda a felsőoktatási intézmények – a KSH adatbázisa 2013-ra 1069, 2012-re 1242 és 2011-re 1234 cím odaítélését vette fel.³⁹ Az Országos Doktori Tanács nyilvántartásában⁴⁰ 2014. február 23-án 1224 darab olyan 2014-ben megjelent doktori értekezést regisztráltak, ahol már a cím odaítélésének dátuma is megtalálható volt, ebből 1159 esetben a cím megítélésének dátuma még 2014-es. Ugyancsak 2014. február 23-án a Magyar Tudományos Művek Tára⁴¹ 566 darab 2014-es megjelenésű PhD és DLA értekezést tartalmazott. Ebből 314 volt a működő DOI azonosítót tartalmazó leírások száma. Az MTMT-ből DOI-n keresztül eddig a 28 doktori képzést nyújtó intézmény közül 8-nak érhetőek el kisebb-nagyobb mértékben teljes szövegű értekezései. Egy intézmény esetében még nem „élesítették” a feltöltött néhány DOI-t, azaz esetükben még nem működik az a teljes adminisztratív és technikai folyamat, aminek a DOI szolgáltatás mögött kell állnia, ahhoz, hogy az értekezés szövege elérhetővé váljon.

Dolgozatok száma (MTMT, ODT) / Intézmények (1-8)

Egyébként az MTMT-be bekerült 2014-es értekezések teljes elektronikus szövege több mint 90%-ban akkor is elérhető, ha DOI-val vagy egyéb linkkel az MTMT-ben nem tüntették fel. A DOI-t használó intézmények mögött egyértelműen könyvtári szolgáltatás áll. Rajtuk kívül az MTMT-ben még két intézmény töltött fel olyan linkeket, amelyek könyvtári repozitóriumban található értekezésekre utalnak. Az MTMT-ben a repozitóriumi megjelölés feltétele, hogy az intézmény előzőleg minősítse repozitóriumát az MTMT-vel. A többi intézménynél jellemzően vagy nem minősített könyvtári repozitóriumban, vagy pedig a korábbi gyakorlatnak megfelelően az intézmény doktori iskolái által kijelölt honlapokon találhatók meg az értekezések elektronikus szövegei.

Összegzés

A nyomtatott értekezések nyilvánosságának áttekintése során a tudományok doktora fokozathoz szükséges értekezés szabályozásában⁴² olyan példa mutatkozott meg, amely kitért az értekezés kommunikációjára, bárki általi hozzáférhetőségre, újdonság- és informatív értékű közzétételére és hosszú távú szolgáltatására. Mindebben természetesen támaszkodva a könyvtárra.

Azt gondolnánk, hogy az elektronikus információszolgáltatás korában mindezek sokkal egyszerűbben megvalósíthatók. Ne feledjük azonban, hogy bár „nyilvánosságról” beszélünk mind a nyomtatott, mind az elektronikus formátumok esetében, a kettő nem ugyanolyan szintű nyilvánosság. A digitális dokumentumok nyelvezetéből kölcsönzött szóhasználatlaltal a nyomtatott formátum bárki számára hozzáférhetővé tételét „dedikált” nyilvánosságnak tekinthetjük. A könyvtárban megjelenő olvasó tipikusan „önmagát azonosítva” kéri ki a disszertációt. Ezzel szemben az elektronikus változat „szabad préda”, bárhol, tipikusan azonosítás nélkül is bárki számára azonnal elérhető és tetszőlegesen „sokszorosítható”, „újrahasznosítható” és „megosztható”. Könnyen visszaélések, jogos vagy méltatlan nagy nyilvánosságú minősítések, politikai kampányok kiindulópontja lehet.

Az üzleti titok vagy a szerző személyes üzleti-megjelentetési érdekeit sértő azonnali megjelenésre a jelenlegi jogszabály szintű szabályozás⁴³ nem nyújt megoldást. Ebben a vonatkozásban a korábbi szabályozás⁴⁴ két évben maximált embargós periódusa összhangban állt az Open Access kiadványokkal kapcsolatos nemzetközi gyakorlattal.

Kimondható, hogy az információs rendszerek működtetésének kultúrája nem állt, nem áll Magyarországon azon a szinten, hogy az értekezések elektronikus nyilvánosságát szabályozó három felvázolt jogszabály szövegezése egyértelműnek legyen tekinthető, illetve az említett jogszabályok kiadása pillanatában rendelkezésre álljon az a technikai háttér, amit az adott jogszabály éppen megkövetelt.

Ugyanakkor elmondható, hogy a folyamat abba az irányba vezet, hogy a feladat a „helyére” kerül. Az elektronikus értekezések szolgáltatása a végrehajtó apparátustól végül egy többszereplős országos szolgáltatási rendszerhez jutott el. Jogszabályi szinten nincsen rögzítve, de az értekezések kommunikációját az Országos Doktori Tanács adatbázisa biztosítja.⁴⁵ A dolgozatok tárolása és hosszú távú megőrzése az akkreditált képzés intézményei könyvtárainak ellátandó feladata.⁴⁶ Az elektronikus értekezések országos szintű egységes minőségbiztosítási és szolgáltatási felületeként rendelkezésre áll a Magyar Tudományos Akadémia által koordinált, illetve a könyvtára⁴⁷ által működtetett Magyar Tudományos Művek Tára.

Felhasznált források

Jogszabályok

- 1993. évi LXXX. törvény a felsőoktatásról
- 1994. évi XL. törvény a Magyar Tudományos Akadémiáról
- 2010. évi CXXX. törvény a jogalkotásról
- 2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról
- 2012. évi CCVIII. törvény egyes törvényeknek a központi költségvetésről szóló törvény megalapozásával összefüggő, valamint egyéb célú módosításáról
- 1958. évi 29. törvényerejű rendelet a tudományos minősítés rendszerének továbbfejlesztéséről
- 41/1959. (X. 3.) korm. rendelet az aspiránsképzésről és a tudományos fokozatokról

- 51/2001. (IV. 3.) korm. rendelet a doktori képzésről és a doktori fokozatszerzésről
- 3/2007. (III. 7.) korm. rendelet doktori iskola létesítéséről és a doktori fokozatadásról
- 387/2012. (XII. 19.) korm. rendelet a doktori iskolákról, a doktori eljárások rendjéről és a habilitációról
- 30/2014. (IV. 10.) EMMI rendelet az országos múzeum, az országos szakmúzeum, a nemzeti könyvtár, az országos szakkönyvtár és az állami egyetem könyvtárának kiemelt feladatairól
- 61/2009. (XII. 14.) IRM rendelet a jogszabályszerkesztésről
- 184/1951. (X. 16.) MT rendelet a tudományok doktora tudományos fokozat bevezetése és az egyetemi oktatói, valamint a kutatóintézeti kutatói állások, illetőleg fokozatok szabályozásáról szóló 1951. évi 26. törvényerejű rendelet végrehajtásáról
- 7269/1950. (XII. 7.) MTE rendelet az újrendszerű tudományos fokozat bevezetése és elnyerésének szabályozásáról szóló törvényerejű rendelet végrehajtása tárgyában

Dokumentumok

- Országos Doktori Tanács, ODT 212/2008. (XII. 12.) határozata a PhD értekezések teljes szövegének megjelentetéséről – <http://www.doktori.hu/index.php?menuid=351&cid=138>
- Országos Doktori Tanács 2009 április 17-i ülése, jegyzék az ODT 212/2008. (XII. 12.) határozata a PhD értekezések teljes szövegének megjelentetéséről módosításáról (az előterjesztés 4. melléklete az eredeti határozat). – http://www.doktori.hu/index.php?menuid=194&th_ID=36 (Letöltve: 2014. február 18.)
- Megállapodás PhD dolgozatok repozitóriumi elhelyezéséről és DOI azonosítóval való megjelöléséről. [2013]. Elérhető: https://www.mtmt.hu/system/files/megall_doi_repo.pdf (Letöltve: 2015. március 11.)
- Megállapodás Phd dolgozatok DOI azonosítóval való megjelöléséről [2013] – https://www.mtmt.hu/system/files/megall_doi.pdf (Letöltve: 2015. március 11.)

Irodalom

- BAKONYI Péter: Az internetjelenség és Magyarország = Természet Világa, 2000. (131. évf.). 2. 79-85. p. (Különszám) – <http://www.termeszetvilaga.hu/kulonsz/k002/internet.html> (Letöltve: 2014. február 10.)
- LINE, Maurice B: Universal availability of publications = UNESCO Bulletin for Libraries, 31. 1977. 3. 142-151. p.
- LŐRINCZ Andrea: Doktori disszertációk feltártsága, hozzáférhetősége és hasznosítása In: Fodorné Tóth Krisztina, Németh Balázs (szerk.): A felnőttek tanulását érintő változó szakmai és szakpolitikai felfogások a társadalmi, gazdasági és kulturális kontextusok terében. Pécs: PTE FEEK, 2014. 84-89. p.

MAURIAC, François: Journal. [Texte imprimé]. Tome II. Paris: Grasset, 1937.

MIHÁLY György: PhD fokozatok nyomában. Az Országos Doktori Tanács elnöke előadásának szerkesztett kivonata, mely elhangzott a Magyar Tudományos Akadémia, a Magyar Akkreditációs Bizottság és az Országos Doktori Tanács által 2013. június 3-án rendezett konferencián – http://www.doktori.hu/cikk_file/ODT_monitoring.ppt (Letöltve: 2014. január 22.)

NAGY Péter Tibor: A tudományos továbbképzés Kádár-korszakbeli társadalomtörténetéhez = Kultúra és Közösség, (2. /15./ évf.) 2011. 2. sz. 23-34. p. – http://www.kulturaeskozosseg.hu/pdf/2011/2/kek_2011_2_2.pdf (Letöltve: 2014. január 22.)

RESZKETŐ Petra – VÁRADI Balázs: Elöl-hátul doktor: a tudományos címek mai rendszerének kialakulása = 2000, 14. évf. 2002. 5. sz. 40-58. p. – <http://ketezer.hu/2002/05/elol-hatul-doktor/> (Letöltve: 2014. január 22.)

TÓVÁRI Judit: A 856-os mező indikátorai In: Tóvári Judit: Elektronikus dokumentumok feldolgozása: digitális tankönyv. Eger: Eszterházy Károly Főiskola, 2011. – http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0005_33_elektronikus_dokumentumok_scorm_11/11341_a_856os_mez_indikatorai.html

Internet oldalak

- The DOI® System, International DOI Foundation (IDF): <http://www.doi.org/>
- Handle.Net®, Corporation for National Research Initiatives (CNRI): <http://www.handle.net/>
- Központi Statisztikai Hivatal (KSH) adatbázisa: <http://ksh.hu/stadat>
- Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT): <http://www.mtmt.hu/>
- Országos Doktori Tanács (ODT): www.doktori.hu/

Jegyzetek

1. ÁTS József, Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Egyetemi Központi Könyvtár, ORCID: 0000-0002-0795-7708 – A tanulmány a Könyvtári Intézet *Könyvtári vezetői ismeretek I. Alapvető vezetési ismeretek* (FAT lajstromszám PLB 0662) tanfolyamát lezáró esszéfeladatoként készült.
2. „A Magyar Tudományos Akadémia (a továbbiakban: Akadémia) önkormányzati elven alapuló, jogi személyként működő köztestület, amely a tudomány művelésével, támogatásával és képviselésével kapcsolatos országos közfeladatokat lát el.” – idézi az 1994. évi XL. törvény a Magyar Tudományos Akadémiáról, 1. § (1), A jogszabály 2015.1.21-én hatályos állapota szerint „A Magyarországon szerzett vagy honosított tudományos fokozattal rendelkező személyek közül azok válnak a köztestület nem akadémikus tagjává, akik tudományos tevékenységükkel a magyar tudomány feladatainak megoldásában részt vesznek, és az Akadémia szakterületük

- szerint illetékes tudományos osztályának bejelentik, hogy a köztestület tagjai kívánnak lenni. A jelentkezőt az Akadémia az osztály javaslata alapján felveszi a központi köztestületi nyilvántartásba.” – Uo. 7. § (1)*
3. MIHÁLY, 2013. 3. dia
 4. A továbbiakban a fokozatok és címek összefoglalásának alapja: (RESZKETŐ – VÁRADI, 2002. és NAGY, 2011.
 5. 1993. évi LXXX. törvény a felsőoktatásról
 6. 184/1951. (X. 16.) MT rendelet a tudományok doktora tudományos fokozat bevezetése és az egyetemi oktatói, valamint a kutatóintézeti kutatói állások, illetőleg fokozatok szabályozásáról szóló 1951. évi 26. törvényerejű rendelet végrehajtásáról
 7. 7269/1950. (XII. 7.) MTE rendelet az újrendszerű tudományos fokozat bevezetése és elnyerésének szabályozásáról szóló törvényerejű rendelet végrehajtása tárgyában
 8. 41/1959. (X. 3.) kormányrendelet az aspiránsképzésről és a tudományos fokozatokról
 9. 1958. évi 29. törvényerejű rendelet a tudományos minősítés rendszerének továbbfejlesztéséről
 10. 1993. évi LXXX. törvény a felsőoktatásról
 11. BAKONYI, 2000.
 12. 41. § (3)
 13. 2010. évi CXXX. törvény a jogalkotásról, 25. § (1)
 14. Uo. 25/A. §
 15. LŐRINCZ 2014. 86. p.
 16. 40. § (4)
 17. Országos Doktori Tanács, ODT 212/2008. (XII. 12.) határozata a PhD értekezések teljes szövegének megjelentetéséről
 18. 2009. január 31-ig!
 19. Uo. 4)
 20. Uo.
 21. Országos Doktori Tanács, 2009 április 17-i ülés – a „4. melléklet” az előterjesztés 4. melléklete, amely az eredeti határozatot tartalmazza.
 22. 11. § (1)
 23. 11. § (2)
 24. 61/2009. (XII. 14.) IRM rendelet a jogszabályszerkesztésről, 7. § (3)
 25. ODT 212/2008. (XII. 12.) határozata a PhD értekezések teljes szövegének megjelentetéséről
 26. Uo. 5.
 27. 2012. évi CCVIII. törvény egyes törvényeknek a központi költségvetésről szóló törvény megalapozásával összefüggő, valamint egyéb célú módosításáról (2012. december 22.)
 28. 387/2012. (XII. 19.) kormányrendelet a doktori iskolákról, a doktori eljárások rendjéről és a habilitációról
 29. LINE 1977.
 30. 2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról, 53/A § (2)
 31. Az azonosító és az aktuális hely összekötését az International DOI Foundation (IDF) ugyanúgy a Handle-rendszerre (Handle.Net, <http://www.handle.net/>) bízta, mint a nyílt hozzáférésű repozitórium rendszerek megalkotói a repozitóriumban tárolt „Handle-azonosító” esetében, így a DOI technikai értelemben egy IDF-nek kiosztott Handle-azonosítótartomány, amit az IDF továbboszt DOI azonosító-tartományként.
 32. TÓVÁRI 2011. 11.3.4.1
 33. A szükséges feltételek hiánya esetén az MTA Könyvtár és Információs Központot az intézmények számára a feltöltési lehetőséget biztosít REAL-D repozitóriumba. Lásd: Megállapodás PhD dolgozatok repozitóriumi elhelyezéséről [2013.]
 34. MTA Könyvtár és Információs Központtól is lehet DOI-t igényelni. – Ld. az előző hivatkozást, illetve a Megállapodás Phd dolgozatok DOI azonosítóval való megjelöléséről ... [2013] c. dokumentumot
 35. 9. § (1)
 36. 9. § (2)
 37. 387/2012. (XII. 19.) kormányrendelet a doktori iskolákról, a doktori eljárások rendjéről és a habilitációról, 26. § (2)
 38. Uo. 12. § (1) és 14. § (2)
 39. <http://www.ksh.hu/stadat>
 40. <http://www.doktori.hu>
 41. <http://www.mtmt.hu>
 42. 184/1951. (X. 16.) MT rendelet a tudományok doktora tudományos fokozat bevezetése és az egyetemi oktatói, valamint a kutatóintézeti kutatói állások, illetőleg fokozatok szabályozásáról szóló 1951. évi 26. törvényerejű rendelet végrehajtásáról
 43. 2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról, 53/A. §
 44. 3/2007. (III. 7.) kormányrendelet doktori iskola létesítéséről és a doktori fokozatadásról
 45. <http://www.doktori.hu>
 46. A szükséges feltételek hiánya esetén teljesítését az MTA könyvtára vállalja
 47. MTA Könyvtár és Információs Központ

Beérkezett: 2015. március 27.

Digitális állampolgárokról és internethasználati, információrendszerezési szokásaikról

HABÓK Lilla

Mivel napjainkban szinte mindenféle kommunikáció, ügyintézés, vásárlás elintézhető a digitális világon keresztül, nyugodtan mondhatjuk magunkról, hogy hagyományos állampolgárságunk mellett a digitális világ állampolgárai, „netpolgárok” is vagyunk.

A következőkben a nemzetközi szakmai életben közismert digitalis állampolgárság (digital citizenship) elméleti alapjaira támaszkodó „Digitális állampolgárság” kutatás eredményeiből – mely tanárok, diákok és nem tanárként dolgozó felnőttek digitális kompetenciáit vizsgálta – a nem tanár felnőttek mintáján mutatom be a digitalis kommunikáció és eszközhasználat, valamint az értékteremtés és produktivitás jellemzőit.

1. A kutatás háttere

A kutatást az Eötvös Loránd Tudományegyetem Pedagógiai és Pszichológiai Kar Információs Társadalom Oktató és Kutatócsoportja (ELTE PPK ITOK) végezte 2013-ban *Ollé János* vezetésével. A csoport tagjai a Neveléstudományi Doktori Iskola hallgatói, doktorjelöltjei voltak, akikhez néhány közeli tudományterületről (pl. andragógia, pszichológia, szociológia) is csatlakoztak mesterképzésben részt vevő hallgatók. A csoport célja olyan elméletileg jól előkészített empirikus kutatás elvégzése volt, amelynek eredményeire támaszkodva tanulmányok és további kutatások születhetnek.

1.1 Elméleti alapok: Ribble modellje és Bloom taxonómiája

A kutatás háttérét a digital citizenship mozgalom adta, amely a digitális világban jelen lévő embert a számítógép- és internethasználattal összefüggő valamennyi digitális kompetenciájára kiterjedően igyekszik vizsgálni. A kifejezés 2007-ben jelent meg először az ISTE (Informational Society for Technology in Education) diákok számára kiadott *NETS.S Advancing digital age learning*¹ című művének ajánlásaiban, majd 2008-ban már a tanári normatívákban,² aztán megjelent 2009-ben az oktatásszervezők³, illetve a coachok⁴ számára kidolgozott előírásokban is.

Az ISTE által megfogalmazott ajánlások alapján Mike Ribble a *Digital citizenship in schools*⁵ című könyvében a digitális állampolgárság kilenc jellemző elemét foglalta össze:

1. digitális hozzáférés,
2. digitális műveltség,
3. digitális kommunikáció,
4. digitális kötelezettség és felelősség,
5. digitális etikett,
6. digitális biztonság,
7. digitális kereskedelem,
8. digitális jog,
9. digitális egészség és közérzet.

Az ELTE PPK ITOK kutatócsoportja ezt a kilenc elemű listát dolgozta át és fogalmazta meg fő- és részkompetenciaterületek szerint lebontva a kutatásaiban⁶:

1. *Kommunikáció és eszközhasználat*
 - a) digitális kommunikáció
 - b) digitális hozzáférés
 - c) digitális eszközhasználat
2. *Tevékenység és viselkedés*
 - a) digitális egészség
 - b) digitális énmegjelenítés
 - c) digitális együttélés
3. *Értékteremtés és produktivitás*
 - a) értékteremtés
 - b) produktivitás
 - c) időgazdálkodás
 - d) tartalomszervezés

	Kommunikáció és eszközhasználat	digitális kommunikáció digitális hozzáférés digitális eszközhasználat
	Tevékenység és viselkedés (digitális mentálhigiéné)	digitális egészség digitális én-megjelenítés digitális együttélés
	Értékteremtés és produktivitás	értékteremtés produktivitás időgazdálkodás tartalomszervezés

1. ábra

A digitális állampolgárság kompetenciaterületei ELTE PPK ITOK 2013. (Ábra: Szabó Orsi)

Az elméleti rész megfogalmazásakor a kompetenciaterületeket kiegészítettük Bloom kibővített taxonómia rendszerével, mely magában foglalja az ún. kognitív és affektív szinteket.⁷ A rendszer ezáltal azt mutatja be, hogy a digitális állampolgár milyen szinten áll az adott kompetenciaterületen tudás és érzelmi viszonyulás szempontjából.

Kognitív szintek

- emlékezés (knowledge)
- megértés (comprehension)
- alkalmazás (application)
- elemzés (analysis)
- kiértékelés / döntéshozatal (evaluation)
- létrehozás (creating)

Affektív szintek

- befogadás (receiving phenomena)
- reagálás (responding to phenomena)
- értékpreferencia (valuing)
- értékszerveződés (organization)
- értékalapú viselkedés (internalizing values)

A fogalmakat mátrix szerkezetben helyeztük el, majd definíciót dolgoztunk ki mind a 110 területre (10 kompetencia x 11 szint), és természetesen az őket összefoglaló nagyobb egységekre is. Ezután az elméleti modellre támaszkodva elkészítettük a kérdőívünket, úgy, hogy annak minden egyes területét egy vagy több kérdéssel (illetve itemmel) lefedtük.

1.2 Kérdőív kitöltési adatok

A kérdőíveket külön terjesztettük a tanárok, a tanulók és a nem tanár felnőttek körében, mivel ezek tartalmukban – a mintákhoz igazítva – eltértek egymástól. Az első két célcsoport megkérdezését az Oktatási Hivatal is segítette, így összességében a pedagógusok körében 473 személyt sikerült elérnünk, akik 1480 tanulóval töltötték ki a kérdőívet. Ezzel szemben a nem tanárként dolgozó felnőttek közül egyszerű elérési minta szerint 177 fő válaszolt a kérdőívünkre.

A kérdőívet, illetve a részkérdőíveket online formában készítettük el és két hétig voltak elérhetők, kitölthetők. A kérdőív linkjét levelezőlistákon és közösségi oldalakon helyeztük el. Mindezek a tényezők eleve hatást gyakoroltak a mintánkra, hiszen a közösségi fórumokon elsősorban azokat értük el a nem tanár felnőtt kitöltők közül, akik legalább heti rendszerességgel használnak internetet (87%-uk naponta többször, 11%-uk naponta). Fontos megjegyezni azt is, hogy e körben felülreprezentáltak voltak a diplomások, ugyanis a megkérdezettek 74%-a rendelkezett valamilyen felsőfokú diplomával. Mivel a 110 területet és azok szintkombinációt magában foglaló kérdőív rendkívül hosszú lett volna, ezért az alapkérdőívet a kompetencia-területek szerint négy részterületre bontottuk. A kitöltési hajlandóság azonban e tagolással is inkább csökkent. Végül a következők szerint alakult a nem tanár felnőttek körében:

- a háttérkérdőívet kitöltők száma: 167 fő
- a kommunikáció és eszközhasználat részkérdőívet kitöltők száma: 114 fő
- a tevékenység és viselkedés részkérdőívet kitöltők száma: 51 fő
- az értéktanteremtés és produktivitás részkérdőívet kitöltők száma: 48 fő

A kitöltési elemszámból és a leírtakból kitűnik, hogy a kutatásból nem lehet hosszabb távú következtetéseket levonni, viszont a kapott adatokat érdemes tovább elemezni és újra megmérni.

2. A nem tanár felnőttek és a digitális világ

A nem tanárként dolgozó felnőttek közül tehát elsősorban a diplomásokat és az internetet gyakran használókat értük el. A háttérkérdőív 167 fős mintája szerint ezek többsége a fővárosban él (48,5%), városban 26,3%, megyeszékhelyen 18,6% és községben 6,6%. A legfiatalabb kitöltő 19, a legidősebb 66 éves volt, a legtöbben a 25–27 éves korosztályból kerültek ki. A nemek aránya szerint 32,9% férfi és 67,1% nő volt a válaszolók között. Az életkorból és női kitöltők magas számából következően 51,5%-uk volt hajadon és 37,1%-uk élt házasságban.

2.1 Az internethasználat okai

A háttérkérdőívben elsősorban arra voltunk kíváncsiak, mire használják a kitöltők az internetet. A felsorolásból több válasz is megjelölhető volt. Több mint 90%-uk jelezte a következő állítások esetében, hogy igénybe veszi az internetet

- munkához, hivatáshoz, szakmához kapcsolódó ismeretek kereséséhez,
- tevékenységek egyszerűsítése érdekében (pl. menetrendben keresés, szerelő keresése),
- kapcsolatok fenntartása barátokkal, családtagokkal (pl. közösségi portálok használata, videóhívás, azonnali üzenetküldő alkalmazások),
- hobbihoz kapcsolódó ismeretek kereséséhez (pl. főzés, sport, kertészkedés),
- nem hivatalos ügyintézéshez (pl. szállásfoglalás, banki ügyek intézése, könyvtári kölcsönzés meghosszabbítása).

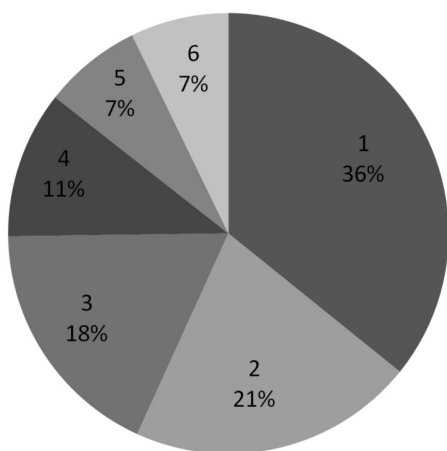
Ennél érdekesebb adat, hogy a felsőfokú vagy felnőttképzési tanulmányok támogatásához 61,7% veszi igénybe internetet, a tanulás segítésére (pl. online kurzusok) 55,7% használja. Valamivel kevesebb mint a kitöltők fele jelölte be, hogy információ/ismeretátadáshoz (pl. blog, prezentációk, videók) használná a netet. Játékokhoz, szórakozáshoz 57,5% használja, talán éppen azért, mert egyébként is minden más területen aktív internet használókról beszélünk.

2.2 Az internethasználati ismeretek fejlesztése

Egy másik kérdésben az internethasználattal kapcsolatos szokásokról érdeklődtünk, ahol az állításokról hatfokozatú skálán lehetett eldönteni, hogy mennyire értenek vele egyet. A többség úgy gondolja, hogy szeretné még fejleszteni az internethasználati ismereteit (67,7%) és szüksége is van a fejlődésre (69,5%). Azzal kapcsolatban viszont, hogy milyen formában szeretnék a fejlesztést, már megoszlottak a vélemények és meglepő válaszok születtek:

- inkább nem a családtól vagy az ismerőseitől kérne segítséget 67%,
- nem iratkozna be felnőttképző intézmény önköltséges tanfolyamára 82,1%,
- nem végezne el fizetős internetes kurzust 89,2%.

Külön kiemelem azokat a válaszokat, melyek a „Szívesen járnék a lakóhelyemen lévő közösségi intézmény (pl. könyvtár, művelődési ház) által szervezett foglalkozásokra” állításra vonatkoznak. Jellemző, hogy a kitöltők háromnegyede ezt a formát sem szeretné választani, sőt 36% biztosan nem járna közösségi intézmény tanfolyamára. A válaszadók negyede ugyan hajlana rá, de csak 7%-uk biztos abban, hogy ilyen formában képezné magát.

2. ábra

Szívesen járnék a lakóhelyemen lévő közösségi intézmény (pl. könyvtár, művelődési ház) által szervezett foglalkozásokra (1 = Egyáltalán nem, 6 = Teljes mértékben) (n=167)

Az ingyenes internetes kurzus elvégzésében már kevésbé volt egyöntetű a vélemény. Inkább nem szeretne ilyet sem elvégezni 52% (közülük 21,6% egyáltalán nem vállalná), de ennél szívebben végezne ingyenes kurzust 48%.

Nagyobb arányban választották, hogy saját maguk járnának utána az új eszközöknek és az alkalmazásoknak. A kitöltők 76%-a hajlana erre az önképzési formára, közülük 27%, akik teljes mértékben maga szeretne utánajárni az újdonságoknak.

A legtöbben azt tartanák a legjobbnak, ha a munkahelyük küldené el őket továbbképzésre. A válaszadók közül 79% szeretné ezt a megoldást választani, és 48%-uk biztosan örülne, ha a munkahelye beiratná valamilyen internetes tanfolyamra.

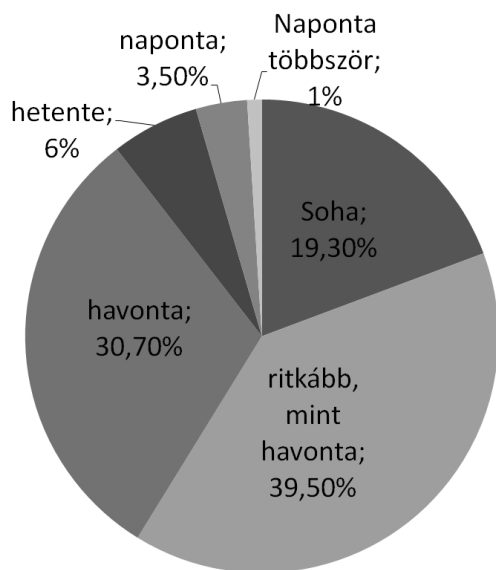
2.3 Hozzáférés az internethez

A digitális hozzáférés témakörben tettük fel azt a kérdést, hogy mit tesznek annak érdekében, hogy szabadidejükben internetezni tudjanak. Hozzáférés alatt azt értettük, hogy a digitális állampolgár mennyire vesz részt elektronikusan (digitálisan vagy online) a társadalmi, életvezetési és munkafolyamatokban. A fogalmat nem korlátozzuk és beleértettük az otthonai elérés mellett a munkahelyi és az iskolai hozzáférést is. A megkérdezetteknek igennel vagy nemmel kellett válaszolniuk a megadott állításokra. Több mint 90%-a jelezte, hogy az otthonában rendelkezésre áll a digitális környezet (számítógép, laptop, internethozzáférés) és további 87% használ számítógépet, laptopot, illetve internetet a szabadidejében is. Közülük 69,3% kifejezetten szükségesnek érzi, hogy internetes eszközöket használjon a szabadidejében is.

Szükség esetén 64,9%-uk kérne segítséget másoktól és 62,3% fogadná el mások tanácsait, azért, hogy bővítse a saját eszközhasználatát. 69,3% nyilatkozott úgy, hogy az adott internetes eszköz(ök) szabályzatait (pl. etikett.hu, Facebook szabályai) is elolvassa és alkalmazza.

Egy másik kérdésben gyakoriság szerint kellett a kitöltőknek megadniuk, hogy milyen időközön-

ként olvassák el az internetes eszközök felhasználói útmutatóit. Ez alapján 19,3% soha nem szokott ilyen jellegű dokumentációt olvasni. Viszonylag magas azoknak a száma, akik ritkábban mint havonta (39,5%), ill. havonta (30,7%) olvassák el. Ennél lényegesen kevesebben szoktak hetente (6%), naponta (3,5%) vagy naponta többször (1%) felhasználói útmutatót olvasni.

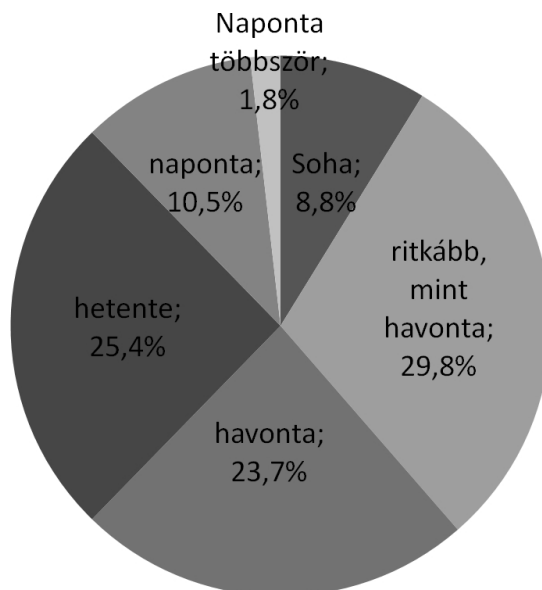
3. ábra

Milyen időközönként olvassa el az internetes eszközök felhasználói útmutatóját?

Érdekes összevetni, hogy míg 76% azt válaszolta a képzésre vonatkozó kérdésben, hogy inkább az önképzést választja az internetes eszközök területén, addig ebben a kérdésben csak 54,4% felelt, hogy szívesen képezné saját magát számítógép- és eszközhasználatban. Az eltérés oka lehet például, hogy az előző kérdésben az új eszközök megismeréséről volt szó, ebben pedig inkább az általános, jelenlegi számítógéphasználatról, és a kitöltők többsége úgy vélte, hogy a mostani tudása is elegendő hozzá. Ennek részben bizonyítéka, hogy 71,1% ez esetben is azt jelölte be, hogy szívesen próbál ki új internetes eszközöket.

A gyakoriságra vonatkozó kérdésben azt kellett megjelölniük, milyen időközönként olvasnak utána a legújabb internetes eszközöknek. Soha nem szokott utánanézni az újdonságoknak 8,8%.

A legtöbben (29,8%) ritkábban mint havonta olvassák el a híreket, de a havi (23,7%) és a heti (25,4%) szintű arány is egészen magas. 12,3% ráadásul naponta vagy naponta többször ellenőrzi, hogy született-e valamilyen új internetes eszköz.

4. ábra

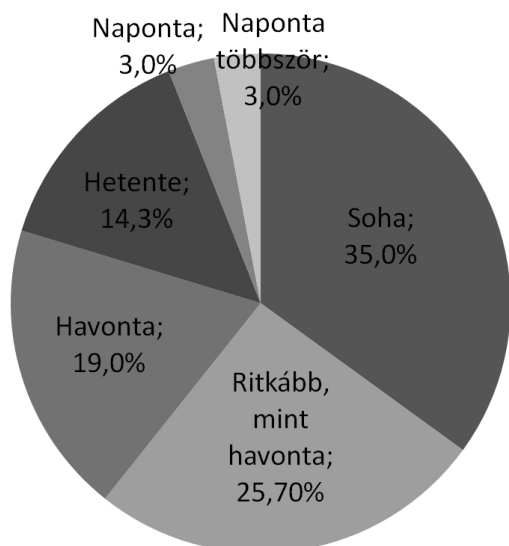
Milyen időközönként olvas utána a legújabb internetes eszközöknek?

A digitális hozzáférésre vonatkozó kérdések alapján megállapítható, hogy a kitöltők körében rendkívül magas a számítógép- és internethasználat, mindezt a többségnek kifejezetten igénye van a szabadidejében is. Az internetes újdonságok iránt aktívan érdeklődnek, kipróbálják és elolvassák az erre vonatkozó híreket. A számítógép használatát kevesebb mint a kitöltők fele szeretné még fejleszteni, és a felhasználói útmutatókat is inkább csak havonta vagy annál ritkábban veszik kézbe.

3. Olvasással kapcsolatos tevékenységek az interneten

A kérdőívben az általános internethasználaton kívül több helyen konkrét tevékenységekre vagy eszközre vonatkozó kérdést is feltettünk, melyekhez az olvasás, illetve az olvasással kapcsolatos alkalmazások használata is hozzátartozott.

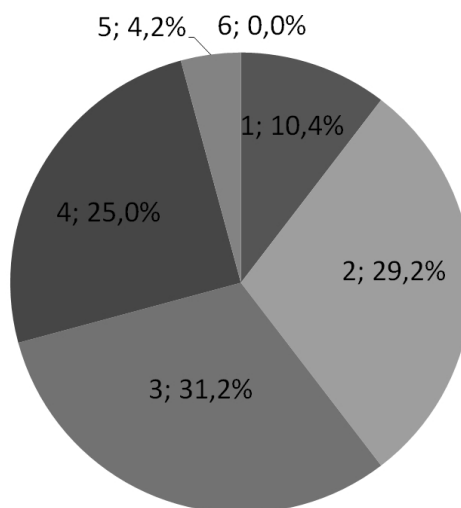
Kiderült, hogy a nem tanár felnőtt kitöltők 35%-a soha nem használt még könyves közösségi oldalakat (pl. Rukkola, Moly.hu, Könyvkolónia). A legtöbben, 25,7% ritkábban mint havonta látogatják ezeket, illetve 19% havonta nyitja meg az oldalakat. Hetente 14,3% barát-kozik vagy böngészik a könyves portálokon, és mindössze 3–3% nyitja meg őket naponta vagy akár naponta többször is.

5. ábra

Milyen gyakran használja a könyves közösségi oldalakat?

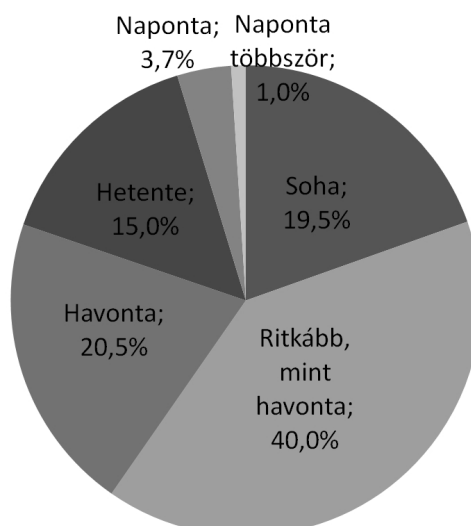
Megemlítendő, hogy az értékteremtés és produktív rész kérdőívben is szerepelt egy erre vonatkozó kérdés, amit összesen 48 fő töltött ki a nem tanár felnőttek közül. A felsorolt tevékenységek közül a közösség számára hasznosnak tartottat kellett bejelölniük. Ezek között szerepelt például „*Annak megosztása, hogy aktuálisan éppen melyik könyvet olvassuk*”. A 48 válaszoló egyike sem jelölte be, hogy ezt a tevékenységet teljes mértékben hasznosnak gondolná, de 4,2% szerint a közelében van. 10,4% szerint egyáltalán nem hasznos a közösséggel ilyen információt megosztani, és 29,2% szerint inkább a haszontalanság irányába hajlik ez a fajta cselekvés.

6. ábra

Mennyire hasznos annak megosztása, hogy aktuálisan éppen melyik könyvet olvassuk? (1 = Egyáltalán nem, 6 = Teljes mértékben)

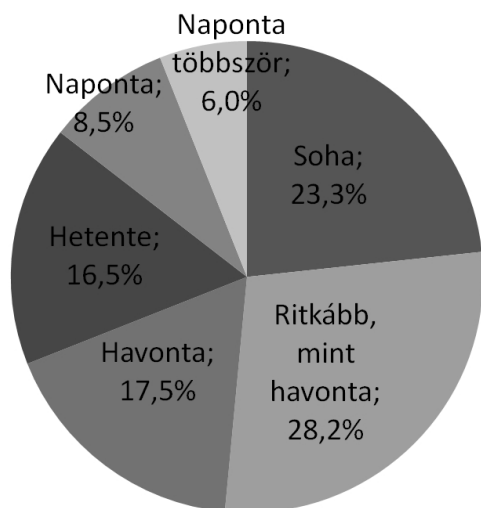
A Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK) használata valamivel jobb eredményt mutat a könyves közösségi oldalakhoz viszonyítva. Mindössze 19,5% nyilatkozta, hogy soha nem használta ezt az oldalt, viszont 40% ritkábban mint havonta használja az olvasáshoz vagy a kereséshez, 20,5% havonta, 15% pedig hetente felkeresi a MEK-oldalakat. A legnagyobb használók közül 3,7% nyitja meg naponta, és 1% naponta többször is.

7. ábra

Milyen gyakran használja a Magyar Elektronikus Könyvtárat?

Az online könyvtárakat (pl. Google Books, Wiley Online Library) ennél gyakrabban veszik igénybe napi szinten. 6% naponta többször is megnyitja őket, 8,5% pedig napi szinten biztosan használja. Heti szinten további 16,5%, havi szinten pedig 17,5% a használójuk. Ennél jóval ritkábban, vagyis ritkábban mint havonta 28,2% „ül be az online könyvtár olvasótermébe”. 23,3% pedig interneten nem szokott soha könyveket olvasni.

8. ábra

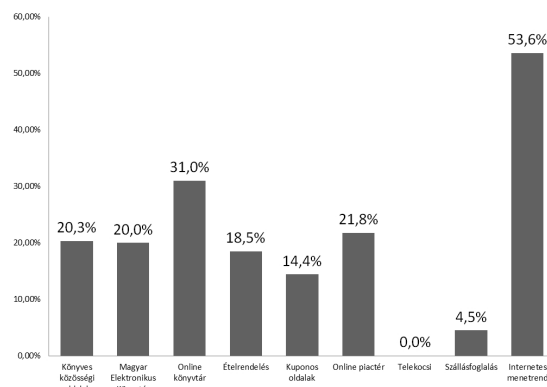
Milyen gyakran használja az online könyvtárakat?

A számok bár meglepően kevésnek tűnnek, de ez a többi felsorolt tevékenység esetében sem volt másképp. Az online könyvtárak használata az internetes menetredek (pl. Elvira, menetredek.hu) után a második leggyakrabban használt eszköz a felsoroltakból, melyet naponta vagy akár naponta többször is alkalmaznak.

Ennél sokkal rosszabb eredményt mutat például a Telekocsi alkalmazás (pl. AutoHop, Oszkár), amely a „sharing economy”⁸ jegyében a fenntarthatóságot szolgálja, és a felesleges autóhasználatot csökkenti azzal, hogy az egy irányba közlekedők beülhetnek egymás mellé a kocsiba, így megosztva a benzinköltségeket is. A kitöltők 81,6% még soha nem próbálta ki ezt a szolgáltatást, és mindössze 18,4% ritkábban mint havonta szokta használni.

A diagram bemutatja a „hetente + naponta + naponta többször” összevont értékeket az álta-

lunk felsorolt tevékenységek kapcsán. Ez alapján összemérhető, hogy a népszerűségük milyen arányban oszlik meg egymás között.

9. ábra

Internetes tevékenységek népszerűségének összehasonlítása (hetente, naponta, naponta többször értékek összeadása alapján)

A felsorolt tevékenységeket három nagy csoportba sorolhatjuk, melyek közé 3–3 alcsoportot vettünk fel a kérdőívbe:

1. Olvasással kapcsolatos internetes szolgáltatások:

- könyves közösségi oldalak (pl. Rukkola, Moly, Könyvkolónia)
- Magyar Elektronikus Könyvtár
- online könyvtárak (pl. Google Books, Wiley Online Library)

2. Elektronikus kereskedelemhez kapcsolódó tevékenységek:

- ételrendelés (pl. Netpincér, Cityfood)
- kuponos oldalak (pl. Kuponvilág, Qponverzum)
- online piactér (pl. eBay, Vatera)

3. Elektronikus ügyintézés, és ezen belül az utazást segítő oldalak:

- telekocsi (pl. AutoHop, Oszkár)
- szállásfoglalás (pl. Szallas.hu, Szállás-vadász, Booking.com)
- internetes menetrend (pl. Elvira, menetredek.hu)

Az összesített adatok szerint az olvasással kapcsolatos tevékenységek mögött valamivel elmaradva szerepelnek az online kereskedelemhez

tartozó oldalak. Az online könyvtárak (31%) népszerűsége mellett kb. 20–20% jutott a könyves közösségi oldalaknak és a MEK-nek. Míg az online piacterek 21,8%-os népszerűségnek örvendenek, mellettük az ételrendelés (18,5%) és a kuponos oldalak (14,4%) kisebb mértékben elterjedtek.

Az utazáshoz kapcsolódó ügyintéző, foglaló oldalaknál is nagy a változatosság: az internetes menetrend használata toronymagasan vezet a tevékenységek között, ugyanakkor a szállásfoglalást és a telekocsit kevésbé veszik igénybe. A szállásfoglalásnál természetesen érthető, hogy a kitöltők nem foglalnak szobát napi vagy heti szinten, de a telekocsinál a magyarázat inkább abban lehet, hogy egyelőre kevésbé elterjedt ez az utazási forma; nem bízunk annyira az idegekben, hogy beüljünk melléjük a kocsiba; esetleg közel dolgozunk a munkahelyükhöz.

Az internetes menetrendektől eltekintve, összességében az látszik, hogy az internetet gyakran használó (nem tanár) felnőtt kitöltők esetében egyik tevékenység sem különösen elterjedt, hiszen egyik sem éri el még 35%-ot sem a gyakrabban használt kategóriák közül.

4. Egészségfejlesztés az internet segítségével

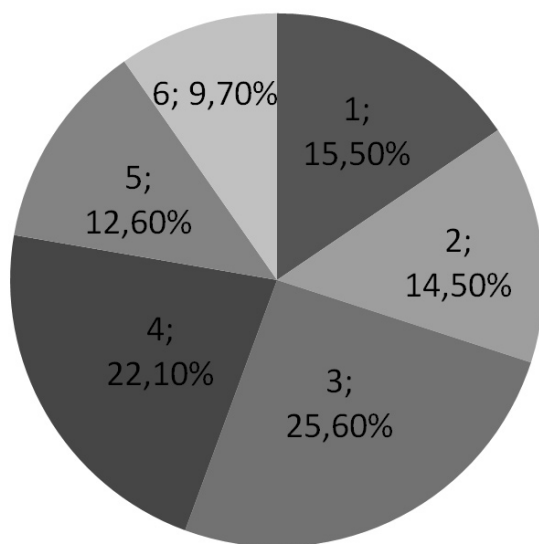
A következő adatok a három megkérdezett célcsoport együttes eredményeit tartalmazzák, ugyanis ezek a kérdések a tanárok, a nem tanár felnőttek és a diákok számára összeállított kérdőívben egyaránt szerepeltek, így összesen 825 fős mintát fednek le.

Ennél a kérdéskörnél arra voltunk kíváncsiak, hogy a kitöltők hogyan használják az internetet vagy az internetes eszközöket, fórumokat, digitális eszközöket (pl. tv, számítógép, honlapok, alkalmazások, hardverek) az egészségük fejlesztése érdekében. Amerikai kutatások szerint 10-ből 8 megkérdezett ugyanis használja az internetet az egészséggel kapcsolatos információk keresésére, így ez a harmadik legnépszerűbb tevékenység az e-mail olvasás és az internetes keresést követően.⁹

Kérdőívünkben a felsorolt tevékenységekre vonatkoztatva 6-os skálán kellett jelölniük, hogy

mennyire tartják jellemzőnek magukra nézve. Önbevallás alapján a válaszadók 47%-ára jellemző, hogy hosszabb számítógéphasználat esetén szoktak tudatosan szüneteket beiktatni. Viszont csak 27,7% tűz ki maga elé célokat is az interneten a saját egészségével kapcsolatban (pl. alvás, mozgás, táplálkozás).

Az egészséggel foglalkozó írások olvasása sem annyira jellemző az interneten. A kitöltők közül csak 9,7%-ra mondható el, hogy keresi az erre vonatkozó cikkeket, és további 34,7% szokott ilyen tartalmakat olvasni az interneten. 15,5% egyáltalán nem keresi a lehetőséget, hogy az egészségére vonatkozó írásokat keressen. Feltételezhetően nemcsak az érdeklődés teljes hiánya lehet ennek a háttérben, hanem előfordulhat az is, hogy kevésbé bíznak meg az interneten található cikkekben, mint az orvosuk tanácsában. Az amerikai kutatási adatok szerint is jellemzőbb, hogy az internethasználók például egy bizonyos doktorra, betegsége vagy eljárás menetére keresnek (44–66%), de kevésbé olvasnak olyan weboldalakat vagy blogokat, ahol valaki beszámol a saját tapasztalatairól (34%) és még kevésbé néznek erről szóló videókat (25%).¹⁰

10. ábra

Mennyire jellemző Önre az egészséggel kapcsolatos írások olvasása az interneten? (1 = Egyáltalán nem olvas egészségre vonatkozó cikkeket a neten, 6 = Teljes mértékben jellemző, hogy ilyen cikkeket olvas.)
(n=825)

Nagyjából hasonló, 43,8% azoknak az aránya is, akik az interneten egészséges recepteket szoktak keresni. Közülük 13,3%-ra teljes mértékben jellemző, hogy az internetről választja ki a következő vasárnapi ebéd receptjét. Míg a kitöltők 20,2%-a egyáltalán nem keresi az egészséges recepteket, amely életkortól és nemtől függő is lehet, így nem kifejezetten számít kevésnek. Összesen 33,2% jelölte be, hogy mozgásformákat vagy sportot szokott tanulni az internet segítségével, és 27,5% nyilatkozott úgy a 825 főből, hogy az internetről (vagy tv-ből, wii-ről, Xbox-ról) szokott kifejezetten mozgásos programot (pl. videotornát, wii jógát) választani. Ennél kevesebb, 19,2% azoknak az aránya, akik az interneten közzé is szokták tenni a saját sportolással kapcsolatos eredményeiket (pl. Endomondo, RunKeeper, Nike Run segítségével).

5. A digitális polgár és az információmenedzsment

A harmadik kompetencia terület az értékteremtés és produktivitás nevet kapta, amely arra utal, hogy a kérdések nemcsak az eszközhasználat gyakoriságára vonatkoztak, hanem arra is, hogy a kitöltők mennyire képesek értéket teremteni az általuk használt eszközök segítségével. A fejezetben azokat a kérdéseket mutatom be a nem tanár felnőtt (n=48) és a tanár (n=179) kérdőívekben előfordulóak közül, amelyek az információk rendszerezésére vonatkoztak.

5.1 Internetes információk rendszerezésére alkalmas eszközök

A nem tanár felnőttek számára egy szabadon kifejezhető kérdést tettünk fel arra vonatkozóan, hogy milyen, internetes információrendszerezésre alkalmas lehetőségeket ismernek. Maximum három lehetőséget adhattak meg. A válaszokat tartalomelemzés segítségével csoportokba rendeztem.

A 48 kitöltőből 23 fő említette a könyvjelzők elmentésének a lehetőségét (könyvjelzők, böngésző könyvjelzői, kedvencek), 15-en valami-

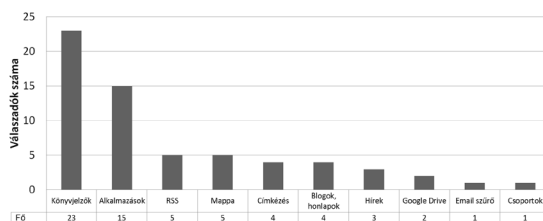
lyen konkrét alkalmazást pl. Delicious (5 fő), Diigo, Evernote (2 fő), Pocket (korábbi nevén: Read it later, 2 fő), Twitter listák, Pandastart, ZooTool (bezárt 2014 márciusában), Pinterest, Zotero írtak a mezőbe. Az alkalmazások egyik lehetséges csoportosítása az ábrán látható, ahol az oszlopok az általam kreált kategóriákat mutatják (könyvjelző, lista, kép, jegyzet, hivatkozás), a sorokban pedig a válaszadók száma jelenik meg (azaz, hogy 1, 2 vagy 5 fő említette meg az alkalmazást).

	Könyvjelző			Lista		Kép	Jegyzet	Hivatkozás
	Közösségi	Vizuális	Kedvenc oldalak	Közösségi	Cikk			
5 fő	delicious							
2 fő					pocket		EVERNOTE	
1 fő	diigo							

11. ábra

Az említett, információrendszerező alkalmazások egyik lehetséges csoportosítása

További öt fő említette az RSS lehetőségét, öten a számítógépes mappákat, négyen a címkézést, négyen kifejezetten a tematikus blogokkal és a honlapokkal kapcsolatos feliratkozást vagy emlékeztető küldést említettek. Három fő a hírlevelekkel és a hírfolyamok moderálásával igyekszik megszerezni az információt. Ketten említették a Google dokumentumait (GDrive), egy fő az email-szűrést és további egy fő a csoportosítást.

12. ábra

Információrendszerezésre alkalmas eszközök említésének gyakorisága

Egy következő kérdésben, a nem tanár felnőttek számára 11 lehetőséget soroltunk fel, amelyek közül kiválaszthatták, hogy melyeket tartják az interneten található információk rendszerezésére alkalmasnak. Ebben az esetben több választ is megjelölhettek egyszerre. A kitöltők 1–9 dolgot

jelöltek be a 11 elemből, és ezek közül is a legtöbben 3–4-et választottak.

A legnépszerűbb az internetes könyvjelzők használata, amit a 48 kitöltő közül 41 fő jelölt meg. Ezt követi a címkézés 32 fővel és a mapparendszer használata, melyet 26-an választottak. Érdekesség, hogy összesen 13 kitöltő választotta párban az internetes könyvjelzőt és a címkézést, mint az információk rendszerezésére legalkalmasabb eszközöket. Ezen kívül 17 ember írta az internetes könyvjelzőt, a mapparendszer és a címkézés hármas csoportját.

A további bejelölések a következőképp alakultak a kevésbé népszerű eszközök esetében:

– fontos oldalak, ill. személyek követése: 25 fő; – szelektálás: 19 fő; – RSS: 17 fő; – naptári emlékeztető: 14 fő; – hírlevél: 11 fő; – e-mail: 8 fő

13. ábra

Megadott információrendszerezésre alkalmas tevékenységek kiválasztása

A kakukktojásként elhelyezett „korlátlan megosztás” és „lájkolás” tevékenységét – helyesen – csak 1–2 ember jelölte be. Viszont a naptári emlékeztetők küldését a kérdőív összeállításakor szintén kakukktojásnak szántuk, mivel nem feltétlenül az internetes információkat lehet a naptárakkal rendszerezni, és főleg nem emlékeztetők formájában – ennek ellenére ez a kategória viszonylag nagymennyiségű szavazatot kapott. Így összesen egy fő volt a 48 kitöltőből, aki az általunk helyesnek vélt kategóriák mindegyikét bejelölte, és nem jelölt be semmit a kakukktojások közül.

5.2 Hogyan rendszerezünk információkat?

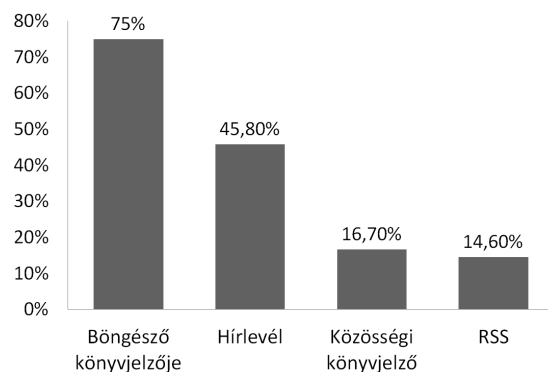
Egy következő kérdés már nemcsak az elméletre vonatkozott, hanem arra irányult, hogy a kitöltők melyeket használják az információk rendszere-

zésére alkalmas eszközök közül. Az „*egyáltalán nem jellemző*” és a „*teljes mértékben jellemző*” hatfokú skálán jelölhették be az állításokkal kapcsolatban, hogy mennyire tudják őket magukra vonatkoztatni.

Az előző fejezetben bemutatott eredmény után nem meglepő, hogy a kitöltők 75%-a a rendszeresen látogatott oldalakat jellemzően el szokta menteni a böngészője könyvjelzői közé. A felhő alapú közösségi könyvjelzők (pl. Delicious) azonban már sokkal kevésbé népszerűek, mindössze a kitöltők 16,7%-a nyilatkozott úgy, hogy az átlagosnál ezeket többször szokta használni, és a döntő többségre 58,3%-ra egyáltalán nem jellemző ezeknek a használata.

Az RSS olvasó használata sem tartozik a népszerű tevékenységek közé, ami valamelyest már az előző kérdésben is megmutatkozott, de közel sem annyira, hogy ezt a kitöltők közül csak 14,6% szokta használni és 62,5%-ra egyáltalán nem jellemző ennek az alkalmazása.

Ennél sokkal népszerűbbek a hírlevelek, 45,8% a kedvenc weboldalaitól szokott hírleveles értesítőt kérni, ha van rá mód.

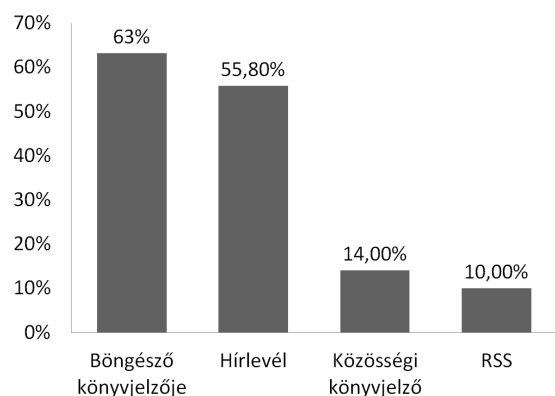
14. ábra

A nem tanár felnőttek (n=48) információrendszerezési szokásai

A tanár kitöltők esetében 63,2% azoknak az aránya, akik a kedvenc oldalait elmentik a böngészőjük könyvjelzői közé. A közösségi könyvjelzők oldalait pedig 14% szokta alkalomadtán használni, ezen kívül érdemes megemlíteni, hogy egészen magas (12,8%) azoknak a száma, akik még soha nem hallottak erről a lehetőségről, és 61,5%-ra egyáltalán nem jellemző az ilyen jellegű oldalak használata.

Az RSS olvasók használata ebben az esetben is valamivel alacsonyabb a nem tanár felnőtteknél, 10% nyilatkozott úgy, hogy szokott használni RSS szolgáltatást. Azonban ebben az esetben is 14% még soha nem hallott ilyen eszközökről és 67,6%-ra egyáltalán nem jellemző ezeknek a használata.

A weboldalak értesítőre viszont a kitöltések alapján több tanár, a minta 55,8%-a szokott feliratkozni.

15. ábra

A tanárok (n=179) információrendszerezési szokásai

A két ábrát összehasonlítva láthatjuk, hogy az arányok a tanár és nem tanár felnőtt kitöltők esetében hasonlóak. Azonban a tanárookra még kevésbé jellemző a könyvjelzők és az RSS használata, ellenben több hírlevélre szoktak feliratkozni. Az eredményekből azonban hosszú távú következtetés nem vonható le a viszonylag alacsony elemszám, és főleg a két minta nagyságának az eltérése miatt.

A kis minta ellenére jól látszik, hogy a kitöltők tisztában vannak az internetes/számítógépes információrendezés lehetőségeivel. A használat viszont inkább az egyszerű, megszokott módszerekre és eszközökre korlátozódik.

Összefoglalás

ELTE PPK ITOK kutatócsoportunk célja egy nagyobb méretű empirikus vizsgálat lebonyolítása volt a digitális állampolgárság területén, melyre 2013-ban került sor. Ribble elméleti modelljén és Bloom kibővített taxonómiarendszerén

alapulóan alkottuk meg elméleti mátrixunkat, melynek területeit a kérdőívünkkel igyekeztünk lefedni. Mintánkba tanárok (n=473), tanulók (n=1480) és nem tanár felnőttek (n=167) tartoztak. Jelen tanulmányban e harmadik célcsoport adatait ismertettem.

A megkérdezett nem tanár felnőttekre napi szintű internethasználat jellemző, amivel támogatják munkájukat, hobbijukat, hétköznapi tevékenységeiket, de kevésbé jellemző rájuk az interneten történő tanulás. Az internethasználati készségeit a többség szeretné fejleszteni, amihez leginkább az önképzést és a munkahely által finanszírozott képzést tartják jó módszernek.

Az olvasással kapcsolatos kérdésekből az derült ki, hogy sokan még soha nem használtak könyves közösségi oldalakat vagy csak ritkábban mint havonta veszik őket igénybe. Annak internetes megosztását pedig senki nem tartja a megkérdezettek közül teljes mértékben hasznosnak, hogy aktuálisan melyik könyvet olvassa – egy hatos skálán az alsó három fokra sorolnák ennek értékét. A Magyar Elektronikus Könyvtár és az online könyvtárak népszerűbbek ennél, a többség ritkábban mint havonta vagy havonta keres bennük, olvas rajtuk. Az elektronikus kereskedelemhez és az ügyintézéshez kapcsolódó alkalmazások többsége azonban még ennél is kisebb népszerűségnek örvend.

Az egészségük megőrzése érdekében a megkérdezett teljes minta (n=825) csaknem fele szokott tudatosan szüneteket beiktatni hosszú számítógéphasználat során, illetve nagyjából ugyanennyien igyekeznek egészséggel kapcsolatos írásokat és egészséges recepteket keresni az interneten. Ennél kevesebben vannak, akik az internet segítségével tanulnak mozgásformákat, és még kevesebben teszik közzé eredményeiket.

Az internetes információrendszerező tevékenységek közül főleg a könyvjelzők használata, és kisebb részt a címkézés és a mappázás bizonyult a legnépszerűbbnek. A hírlevelet ugyan nem sorolják az információrendszerező eszközök közé, de a használatuk népszerű a minta alapján. A használati arányok hasonlóak a nem tanár felnőtt (n=48) és a tanári (n=179) mintában. A kis

minta ellenére megállapítható, hogy a kitöltők tisztában vannak az információrendszerezési lehetőségeikkel, de inkább kevesebb és bevált módszereket alkalmaznak.

Irodalom

1. ISTE: NETS for Students 2007. NETS.S Advancing Digital Age Learning, 2007. URL: <http://bit.ly/1qv8VJn> (Letöltés: 2014.10.26.)
2. ISTE: ISTE Standards Teachers, 2008. URL: <http://bit.ly/QyVQ17> (Letöltés: 2014.10.26.)
3. ISTE: ISTE Standards Administrators, 2009. URL: <http://bit.ly/1jxo8Fd> (Letöltés: 2014.10.26.)
4. ISTE: ISTE Standards Coaches, 2011. <http://bit.ly/1sjXzUa> (Letöltés: 2014.10.26.)
5. RIBBLE, M.: Digital Citizenship in Schools. Second Edition. ISTE, Eugene, Oregon, Washington D.C., 2011.
6. OLLÉ J. – LÉVAI D. – DOMONKOS K. – SZABÓ O. – PAPP-DANKAA. – CZIRFUSZ D. – HABÓK L. – TÓTH R. – TAKÁCS A. – DOBÓ I.: Digitális állampolgárság az információs társadalomban. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2013. 117 p.
7. ANDERSON, L. W. - KRATHWOHL, D. R. (szerk.): A taxonomy for learning, teaching and assessing: A revision of Bloom's Taxonomy of educational objectives: Complete edition. Longman, New York, 2001.
8. DERVOJEDA, K. – VERZIJJ, D. – NAGTEGAAL, F. – LENGTON, M. – ROUWMAAT, E. – MONFARDINI, E. – FRIDERES, L.: The Sharing Economy. Accessibility Based Business Models for Peer-to-Peer Markets. Case study 12. European Union Business Innovation Observatory, s.l., 2013. 18 p. URL: <http://bit.ly/1DP4wUR> (Letöltés: 2014.10.26.)
9. STELLEFSON, M. – HANIK, B. – CHANEY, J.D. – TENNANT, B.: Analysis of eHealth Search Perspectives Among Female College Students in the Health Professions Using Q Methodology, In: Journal of Medical Internet Research vol. 14 / 2., 2012. 15 p. URL: <http://bit.ly/1wvD0uW> (Letöltés: 2014.10.26.)
10. FOX, S.: The Social Life of Health Information, 2011. Pew Research Center's Internet & American Life Project, Washington, 2011. 45 p. URL: <http://pewrsr.ch/1nGNO6a> (Letöltés: 2014.10.26.)

Beérkezett: 2014. október 27.

*A Lélek/tükör női biblioterápiás
Facebook-közösség logója
(Fotó: Csorba-Simon Dalma)*

Biblioterápia nőknek

BÉRES Judit – CSORBA-SIMON Eszter

„Minden nőnek van egy története, amit nem mesél el.”

(Turi Tímea: A dolgok, amikről nem beszélünk)

Tanulmányunkban olyan női biblioterápiás csoportfoglalkozások munkáját járjuk körül, amelyeket a közelmúltban tartottunk vagy jelenleg is tartunk pécsi közkönyvtári környezetben, börtönben és anyanyelvi otthonban. Összefoglaló írásunk átfogó képet nyújt a nőkkel folytatható biblioterápia alapvető céljairól és lehetőségeiről, valamint módszertani és szövegválasztási ötleteket, támpontokat kínál.

Az említésre kerülő női biblioterápiás csoportjaink igen sokfélék, létrehozásuknak mégis van bizonyos közös alapja. A nőiséggel és a nőknek szóló terápiás szolgáltatásokkal való intenzív foglalkozásunkat a gender kutatások és a women's studies iránti érdeklődésünk motiválta. A nőknek szóló terápiás szolgáltatások nemzetközi palettáját szemlélve elmondható, hogy azok szinte kivétel nélkül kötődnek olyan irányzatokhoz, amelyek a 20–21. század feminista filozófiáját, irodalomtudományát és pszichológiáját

meghatározzák. Ezek között vannak, amelyek a terápiás tapasztalat felől fogalmazódnak meg, mások inkább teoretikus irányból közelítenek a nőiség-problémához, a női létehez, s alakítják az erről szóló kortárs diszkurzust. A teljesség igénye nélkül említhetők itt feminista pszichoanalitikusok, mint *Luise Eichenbaum* és *Susie Orbach*, aki *Klein*, *Winnicott*, *Mahler* és *Spitz* tárgykapcsolat-elméleteire támaszkodva, valamint *Mitchell*, *Friedan* és *Chodorow* nyomán saját elméletet állított fel a női személyiségfejlődésre vonatkozóan, és kifejezetten női klienseknek szóló pszichoterápiás gyakorlatot dolgozott ki.¹ Teoretikus oldalról említhetők még a rendkívül sokszínű és sokhangú francia és amerikai feminista filozófia és pszichoanalízis elméletirői, akik igen sokat tettek hozzá ahhoz, hogy tudatosabban szemléljük, és jobban használjuk a nőkről, nőknek szóló vagy őket megszólaltató, a női tapasztalat sokféleségét szóra

bíró (nem feltétlenül csak nők által írt) irodalmi és egyéb szövegeket. Felhívják a figyelmünket arra, hogy önmegértésünkhöz több különböző perspektívából érdemes szemlélni a feldolgozásra váró tapasztalatokat, eseményeket – ezeket a különböző perspektívákat többek között olvasmányaink kínálhatják, és azok az embertársak, akikkel alkalmunk nyílik az olvasmányélményeink nyomában születő gondolatainkat megosztani. Egy-egy női biblioterápiás csoport megtervezésekor és működtetésekor nélkülözhetetlen az a kulturális, információs háttér és kreatív ötlettár, amellyel az említett irányzatok, szerzők hozzájárulnak a nőkkel kapcsolatos gondolkodásunkhoz, valamint azoknak a terápiás értékeknek a kidolgozásához, amelyeket a biblioterápiás csoporton részt vevők felé közvetíteni kívánunk.

Legalább ilyen fontos az a tapasztalatösszegzés és kutatómunka, amelyet a biblioterápia és a gender tanulmányok tudományos megalapozásában és oktatásában jeleskedő amerikai és brit egyetemek, női és gender kutatóközpontok biztosítanak, többek között az első, nőknek szóló biblioterápiával foglalkozó disszertációkkal és tanulmányokkal.² A külföldi kutatások olykor egészen speciális kérdésekre irányítják a figyelmünket, mint például a szexuális problémák és a traumák biblioterápia segítségével való kiegészítő kezelése, a lányok/nők önértékelésének és identitásának megerősítése, vagy annak a vizsgálata, hogy az önsegítő (self-help) kiadványok közül melyeket ajánlják leginkább az amerikai női pszichoterapeuták betegeiknek kezelésük kiegészítéseként olvasásra (pl. Judith Herman *Trauma és gyógyulását*).³

Olvasnék, de mit? Női biblioterápia könyvtári környezetben

Könyvtáros és pedagógus kollégáink, olvasóink részéről évek óta több ízben megfogalmazódott az igény, miszerint szükségesek lennének a nőiségre koncentráló, értő szemmel készített olvasmányválogatások, listák. Nem árt azonban tudnunk, hogy nincsenek tökéletesen kipróbált, mindenki számára biztos sikert hozó, egy-egy problémára minden körülmények között száz százalékgig segítséget nyújtó olvasmányok.⁴ Mivel a biblioterápiás munka alapját képező egyéni olvasatunkat és személyes olvasmányélményünket saját identitástémánk és élettapasztalatunk, aktuális élethelyzetünk és problémáink formálják, teljesen szubjektív és megjósolhatatlan,

hogy kire milyen egyéni hatást fog gyakorolni az adott mű. Lesz, aki számára indifferens, míg másokat mélyen megérint és erős érzelmek megosztására sarkall, nem beszélve arról, hogy a saját életünk felől szemlélve hányféle olvasata, értelmezése, hangsúlya, tartalma létezhet ugyanannak a leírt sornak, költői képnek. Sajnos nem elég hátradőlnünk azzal, hogy vitathatatlanul értékes szépirodalmi művet vitünk be a csoportra, hiszen egyáltalán nem garantált, hogy az esztétikai értékből mindjárt terápiás érték és hatékonyság is származik.⁵ Ezért a biblioterapeuta maximum annyit tehet, hogy egy-egy célcsoport esetére följegyzi és megosztja, mely olvasmányokkal voltak addig jó tapasztalatai, melyekkel volt hatásos, termékeny és élvezetes a terápiás munka. De még az így készülő olvasmánylista sem ad biztosítékot arra, hogy más problémákkal küzdő, más személyiségű és élettapasztalatú személyeknél beválnak-e az adott művek. Éppen ezért gyakori, hogy a tervezett célcsoporttal kapcsolatos, általános pszichológiai és pedagógiai tudásunkra alapozva megtervezett listánk egy részéről le kell mondanunk az első alkalommal, amikor a frissen indult biblioterápiás csoport hús-vér tagjait és az életükben kulcsfontosságú egzisztenciális témákat, problémákat megismerjük. De emiatt tapasztalhatjuk azt is, hogy ugyanazt a szöveget mennyire máshogy és máshonnan olvassák, mennyire más befogadói válaszokat adnak rá a különböző kor- és célcsoportok tagjai.

Ugyanakkor fontos tiszteletben tartani a valós olvasói igényt is. Számos nő szeretne útmutatást kapni arra vonatkozóan, hogy ha olvasni szeretne, pontosan mit olvasson, ami hasznára válhat, ami nőként kifejezetten neki szól. Nem pusztán általánosan alkalmazható, a nőkre fókuszáló olvasmánylistákról beszélünk. Érkezett már olyan kérés is, hogy a biblioterapeuta számára egy közös csoportterápiás élményből jól ismert egyének részére készüljön személyre szóló, az ő élethelyzetükre, problémáikra igazított saját női olvasmánylista. Ez akár hasznos is lehet, pusztán, az a gond vele, hogy az olvasó lényegében magára marad olvasmányával és a nyomukban szerveződő élményével, és a néhány, hozzá többé-kevésbé közel álló személynek adott alkalmi visszajelzésen kívül nincs lehetősége az olvasmányélmény lélektani szempontú, diszkurzív feldolgozására, így az olvasmány hatására megtett belső út és pszichológiai változás jórészt reflektálatlan marad. Hasonló a probléma az általános, nem személyre szóló olvasmánylistákkal

is, amelyek esetében még a preskriptív mozzanat is elmarad, és a könyvlista végképp nem alkalmas arra, hogy minden konkrét egyén élethelyzetére és egyedi problémáira érvényes kapcsolódási pontokat, választásokat kínáljon.

Ezért szükséges az olvasóval szemtől szemben végzett munka, valamint az, hogy ennek keretében létrejöhessen olyan közösségek, szervezzünk olyan alkalmat, csoportokat, amelyek teret adnak a terápiás olvasásnak, módot teremtenek az egyéni – és jelen esetben a női – szereplehetőségekkel, krízisekkel, kihívásokkal kapcsolatos kérdések közös megbeszélésére. Ez a biblioterapiás szolgáltatás nemcsak a következő olvasmány megtalálásában segíti az olvasót, hanem szemtől szemben és folyamatosan azon dolgozik az olvasóval együtt, hogy az mélyebben megérthesse, mit és hogyan olvas, s az miért és milyen hatással van rá. Ez bátorítást és lehetőséget ad az olvasónak személyes olvasmányélményei közösségben való megosztására, s arra, hogy az ebből szerzett tapasztalatot a maga javára, lelki és szellemi jólléte erősítésére, személyisége és mindennapi élete, kapcsolatai építésére, javítására tudja fordítani. Ehhez azonban már nem elegendők azok a hasznos, tematikus olvasmánylisták, amelyek ma már szép számban állnak az olvasók rendelkezésére internetes oldalakon, nyomtatott és e-book formában. A tartós és személyre szabott hatás elérése érdekében rendszeres és elmélyült személyes diszkusszióra, az olvasmányokkal való szervezett önismereti, terápiás munkára is alkalmat kell adnunk.

Ilyen módon nemcsak női biblioterapiás foglalkozásokat kezdünk szervezni, hanem a nőknek szóló válogatott olvasmányajánlás és speciális információadás feladatát szem előtt tartva létrehoztunk egy facebook-oldalt is. Ez az oldal, miközben természetesen nem tudja pótolni a valós csoporton való személyes részvételt és terápiás munkát, kapcsolattartási és tájékoztató csomópont a női csoportra járók számára, elektronikus formában kínál biblioterapiás olvasmányajánlásokat és fórumot azon érdeklődőknek is, akik földrajzi vagy más akadályok miatt nem tudnak részt venni a találkozóinkon.⁶ A közösség tagjai között a női téma iránt érdeklődő átlagolvasókön kívül vannak gyakorló biblioterapeuták és biblioterapeuta hallgatók is, akik ilyen módon is tapasztalatot, ötleteket merítenek munkájukhoz.

Az e tanulmányban bemutatott női biblioterapiás csoportok közül leginkább a közkönyvtári környezetben

tartott csoportra igaz a szabad, véletlenszerűen szerveződő, önkéntes részvételen alapuló jelleg, hiszen másik két példánk esetében a csoport megvalósulásának közege zárt büntetés-végrehajtási és szociális intézmény. A könyvtári csoporthoz való csatlakozás teljes mértékben saját elhatározás kérdése, aki eljön, a maga elhatározásából vállalja a csoportot és azt a belső önismereti utat, amelyet a csoport segítségével bejár. A zárt vagy félig zárt intézményben (pl. börtönben, szociális otthonban, de akár egy munkahelyen is) együtt élő, napi szinten összezárt, önrendelkezésükben és szabadságukban kisebb-nagyobb mértékben korlátozott személyek esetében a résztvevők élethelyzete, problémái és egymáshoz való viszonya általában más mélységű terápiás munkát tesz lehetővé.

Hazánkban könyvtári környezetben léteznek nyitott és zárt, nem tematikus és tematikus biblioterapiás csoportok is. A biblioterapeuta kollégák beszámoló alapján e csoportok résztvevői köre többségében nőkből vagy kizárólag nőkből áll, férfiak ritkábban csatlakoznak vagy a csoport női többségi dinamikája miatt egy idő után elmaradnak, így előfordul, hogy valójában ott is női csoportot működtetünk, ahol egy olvasóközösség eredetileg bárki számára nyitott volt. Ezzel szembeesülve nem egy könyvtáros kolléga abban kért tanácsot, hogy hogyan és milyen olvasmányokkal alakítsa hangsúlyosabban női önismereti csoporttá a nőkre redukálódott vagy eleve csak nőkből szerveződött olvasóközösséget.

Az itt bemutatott női biblioterapiás csoport a zárt tematikus csoport típusába tartozik. A lehető legrövidebb idő alatt elérhető intenzív terápiás munka és hatás érdekében tíz fős zárt kiscsoportként funkcionálunk, amelyben az első csoportalakító alkalom után nincs fluktuáció, ugyanazok a résztvevők dolgoznak együtt több mint egy éven keresztül, összesen 14 alkalommal, havonta egyszeri kétórás találkozókkal. Ez a működési forma erősíti és megélhetőbbé teszi a közös munka folyamatjellegét, lehetővé teszi az egymást követő foglalkozások összefüggéseinek, érzelmi és logikai ívének megtartását, nem utolsósorban pedig a résztvevők számára is követhetőbbé teszi saját fejlődésüket, változásukat és a többi csoporttaghoz való kapcsolódásuk dinamikáját.

Az első pécsi, kifejezetten nőknek szervezett biblioterapiás csoport 2014 decemberében indult és jelenleg a felénél tart. A női biblioterapiás csoport látogatásának lehetősége mint közkönyvtári szolgál-

tatás a pécsi Tudásközponton belül működő, megyei könyvtári feladatokat ellátó Csorba Győző Könyvtár programkínálatában került meghirdetésre. A könyvtárnak egy korábbi TÁMOP pályázati keretből már adódott módja arra, hogy babaváró szülőknek szóló biblioterápiás csoportot működtessen és annak költségeit finanszírozza.⁷ A női csoport esetében sajnos csak az olvasói igény volt biztos, pénzügyi keret nem állt rendelkezésre, ezért a csoporttagok a szokásos terápiás óradíjakhoz képest jelképes összegért, de mégsem ingyenesen vehetnek részt a csoporton. Ez egy lépés lehet afelé, hogy a biblioterapeuták kimozdulhassanak a hazánkban sajnos megszokott önkéntes, ingyenes munka kereteiből, miközben ők maguk jelentős összegért képződnek ki, és utána is időt, energiát áldoznak a csoporttal végzett munkára. Másrésztől ösztönző erővel hat a szolgáltatást igénybe vevőkre is, akik jobban elköteleződnek és felelősebben vesznek részt olyasmiben, amire pénzt áldoznak. Mindez egyszersmind kimozdíthatja a biblioterápiás csoportozást az olvasóklub-jellegből, ahol bárki bármikor tét nélkül részt vehet vagy kimaradhat, a résztvevők tudják és tapasztalják, hogy valódi terápiás szolgáltatást vesznek igénybe, miközben érthetően az elvárásaik is magasabbak. Ugyanakkor fontos szem előtt tartani, hogy ha fizetőssé is tesszük a biblioterápiás szolgáltatást, akkor az – a közkönyvtár alapvető missziójához igazodva – még mindig elérhető maradjon az olvasók széles köre számára. Tekintettel kell lennünk arra, hogy a mai terápiás szolgáltatások árfekvése mellett sokaknak az olvasás marad az egyik – ha nem az egyetlen – azon kevés terápiás lehetőség közül, ami még elérhető.

Az induló női biblioterápiás csoport tagsága többnyire azokból került ki, akik az egyetem és a város kulturális életének vonzáskörzetében mozogva, hallgatóként, könyvtárosként, könyvtárostánárként, újságíróként, pszichológusként vagy pedagógusként találkoztak már a biblioterápia fogalmával, s jól tudták, mire vállalkoznak, ha csatlakoznak, illetve egy ideje már vártak arra, hogy alkalom teremtsjön egy ilyen típusú csoporthoz való csatlakozásra. A szolgáltatás hiánypótló jellegét mutatja, hogy a csoport anélkül is hamar megtelt, hogy széles körben hirdettük volna.

A résztvevők életkorukat tekintve több korosztályt képviselnek 22 és 64 év között, ami nagyon érdekes játéklehetőségeket kínál a női élettapasztalat sokféleségének megjelenítésekor. Élethelyzetüket tekintve

a csoporttagok egyedülálló vagy jobb-rosszabb párkapcsolatokban élő fiatal nők, egy- vagy többgyermekes középkorú, házasságban élő nők, a csoport egyetlen idős tagja pedig nyugdíjazás előtt áll. Noha egy közkönyvtári fejlesztő biblioterápiás csoportról beszélünk, amelynek esetében tipikusan egészséges emberek fejlesztő biblioterápiáját végezzük, fontos megemlíteni, hogy látszólag átlagos, egészséges emberekből álló csoport esetében is mennyire relatív az „egészségesség” fogalma, amire a biblioterapeutának föl kell készülnie, sok nehéz eset, eltérő mértékben érzelmileg sérült és sérülékeny egyén adódhat. A csoporttagok közül többek életében is jelen lehet egy-egy olyan pszichológiai nehezen leküzdhető körülmény (bántalmazó párkapcsolat, szenvedélybeteg szülő vagy társ, súlyos kötődési és önértékelési zavarok), esetleg tartós betegség, amelyekhez a csoportvezetőnek körültekintéssel kell viszonyulnia, s a szakmai kompetenciahatárain túlmutató kérdésekben konzultálnia kell más szakemberekkel, illetve fel kell ismernie azokat a súlyosabb rendellenességeket, amelyek esetén más szakemberhez kell irányítania a csoporttagot.

A *Lélek/tükör női biblioterápiás kör* alapötletét az adta, hogy bár a nők sokan sokfélék lehetnek, vannak a női életútnak tipikus szakaszai, fordulópontjai és kihívásai, közös „nagy kérdései” is. A csoport lehetőséget ad a tagjai számára, hogy érzéseiket, gondolataikat, tapasztalataikat megoszthassák más nőekkel. A terápiás munka középpontjában az Én sokszor elfelejtett, elhanyagolt, háttérbe szorított női oldala, női identitása, és ehhez kapcsolódó egyéni létlélményei, létlehetőségei, problémái állnak. A csoport hangsúlyos női fókuszán túl az elsődleges terápiás célok között szerepel az egyén megerősítése és bátorítása az őt érő nehéz élethelyzetek és döntő kihívások közepette, amihez a csoport bizalmi és biztonságos, az egyént érzelmileg megtartó és törekvéseiben támogató környezetet és közösséget nyújt. Foglalkozásainkon a nőiség témájához köthető olvasmányokat használunk kiindulópontként a személyes tartalmú beszélgetésekhez. Ezen olvasmányokból kiindulva támogatjuk a csoporttagokat abban, hogy kifejezzék érzéseiket, megosszák egymással gondolataikat, problémáikat, tapasztalataikat, hogy ezáltal lehetőségük nyíljon egymáshoz szabadon kapcsolódni, egymás élettapasztalatából tanulni, rálátni életük ismétlődő csapdahelyzeteire, és saját viselkedésük hibáira, hiányosságaira. Mindezek szükségesek ahhoz, hogy az egyén

a közös olvasmányokból kiinduló, társakkal folytatott beszélgetések és interakciók segítségével önmagáról szóló, addig nehezen hozzáférhető tapasztalatok és belátások sorához jusson, rálásson élete, kapcsolatai valódi problémáira, felismerje az élete pozitív irányú változásához, a fejlődéshez vezető utat, amit idővel cselekvéssé is tud alakítani.

Az említett terápiás célokat olyan szövegek segítségével igyekszünk elérni, mint *Turi Tímea*, *Erdős Virág*, *Falcsik Mari*, *Szakács Eszter*, *Szabó T. Anna* és *Mirtse Zsuzsa* versei, *Tóth Krisztina* novellái, vagy *Ljudmila Ulickaja* regényei. A foglalkozásokon elő fogjuk venni a női testről és szexualitásról szóló *Szomjas oázis* és *Éjszakai állatkert* című magyar irodalmi antológiákat, amelyek jó merítést adnak a kortárs magyar irodalom nőiséget tematizáló szövegeiből, és segítenek abban, hogy az olvasó saját testiségével és szexualitásával kapcsolatban fontos belátásokhoz jusson. Dolgozunk *Borbély Szilárd A Testhez. Ódák & Legendák* című kötetének az abortusz, a vetélés vagy a szülés élményét körüljáró, nők valós személyes beszámolóin alapuló prózaverseivel, de olyan szerzők szövegeivel is, akik a másság szemszögéből, a leszbikus és transz identitás és létélmény felől közelítik meg a nőiség problémáját (pl. *Kiss Tibor Noé: Inkognitó*). Végül alkalmazunk népmeséket is, például a *Boldizsár Ildikó* és *Pressing Lajos* gyűjteményeiből. Az említett szövegek arra keresik a választ, hogy miként ragadható meg a nőiség mint nemi különbözőség és kulturális konstrukció, illetve a nőiség kifejezését lehetővé tevő nyelvhasználat, írás és olvasás révén hogyan jöhet létre az önazonos és autonóm, alanyi, cselekvő, az önmagáról szóló diszkurzust aktívan formáló női szubjektum, milyennek éli meg önmagát, s végtére is mennyire sokoldalú és sokféle annak a tapasztalata, ahogyan nőként benne élhetünk a világban, megalkotjuk és kifejezzük önmagunkat. Lényeges problémakör az is, hogy miként viszonyul a nő a társadalom és a szűkebb környezete többi szubjektumához, minek, kinek a hatására alakul az identitása, hogyan él a létehetőségeivel, illetve kik és hogyan segítik vagy gátolják ebben.

A csoport alakuló alkalmán, a várható terápiás munka kereteit és célját tisztázó szerződéskötés után a csoporttagok rövid bemutatkozására került sor, akik elmondhatták, hogy milyen motivációval és elvárásokkal érkeztek. A felsorolt motivációk között előkelő helyen szerepelt az intenzív önismereti munka és önfejlesztés vágya, a családi és munkahelyi köte-

lességeknek való megfelelés után az önmagunkkal való törődés igénye, de előkerült a nőknek szóló speciális olvasmányajánlásokra irányuló szükséglet és a biblioterápiás csoportvezetésre vonatkozó szakmai tapasztalatszerzés keresése is.

A nyitó alkalomra bevitt szöveg azzal a céllal került kiválasztásra, hogy ráhangolja a résztvevőket a nehéz önismereti munkára, és megkönnyítse az önreflexióra való koncentrációt. Az ilyen irányú segítség és modelladás fontos, hiszen az érzelmek verbalizálása, a magunkról való őszinte beszéd és az erős érzelmek kifejezése, megosztása bizony nehéz, még az olyan fokozottan motivált csoporttagoknál is, mint jelen esetben. A ráhangolódáshoz a kortárs magyar líra számos kiváló kiindulópontot kínál, ezek közül is kiemelkedik Erdős Virág, akinek a *Ma* című versét használtuk. A vers önismereti asszociációsórának csoportvezető által hangos elolvasása után mindenkinek ki kellett választania azt a sort vagy hosszabb passzust, amelyik leginkább szól a pillanatnyi hangulatáról és élethelyzetéről, amit indokolni is kellett. A szövegválasztásokhoz fűzött magyarázatokban az egyén hétköznapi hogylétéről való tudósításon túl rendre visszaköszöttek a csoporthoz csatlakozást motiváló problémák, nehéz élethelyzetek, krízisek, amelyeket könnyebben és szemléletesebben ki lehetett fejezni a szöveg segítségével, mint anélkül. A szöveg néhány erős képe, például a rongyszőnyegé, az épp csak ismerkedő csoport első alkalmához képest, talán többek számára váratlanul és meglepően, erős érzelmeket hívott elő.

A csoport érdeklődéséhez, aktuális problémáihoz illeszkedve a második alkalomra Ulickaja *Szonyecska* című kisregényét kellett a hosszúsága miatt előre, otthon elolvasni. A regény kapcsán kibontakozó beszélgetést az előző alkalom terápiás élményével kapcsolatos visszajelzés nyitotta, amely hamar felszínre hozta a házasság és a párkapcsolat témáját, illetve azt, hogy egy nő hogyan találhatja meg ebben a keretben kompetens önmagát. Ehhez a problémafölvétéshez természetesen illeszkedett Szonyecska esete, amely ki tudja billenteni a lektürsémára kondicionált olvasóközönséget is, mert jóval több és összetettebb, mint a behódoló nő egyszerű története: olyan narratív trükkal íródott, amely ellenpontozásaival, ironiájával, pátozásával elbizonytalanít a főszereplő megítélésében, és lehetővé tesz különféle előjelű olvasatokat.⁸ Ezt igazolták a csoporttagok szövegre adott befogadói válaszai is. Látszott, hogy van, aki a felületi történe-

tet olvassa csak, míg mások a narráció összetettebb rétegeit is értik, de biblioterápiás szempontból ez nem zavart minket, pusztán tovább gazdagította az olvasatok sokféleségét. Ennél érdekesebb volt megtudni, hogy kit és miért érint meg a regény, mi gerjeszti benne haragra vagy részvétre, ki hogyan találta meg benne saját életének egy-egy szereplőjét, kulcsproblémáját, épp azáltal, hogy ráismert saját működésének bizonyos hibáira, törvényszerűségeire, vagy azért, mert ráismert, hogy milyen hibákat szeretne a saját életében elkerülni. Szonyecska kapcsán több szempontból is előkerült a házasság témája: azoknak a szempontjából, akik közvetlenül előtte állnak, és bár állítólag boldognak kellene lenniük, tele vannak ambivalens érzésekkel, de azoknak a szempontjából is, akik éppen benne vannak egy házasságban, és megélik, hogy számos súlyos probléma is adódik, amit nem mindig könnyű együtt megoldani, végül ott van azoknak a szempontja, akik már elváltak, és tudnak arról is beszélni, hogy hogyan van az élet utána, milyen az újrakezdés. Szonyecska példájából kiindulva számos olyan témát érinthettünk, ami a biblioterápiás munka legfontosabb céljaihoz kötődik. Elgondolkodhattunk arról, hogy hol vagyunk mi magunk saját boldogtalanságunk előidézésében és fenntartásában, mit tehetünk sorsunk jobbra fordításáért, hol van az önmagunkról való elfeledkezés, az önfeláldozás, önfeladás és tűrés határa, mit lehet kezdeni a megaláztatással, lehet-e annak ellenére önazonosnak maradni, képesek vagyunk-e tragikomikus és elsekélyesedett, közhelyes pózok nélkül, a nehézségek és bántások ellenére is szeretni, boldognak lenni, esetleg fel tudunk-e állni öntudatosan a méltatlan élethelyzetekből, és el tudunk-e kezdeni cselekedni a változtatás érdekében. Ezek a témák egy nagyon intenzív, sajátélményben gazdag, mély és meghatott érzelmi megnyilvánulásokat kiváltó beszélgetéshez vezettek, amely a korosztályok közötti eszmecserére és az egymástól való tanulásra is jó alkalmat adott. Sokak a biblioterápiás csoport hatására nyúltak először Ulickaja műveihez, és kedvet kaptak azok olvasásához, ami fontos hozadék. A fejlesztő biblioterápia céljai közé tartozik, hogy tágítsuk az olvasók addig megszokott olvasmányainak körét, csináljunk kedvet olyan szerzők műveinek olvasásához, akikről egy-egy szöveg láthatóan mélyen megérintette őket a csoporton. Ehhez ad további olvasmányajánlásokat a csoport facebook-oldala is. Ennek a csoportnak az idejébe valószínűleg nem fog

beleférti több Ulickaja-regény, bár annak is lenne létjogosultsága, hogy pusztán Ulickaja női karaktereinek történeteivel töltsünk ki több alkalmat. Pécssett Ulickaja magyar fordítója, *V. Gilbert Edit* tett már hasonló kísérletet. Ulickaja művei különösen alkalmasnak bizonyulnak a biblioterápiás munkához, mert egyrészt a biblioterápia alapját jelentő „részvét, összetartozás-érzés és a megélt hányattatások 20. századi történeteit” kínálják az olvasónak, másrészt az emberi viselkedés, a női és férfi sorsok, jellemek, motivációk hihetetlenül gazdag és lélektanilag hiteles tárházát mutatják meg.⁹

Nagyon érdekes kérdés, hogy a csoporttagok hogyan érzékelik, mire lesz jó ez a csoport a számukra, hogyan fogja őket segíteni. Ennek illusztrálására szép példa az egyik csoporttag személyes hangú kreatív írása, amelyet külön erre való felszólítás nélkül írt és tett ki a kör facebook-oldalára, közvetlenül a második alkalom után. Ennél az írásnál természetesen nem az a lényeges, hogy műalkotás színvonalú vers-e, hanem az a folyamat számít, ahogyan az élményt sikerül nyelvbe, szavakba lefordítani, formába öntve a terápia során tapasztaltakkal és megélttel kapcsolatos felkavaró, erős, nehezen megfogható érzelmeket, ami esélyt teremt a szöveg írójának, hogy megértse az érzelmi élménnyel kapcsolatos gondolatait és érzéseit.¹⁰ Ez az írás az önkifejezés sürgető vágyának lenyomata, összefoglalja a megosztás nehézségeivel kapcsolatos ambivalens érzéseket és a csoport megtartó, megerősítő és tartalmazó funkciójával kapcsolatos várakozásokat, ezáltal megpróbálja megérteni, hogy mi is történik a csoporton, és mi az, ami megérinti ebben. Mindez értékes visszajelzést ad a csoport számára, ezért a következő alkalommal kiindulópontként használtuk föl az egyéni terápiás élmény megbeszélésekor, lehetőséget teremtve arra, hogy a csoporttagok közvetlenül is reagáljanak az addig megtapasztalt folyamatokra, egymás viselkedésére és érzéseire. A csoporttag, aki a verset írta, egyike azoknak, akik intenzív bevonódásukkal, őszinte kitárulkozásukkal, a csoport felé irányuló bizalmukkal pozitív példával járnak elől a többi résztvevő számára. Az önreflexió és az érzelmek őszinte kifejezése, megosztása nehéz, de könnyebbé válik, ha egymástól és a szövegek segítségével példákat látunk arra, hogyan lehetséges.

Már a csoport első két alkalmán látszott, hogy ez az erősen motivált, önmagán dolgozni akaró, tanulni, fejlődni vágyó, ideális csoport kisvártatva meg fog

küzdeni azzal a két csoporttaggal, akik nem tűntek partnernek az őszinte kitárulkozásban, hanem visszahúzódtak a résztvevő megfigyelő veszélytelen, szenvtelen, ám a társakat elbizonytalanító és feszélyező pozíciójába. A csoportban tanúsított ilyen típusú kapcsolati magatartás könnyen úgy csapódhat le, mint a többiek érzései, gondolatai felé irányuló érzékenység hiánya, merevség, a viselkedése által keltett negatív indulatok semmibe vétele. Ezekkel a csoporttagokkal kapcsolatban a csoport azt éli meg, hogy túl sok energiát igényelnek, lassítják a folyamatot, elveszik a teret a többiektől anélkül, hogy valódi változásban, interakcióban érdekeltek lennének vagy egyáltalán mást is meghallanának.¹¹ A csoportnak sajnos nem maradt módja arra, hogy ilyen irányú ellenérzését megbeszélje az azt kiváltó két csoporttaggal, mivel egyikük a második, másikuk a harmadik alkalommal búcsú nélkül kivált a csoportból. A maradék tíz fő önismereti munkája innentől kezdett igazán elmélyülni. A feltárulkozás intenzitását mutatja, hogy az otthoni első kreatív írás után még számos következett, a csoporttagok Szakács Eszter *Saudade* és Szabó T. Anna *Elhagy* című verse kapcsán is ösztönzést kaptak saját otthoni írások, reflexiók készítésére. Az eredmény nem maradt el, csodálatosan mély, összetett, rendkívül élesen látó, önelemző írások születtek, amelyeket az írók sok oldalnyi terjedelemben osztottak meg társaikkal a csoporton. Ezekre az írásokra ugyanúgy reflektálhatott mindenki, mint bármelyik irodalmi műre, és a társaktól kapott pozitív visszajelzések fontos megerősítést, támogatást jelentettek. Ezzel a módszerrel azok is tudtak magukról beszélni, akik addig nehezen tudtak megnyilvánulni, és úgy tűnt, nincsenek szavaik az őket ért negatív érzelmi élmények kifejezésére. A kreatív írások kapcsán körüljártuk a kompetens kötődés-elengedés témáját, amely sok különböző szempontból világította meg a csoporttagok önértékelésének és szeretetkapcsolatainak gyakran súlyos problémáit pl. a szülőkkel ápolt kapcsolatokban, a párkapcsolatokban, vagy a szakmai kihívásokban.

Még fél év közös munkája áll a csoport előtt. Ez az idő elég hosszú a csoportfolyamatok kialakulásához és végigviteléhez, valamint be tudja indítani a személyes változás, fejlődés összetett folyamatát. Egy év múlva összegezhethetjük a foglalkozások eredményeit, amihez kontrollcsoportként vehetjük figyelembe az újabb, immáron nem „belső körökből”, hanem teljesen véletlenszerűen jelentkező, átlagolvasókból ver-

buválódott második női biblioterápiás csoport tíz tagjának fejlődését, akikkel ugyanazon olvasmányokkal végzünk terápiás munkát, mint az első csoportban.

Biblioterápia női fogvatartottakkal

A könyvtári környezetben szervezett csoporttól eltérően a tanulmány további részében tárgyalt zárt és félig zárt intézményekben, börtönben és anyaotthonban megvalósított biblioterápiás foglalkozások résztvevői nem véletlenszerűen és saját elhatározásukból verbuválódtak. Az ilyen típusú csoport gondos előkészítést igényel, az intézménybe való ki- és bekerülések miatt folyamatos a fluktuáció, plusz erőfeszítéseket kell tennünk a részvétel motivációjára és az érdeklődés fenntartására, nehezebb elérni a személyes tartalmú megnyílást, nem utolsósorban pedig együtt kell működünk az adott intézmény szakszemélyzetével (a börtönpszichológussal, a nevelőkkel, az intézményvezető mentálhigiénés szakemberrel, a szociális munkásokkal). További fontos különbség, hogy a vizsgált két intézménybe való folytonos ki- és bekerülések a csoporttagok cserélődését eredményezik, ami miatt nehéz velük folyamatként elképzelt biblioterápiás munkát végezni. Ahhoz, hogy nagyjából együtt tudjuk tartani a csoportot, leginkább a négy-öt alkalmas foglalkozássorozatoknak van realitása, ez azonban kevésbé teszi lehetővé az elmélyült terápiás munkát.

A biblioterápia börtönprogramokba való beléptetése azon a felismerésen alapul, hogy az elítélt fejlesztését, segítségét nem kirekesztéssel, hanem a reszocializációban való támogatással lehet megvalósítani. Ha a fogvatartott megtanulja differenciáltan szemlélni az őt körülvevő problémákat, lehetőségeket és az emberi viselkedést, akkor a percepciók képességében és a viselkedésében is változás megy végbe, fejlődik az érzelmi intelligenciája és a szociális készségei.¹² Ebben a változási folyamatban segíthetnek a börtönökben kínált kulturális programok, amikor a fogvatartottak arra kapnak lehetőséget, hogy csoportos foglalkozások keretében sport-, tanulási vagy alkotói tevékenységbe, önismereti csoportba vonódjanak be.

Nyilvánvaló, hogy a börtönben nyújtott biblioterápiás szolgáltatás nem jelenthet teljes körű megoldást minden reszocializációval kapcsolatos problémára. Ha azonban az olvasmányok és a nyomukban kibontakozó beszélgetések által rendszeres pozitív példákkal és

problémamegoldási sémákkal, követhető mintákkal és lelki támogatással tudunk szolgálni, az átélt szituációk beépülhetnek az egyén gondolkodásmódjába, ennek hatására jobb és stabilabb személyiség alakulhat ki.

Az irodalomról való beszélgetés lehetőséget ad a színvonalas eszmecserére, ami fejlesztő, motiváló hatású az általában alacsonyabb iskolázottságú elítéltek számára. A csoport tagjaiban tudatosulhat, hogy ugyanazzal a problémával kapcsolatban számos eltérő vélemény létezik egymással párhuzamosan. Ez a felismerés erősíti a különböző álláspontokkal szemben mutatott toleranciát. A résztvevők szembesülhetnek azzal, hogy a szövegre adott reakcióik a saját személyiségükről és világlátásukról, értékeitükről árulkodnak. Önismeretük erősítésével hibáikon és pozitív tulajdonságaikon egyaránt elgondolkodhatnak.

Több olyan külföldi program létezik, amely pozitív mintául szolgálhat számunkra a hazai börtönprogramok fejlesztésekor. Az egyik legjobb példa a CLTL (Changing Lives Through Literature) program, amely 1991 óta működik az Amerikai Egyesült Államokban, s egyre több tagállamban veszik át mint alternatív lehetőséget.¹³ Ezen kívül több kezdeményezés is védi a női elítéltek érdekeit, és igyekszik támogatni őket a reszocializációban. Az 1991-ben indított New York-i CA (Correctional Associations of New York) Women in Prison Project (WIPP)¹⁴ programnak az érdekképviselő mellett fontos célja, hogy a társadalom felé közvetítse az egymással szembeni tisztelet és elfogadás eszméjét.

A Women's Prison Book Project¹⁵ 1994 óta működik. Azon a felismerésen alapul, hogy az USA-ban büntetését töltő 150 000 női elítélt 80%-a olyan bűncselekményt követett el, mint bolti rablás, prostitúció, droghasználat, amelyek nem tartoznak az erőszakos bűncselekmények kategóriájába. A fogvatartottak többsége valamilyen szexuális bűncselekmény áldozata is, és kétharmaduk valamelyik kisebbségbe tartozik. Minden második elítéltnak legalább egy, 18 éven aluli gyermeke van. Rájöttek, hogy ezeknek a nőknek speciális információra van szükségük, mint pl. családdal és gyermekekkel foglalkozó, önszempontú és egészséggel foglalkozó könyvekre, valamint jogsegélyre azok esetében, akiket szexuálisan bántalmaztak. Ezen kívül igyekeznek releváns információkat szolgáltatni a leszbikus, biszexuális és transzszexuális elítélteknek is.

A Denveri Városi Könyvtár aktív szerepet vállal a büntetett előéletű nők támogatásában. A 2010-ben indított Free to Learn (FTL)¹⁶ programjuk segít a börtönviselt nőknek visszakapcsolódni a munkaerőpiacra (pl. különböző képzések segítségével mint pl. számítógépes és könyvtári ismeretek).

Külön női programot futtatnak Dartmouthban, Massachusettsben, melynek tapasztalatait a programot vezető *Kelly DeSouza* osztotta meg¹⁷. DeSouza azt írja, hogy egy női csoport a hat hónapos közös munka során olyanná válik, mint egy „női testvériség”, minden olyan téma és probléma felmerül, amelyek a nőket foglalkoztatják: párkapcsolat, gyerekek, anyaság. A beszélgetések mellett olyan, a mindennapi élethez szükséges feladatokra is időt szánunk, mint nyelvtani és önéletrajzi, pályázatírási gyakorlatok. A helyi lapban lehetőség van publikálásra, a cikkeket az elítéltek maguk szerkesztik, ami fejleszti a kommunikációs és íráskészségüket. A tény, hogy viszontláthatják a gondolataikat egy nyomtatott, nyilvános folyóiratban, nagymértékben növelheti az önbecsülésüket. Ez az amerikai példa jól adaptálható a magyar börtönviszonyok javításának és a bűnözés visszaszorításának szempontjából. Természetesen ehhez szükség lenne olyan elkötelezett támogatói háttérre (biblioterapeutákra, tanárookra, könyvtárosokra, szociális gondozókra, nevelőkre, bírókra), akik vállalják a program folyamán felmerülő nehézségeket.

A Baranya Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetben fogva tartott női elítélteknek sajnos koránt sincs olyan jó helyzete, mint az említett külföldi mintaprogramokban részt vevőknek: a vallási gyakorlatokon és a biblioterápiás foglalkozásokon kívül jelenleg nincs más fejlesztő, rekreációs vagy kreatív jellegű foglalkozásuk. Ennek hátterében az áll, hogy a nevelők túlterheltek, a kötelező és mindennapi munkájukon felüli programokra nincs sem idejük, sem helyük – a jelenleg futó TÁMOP-os programok foglalják el a szabad termeket.

A női biblioterápiás börtönfoglalkozást a pécsi Fiatalkorúak Regionális Büntetés-végrehajtási Intézetében, börtönpszichológus közreműködésével végzett önkéntes munka pozitív tapasztalata előzte meg, amelyből kiindulva remélhető, hogy a női börtönben is jó eredményeket érünk el.¹⁸ A női csoportnak a helye a Baranya Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet biztosította, egy több mint két hónapos, hetente egyszer egyórás foglalkozássorozat erejéig. Mivel sem pályázati, sem intézményi pénzkeret nem állt

rendelkezésre, a biblioterapeuta továbbra is önkéntes munkában vállalta a csoportvezetést, ami azonban hosszú távon nem várható el.

A szándékunk az volt, hogy a receptív biblioterápiát felhasználva fejlődést, fejlesztést és szinten tartást érjünk el a foglalkozáson részt vevő női elítéltek-nél, valamint feltérképezzük, milyen nehézségekkel kell szembenézniük, hogyan hat a börtön a nőiségük megélésére. Ebben támogatást nyújtott a büntetés-végrehajtási intézet, valamint a parancsnok és a nevelőnők is.

A program elindításakor az elsődleges terápiás célok között szerepelt a kommunikációs készség, a problémamegoldó képesség és a kreatív gondolkodás, valamint az önismeret és a női identitás fejlesztése, ezen kívül a türelem és az egymással szembeni tolerancia kiépítése, a legfontosabb másodlagos cél pedig az olvasás népszerűsítése és megszerettetése, az olvasási és szövegértési készségek fejlesztése volt. Fontos cél volt az aktív részvétel növelése, a problémahelyzetek jobb felismerésének fejlesztése, a változásra való motiválás, az érzelmek kifejezése, illetve a saját viselkedésre irányuló belátás növelése.

A biblioterápia fontos feladata, hogy tudást és információt is biztosítson. Ez különösen nagy kihívás egy olyan környezetben, ahol a foglalkozáson részt vevők többsége nincs hozzászokva a tanuláshoz, önfejlesztéshez, egyáltalán az olvasáshoz magához. Az irodalomterápia jó módszer arra, hogy a fogvatartott nőkkel az élet kisebb-nagyobb problémáiról, kérdéseiről beszélgessünk, kitérve az őket foglalkoztató területekre, mint anyaság, párkapcsolat, illetve a jelenlegi helyzetük. Ezen az úton elindulva fel lehet kelteni a kíváncsiságukat, új információkhoz juthatnak, és alternatív megoldásokat láthatnak különböző élethelyzetekre.

Az elítéltek gyakran különböznek a többségi társadalomtól, ami főként az átlagosnál alacsonyabb műveltségi szintben nyilvánul meg. A foglalkozáson megjelent nők ugyan nem túl magasan iskoláztak, de olvasási és szövegértési problémákat nem fedeztünk fel. Örömmel konstatáltuk, hogy a kiválasztott szépirodalmi szövegeket a csoport résztvevői megértik és élvezik, így a fiatalokúakkal szerzett tapasztalatokkal ellentétben nem kellett sokat változtatni az előzetesen eltervezett munkameneten.

Fontos szem előtt tartani, hogy a biblioterápia általános elvei közül sok másként érvényesül a börtön valóságában. Problémaként merülhet fel a csoportvezető

személye, hiszen például női csoportvezetőként nehéz elfogadtatnunk magunkat a többnyire férfiakból álló, a férfi-női szerepek tekintetében (is) más kultúrájú fiatalokúaknál, a női fogvatartottak esetében pedig számolnunk kell azzal, hogy fokozott féltékenységet, irigységet, rivalizációt kelthetünk. Ugyanakkor igaz, hogy a női körleten a női biblioterapeuta könnyebben be tudja tölteni a demokratikus csoportvezető szerepét, annak ellenére is, hogy magázó viszonyban kell lefolytatni a beszélgetéseket. Természetesen a nőknél is rendkívül fontos az első lépés, a csoportvezető felé irányuló bizalom és megbecsülés kiépítése.

A fogvatartottak csoportfoglalkozásokon való viselkedését meghatározó másik fontos tényező a csoporttagok esetleges részvétele és kezdeti passzivitása. Ezt olyan külső tényezők befolyásolták, mint a többi elítélttel való aznapi konfliktusok, a kávé és cigaretta hiánya, a börtönőrök viselkedése. Ugyanakkor egy jól megválasztott kérdéssel – akár olyan áron is, hogy eltértünk a választott mű témájától – többnyire sikerül kibillenteni a résztvevőket az elutasító magatartásból, és érdeklődést ébreszteni bennük. A fogvatartottak viselkedését nem csupán személyiségstruktúrájuk, hanem a többi elítélttel való együttműködésük is meghatározza. A börtönközösséghez való alkalmazkodás a szubkulturális szabályok, értékek, szerepek, nyelvek, szokások, rituálék betartását jelenti¹⁹. A biblioterapeutának ismernie kell az íratlan szabályokat, mert ezeket szem előtt tartva tud hatni az elítéltekre, és gyakran meg kell küzdenie azzal, hogy a csoportba került elítélteket kommunikációra és értelmes aktivitásra bírja.

A csoportban négy fő vett részt (közülük egy fő cserelődött átszállítás miatt). A börtönben viszonylag gyakori ki- és bekerülések miatt félig zárt csoporttal kellett dolgozni, lehetőséget adva egy újonnan érkező résztvevő csatlakozására. Életkori szempontból nem lehet általánosságot megfogalmazni, az elítéltek között reprezentálva volt a tinédzserkor, a húsz, negyven, valamint ötvenéves kor. Az általuk elkövetett bűncselekmények között szerepelt a csoportos rablás, lopás (kleptománia miatt visszaeső), gazdasági csalás és gyilkosság. Utóbbi bűntény kezelése nagy kihívást jelentett, hiszen az emberölést az egyik legsúlyosabb bűncselekményként tartjuk számon, büntetése pedig rendkívül megosztó és végletes keretek között mozog. Előzetesen sajnos nem kaptunk információt arról, hogy kik, milyen bűntett miatt kerültek börtönbe, majd a csoportba, így az első foglalkozásokon szem-

besültünk a tényekkel, melyeket az elítéltek osztottak meg. Az őszinteségükért cserébe a biblioterapeuta igyekezett semleges álláspontot felvenni, amely segített elkerülni azt a hibát, hogy ítélkezzék az elítéltek tette felett, és ez hozzájárult az elért sikerekhez.

A csoport összetételéről elmondható, hogy a legfiatalabb csoporttag 16 éves, míg a legidősebb 52 volt. A legfiatalabb személyisége koránál fogva még fejletlen volt, bizonytalan, csapongó és szeretető. A bűncselekménybe, melyért elítélték (csoportos rablás) is úgy keveredett bele, hogy olyan társasággal tartott egy éjszakai mulatság során, amellyel nem kellett volna. Őt négy alkalom után átszállították egy másik börtönbe, de a viselkedéséből és az általa megosztottakból ennyi idő alatt is világosan kiderült, hogy a legtöbb problémája hátterében az édesanyjával való rendezetlen kapcsolata áll.

Egy másik, 26 éves elítélt lopásért került börtönbe. A foglalkozások elején szembesült a ténnyel, hogy kleptomániában szenved, amiért erős büntudata volt. Elmondása szerint sosem akart senkinek kárt okozni, és többször előfordult, hogy az általa eltulajdonított tárgyakat visszavitte a tulajdonosának, vagy valamilyen módon kárpótolta azt. Kiderült róla, hogy kétgyermekes anyuka, így a gyerekek hiányát is fel kellett dolgoznia.

A legidősebb csoporttagot emberöléssel vádolták. Személyisége – tette ellenére – hamar szimpátiát keltett. Rendkívül világosan látta cselekményének következményeit, és józan rálátással kezelte aktuális helyzetét. Eddigi börtönben végzett munkánk során kevés olyan elítélttel találkoztunk, aki vállalva a felelősséget elismerte volna, hogy bűnt követett el. „Elvettem egy másik ember életét. Valószínűleg életfogytiglanit kapok, de mindegy is, hány évet kapnék... azt az életet semmivel nem tudom pótolni” – mondta a csoporton. Világnézetét tekintve mélyen vallásos, ami jellemző a csoport többi tagjára is. Két felnőtt gyermeke van, de ő is nehezen dolgozta fel, hogy nem lehet mellettük, mikor szükségük lenne rá.

A negyedik csoporttag egy 40 éves, cigány származású nő, szintén gyilkosság vádjával került börtönbe. Nehéz természetű ember, könnyen és gyorsan ingadozik a hangulata. Az első alkalommal pár perc azért ment el, mert nem akart részt venni a csoportfoglalkozáson. A kérdésre, hogy egyéni foglalkozásra szívesebben járna-e, igennel felelt, így következő alkalommal a csoportvezető négyszemközt ült le vele.

Mint kiderült, erre azért volt szükség, hogy megoszsa vele, miért került börtönbe (nem akarta, hogy a többi elítélt visszaéljen a tárgyalására vonatkozó információkkal), és a következő héttől állandó tagja lett a csoportnak. Négy gyermeke van, egyikük most várja első gyermekét. Az elítélt több krízishelyzetet is megélt az elmúlt években (bántalmazás, válás, abortusz), ám életfogytiglani ítéletét nehezen fogadja el. Rengeteg közeljövőbeli tervét osztotta meg a csoporttal, ami a kinti életére vonatkozik. Ez egy bizonyos mértékig elviselhetőbbé teheti a börtönlétet, de a valóságtól való ilyen szintű elzárkózás sok nehézséget is okozhat.

Az utólag csatlakozott résztvevő 26 éves, cigány származású nő, aki gazdasági csalás vádjával került börtönbe. Három évet élt külföldön, ahol tolmásként dolgozott. Ő is elvált, kétgyermekes családjával.

Ahogy már említettük, a foglalkozások során – a fiatalok börtönében végzett munkával ellentétben – sikerült előtérbe helyezni az irodalmi szövegeket. A felhasználható szövegek kiválasztásakor fontos irányadó elv volt, hogy elsősorban nem esztétikai, hanem terápiás értékeket közvetítünk. Ilyen értelemben a foglalkozásoknak legalább olyan jó alapot szolgáltathat egy rapszöveg (amit a fiatalok esetében alkalmaztunk is), mint egy klasszikus szépirodalmi mű. Fel voltunk készülve arra, hogy az első alkalom után könnyedebb hangvételű művekkel készüljünk, de erre a lépésre nem volt szükség. A foglalkozások során a csoportvezető olvasta fel a verseket, novellákat. Pozitív élmény volt, hogy a hosszabb terjedelmű novellák sem okoztak különösebb gondot az elítélteknek.

A foglalkozások során olyan művek kerültek megbeszélésre, mint Weöres Sándor *Ki minek gondol, az vagyok annak...* című műve, mely jól használható új helyzetekben, segíthet felmérni és megismerni a csoportot, illetve humorral oldani tudja a résztvevők gátlásait is.

A foglalkozások tervezésekor a csoportvezető megtervezte, milyen kérdésköröket követve szeretne haladni, s noha a valóságban többnyire nem került sor valamennyi eltervezett kérdés megbeszélésére, sokat segített a beszélgetés továbblendítésében. A fő cél természetesen az, hogy a csoporttagok saját érdeklődésük, jellemző élethelyzetük és az életüket aktuálisan meghatározó problémák felől olvashassák a bevitt művet, és a mű üzenetéből azt fogadják be, ami az adott pillanatban leginkább nekik szól és

hasznosítható. A foglalkozásból gyakran egész más beszélgetés kerekedett, mint amit a terapeuta eltervezett, a problémák közös megbeszélésének lehetősége azonban így is fejlesztő hatású és változásra motiváló volt.

Az elítélteket előzetesen nem tájékoztatták a foglalkozásról és arról, hogy mit fognak csinálni, új volt nekik a szituáció, és a kezdeti viselkedésük ennek megfelelő volt: elutasító, passzív, érdektelen. Kis idő elteltével oldottabbá vált a hangulat, és a műhöz kapcsolódó valamennyi irányadó kérdésre sor került, a foglalkozás végére pedig az ott maradt három fő ösztintén beszélt, főleg arról, miért került börtönbe.

Az ítélekezésről és előítéletekről egybehangzó vélemények kerültek felszínre, hiszen mindenki okkal került börtönbe: „valamiért ők is itt ülnek, és a tettei következményeit mindenkinek magának kell vállalni, a saját bűnöm súlyát is én viszem”. A kérdésre, hogy mit gondolnak a bűnükről, az derült ki, hogy szégyellik magukat, illetve azt, amit tettek. A legmegdöbbentőbb válaszok arra a kérdésre érkeztek, hogy milyennek látják magukat. Az általános reakciójuk a hallgatás volt, illetve olyan tulajdonságok megfogalmazása, melyek mindenkire igazak lehetnek. Az elhangzottak alapján arra lehetett következtetni, hogy valódi önismeretük nincsen, az értékek és negatív attitűdök egyensúlya felborult. Ugyanakkor azt is megfogalmazták, hogy az elkövetett bűncselekmény meghatározza és befolyásolja a személyiséget, vagyis az illető egy rossz ember.

Abban mindannyian egyetértettek, hogy a belső értékek fontosabbak, hiszen bárki meg tudja játszani magát, ami nem felel meg a valóságnak. Szóba került, hogy a családjuk hogyan viszonyul a jelenlegi helyzetükhöz. Egyikük szerencsésnek tartotta magát, mert a párja mindenben támogatja és mellette áll. Ugyanakkor mindhármukra jellemző volt, hogy a családban, rokonságban megoszlanak a vélemények róluk. Van, aki pozitívan áll hozzájuk és segíti őket, ugyanakkor olyan családtag is van, aki teljes mértékben elzárkózik a velük való kapcsolattartástól.

Tóth Krisztina *Nagy vonalakban a női szexualitásról* című novellájának e körben nem várt hatása volt: már a felolvasás közben is hangosan nevettek bizonyos részekén. Ugyan a kezdő mondatoknál („Tedd szét a lábad! Ez az! Jobban, nagyobb terpeszbe!”) zavart csönd és vihorászás volt a reakció, a továbbiakban teljes mértékben felengedtek, és otthonosan érezték magukat a foglalkozáson és a társaságban.

Az elbeszélő ironikus hangon szól a férfiakról, akik mindent jobban tudnak, és a férfi-nő viszonyrendszerben gögösen felülpozicionálják magukat. Kíváncsiak voltunk arra, hogy a jelenlévő nőknek milyen tapasztalataik vannak ezzel kapcsolatban: a válasz egyetértés volt. Itt kezdődött el az a női párbeszéd, amely arra utalt, hogy ha csak pár percre is, de sikerült kiemelni az elítélteket a börtönlét sivár érzelmi környezetéből, és a rekreációs hatás került előtérbe. A többség szerint az ideális férfi megbízható, jó beszélgetőpartner és nem agresszív. Miután többen is éltek bántalmazó kapcsolatban, ezek az elvárások érthetőek.

Mivel a szülés témája is megjelent a szövegben, az anyaság is szóba került. Az anyaságról rendkívül nyíltan beszélt az, akinek már volt kellő tapasztalata. Ennek hátterében több tényező is állhat. Egyrészt kompenzálhatja a magány és a bezártság érzését (noha szoros kapcsolatot ápolhatnak egymással), ugyanakkor egyiküknél mutatkoztak nárcisztikus személyiségjegyek is. Általában ő ragadta magához a szót, szívesen „oktatta ki” társait, és feltűnő volt az önsajnálatra, mártíromságra való hajlama. Egy-egy kiszólásából egyértelművé vált, hogy komoly önértékelési zavarokkal küzd.

A szöveg révén magánéleti kétségek, bizonytalanságok is felmerültek. Ezek hátterében saját bizonytalanságuk és bizalmatlanságuk áll. Ilyenkor egy emberként próbálták biztatni és támogatni egymást abban, hogy adjanak esélyt új párkapcsolati lehetőségeknek. Ez a támogató erő nagyon fontos, egyrészt mert a csoporttagok megosztják egymással a saját tapasztalataikat a témában, másrészt segít objektív rálátást szerezni saját helyzetükre és viselkedésükre.

A novella sok tekintetben áttörést hozott, segítségével az elítéltek sokkal szabadabban kezdtek el beszélni saját magukról. Korábban utalásokkal, zavart nevetéssel reagáltak a szexualitással kapcsolatos témákra. Az, hogy a mű nyíltan vagy indirekt módon, de egyértelműen a szexualitással, a férfi-nő kapcsolatokkal foglalkozott, hozzájárult ahhoz, hogy a csoporttagok is természetesen viselkedjenek, és ne érezzék tabunak vagy szégyellni valónak a saját érzéseiket és gondolataikat.

A záró foglalkozásra sajnos nem került sor: az egyik elítéltet tárgyalásra szállították, a többiek pedig valamilyen okból nem kívántak részt venni a foglalkozáson. A korábbi tapasztalatok alapján nem volt oka a viselkedésüknek, minden alkalommal közvetlen

és őszinte beszélgetések zajlottak, és jó hangulatban váltak el egymástól. Ugyanakkor az a fajta kötődés sem alakulhatott ki, mint a fiatalokéknál. Ez és más különbségek hozzájárulhattak ahhoz, hogy úgy érezték, nem mérvadó az utolsó foglalkozás. További nehézséget okozó faktor volt a tény, hogy a pécsi börtönben nem működik állandó jellegű női börtön. Az elítéltek itt „csak” az ítéletükre várnak, majd azután átszállítják őket a megfelelő intézetbe. Ez a bizonytalanság és átmeneti állapot is hozzájárulhatott ahhoz, hogy a foglalkozások is csak egy átmeneti eseményt jelentettek.

A női csoporton az volt a cél, hogy körüljárjuk a női identitás, a női életút, valamint a női krízishelyzetek problematikáját egy olyan speciális környezetben, mint a börtön, majd az alkalmazott módszer segítségével egy használható alternatív lehetőséget dolgozunk ki, amely segíthet a női elítélteknek múltbeli és jelenlegi élethelyzetük feldolgozásában, illetve egy lehetséges pozitív jövőképet és segítséget nyújt a társadalomba történő visszahelyezkedéshez. A program elindításakor elsődleges terápiás célként kitűzött készségek közül többel nem kellett célzottan foglalkozni. Ide tartozott a türelem és tolerancia kiépítése, valamint az olvasási és szövegértési készségek fejlesztése. Az önismeret fejlesztésére viszont komoly figyelmet kellett fordítani, ugyanis hamar kiderült, hogy a csoporttagok sokszor tévesen ítélik meg saját magukat, ha egyáltalán véleményt tudnak alkotni vagy érzéseket tudnak megfogalmazni önmagukkal kapcsolatban.

A terápiás céloknak leginkább Tóth Krisztina művei feleltek meg, azokon keresztül sikerült elérni a résztvevőket úgy, hogy az valóban értékes és hatékony legyen. E szövegek segítségével sikerült olyan közeget kialakítani, melyben a résztvevők nem érezték kényszernek az önmagukról való beszélgetést. A női elítéltek a fiatalokú fogvatartottakhoz képest sokkal nyitottabban álltak ahhoz a feladathoz, hogy személyes dolgokról, érzelmekről beszéljünk, kevesebb energiát kellett fektetni a bizalom kiépítésébe, és már az első alkalommal mély és komoly párbeszéd hangzott el. Az sem okozott gondot, hogy kifejezzék és megfogalmazzák azokat az érzéseket, melyeket adott pillanatban átéltek. A változásra való motiváltság is pozitív irányba indult meg. Az egyik csoporttag például elmondta, hogy varrónőnek készült, de nem fejezte be az iskolát. A mai napig szeret varrni, szívesen foglalkozik a divattal

és azzal, milyen kreációkat készítené. A terveit nem szokta lerajzolni, mert nem tud rajzolni. Megegyeztünk, hogy elkezdi lerajzolni az általa elképzelt ruhákat. Ez a kreatív munka több szinten is fejlesztő hatással lehet az elítéltekre. Egyrészt megteszi az első lépést afelé, hogy megvalósítsa egy tervét és ez cselekvésre ösztönzi. Másrészt kleptomániás betegsége szempontjából is terápiás hatással bírhat a rajzolás, hiszen azokat az energiákat, melyeket abba fektetne, hogy a lopás kényszerével küzd, átemelheti egy építőjellegű, alkotó munkába.

Börtönprogramokban mindig fontos kérdés, hogy a foglalkozások által megismert új szemléletmódok meddig hatnak a résztvevők személyiségére. A börtönben megvalósított női biblioterápiás csoportban közvetített terápiás értékek megerősítésére szolgálhatna egy felvevő csoport, ahová visszajárhatnának azok, akik erre igényt tartanak. A csoport funkciója az lenne, hogy az elítéltek szabadulásuk után is részt vehessenek olyan foglalkozásokon, ahol segítséget kapnának önfejlesztésükhöz, illetve alternatív és a pozitív változásban megerősítő elfoglaltságot biztosítana számukra. Továbbá pozitív visszajelzést kapnának arra nézve, hogy gyökeresen próbálják meg átalakítani életüket és addigi felfogásukat. Ezen kívül egy olyan jogi segélyezési program is hasznos lenne, amely azoknak a nőknek nyújtana támaszt, akik bántalmazást szenvedtek el.

Biblioterápia egy anyaotthonban

Utolsó példánk egy félig zárt intézményben, a pécsi „Vadvirág” Családok Átmeneti Otthonában lakó anyákkal folytatott féléves, havi egy-két alkalommal, másfél-kétórás találkozókkal megvalósított biblioterápiás csoportmunka. Az intézményvezető pszichológus döntése alapján és az ő meghívására indítottuk a biblioterápiás csoportot az intézményben élő öt anyának. Ez volt az egyik lépés afelé, hogy a korábbi gyakorlattal ellentétben ne hotelfunkciót töltsön be az otthon, hanem eredeti céljának megfelelően valóban krízisintervenciós segítséget kínáljon, és a konstruktív változás, változtatás lehetőségének elérésében támogassa a bajban lévő egyént.

Az intézményben berendezett lakószobákban élő anyáknak maximum másfél év áll rendelkezésére, hogy éljenek a bentlakási lehetőséggel, és lehetőség szerint ne csak átmeneti kiutat találjanak szorult élethelyzetükből. Ennyi idő alatt kell őket annyira

mege erősíteni, hogy jobban boldoguljanak az életben, és önállóan is meg tudjanak küzdeni az őket érő nehézségekkel.

Az új intézményvezetőnek az volt az elképzelése, hogy egy olyan intenzív és bensőséges megnyilvánulásra serkentő, a változáshoz, változtatáshoz szükséges fontos belátásokhoz segítő, személyiségfejlesztő csoportos munka, mint amilyen egy biblioterápiás csoport tud lenni, segíteni fog az anyáknak ebben a folyamatban. Az anyák mindegyikére igaz volt, hogy a szociális munkán kívül pszichológiai segítségre is szorul, előfordult közöttük depressziós, mániás és kodependens személy, skizoid tünetekkel gyógyszeres kezelés alatt álló pszichiátriai beteg, többen estek át bántalmazáson, abortuszon, ápoltak közép súlyos értelmi fogyatékos gyermeket vagy szenvedélybeteg társat. Ezért az tűnt szerencsés megoldásnak, ha az anyák összetett élethelyzetét és pszichés problémáit mélyebben ismerő intézményvezető pszichológus koterápiában dolgozik a biblioterapeutával. Ez egyrészt arról jelentette, hogy a csoportalkalmak előtt egyeztetjük az alkalmazandó szövegek körét és az anyák számára szükséges témákat, a csoportalkalmak után pedig kettesben átbeszéltük a csoporton történeteket, illetve konzultáltunk egy-egy csoporttag állapota ról, aktuális támogatásának lehetőségeiről. A csoport idején belül ritkán valósult meg klasszikus koterápia, a pszichológus többnyire nem vett részt a csoportvezetésben, hanem résztvevő megfigyelőként kapcsolódott be a csoportmunkába, ugyanakkor fontos támogatást jelentett, hogy bármikor tudott volna segíteni egy-egy kényes eset kezelésében.

Az intézményvezetővel kialakított megegyezés szerint a biblioterápiás csoportmunka fókuszába az anyagyermek kapcsolat, illetve a gyermeknevelés került. Az otthonban élő anyáknak közös problémája, hogy túl nehéz az anyaság és a gyermekkel való bánás, illetve hiányzik az anyaságban való örömléléshez és a nehézségek elviseléséhez a kapcsolati támogatás. Az anyák gyakran kerülnek túlzott konfliktusba kisgyermekekkel, többnyire türelmetlenek vagy agresszívek velük. Olykor órákon keresztül örlik egymás idegeit a gyerekekkel vagy kiabálnak velük, ahelyett, hogy megelőzőként vagy feloldásként bevinnek őket a külön e célra berendezett játszószo bába. Az intézményben dolgozó szakszemélyzet szerint azonban szinte sosem viszik oda a gyerekeket az anyák, vagy ha mégis megteszik, rossznéven veszik az ott való rendetlenkedést, ugrálást, ami pedig az egészséges

lelkületű gyermek normális reakciója.

A csoport terápiás céljai között első helyen szerepelt a krízisszituációban jellemző szorongás és reménytelenségérzés oldása, valamint az, hogy fejlesszük az anyák pozitív önértékelését és problémamegoldó képességét, támogassuk énhatékonyaságukat, hogy az addigiaknál hatékonyabb viselkedési mintákat sajátítsanak el és jobban tudják képviselni a saját érdekeiket. Igyekeztünk elősegíteni, hogy az együtt elolvasott szövegek kapcsán mindenki hangot adhasson saját olvasatának, majd az olvasmány által kínált megoldásokat a saját problémáira adott lehetséges válaszként értékelje, az így nyert belátásokat helyzete javítására fordítsa. Céljaink elérését *Rudas János* és *Samu Ágnes* önismereti, önreflexiót segítő ráhangoló technikáival²⁰, valamint a csoport tematikus fókuszához illő versek, novellák és újságcikkek problémafelvetéseihez kapcsolódó nyitott kérdésekkel segítettük. A csoporton olyan bizalmi légkört alakítottunk ki, ahol lehetőség nyílt az anyasághoz kapcsolódó pozitív és negatív élmények, nehézségek megosztására is, és érzelmi támogatást lehetett nyerni az egymásra fordított figyelem, egymás empáti kus és reflexív meghallgatása által. A közös munka hatékonyságát az is fokozta, hogy a csoportvezetők nem féltek megosztani saját tapasztalataikat, nehézségeiket az anyaság témájával kapcsolatban, ezzel erősítve a résztvevők pozitív énképét, és egy lehetséges mintát nyújtva számukra.

A csoport alakulásakor mindjárt látszott az a két probléma, ami a továbbiakban megnehezítette a közös, elmélyült munka folyamatát: az egyik a résztvevők cserélődése, ami miatt lehetetlen volt a klasszikus módon értett zárt csoportot létrehozni. Ugyan öt tagja volt a csoportnak, de közülük az éppen aktuális kiköltözők és beköltözők mindig új embereket hoztak, akiknek ott kellett fölvenniük a fonalat, ahol éppen bekapcsolódtak a csoport idejébe, míg a kiköltözők nem tudtak tovább részt venni a csoportmunkában. Ennek nem csak az volt az oka, hogy kiköltöztek az intézményből, hiszen akár vissza is járhattak volna egyfajta felvevő, utángondozó csoportnak használva minket – egy fő meg is tette ezt –, hanem az is, hogy a kikerülő anyáknak azon kellett lenniük, hogy megteremtsék a folyamatos önálló lét feltételeit, például egy albérlet és a mindennapi élelem költségeit, s ha sikerült munkát találniuk, az határozta meg az időbeosztásukat, arra kellett mindent áldozni a hosszú távú boldogulás érdekében, így nem maradt idő

magukkal és a csoportozással foglalkozni. Ez már a kiköltözések előtt is problémát jelentett, hiszen a csoportot kétheti rendszerességgel, de rugalmas időbeosztással mindig akkor igyekeztünk tartani, amikor az otthonból dolgozni kijáró anyák napi munkarendje azt lehetővé tette, s az otthonnak is az volt az elsődleges célja, hogy az anya stabilan helyt tudjon állni a nehezen megtalált munkahelyén, s csak másodsorban terelhette afelé, hogy a szabadidejét csoportozással töltsse el. Az anyák számára erősen ajánlott volt a csoporton való részvétel, de nem lehetett kötelezővé tenni, hagyni kellett némi játékeret a szabadidejük felett való önrendelkezésüknek. Az intézményvezető az anyákkal kötött szerződésben világossá próbálta tenni, hogy nem szállodában vannak, hanem egy olyan intézményben, ahol segítenek nekik talpra állni, ami azonban csak akkor fog sikerülni, ha elfogadják a segítséget, nem utolsósorban pedig ők is aktívan kiveszik a részüket a folyamatból, és nemcsak várnak a megváltásra, hanem tesznek is magukért. Ezt egy fő kivételével, akinek mindig akadt kifogása és jobb dolga, mindenki meg is értette, és igyekeztek a munkából hazatérve rendszeresen eljárni a csoportalkalmakra.

A másik nehézséget az jelentette, hogy minden anya egy vagy több óvodáskorú vagy annál kisebb gyermekével együtt lakott az otthonban, így összesen hét gyermek volt jelen a háttérben, akikről gondoskodni kellett. Így nemcsak a munkaidő után fennmaradt szabadidővel kellett gazdálkodni, hanem a gyermekekre fordítható idővel is. Meg kellett oldanunk, hogy a gyermekekre vigyázzon a gondozó, amíg az anyák velünk vannak, amit a nagyobb gyerekek esetében könnyen meg lehetett oldani a játszószozában. Egy anyának azonban, aki az otthonba kerülése után szült és a biblioterápiás csoportot még nagy pocakkal kezdte el, túl kicsi volt a babája ahhoz, hogy akár felügyelettel is másfél-két órára magára hagyja, így nem volt választása, általában babával együtt jött be a csoportra, vagy miatta kellett hirtelen távoznia, és így próbált több-kevesebb sikerrel bekapcsolódni a beszélgetéseinkbe. Számára megoldást jelenthetett volna, ha egyénileg próbál olvasni olyan könyveket, amelyeket a biblioterapeuta ajánl neki – ilyen volt még a babája megszületése előtt Szécsi Noémitől a *Kismama naplója*, amivel kapcsolatban azt a feladatot kapta, hogy elolvasás után írja le egy saját maga számára írt szövegben a személyes benyomásait, és ezt adja oda a biblioterapeutának, aki visszajelzést

ad rá, illetve néhány részletet hozzon be a csoportra és ossza meg a többiekkel. Ez a módszer, bár ígéretesnek tűnt, az anya olvasásban és tanulásban való motiválatlansága és nehézségei, valamint súlyos problémákkal terhelt élethelyzete miatt nem vált be. Bevallása szerint bele-beleolvasott a könyvbe, de nem tudott elmélyedni benne. Talán nem is értette meg, mit olvas, és képtelen volt kitalálni, hol és hogyan álljon neki, hogyan fejezze ki szavakkal azt a sok mindent, ami terhelte, nem beszélve az írásos és szóbeli kommunikációban mutatkozó nehézségeiről, amit szégyellt. Ilyen esetekben, amikor problémák vannak a résztvevő írás- és olvasáskészségével, a legjobb megoldás a közös hangos olvasásra és a csoport szóbeliségére hagyatkozni. Erre engedett következtetni az a kevés információ, amit megtudtunk róla a csoportalkalmakon: egy alig húszéves cigány származású nőről van szó, akit a családjában ismétlődő módon bántalmaztak, s rájuk a későbbiekben sem támaszkodhatott, akkor sem, amikor véletlenül teherbe esett tizenhét éves barátjától. A fiatal, még tanuló fiúval közös jövőt terveznek, de úgy tűnik, kevés esélyük van közös egzisztencia kialakítására. A fiatal apuka bejár az anyához és közös babájukhoz az anyaothonba, így igyekeznek túljutni a meglehetősen kilátástalan élethelyzeten. Ennek az anyának egyéni biblioterápiás foglalkozásokkal és kreatív feladatokkal tudtunk volna segíteni, ha ő is akarta volna. Talán az iskolai szocializációja és a sok ott szerzett kudarcélmény is hozzásegítette ahhoz, hogy ne higgyen az olvasás, az őszinte beszéd és írás segítő, fejlesztő, gyógyító erejében, illetve korábbi élettapasztalataiból kiindulva ne bízson a biblioterápiás közösség érzelmileg támogató, megtartó erejében sem. Pedig azon kevés alkalommal is, amikor részt vett, megtapasztalhatta, hogy a csoporttagok igyekeznek őt tanítani, támogatni, és olyan elfogadásban, megértésben van része, mint talán seholy másutt addigi élete során.

A célcsoporttal végzett verbális terápiás munkát tovább nehezítette, hogy „a lélektani krízis pszichés jellemzői sajátos kommunikációs változásokban artikulálódnak, hiszen a krízis kommunikációjában mindig tetten érhető a kommunikáció krízise is”.²¹ Ebből a szempontból a legkeményebb ellenállásba annál a mániás beteg, súlyos önértékelési zavarral és kisebbségi komplexussal küzdő, háromgyermekes, elvált, 42 éves anyánál ütköztünk, aki irreális elvárásokkal és súlyos kommunikációs zavarokkal küzdött a környezetével és gyermekeivel szemben, és eltökélt

volt annak a tagadásában, hogy a pénzügyi keretek megteremtésén kívül bármilyen szeretetre és kapcsolati támogatásra szüksége lenne. Ezért az átmeneti szállás igénybevételén túl semmilyen jószándékú segítséget nem fogadott el, nem működött együtt a pszichológussal és a szociális munkásokkal, igyekezett távol maradni az olyan programoktól, amelyek a szabadidőeltöltés strukturálásán túl kifejezetten a pszichológiai segítségre, támogatásra irányultak. A biblioterápiás csoport munkája szempontjából zavaró volt, hogy ez az anya csak esetlegesen és akkor is húzódozva vett részt, éreztetve, hogy mindig lenne jobb, fontosabb dolga, és semmi kedve az egészhez. Ebből az ellenálló állapotból csak ritkán sikerült kimozdítani, mert állítása szerint az olvasmányokról, amelyek a többieket mélyen megindították, neki semmi sem jutott eszébe, ami meg mégis, arról már minden szükségeset megtanítottak neki az iskolában. Csak akkor mutatott minimális bevonódást, amikor a gyereknevelésről és a gyermekei jövőjéről beszélhetett. Erre igyekeztünk lehetőséget adni, amikor hagyta. A csoportban intenzíven dolgozó, az alkalmakra szívesen eljáró társak, akiknek az életében viszont nagyon is fontos volt a biblioterápiás csoport, a közös olvasástól és a problémák megbeszélésétől kapott támogatás, nem egy alkalommal éreztették vele és ki is mondták, hogy ez nincs rendjén, a csoportot zavarja az ellenálló magatartása, és hozzászólásaikkal igyekeztek árnyalni sarkos kijelentéseit, elképzeléseit. Külön tanulmányt érdemelne az ellenállással való munka, mert természetesen van olyan ellenállás, amely természetesen visszaforgatható a biblioterápiás munkába, és az alkalmazott szövegnek sem kell tetszenie ahhoz, hogy terápiás szempontból hatékony munkát lehessen végezni általa. Ha az olvasott szöveg maga vált ki ellenérzéseket, haragot, nemtetszést egy csoporttagból, abból kell kiindulni, hogy megtaláljuk és megértjük e negatív érzések okát, és az ezzel kapcsolatos indulatokat segítsünk átdolgozni. Esetünkben azonban nem a szövegnek, az általa kínált témának, beszédmódnak vagy karakternek való ellenállásról volt szó, amivel dolgozni lehet, hanem a csoporton való részvétellel kapcsolatos teljes ellenállásról. Ez passzív és irracionális ellenállás, amely semmiféle segítő szándékot nem enged magához, miközben nyilvánvaló, hogy a szóban forgó anyának nagyon is szüksége volna segítségre, illetve a legelső lépésként el kellene jutnia annak a belátásáig, hogy segítségre szorul, és el kell tudnia fogadni a segítséget, hiszen

saját erőből nem tud felállni, nem véletlenül került az anyaoththonba sem.

Az aktív, bevonódásra és intenzív önismereti munkára hajlandó csoporttagok példája azonban azt is megmutatta, hogy a biblioterápiás csoport egyike lehet azon alkalmaknak, amikor lehetőség nyílik a krízisben lévő anya valódi pszichés problémáival való elmélyült foglalkozásra és a szükséges pszichológiai segítségnyújtásra. A krízisben lévő kliensek esetében jellegzetes probléma, hogy az esetleg kialakult tünetek (depresszió, szorongás, viselkedészavar, öngyilkossági kísérlet stb.) elfedik a lélektani krízis sajátosságait, így nehezen kerül felismerésre, hogy milyen pszichológiai állapot áll valójában a manifeszt pszichopatológiai tünetek hátterében. Legtöbbször a csak tüneti kezelést jelentő pszichotróp medikáció beállítása történik, a valódi megoldást jelentő lélektani segítségnyújtás azonban elmarad, és nem sikerül elősegíteni a krízis oldásán keresztül a személyiség fejlődését.²² Ennek legjobb példája az a 28 éves nő, aki egy mániás-depressziós, alkoholbeteg apával és egy elhanyagoló, elutasító, verbálisan és fizikailag bántalmazó anyával a háttérben úgy nőtt fel, hogy a szülei nem büszkék rá, sosem dicsérik, és nem tud elég jó lenni nekik, majd egy bizonytalan alapokon álló, a férfi részéről föl nem vállalt kapcsolatból véletlenül született kisgyermekkel az anyaoththonban talált átmeneti menedéket. Ennek az anyának nagyon fontos volt a csoportfoglalkozások alkalmával meg tapasztalni, hogy ő is elfogadható és jó valamiben. A Közösségi Pszichiátria gondozói azt mondták, nem tudnak számára mást biztosítani a gyógyszeres terápián és az életviteli tanácsadáson kívül. Az igazi problémájával, az édesanyja általi elutasítással senki sem akart foglalkozni. A biblioterápiás csoportalkalmakon ki tudtuk elégíteni ezt a szükségletét, az olvasmányok segítségével elképesztően pontosan meg tudta fogalmazni, hogy mi a probléma az anyjával való kapcsolatában, főleg Lázár Ervin *A kalapba zárt lány* című meséje mozgatta meg a gyermekkorában elszenvedett bántalmazásokhoz és megaláztatásokhoz kapcsolódó sajátélményt. Az olvasmányokról szóló beszélgetések során kitűnt, hogy a többiekhez képest kiemelkedően érzékeny és fogékony a költői ábrázolásmódra, érzelmi intelligenciája fejlett, verbalizációs képességei igen jók. Kisvártatva az is világossá vált, hogy nemcsak irodalmi érzéke van, hanem zenei is, gyermekkorában több kórusban énekelt, ami elmondása szerint sok szép élményt hozott.

Ezért igyekeztünk megerősíteni az önkifejezés e formáit lehetővé tevő törekvéseiben, biztatásunkra rendszeresen eljár egy környékbeli templomi kórusba, abban a reményben, hogy ez meg hozza azt a vágyott elismerést és önbizalmat, sikerélményt és örömet, amit otthon nem kapott meg. Ezen kívül, a fokozott érdeklődését kielégítendő, plusz olvasmányokat és zenei CD-ket biztosítottunk neki egyéni feldolgozásra és kikapcsolódásképpen, amelyek közül egyik kedvencét, Palya Bea *Ribizliáalom* című önéletrajzi könyvét és zeneválogatását megkapta ajándékba. Ő volt a csoport facilitáló tagja, akinek az építő hozzászólására mindig lehetett számítani, és aki mindig nagyon várta az újabb olvasmányokat, találkozásokat, beszélgetéseket.

A csoporttal végzett biblioterápiás munka alapjául sorrendben Varró Dániel *Misi és a fegyelem* című naplószövegét, Szabó Lőrinc *Lóci óriás lesz* című versét, Lázár Ervin *A kalapba zárt lány* című meséjét, a *Lotilko szárnyai* című tunguz népmesét és Örkény István *Meddig él egy fa?* című novelláját alkalmaztuk.

Varró humoros és tanulságos kispapa naplói a gyermekgondozás nehézségeit és szépségeit fogalmazzák meg az apa szemszögéből. A választott fejezetből kiindulva arról beszélgettünk, hogy mit jelent „jól szeretni”, milyen az „elég jó szülő”, és mik lehetnek a szülői szerep nehézségei, illetve melyek a konfliktusok feloldásának helyes módjai, a gyermek egészséges érzelmi fejlődését támogató fegyelmezési, foglalkoztatási módok. A szerző humora azokban is oldotta a gátlásokat, akik máskor keveset szóltak hozzá, a szöveg által fölvetett problémahelyzet termékenyen be tudta indítani a problémák közös megvitatására való törekvést, és az első alkalommal még kevésbé otthonos terápiás helyzethez képest eléggé intenzíven megmozgatta a résztvevők sajátélményét, kommunikativitásra, nyitottságra, empátiára ösztönözve őket.

A második alkalommal Szabó Lőrinc klasszikus versével szintén az volt a célunk, hogy a szülői szerep kihívásaival foglalkozunk, és növeljük a saját viselkedésre irányuló belátást, hogy az anyák felismerjék a fegyelmezés és az együttműködés, a konfliktus- és problémamegoldás adekvát módjait, illetve a gyermekhez való empátikus közelítés, a gyermek személyiségére, viselkedésére adott finomabb érzelmi rezonancia, a játszani engedés és a közös élmény, közös játék fontosságát. A terápiás hatás szempontjából ez

a szöveg közepesnek bizonyult, az anyák nem annyira azt osztották meg vele kapcsolatban, ami adott esetben nehezzé teszi a számukra a szülői szerepet, nem az ambivalens érzéseikről és a saját szülő-gyerek konfliktusaikról beszéltek, hanem arról, amit erről a nagykönyv szerint mondani illik: a felnőttek empátikusnak, türelmesnek és elfogadónak kell lennie, mert a gyermek érzi és átveszi a feszültséget, emiatt problémák lesznek a viselkedésével. Hiszen éppen ez az, amit egyikük sem tudott megvalósítani a saját anyaságában. Egyetlen esetben jött elő a vers kapcsán olyan őszinte hozzászólás és sajátélmény, amely az anyák krízishelyzetéhez volt köthető: az agresszív élettársa által súlyosan és ismétlődően bántalmazott, vele kodependenciában élő, önréteklési zavarral, depresszióval küzdő 42 éves anyának három gyermeke van, de közülük csak a legkisebb él vele az otthonban. A hároméves kisfiú az életkorához mérten normális viselkedésű, de az anyja kezelhetetlennek, szófogadatlanak, rossznak látja, idegesíti a gyerek ragaszkodása, szertelensége. Szerinte az a „jó gyerek”, aki csendben eljátszik egyedül, mint a nagyobb lánya. De ez a kisfiú sosem fogad szót, és csak akkor nyugszik meg, ha anyja mellé fekszik vagy olvas neki. Mindennek tükrében az anya úgy reagált, hogy nem érti, miről beszélnek a többiek, számára a gyerek az óriás és ő érzi magát törpének, a gyerek csak nyúgnek, tehernek van, akitől semmit nem tudsz csinálni, mert állandóan az utadban van. A létlehetőségek vészes beszűkülése, a tehetetlenség, érzelmi kiszolgáltatottság és támasznélküliség érzése felől olvasva a verszárlatban egy anyja fölé nő, őt elnyomó óriás gyerek félelmetes víziója jelent meg. Az anya úgy szenved az őt uraló gyerektől, ahogy az őt ismétlődően bántalmazó férfitől is, de nem tud magán segíteni, a menekülhetnék és a ragaszkodás, a gyűlölet és a szeretet ambivalenciájában vergődik. Ő volt az, akin keveset tudtunk segíteni, és aki szintén egyéni foglalkozást igényelt volna, mert a csoportban nem szívesen osztotta meg valódi problémáit, a kodependenciájával és az őt érő rendszeres bántalmazással kapcsolatos érzéseket.

Lázár Ervin meséje a kalapba zárt lányról eddig minden korosztálynál és célcsoportnál bevált, mert közérthető szimbólumok segítségével, talán kissé didaktikusan is fogalmaz meg olyan egzisztenciális problémákat, amelyek mindannyiunk számára ismerősek, felismerhetőek, és azonosíthatóak azon külső és belső akadályokkal, amelyek az előrelépésünket,

megküzdésünket gátolják, nehezítik. A szöveg kapcsán könnyen eljuthatunk addig, hogy mindenki a maga életére és útkeresésére vonatkoztassa a történet szimbólumait, számba véve, hogy számára mi a kő, a forrás, a kalap. A krízishelyzet, az érzelmileg és fizikailag megtartó, támogató közeg sérülése vagy hiánya, a bántalmazó és elhanyagoló kapcsolatok könnyen azonosíthatóak a mesében föltűnő akadályokkal, és segítenek annak belátásában, hogy az egyénnek pontosan mire van szüksége a kiútkereséshez és kitöréshez, min kell változtatnia ahhoz, hogy sorsa pozitív irányba forduljon.

Ezt a tematikát fűzte tovább a Lotilkóról szóló tunguz népmese, amely a terápiás hatás szempontjából a második leghatékonyabb szövegnek bizonyult ennél a csoportnál. Lotilko története igen alkalmas arra, hogy apropóján a nehéz helyzetben lévők megküzdési stratégiáiról; a bennünk lévő belső erőforrások, jó adottságok feltárásáról és intenzív fejlesztéséről, az önerőből való önérvényesítés lehetőségeiről indítsunk beszélgetést. A szöveg erősen megindította a csoporttagok fantáziáját, elgondolkodtatta őket aktuális élethelyzetükön és lehetőségeiken, megoszthatták saját előbbre jutásukkal kapcsolatos terveiket, és segített fölismerni azokat a körülményeket és személyeket, amelyek várhatóan segíthetik vagy gátolhatják őket.

A terápiás folyamatot lezáró alkalmon Örkény novellája kapcsán folytattunk beszélgetést. A szöveggel az volt a célunk, hogy az addigiaknál hangsúlyosabban behozzuk a beszélgetésbe a nőiség problematikáját, és alkalmat adjunk arra, hogy a női életciklusok jellegzetes kihívásairól, saját női identitásukról, a nőiség megélésének nehézségeiről beszéljünk, amellyel láthatólag szintén gondja volt az anyáknak. A munkát megnehezítette, hogy itt már hosszabb szöveggel dolgoztunk, amelynél nagyobb erőfeszítésbe került a történet követésére és feldolgozására való koncentráció. Az előkerülő személyes olvasatok között – a krízisszituációhoz mint az anyák közös nevezőjéhez illeszkedve – hangsúlyos volt a két női főszereplő szimbolikus találkozására való fókuszálás, az életkezdés, újrakezdés és elmúlás, emlékezés, hiány problémáit járva körül, amiről szívesen folytattak beszélgetést, de láthatóan nem aktivizálta őket olyan mértékben, és nem volt rájuk olyan látványos jó hatással, mint azok a művek, amelyek direkter és könnyebben fölfejtető módon közvetítették a pozitív kimenetel lehetőségét.

A csoport zárásakor a résztvevők megfogalmazhatták, miért volt fontos számukra a csoport, és kiemelhették a terápiás élmény szempontjából számukra legfontosabb momentumot. Ezek között hangsúlyos helyen szerepelt a szorongásoldás, a reménykeltés, az önismeret és az emberismeret fejlődése, valamint többen pozitív tapasztalatként emelték ki a csoportvezetők transzparenciáját, ami által kevésbé érezték magukat feszélyezve, könnyebben megnyíltak.

Összességében elmondható, hogy a rendelkezésre álló viszonylag kevés idő, a zavaró körülmények, valamint a csoporttagok fluktuációja dacára szép részeredményeket értünk el, de elmélyült terápiás munkára ritkán volt mód. Ez azonban még mindig több annál, mint amit korábban biztosított az otthon, az anyák reakcióiból, bevonódásából pedig látszott, hogy van értelme a biblioterápiás foglalkoztatásuknak. Azelőtt teljes mértékben hiányoztak az anyaotthon életéből az olyan közös fejlesztő és szabadidős programok, amelyeken az anyák a maguk épülésére vagy gyermekeikkel együtt részt tudtak venni, és a szakszemélyzet számára sem szerveztek esetmegbeszélő alkalmakat, vagy olyan rendszeres közös elfoglaltságot, ami elmélyíthette volna a krízisintervenciós munkát. A biblioterápiás vagy bármilyen más kreatív foglalkoztatással, külső szakemberek bevonásával tervezett hosszabb távú segítő, fejlesztő munkát az is megnehezíti, hogy a tárgyalt intézményben nincsenek kialakult keretei a kreatív, fejlesztő programoknak, és egyelőre sem pályázati, sem intézményi pénzkeret nem áll rendelkezésre azok finanszírozására. Ez nyilván nem tartható, ha hosszabb távú változást akarnak elérni, mert a külső szakembertől nem várható, hogy tartósan önkéntes munkában áldozza idejét és energiáját az otthon szolgáltatásainak javítására.

Zárszóként fontos még kiemelni, hogy az itt bemutatott női biblioterápiás csoportok mindegyike kísérleti jellegű vállalkozás, amelyek folytatásra, kibontásra, elmélyítésre várnak. Az eddigi munka ígéretes részeredményei, pozitív fogadtatása és a biblioterápiás szolgáltatás iránt mutatkozó lelkes olvasói érdeklődés azt mutatja, hogy érdemes folytatni a megkezdett, hiánypótló munkát.

Jegyzetek

1. Eichenbaum és Orbach a mai napig működő, egyéni és csoportos pszichoterápiás szolgáltatásokat kínáló londoni (1976

- óta) és New York-i (1981 óta) Women's Therapy Centre alapítói. A nőterápia elméleti és gyakorlati alapjait tárgyalja közös könyvük: *Outside in: Inside out Women's Psychology: A Feminist Psychoanalytic Approach* (1982). Lásd még Worell, J. – Remer, P.: *Feminist perspectives in therapy: empowering diverse women*. 2nd ed. New York, Wiley, 2003.
2. A Glasgow Women's Library biblioterápiás szolgáltatáscso-
magjának kidolgozásáról: Cather, Christine: *To Every Reader Her Book: Creating Bibliotherapy for Women*. MA Dissertation of Information and Library Studies, University of Strathclyde, 2007. https://www.academia.edu/204128/To_Every_Reader_Her_Book_Creating_Bibliotherapy_for_Women (2013. 04. 21.)
3. A biblioterápiában kiválóan használható self-help könyvek-
ről lásd a Connecticut College kutatását: Chrisler, Joan C. –
Ulsh, Heather M.: *Feminist Bibliotherapy = Women & Therapy*,
2008. 4. sz. 71-84. p. A szexuális zavarokkal kapcsolatban a
University of Missouri vizsgálatát: Mintz, Laurie – Balzer, Ale-
xandra – Bush, Hannah: *Bibliotherapy for Low Sexual Desire
among Women: Evidence for Effectiveness*. 118th Convention
of the American Psychological Association, San Diego, CA,
August 2010. 1-12. p. [https://www.psychologytoday.com/
files/attachments/44385/study-showing-tired-womans-guide-
increases-sexual-desire-and-satisfaction.pdf](https://www.psychologytoday.com/files/attachments/44385/study-showing-tired-womans-guide-increases-sexual-desire-and-satisfaction.pdf) (2015.04.14.)
Olvashatunk arról is, hogy egy szenvedélyesen olvasó,
poszttraumás stressz zavarral diagnosztizált fiatal nőn ho-
gyan segítettek a könyvek: Horner, Lucy (2013): *Tolstoy
Therapy. A Fiction Prescription*. (E-book) Található tanáro-
knak, szülőknek, segítő szakembereknek szóló tanácsadó
prezentáció a női identitást erősítő olvasmányválasztásokról:
Gauntz, Mary – Pehrsson, Dale-Elizabeth – Wasylow, Beth:
Empowering Young Women: Looking Beyond the Words.
Conference on Gender and Culture, Oregon State University,
April 21, 2005.
bibliotherapy.ehs.cmich.edu/.../BibliotherapyforGenderEmpowermentPresentation05.doc (2015.03.02.)
4. Duffy, John et al.: *Bibliotherapy Toolkit*. Huddersfield, Kirklees
Libraries & Information Centres – Kirklees Council, 2013.12-
13. p.
5. TÓTH Anita, G.: Az irodalomterápiás csoporthelyzet mint
színtér. = *Studia Litteraria*, 2014. 1-2. sz. 122-124. p.
6. Lélek/tükör női biblioterápiás kör, Facebook-közös-
ség. Elérhető: <https://www.facebook.com/pages/L%C3%A9lek%20t%C3%BCK%C3%B6r-n%C5%91i-biblioter%C3%A1pi%C3%A1s-k%C3%B6r/738590739567870?ref=hl>
7. A következő tanulmány részletesen leírja a program finan-
szírozási és tartalmi megvalósítási kereteit. BÉRES Judit:
*Biblioterápia babaváróknak – egy tematikus csoport terve-
zése és megvalósítása* = *Könyvtári Figyelő*, 2014. 1. sz. 43-
61. p.
- 8 GILBERT Edit, V.: *Lelkek vándorlása kelet-európai női siker-*
könyvekben. Ljudmila Ulickaja és Julija Voznyeszenszkaja.
In: V. Gilbert Edit: *Az együttérzés irodalmi és vonzatai*. Bp.,
Pont, 2014. 58. p.
9. GILBERT Edit, V.: Személyesség, vallomáosság, önélet-
rajziség és közösségtalálás Ljudmila Ulickaja írásaiban. In:
V. Gilbert Edit i.m. 149-153. p.
10. Lásd erről bővebben James W. Pennebaker: *Rejtett érzel-*
meink, valódi önmagunk. Az őszinte beszéd és írás gyógyító
ereje. Ford. Ehmann Bea. Bp., Háttér, 2005. 127-133. p.
11. TÓTH Anita, G.: Az irodalomterápiás csoporthelyzet mint
színtér = *Studia Litteraria*, 2014. 1-2. sz. 116. p.
12. BÉRES Judit – CSORBA-SIMON Eszter: *Fejlesztő bibliote-*
rápia fiatalok fogvatartottakkal = *Könyvtári Figyelő*, 2013.
2. sz. 251-268. p.
13. AMBERG Eszter: *Könyvtárak a peremhelyzetben élők szol-*
gálatában. Börtönkönyvtárak 2006–2010 = *Könyvtári Figyelő*,
2012. 2. sz. 241. p.
14. *Changing Lives Through Literature* [http://ctl.umassd.edu/
home-flash.cfm](http://ctl.umassd.edu/home-flash.cfm) (2014.03.21.)
15. CA's Women in Prison Project (WIPP): [http://www.
correctionalassociation.org/pp/about-women-in-prison-
project](http://www.correctionalassociation.org/pp/about-women-in-prison-project) (2014. 03. 21.)
16. Women's Prison Book Project: <http://www.wpbp.org/> (2014.
03. 21.)
17. DESOUZA, Kelly: *Women's Prison Program: Dartmouth,*
Massachusetts.
<http://ctl.umassd.edu/programs/other1.cfm> (2014.03.21.)
18. Ld. 12. sz. jegyzet.
19. LEDVINOVÁ, Jitka: *A börtönkönyvtárak helye a nyugati világban és Csehországban* = *Čtenář* 57. roč. 2005. 2. 64-65. p. [http://w3.oszk.hu/manscr/wwwi32.exe/\[in=ref1.in\]/?05/232*51412](http://w3.oszk.hu/manscr/wwwi32.exe/[in=ref1.in]/?05/232*51412)
20. RUDAS János: *Delfi örökösei: Önismereti csoportok: elmélet, módszer, gyakorlatok*. Bp., Gondolat, 1990.; SAMU Ágnes: *Kreatív írás. Az ötlettől a kész írásműig*. Bp., Holnap, 2004.
21. OSVÁTH P. – CSÜRKE J. – ÁRKOVITS A. – VÖRÖS V.: *A krízisről általában. Mindennapi kríziseink. A lélektani krízis és a krízisintervenció kézikönyve*. Bp., Oriold és Társai, 2009. 7. p.
22. Uo. 6. p.

Beérkezett: 2015. jún. 5.

Tehetség – zene – olvasás

Konferencia a tehetséggondozás és a képességfejlesztés összefüggéseiről

NAGY Attila

„A kreatív tehetség nemcsak az egyéni élet, hanem az egész társadalom, sőt az egész evolúció mozgatója is.”
Csíkszentmihályi Mihály

A lassan negyedszázada (1991) szerveződött Magyar Olvasástársaság (HunRA), dokumentumokban visszakereshetően két fő célt tűzött toborzó zászlajára. Elsőként az írásbeliség fejlesztésére irányuló jövőbeni munkáját kizárólag interdiszciplináris, gondolkodási, kutatási módszerekkel tartotta sikeresen kivitelezhetőnek az alapítók 64 fős gyülekezete. A pedagógusok, könyvtárosok és kutatók mellett a szociológusok, pszichológusok, gyógypedagógusok, logopédusok, kiadók, szerkesztők, nyelvészek szempont- és ismeretrendszerét, elméleti és gyakorlati módszereit, érdeklődésük, céljaik figyelemmel

kísérését, együttműködési készségük ismételt megtapasztalását máig kihagyhatatlannak tartjuk konferenciáink megszervezése, kiadványaink összeállítása közben. Második célunk a korábbi „szocialista ketrec” széthullásából származó kedvező hátszél kihasználása volt, nyomban bekapcsolódtunk a globális méretű szakmai eszmecserebe, hiszen a Magyar Olvasástársaság eleve a Nemzetközi Olvasástársaság (International Reading Association) nemzeti tagszervezeteként lépett színre.

Miért is érdemes erre a két szempontra emlékeztetni a címben jelzett témájú, debreceni kon-

ferencia összefoglaló „helyzetjelentésében”? A választ a nemzetközi összehasonlító kutatások alapján adhatjuk meg. Hazánk 1996 óta az OECD országok szervezetének tagja, 2000-től kezdődően háromévente az előre eltervezett nemzetközi együttműködés keretében (most éppen 2015 tavaszán), nálunk is begyűjtik, felveszik a mindenkori PISA-jelentések elkészítéséhez szükséges kutatási alapadatokat. A legutóbbi, 2012-es eredmények értékelése után meg kellett állapítanunk, hogy a magyar adatok 2009 utáni, általános romló tendenciája bizony a kiemelkedően teljesítők, a tehetségesek körében is kimutatható. (A csupán hazai kutatások eredményeiből ez nem ilyen egyértelmű.) A társadalmi méretű önismeret aktualizálása pedig köznevelési rendszerünk számára ugyancsak szakpolitikai és egyúttal stratégiai feladat marad a jövőben is. Megítélésünk szerint a tehetséges diákok olvasásfejlesztéséről érdemes a személyiséglelektan, a szociálpszichológia, a szociológia vagy akár a neveléislelektan fogalomrendszere tükrében a tudományközi szemléletmód alapján érdemi vitát, párbeszédet megtervezni, lefolytatni, következtetéseket levonni. Ehhez kerestünk és találtunk szövetségeket.

A Magyar Olvasástársaság kezdeményezésére a Debreceni Egyetem Gyermekevelési és Felnőttképzési Kara, valamint Humántudományi Doktori Iskolája, továbbá a városban működő Kodály Zoltán Zeneművészeti Szakközépiskola és Zeneiskola Debrecenben (2015. április 11-én) sűrített programmal (összesen 40 előadással) konferenciát szerveztünk, amelynek a címben jelzett kulcsfogalmak, a tehetséggondozás komplexitást követelő szemléletmódja mellett a kutatás és a gyakorlat termékeny párbeszéde állt középpontjában.

Az elhangzottak sűrített, rövidre fogott bemutatása előtt szabadkoznom kell. Bevallottan igazságtalannak kell lennem. Az előre elkészített, a konferencia résztvevői között kiosztott programfüzetünk 8 teljes A/4-es oldal töltött meg, amelyben 500 karakter állt a szerzők rendelkezésére, hogy mondandójukat összefoglalhassák. Minden érdeklődő figyelmét nyomatékkal felhívjuk a digitális források kiegészítő, az információéhséget csökkentő használatára! A Magyar Olva-

sástársaság honlapjának (www.hunra.hu) egyik legstabilabb menüpontja a „Konferenciák”, ahol a Debrecen városnévre kattintva az említett „A konferencia teljes programja” című tájékoztató tartalma jelenik meg. (Természetesen sokkal mélyebb, gazdagabb információra bukkannak mindazok, akik a keresőmezőbe az előadó közismert tudósok, kutatók, egyetemi oktatók, gyakrabban publikáló kollégák nevét gépelik majd be.)

Reggel, a plenáris előadásokat megelőzően felcsendülő, Kodály zoborvidéki gyűjtésének lélekmozdító énekszava, a hat fős leány gyermekkar (karnagy *Sáriné Szebenyi Judit*), tolmácsolásában a szó legmélyebb értelmében is megadta az előttünk álló nap alaphangját, a résztvevők beállítódását a legégetőbb tennivalók felelősségteljes átgondolásához. *Balogh László* professzor (Debreceni Egyetem) a Magyar Tehetséggondozó Társaság elnöke nyitó előadása minden tekintetben lebilincselően érdekes volt, hiszen „*A tehetséggondozás kritikus pontjai*” kikerülhetetlenül felmerültek – idézetek, direkt és indirekt utalások, hivatkozások formájában – a következő előadások szinte mindegyikében. A professzor úr életműve megkerülhetetlen gyűjtőpont mindazok számára, akik manapság a tehetség kérdéskörével akár elméletileg, akár gyakorlatilag komolyan kívánnak foglalkozni. A terjedelmi korlátok miatt itt nem tehetünk mást, csupán felvillantjuk a kritikus pontok (azonosítás, differenciált fejlesztés, gyorsítás, gazdagítás, új szerepek a fejlesztésben, együttműködés a családdal, hatásvizsgálat) és a helyszínek kulcsszavait (család, iskola, kortárs-csoport). *Bagdy Emőke* professzor asszony (Károli Gáspár Református Egyetem) „*A tehetség kibontakozása*” címmel elhangzott előadásából magam akkor és most, az egy hónappal későbbi jelenből visszatekintve egyaránt a motiváció központi jelentőségét tartom ezen a helyen is elsőrendűen kiemelendőnek. Egyetlen példával hadd tegyem tárgyszerűvé állásfoglalásomat. A hivatkozott kutatás adatai szerint a félreérthetetlenül tehetségesnek ítélt diákok jó harmadánál az alacsony szintű motiváció hátterét kutatva a családi környezet érdektelenségét azonosították. Ki adjon a gyerek, a diák számára élethosszig tartó ösztönzést, bátorítást, ha nem a szülők és

a pedagógusok együttműködő érdekszövetsége? Mindannyian jól tudjuk a tehetség csupán könnyen megtörhető lehetőség, amelynek reális megjelenése, sikeres kibontakozása számos jó-akaratú, bátorító, támogató gesztus folyamatos érzékeléséhez kötődik.

„*Fenyegetés vagy kihívás?*” – hangzott Fülöp Márta professzor asszony (MTA Pszichológiai Intézet, ELTE) előadásának címe, amelynek hallgatása idején a diákok teljesítmények előtti feszültsége, szorongások, félelmek debilizáló, lebutító vagy facilitáló, serkentő hatásáról töprengtünk közösen. Sokunkban a cím meghallása, elolvasása után nyomban felmerült a tágabb szociális térben megjelenő reakciók sokfélesége. Milyen gyakran vált ki mosolyt, nevetést, „közröhejt” az osztálytársak csoportjában a kivételesen tehetséges tanuló szokatlan, eredeti válasza, szóhasználata, beszédmódja? Hogyan lesz a sokoldalúan tehetséges, gyakran kiemelt szerepet játszó diák lassanként a többség számára a gúny és/vagy az irigység tárgya? Netán még bűnbak is? Vagy – váltunk nézőpontot – mi is történhet „*abban a nem létező, csak elképzelt szituációban*”, amikor a pedagógusban kifejezett riadalmat, rémületet kelt diákja speciális tudásának, tehetségének mélysége, tágassága? „*Ő ebben a csatában kizárólag csak vesztes lehet!*”

Hámori József akadémikus, egyetemi tanár (SOTE) egyebek mellett, az emberi beszéd kialakulásának fiziológiai előfeltételeiről, az agyi reprezentáció helyének felfedezéséről, az írásbeliség kultúrtörténetéről szólva keltett nagy figyelmet. Véleménye szerint a muzikalitás és a kreativitás közötti összefüggés nem csupán a komponálás vagy az aktív zenélés közben érhető tetten, de a zene hallgatása, élvezete is növeli a képzelőerőt, az általános alkotókészséget, erősíti az absztrakt gondolkodást. Végül két mozzanat. Egyrészt az éneket és az olvasást egyaránt két agyféltekés, tehát a verbalitás, a racionalitás mellett az érzelmeket, a fantáziaképeket, az intuíciót, a kreativitást mozgósító, a személyiség egészét érintő, jelentős hatást okozó, érzelmi pecsétellátott emléknymot hagyó tevékenységként jellemezte. (Gondoljunk a 2015-ös év elején látott „Virtuózok” című televíziós műsorban szereplő, prózában súlyosan dadogó,

majd folyamatosan felszabadultan, bátran éneklő fiatalember „csodájára”!) Másrészt kissé elszakadva a „PISA-korosztály” talán már túl gyakran emlegetett problematikájától, az időskori olvasást a szellemi tréning egyik legjobb gyakorlóterepeinek, a leépülés hatékony ellenszerének, késleltetőjének minősítette.

Duffek Mihály zongoraművész, egyetemi tanár (Debreceni Egyetem) a zenei tehetség „könynyed” felismerését állította szembe a döntés szavakba öntésének nehézségeivel „*A megfoghatatlan megfogható*” című eszmefuttatásában. Záróakkordként P. Stébel Ildikó, a Kodály Zoltán Zeneművészeti Szakközépiskola könyvtárvezetője a debreceni zeneoktatás múltjának rövid bemutatásával, kiemelten az 1957 tavaszán – a forradalom vérbefojtását követő hónapokban – Kodály Zoltán nevének jelentőségteljes felvételére emlékeztetve nyitotta ki előttünk a „maradandóság városának” kapuját.

Eddig összesen hat előadásról tudósítottam, a most következő bekezdésekben a további 34-ről kellene elvileg rövid híradással, reflexiókkal szolgálnom. Ez nyilvánvalóan lehetetlen, tehát marad a szubjektív, szükségképpen szigorú önkorlátozás.

A délutáni két és fél órás időszakban párhuzamosan négy szekcióban zajlottak az események. Az óvodáskorúakkal foglalkozó csoport munkáját megelőzően az Oktatókutató és Fejlesztő Intézet három munkatársa kért szót s közülük kiemelkedően érdekesnek ítéltük Pásztor Csörgei Andrea előadását, amelyben a Károli Gáspár Református Egyetemen elindított két féléves, a kortárs gyermek és ifjúsági irodalom népszerűsítését célzó továbbképzés céljait és tartalmát ismertette. A témában kevésbé járatos kollégák számára fontos megemlítenünk, hogy számos pedagógusképző intézményben lehet/lehetett tanítói, tanári oklevelet szerezni az említett tematika, tantárgy felvétele, tartalmának megismerése nélkül.

A csecsemők és óvodáskorúak ilyen irányú fejlesztő tevékenységét célzó tevékenység egyik példás kezdeményezését ismerhettük meg a Bérés Judit és Villányi Rózsa szerzőpáros előadásából. A Pécsen működő Csorba Győző Könyvtár az elmúlt években két nagyszerű kiadvánnyal

váltott ki figyelmet a tágabb szakmai körökben. Az „*Olvasásra születtem!*” című füzet, a 0–3 éves korosztály szüleinek szóló kiadvány részben direkt módon a szülőknek szól a beszéd, a rigmusok, az énekek, a mondókák, a mesék már születés előtti, majd utáni folyamatos használatának jelentőségéről, ezt követően a legkisebbeknek szánt művek tengeréből a legjobbakat, legértékesebbeket kívánja tartalmi, kritikai ismertetésekkel a szülők számára vonzóvá tenni. Külön akciót szerveztek annak érdekében, hogy a jelzett kiadvány az egészségügy legilletékesebb, leginkább érintett szereplőjéhez is eljuthasson. A 3–6 éveseket, pontosabban szüleik érdeklődését, tájékozottságát kívánja szolgálni a hasonló kettős célú „*Olvas nekem!*” című kiadvány. (Sejtésünk szerint ezek a füzetek mind a pedagógusok, mind a könyvtárosok képzését, továbbképzését célzó kurzusok jól használható eszközei is lehetnek, lehetnének.)

A másik kihagyhatatlanul jelentős előadást *Szinger Veronika* a Kecskeméti Főiskola tanára, a szekció vezetője mondta el az „*Olvas gyermekeidnek, gyermekeiddel!*” című főiskolai programjuk részleteit bemutatva. Szavai szerint könyvtári környezetben, szövegek játékos feldolgozásán keresztül irodalmi-esztétikai élményeket, „kalandokat” kínálnak az óvodások közvetett módon a szülők számára, amelyek segítségével pozitív attitűdök alakulnak ki a mesék, a történetek, az olvasás, az irodalom, végső soron a könyvek világával kapcsolatban. A jelzett program, illetve annak felső tagozatos és főiskolai variációja már négy éve létezik, ezért szó esett még a tapasztalatokról, az eddig megfigyelt hatáselemekről is.

Az alsó tagozat szekció vezetője *Péterfi Rita* a Pest Megyei Könyvtár helyettes igazgatója volt, akinek bizonyára feltűnt, hogy ebbe a csoportba hárman is érkeztek Pécsről előadóként: *Kutnyánszky Nikoletta* szülő, *Nyíró Gizella* könyvtárostanárra és *Oszoli Dénesné* tanítónő. (Ezen a rendkívül gazdag kulturális hagyományokkal rendelkező megyeszékhelyen még nem szervezett regionális konferenciát a Magyar Olvasástársaság. Ezt a megbocsáthatatlan hibát, a kölcsönös érdekek miatt korrigálnunk kell a közeli jövőben.)

A szekció egyik legvonzóbb előadásának szerzői – *Hollanada Andrea* és *Balázs Orsolya* – Sepsiszentgyörgyről, pontosabban a Bod Péter Megyei Könyvtárból érkeztek, hogy a gyermekek olvasásfejlesztését, tehetség gondozását szolgáló akciókból néhányat megemlítve, egyet részletesebben bemutatva, utánzásra, továbbfejlesztésre méltó munkájukkal gazdagítsák a hazai könyvtáros- és pedagógustársadalom eszköztárát. Kihagyhatatlanul, ismételten említenünk kell a „*Könyvkelengye*” program maradandó gesztusát. Évek óta minden a városban született cigány, román és magyar gyerek egyaránt kap egy-egy könyvet „megérkezésének” öröme, amelyet természetesen a szülők vesznek át, remélhetőleg hatékony figyelmeztetésként, milyen átháríthatatlanul fontos felelősséget hordoznak gyermekük nevelését illetően. A kisiskolásoknak szervezett *Csodalámpa Olvasóklub* célja, hogy értékes gyerekirodalmi alkotások olvasása és feldolgozása, illetve a kézműves tevékenységek, valamint a játék révén a gyermekeknek felmutassa az olvasás és az alkotás termékeny kölcsönhatását.

A fentiek és a korábban említett ugyancsak pécsi kezdeményezések (Olvasásra születtem! Olvas nekem!) folytatásaként is értesülhettünk a Péterfi Rita által elmondottakból, hogy miről és hogyan szokott ő könyvtárosként, szociológusként a szülőkkel, nagyszülőkkel, pedagógusokkal szót váltani a „*Szülői értekezlet az olvasásról*” címmel rendezett interaktív előadásain, beszélgetésein. Hogyan is tudatosítja a hallgatóságban, miszerint az olvasás megtanítása, megszerettetése nem az első osztályos olvasókönyv kézbevitelével, hanem sokkalta korábban, a megszületés perceiben, a szeretetteljes anyai beszéd sokszínűségével, jól tagolt, szépen artikulált, ismétlődő szavaival, énekeivel, mondókáival kezdődik. Majd a fejből mondott saját és népmesékkal folytatódik. Végül a könyvtárba is „megérkezik” a hallgatóság, ahol megismerkedhetnek az egyes korcsoportok kedvenc szerzőivel, az alkalmi kiállításokkal, rendezvényekkel, az óvodai, valamint iskolai csoportok számára készült ajánló listák sorával.

Elfogultságom, elkötelezettségem megvallását követően írhatom csupán, hogy a legtöbb pub-

likálásra is méltó előadás feltehetően a középiskolai szekcióban hangozott el, melynek vezetője *Pusztai Gabriella* a Debreceni Egyetem Humántudományi Doktori Iskola vezetője volt. „*Nem az énekes szüli a dalt:/ a dal szüli énekesét./Lobbanj föl, új dal, te mindenható! /Szülj engem újra, te csodaszép!*” – énekelte indításként *Dinnyés József* „daltulajdonos” Babits Mihály megrendítő, halál-közelbeli élményt idéző sorait. Az énekelt vers egyik legnagyobb hazai, közel ötven év óta szolgáló apostola hozta testközelbe az élményt. Mennyivel hatásosabb lehetne irodalomtanításunk, ha a vers visszatalálhatna ősi énekelt formájához, ahol a dallam és a ritmus együttes ereje hordozza, tartja emlékezetbe a szöveget, okoz lúdbőrt teremtő érzelmeket első hallásra a költő élettrajzában, életművének, betegségének ismerete nélkül! Hogyan lehetne eredményesebben megszerettetni a verset, a lírát, felszabadítani a mindünkben lappangva létező költőt, dalszerzőt? Itt vannak a tanárok: *Dinnyés József* és *Kaláka, Kobzos Kiss Tamás* és *Sebő Ferenc*! Segítenek, csak sokkal jobban kellene figyelniük rájuk, ténylegesen tanulnunk tőlük.*

Sóron Ildikó (FSZEK) a biblioterápiás módszerként ismert eljárással, a műélményt követő beszélgetések sorával segített hátrányos helyzetű 15-16 éves szakközépiskolás fiúknak iskolaváltással, kollégiumi beköltözéssel terhelt időszakában a beilleszkedési nehézségek leküzdésében, önértékelésük megerősítésében, szövegértési és kommunikációs készségeik fejlesztésében.

Hasonló módszerrel dolgozott *Pallósiné Toldi Márta* a szombathelyi Berzsenyi Dániel Könyvtár nyugalmazott igazgatója, amikor a városban működő Műszaki Szakképző Iskola diákjaival egy 8+1 alkalomból álló olvasó-beszélgető sorozat összeállítására vállalkozott munkatársaival együtt. A sorozatos találkozások célja a szövegértés, a szociális és érzelmi intelligencia, a kommunikáció, valamint a szövegalkotási készségek fejlesztése volt. A családi történetek felől indulva, a régi újságokon keresztül, a blogok,

majd hírportálok figyelmes olvasása, az adott szövegek jellemzőinek rögzítése, értelmezése volt az első feladat. Csak ezt követően kerültek eléjük *Tar Sándor, Szabó T. Anna, Weöres Sándor, Tóth Krisztina, Orbán Ottó, Csokonai Lili* alias *Esterházy Péter* egészen más minőségű „szövegei”, műalkotásai ugyancsak az együttes értelmezés igényével. Ebben a nyilvánvalóan hátrányos helyzetű közegben feltehetően az iskolában megszokott légkörtől eltérő attitűd aratta a legnagyobb sikert, ti. „*itt nem volt rossz válasz*”. „*Máshogy látok dolgokat.*” „*Bátrabban beszélek.*” „*Kíváncsi lettem mások nézeteire.*” – írták, mondták csillogó szemmel búcsúzóul a szakképzős tanulók.

Pletl Rita (Marosvásárhely, Sapientia Egyetem) drámai helyzetjelentést hozott elénk. Megállapításai szerint Romániában a 2006-os PISA-vizsgálatban 4983 román (97,1%) és 147 magyar (2,9%) alkotta az országos reprezentatív mintát, de a 2009-es mintában már nem szerepeltek magyar diákok. Márpedig egyértelmű, hogy a gondosan megtervezett kutatási adatok, a szigorú kritériumoknak megfelelő ismételt mérések nélkül nem lehet megfogalmazni a reális helyzetjelentést, az esetleges változási tendenciák irányait, a pontos diagnózist, ennek hiányában pedig a szakpolitikai döntések, a korrekciós javaslatok sem állhatnak szilárd talajon. Marad az elszánt összefogás a saját kutatócsoport megszervezésére, az adatok begyűjtésére, majd azok korrekt értelmezésére, korrekciós javaslatok megfogalmazására.

Konferenciánk egyik legnagyobb hatású szekciós előadását („Komplex 3 + T”) minden kétséget kizáróan *Orbán Sándor* négy danos karate mester, testnevelő tanár és osztályfőnök úr tartotta a Budapesti Neumann János Számítástechnikai Szakközépiskolából. „*A program a sport, a művészetek (kézzel írott novellák, egyvonalas rajzok, zenélés, szavalás), valamint a kutatás három pillérén nyugszik és az agy két féltekéjének összehangolt működését kívánja elősegíteni. A sportmozgásokkal, a neurológiai harmóniát, a*

* Dinnyés József életműve immár DVD-en elérhető, 300 költő 1400 költeményével könyvtárakban, iskolákban használható segítség a versek, a költők bemutatásához.

művészetek bevonásával az értelem és érzelem területét, a sporttudomány terén végzett vizsgálatokkal, kutatásokkal pedig a rendszerben való gondolkodás képességét fejleszti. A tudatosság (T) elvének alkalmazása nagymértékben növeli a tanulók motiváltságát és ezen keresztül az oktatás hatékonyságát” – mondja Orbán Sándor. Tanítványai nem csupán a tanulmányi és szavalóversenyeken, a Kutató Diákok Országos Szövetségében tűnnek fel a legjobbak között, de a karate világtupa küzdelmek során is érmes helyezéseket szereznek. Véleménye szerint egyrészt a karate nagyban hasonlít a sakkhöz, mert stratégiai jellegű gondolkodást igényel, másrészt a művészeti oktatás egyértelműen a jobb, míg a sport a bal agyféltekét stimuláló aktivitás. Köztudottan akkor tudunk leghatékonyabbak, „egészségesek” lenni, ha az adott tevékenységben mindkét agyféltekénk segít, személyiségünk egésze aktiválódik. Osztályfőnöki óráit rendre az iskolai könyvtárban tartja. Kulturálisan domináns pedagógusi személyisége, sokoldalúan inspiráló munkássága teljes joggal országos figyelmet és elismerést érdemel. (A további részletek iránt érdeklődőknek ajánljuk a *Köznevelés* 2015. februári számát.)

A pedagógus- és könyvtárosképzéssel foglalkozó szekció vezetője *Matcsák Sándor* a Debreceni Egyetem Tanárképzési Központ igazgatója volt, akinek bizony nagy türelméről, bölcsességről, de egyúttal határozottságáról ugyancsak egyértelmű tapasztalatokat szerezhettek az adott csoportban lévők. Különös tekintettel a régi barátunk, kollégánk *Oláh Anna* (Bp. Ferencvárosi Önkormányzat kisebbségi referense) rendkívül fontos, a cigánygyerekek nyelvhasználatával foglalkozó előadását váratlanul megszakító, türelmetlen, ingerült hallgatói megszólalást berekesztő elnöki beavatkozására. Meghökkenően figyelemre méltó volt *Gordon Győri János* (ELTE PPK) az Egyesült Államokból importált „ötlete”, amely szerint a tehetséggondozás, támogatás, fejlesztés egyik jól elkülöníthető eleme az önmenedzselés fogásainak megtanítása, elsajátítása már a képzés keretein belül is. *Gurka-Balla Iлона* (Kölni Babes-Bolyai Egyetem) nem csupán az ottani Könyvtári Tanszék újraindulásának részleteiről tudósította a hallgatóságot, hanem kife-

jezett meglepetést keltett, amikor a biblioterápia szakszerű művelése mellett tört lándzsát mind a középiskolai irodalomoktatás hatékonyságának növelése érdekében, mind pedig a megfelelő szinten felkészített szakemberek kiképzésében, például az általa is képviselt Könyvtári Tanszék keretein belül.

Konferenciánk domináns témája az átlagon felüli, kiemelkedő tehetségek felismerése, támogatása volt, de már felhívásunkban, majd a konferencia programjában is szubdomináns témaként felbukkant mind a biblioterápiás, mind a cigánygyerekek iskolai előmenetelével foglalkozó előadásokban a tehetség fogalmának ritkábban használt értelmezése. Az átlagos vagy azt el sem érő gyerekek, diákok személyiségének tisztelete, a leginkább fejlesztésre szoruló, netán egy-egy rész-képesség területén mégis kiemelkedő teljesítményre alkalmas, de összességében szellemi vagy fizikai értelemben hátrányos helyzetű tanulók gondjainak felmutatása. A legkevésbé sem véletlenül került ebben a szekcióban az előadások sorában utolsó helyre *Móré Marianna* (DE Gyermeknevelési és Felnőttképzési Kar) dékán-helyettes asszony mondandója. Referátumában a számok nyelvén tette világossá a helyzet mielőbbi megváltoztatásának szükségességét. Mivel 2000-ig kizárólag Budapesten a Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskolán folyt hazánkban a gyógypedagógusok képzése. Azóta Kaposváron, Szegeden és Győrben ugyancsak elindult az ilyen irányú szakképzés. Az Észak-Alföldön és Észak-Magyarországon manapság 2757 gyógypedagógus dolgozik, miközben regionális szinten semmiféle biztosíték nincs a megfelelő utánpótlás tudatos felkészítésére, alap és továbbképzésük átgondolt beindítására. Ennek mielőbbi korrekcióját mind a régió demográfiai viszonyainak ismeretében, mind a munkaerő iránti kereslet tekintetbe vételével a lehető leghamarabb el kell végezni – valljuk az előadóval teljes egyetértésben.

Összegzésünk szükségképpen töredékes. A digitalizálással kapcsolatos témakörben voltak előadások, de sajnos azok színvonaláról, tartalmáról nem sikerült elegendő mennyiségű, megbízható információkat szerezni.* Utólag még teszek néhány kísérletet. Halaszthatatlan köte-

lességem viszont a köszönetmondás. Elsőként az NKA nagylelkű támogatását kell kiemelni, hiszen ennek hiányában semmi nem történhetett volna. Másrészt szinte azonos szavakat kellene használnom, amikor a szekcióvezetést első szóra, önzetlenül vállaló kollégák előtt hajtok fejet. Valamint sokadszor és a lehető legnagyobb nyilvánosság előtt köszönöm meg Móré Marianna pótolhatatlan, állhatatos, leleményes szervező tevékenységét, Pusztai Gabriella támogató, bátorító, összekötő munkáját, P. Stébel Ildikó szüntelen aktivitását, végül *Gombos Péter*nek pályázatot készítő, a pénzügyi adminisztrációt kézben tartó, valamint az érdemi kérdésekben nyújtott segítségéért hosszú éveken át lekötöztette maradok.

Mivége csaknem egy éven át terveket vitatni, egyeztetni, alkudozni, felkérő leveleket, pályázatokat sokadszor újra írni, szövetségeseket keresni, gondolati íveket komponálni, a megfelelő szereplőket csapattá szervezni? Mi lesz ennyi küzdelem, erőfeszítés végeredménye, hozadéka, maradandó írott, íratlan emlékképe? Mozgósítja

a hazai köznevelés és közművelődés hazai véleményformálóit, ha sokkal több figyelmet kérünk, több módszert kínálunk a tehetségek védelmében? Közeledünk-e vagy távolodunk a kívánatosnak tekintett legjobb európai finn, holland, észt példákhoz? (Maradjunk csak a magunk rétjének zöldjénél! PISA 2009 és 2012?)

Forduljunk válaszáért legalább a huszadik századi magyarság legnagyobb gondolkodóihoz! Fülep Lajost, Babits Mihályt, Németh Lászlót, Cs. Szabó Lászlót, Bartók Bélát és Kodály Zoltánt idézve „*komp helyett híddá kell lenünk!*” –, hogy hangsúlyozhassuk a keleti lélek és a nyugati módszer, a nemzeti hagyomány és az európai minták összeillesztésének kikerülhetetlen szükségességét. De európaiak is csupán akkor lehetünk, ha előbb mélyen felismerjük magyarságunk sajátosságait, elfogadva Kodály véleményét: „*a nemzeti öntudat tudatalatti része, a talán soha egészen nem tudatosítható, de éppen ösztönösségében döntő része anyanyelvi és zenei képzetekkel kapcsolatos.*”***

Beérkezett: 2015. május 13.

Olvasó Bécs

A bécsi könyvtárak 2014-ben több mint 40 ezer új olvasónak örülhettek, köztük 22 400 gyermeknek és fiatalnak.

A gyakran nem-olvasónak tartott, újonnan beiratkozott fiatalok száma az előző évhez képest 16%-kal nőtt.

A bécsi könyvtáraknak a megváltozott média- és olvasási szokásokra adott válaszukkal sikerült megszólítaniuk a tizenéveseknek ezt az állítólag nehéz célcsoportját – nyilatkozta *Christian Oxonits* városi tanácsos. A városiakok tavaly összesen közel hatmillió médiaegységet kölcsönöztek. Töretlen népszerűséget élvez a virtuális könyvtár, ahonnan e-könyvek, digitális folyóiratok és hangoskönyvek egy egér-kattintással kikölcsönözhetők. 2014-ben 18 ezer olvasó élt ezzel a lehetőséggel, összesen 366 200 letöltést számolva, ami 30%-kal volt több az előző évinél.

A bécsi könyvtárak egyre jobban bővítik digitális kínálatukat: wifi hálózaton ingyenesen lehet használni az Austria kioszkot, az Osztrák Sajtóügynökség digitális újságos standját, ahol osztrák és külföldi újságok, magazinok állnak elektronikusan az olvasók rendelkezésére. A városi könyvtárak olvasói hozzáférhetnek a Library Press Display portálhoz is, amelyben az aktuális kérdésekről való böngészés több mint 1700 külföldi, osztrák és regionális újságban és magazinban lehetséges.

A Library Press Display újságjai 90 országból, 44 nyelven olvashatók. A címek 90 napig állnak rendelkezésre az eredeti formában (reklámokkal, fényképekkel, illusztrációkkal), és a teljes szöveg kereshető. A cikkek meghallgathatók a Windows Media Playerrel is, illetve egy integrált eszköz segítségével különféle nyelvekre is lefordíthatók.

A szolgáltatást érvényes olvasójegy birtokában lehet igénybe venni. (Ford. M.L.)

(Forrás: https://www.bvoe.at/news/buechereien_wien_40000_neue_kundinnen)

* Felvégi Emese és Kathryn M. Matthew a digitális műveltség kérdéseit elemző írását, mely technikai okok miatt kimaradt a konferencia programjából, a folyóirat következő számában olvashatják. N. A.

** MONOSTORI Imre: Könyvtárosként és egyébként. Tatabánya, JAMK, 2010. 290. p.

„Megnehezedett az idők járása fölöttünk”

Az I. világháború a korabeli könyvtári szaksajtóban

POGÁNYNÉ RÓZSA Gabriella

Bevezető gondolatok az I. világháború egyik mikro-történelmi vetületéhez

A történettudományi szakirodalomban egy-egy korszak átfogó és minden részkérdésre kiterjedő (akár többkötetes) monografikus feldolgozásai mellett jelentős használati értékkel, logikai és közösségi relevanciával bírnak az ún. „mikro-történelmi” feldolgozások is, amelyekben a köztörténelemnek csak az élet kisebb területein jelentkező hatásait mutatják be a szerzők. A mikro-történelem határait meg lehet vonni földrajzilag, vagyis a kutatás csak valamely régióra, településre fókuszál, vagy vezérszemponthoz választható egy jelenség, egy meghatározott történelmi személy sorsa vagy hatása, de akár egy szakmának a korabeli kihívásokra adott válaszai, reakciói szintén érdekes összegzést ígérnek.¹ Jelen dolgozat is „mikro-történelem”; témája az I. világháború megjelenése a könyvtári szakfolyóiratokban, vagyis az események következményeinek bemutatása, az aktuálissá vált szakmai kérdésekre keresett vagy adott válaszok ismertetése. Terjedelmi okok miatt azonban a

feldolgozott források körét úgyszintén mikro-méretűvé kellett csökkenteni: el kellett tekinteni a konkrét témakör nem túlzottan bőséges, de kétségkívül számos fontos publikációt, akár monográfiát is magában foglaló szakirodalomnak áttekintésétől, és csak a korszak (1914 és 1918 között, illetve a háborút lezáró trianoni béke kapcsán az 1922-ig terjedően) megjelent hazai könyvtári szaksajtóban publikált közlemények vizsgálatának eredményei olvashatók a következő oldalakon.

A magyarországi könyvtári szaksajtó az I. világháború időszakában

Az I. világháború alatt –, illetve tulajdonképpen Pogány György korszakolását² elfogadva, az 1907 és 1919 közötti rövid időszakban – kifejezetten könyvtári és országos szakfolyóiratból három létezett Magyarországon: a *Magyar Könyvszemle*, a *Múzeumi és Könyvtári Értesítő* és a *Könyvtári Szemle*. Az 1876-ban indult Magyar Könyvszemle (MKSZ) ekkor alcíme szerint A Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi-

nyi Könyvtárának közlönye, kötődése kifejezésre jut megnevezésében, szerkesztője pedig *Gulyás Pál*, aki 1916-tól a hazai könyvtárügy országos koordináló szervezetének, a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének (MKOF) munkatársa.³ A lap profilja történeti jellegű, leginkább írás-, könyv-, sajtó- és könyvtártörténeti írások jelentek meg benne, de szervezeti kapcsolata magától értetődően megmutatkozott a közölt írások tematikájában, és tudatosan biztosított publikációs teret a Széchényi Könyvtár munkatársainak, illetve tette közzé a bibliotéka évnegyedes és éves jelentéseit.

1907 és 1919 ősze között a hazai könyvtári világ igazán „hivatalos” orgánuma a Múzeumi és Könyvtári Értesítő (MKÉ), a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának lapja. A könyvtári és muzeológiai tanulmányok mellett a kiadvány a terület közlönyeként is fungált, itt jelentek meg a kulturális intézmények éves állami dotációjáról készült tervezetek, a vonatkozó döntések, a támogatott szervezetek, egyesületek jelentéseinek szemléi, valamint az MKOF ülésein készült jegyzőkönyvek.

A vizsgált korszakban a harmadik a Könyvtári Szemle (KSZ), mely szervezetileg ugyan a Szabó Ervin vezetése alatt álló budapesti Városi Nyilvános Könyvtár égisze alatt jelent meg Lantos Adolf könyvkiadó, könyvkereskedő és antikvárius kiadásában, hatása azonban nem csupán a mai Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár olvasói és munkatársi körére terjedt ki, hanem 1913-as indulásakor *Könyvtárak, olvasók és könyvgyűjtők félhavi* (később már havi) *értesítőjeként* került a hivatásos vagy amatőr bibliofilek kezébe. Utolsó száma 1917-ben hagyta el a sajtót, és a hatodik, 1918-as évfolyam helyett a *Könyvgyűjtők évkönyve 1919-re* címmel látott napvilágot. A KSZ arculatát a könyvtár és a könyvgyűjtés kettős tematikája jellemezte, hangvételében, ítéleteiben pedig a MKOF ellenzékének tekinthető, ami sajátos kérdésfelvetéseiben, illetve több esetben a másik két orgánum cikkeivel vitába szálló írások közlésében nyilvánul meg. Mindháromról elmondható, hogy az önálló dolgozatok, cikkek mellett a könyves és könyvtári hírekről, eseményekről is beszámol-

tak, válogatva recenzeálták a hazai és külföldi szakkönyveket, ezen felül az MKSZ és a KSZ rendszeresen szemlélte a külföldi szakfolyóiratok legfontosabb publikációit.

Az I. világháború a három szakfolyóirat anyagában

Az I. világháború, a megváltozott háborús gazdasági, társadalmi viszonyok és a harci cselekmények több ponton is megváltoztatták a három röviden ismertetett szaklap tematikáját, ahogyan az események is átalakították a háború ország életét.

„Megnehezedett az idők járása fölöttünk [...]. Az európai s ez órában a kerek föld csaknem minden országára s népére kiterjedő véres háborúnak kultúra-világot-törő vihara velünk is érezteti sorvasztó hatását [...]. Küzdünk és harcolunk a szellemi munka s az anyagi áldozat ama készségeivel, amikhez mi az erőt saját férfiúi lelkiismeretünkől, a fokozottabb mértékű kötelességteljesítés tudatából és az állam által nekünk nyújtott anyagi eszközökből merítjük[...]. Mert valóban a lét és nemlét kérdése van most kockára vetve abban a világfelforgató küzdelemben, amelyben a kultúra örökös szegényére kultúrnemzetek is fegyvert ragadtak a jog, az igazság és az erkölcs szavának elnémitására” – írta Mihalik József múzeumi és könyvtári főfelügyelő a háború kitörése után az első *Értesítő* bevezető cikkében.⁴

A könyvtári lapok témái közé bekerült a bevonultakról és a könyvtárak, valamint a könyvtári szakfolyóiratok, az egész könyves világ háborús működéséről való tudósítás; beszámolók jelentek meg a harcok során megsérült, megsemmisült vagy akár csak veszélybe került hazai és külföldi bibliotékák sorsáról, de a harci cselekmények – az intézményi működés egyre nehezebbé válása mellett – számos könyvtártudományi kérdést is felvetettek. A nagykönyvtárak világszerte ún. háborús gyűjteményeket hoztak létre, amelyekbe különleges dokumentumtípusok – például újságkivágatok vagy fényképek – is bekerültek; a könyvtári rendszer újabb feladattal gazdagodott, nevezetesen a katonák olvasmá-

nyokkal való ellátásával, a sebesült vagy beteg honvédek könyvhasználata viszont magával hozta a könyvek fertőtlenítésének szükségességét, illetve a harci gázok bevetése után mindkét szemük világát elvesztettek számára a Braille-írást gyűjtemények problémáját. A történelmi környezet tükrében új megvilágításba került a nemzetiségi kérdés, és könyvtárelméleti gondolkodásra indított például a háborús vagy békeparti propagandához való intézményi viszonyulás. Mindamellet már a háború éveiben felvetődött a jövő kérdése, milyen társadalmi változások fognak majd bekövetkezni a háború után, illetve mi lesz a könyvtárak feladata a bizonytalanság megváltozott helyzetben. A Magyar Könyvszemlében, mint a háborút lezáró trianoni békeszerződést megérő egyetlen szaklapban teret kapott a szomorú aktualitás: az ország könyvtári vagyonában (is) bekövetkezett hatalmas veszteség.

A Magyar Könyvszemle és a Múzeumi és Könyvtári Értesítő évente adott összegezést a hadbavonult tisztviselőkről, hiszen a háború magától értetődően hatással volt a nép-, közművelődési, tudományos és egyleti könyvtárak, múzeumok, múzeum- és közművelődési egyesületek személyzetére, mert az akkor még leginkább férfiakból álló könyvtári és múzeumi munkatársi gárda számos tagja vett részt a harcokban, mentesítést szerezni csak viszonylag kevés esetben lehetett. Egyik becslés szerint a történelmi Magyarország területéről 3,4–3,5 millió besorozott katona vett részt a háborúban,⁵ a hadbavonult katonák könyvtárosokra vetített adatait a következő táblázat próbálja meg rendszerezni a három kiadványban elszórtan, nem teljes rendszerességgel és következetességgel közölt kimutatások alapján.⁶

	Hadbavonult	Meghalt	Fogságba esett	Sebesült	Eltűnt	Kitüntetést kapott
1914⁷	Nagykönyvtárakból: 53, a MKOF-tól 3	Részletezett adatokat a folyóiratok nem közöltek				
1915⁸	9 nagykönyvtár-ból: 68	6	4	11, felmentést kapott: 1	1	2
1915. ápr. 1-jéig⁹	Népkönyvtáros: 251, MKOT intézményi könyvtári munkatárs: 105	16 + 2	27	45	1	21
1914-1916¹⁰	Egyetemi Könyvtárból: 18					
1916 ápr. 1. után¹¹	Népkönyvtáros újabban: 80	5	6	6	1	5
1917¹²	Népkönyvtáros újabban: 69, összesen: 400	21, összesen 33 és 1 meghalt	21, összesen 54	23, összesen 70, megbetegedett 1, rokkantként elbocsátva 7	1, összesen 2	kitüntettek 33, összesen 59
1917 végén¹³	Népkönyvtáros: 405	32	55	79, felmentett 38, rokkantként elbocsátva 11, állományon kívül helyezett 1	4	59

Az utolsó háborús esztendő vonatkozó adatait az MKSZ későbbi évfolyamaiban sem közölte, az MKÉ az 1918. 3–4. összevont füzetével szűnt meg, igaz ugyan, hogy megjelenése átcusított 1919 őszére, de tartalmában nem egészült ki.

A KSZ országos személyzeti adatokat korábban sem szolgáltatott, és 1918-ban már megváltozott formában került az olvasók kezébe.

Az intézmények háborús működéséről az MKSZ, illetve az MKÉ közölt jelentést vagy hosszabb-

rövidebb összefoglalást egyrészt a nagykönyvtárakról, másrészt pedig a Főfelügyelőség alá tartozó kulturális intézményekről.

Általánosságban elmondható, hogy a háború kitörése az 1914/1915-ös költségvetési év elején érte el a könyvtári és múzeumi világot. A népkönyvtárügy számára meglévő 142 000 koronából 132 000-et, a tudományos könyvtárak 307 500 koronás büdzsájából pedig 160 000-et utalt vissza a Főfelügyelőség az államnak, más forrásokkal együtt az éves keret összesen 90%-át.¹⁴ Az államsegély drasztikus lecsökkenése, illetve elmaradása szinte megoldhatatlan problémák elé állította a gyűjteményeket. Nem volt keret az állománygyarapításra, és anyagi hiányok keletkeztek vagy görgetődtek a már elindított folyóirat- és könyvelőfizetések miatt, illetve több könyvesházban sem volt elegendő forrás a fűtésre, világításra vagy akár a munkatársak további alkalmazására. A Főfelügyelőség a pénzhány ellenőlyözására javasolta a duplumok eladását vagy elcserélését.¹⁵

A béke utolsó hónapjaiban, illetve a világháború kezdetén több könyvtár épületének építési, bővítési, javítási munkálatai még folytak, sőt 1915/1916-ig még új könyvpaloták átadására is sor került, de mivel a mozgósítás során a munkásokat szintén behívták, sok helyen félbemaradtak az építkezések. A kollekciók meglévő termeit, néha egész épületeit számos esetben hadikórházi vagy esetleg iskolai célokra foglalták le, így a szolgáltatás lehetőségei ebben a tekintetben is korlátozódtak.

A könyvtárosok bevonulása az általában egy-személyes népkönyvtárak működését teljesen lehetetlenné tette; voltak települések, ahol a behívott munkatárs helyettesítése – leginkább feleségek, női alkalmazottak segítségével – még megoldható volt, de a MKOF adatközlése szerint számos könyvtár kényszerült könyvtárkezelő hiányában bezárni a háborús években. 1914-ből 153, 1915-ből 167, 1916-ból pedig 139 ilyen könyvesházzal jelentek meg adatok¹⁶, de a háború utolsó éveiről egyik lap sem közölt ilyen kimutatást.

Főként a Felvidéken és Erdélyben a harcok kö-zelsége és fenyegetése akadályozta a kiegyensú-

lyozott könyvtári működést, a nagy hagyományú és nagy értékű bibliotékákat biztonsági okokból részben el kellett csomagolni és elszállítani, például Eperjesen, Kassán¹⁷, a gyulafehérvári Batthyaneumban¹⁸ vagy Máramarosszigeten¹⁹. A háborús fenyegetések a Főfelügyelőség elvi-elméleti munkájában szintúgy jelentős teret kap-tak. Az 1915. január 16-ai ülésen Mihalik József vetette fel, hogy „*a jövőben emelendő múzeu-moknál [a jegyzőkönyv szélesebb kontextusából következően ez a könyvtáráépületekre is vonat-kozott] nem volna-e helyes már azok megterve-zésénél gondoskodni arról, hogy a múzeumok [és könyvtárak] épületeiben olyan rejtékhelyek készüljenek, amelyekbe veszély esetén legalább a legértékesebb tárgyak biztonságba helyezhe-tők volnának*”.²⁰

A MKOF saját működési költségeit is csökken-tette, még 1914-ben elhatározták, hogy kevesebb értekezletet tartanak, így a vidéki szakemberek útiköltségein lehetett spórolni, „és a hivatalos utakat is redukálják, hogy az állami javadalom-mal takarékoskodjanak”.²¹

A képviselőház pénzügyi bizottsága a pénzsűke miatt azt is felvetette, hogy a luxusnak számító magánkönyvtárakra adót vessen ki – tudható meg a Könyvtári Szemle 1916-os egyik híréből –, de „*elfelejtették megírni, hogy azok között, akiknek értékes könyvtárak van, akárhány akad olyan, aki nem tudja egész bizonyosan, hogy hol és mit fog estére vacsorázni*”.²²

A bibliofil könyvtárlajdonosok a háborús évek alatt ugyanolyan nehézségekkel szembesültek itthon és külföldön egyaránt, mint a könyveket nem birtoklók. A *Library Journal* ismertetett cikke szerint „*a háború alatt s főleg a hábo-rú után nagyon meg fog szaporodni a piacra kerülő értékes családi könyvtárak száma, mert a nehéz életviszonyok és vagyoneltolódások a luxustárgyakat a piacra fogják kényszeríteni*”, és az amerikai kolléga felhívja a könyvtárak figyelmét, hogy igyekezzenek e kollekciókból saját hiányukat pótolni.²³

Voltak azonban olyan könyvesházak is, amelyek a települések megnőtt lakosságával, a mene-kültek, katonák miatt magasabb kihasználtsággal dolgoztak, mint a békeévekben. (Jó példa erre

a losonci és a marosvásárhelyi városi könyvtár²⁴, vagy a nagyszombati Városi Közkönyvtár és Emléktár, ahol az olvasóterem nyitvatartását meg is kellett hosszabbítani.²⁵ A budapesti Városi Nyilvános Könyvtár „[1914] május[á]ban megnyílt olvasóterme a háború alatt érte csak meg, hogy órákon át teljesen meg volt telve ... [és ebben nagy szerepe volt annak, hogy] öszszegyűjtötte a könyvtár a háborúra vonatkozó irodalmat, sőt jegyzékben is kiadta”.²⁶

A könyvtárak nagy kihasználtságát okozó sok „nem honos” olvasó kapcsán viszont az a probléma vetődött fel, hogyan lehet visszaszerezni a hirtelen elvonuló menekülteknél vagy elvezényelt katonáknál maradt köteteket. Az MKSZ 1916-ban *Könyvtárak sorsa a világháborúban* címmel számolt be a *Zentralblatt für Bibliothekswesen* 1915-ös évfolyamában közölt hírek alapján arról, milyen módszerekkel lehet a háborús károkat kivédeni. A javaslatok között az anyag elszállítása, boltozatos pincékben való elhelyezése is szerepelt. Ha azonban a katonák nem adták vissza a kikölcsönzött könyveket, a lengyri könyvtár – valljuk be, kissé megkérdőjelezhető – metóduša került sorra, vagyis az elhagyott lakások „felkutatása”.²⁷

Nehezen lehetne letagadni, hogy a háborús pénzhány is közrejátszott a MKOF, illetve a gyűjtemények finanszírozásának átalakításában, amelyről az MKÉ részletes dolgotatban számolt be.²⁸ A nagy ívű írásban vázolt reformok azzal kezdődtek, hogy *Jankovich Béla* vallás- és közoktatásügyi miniszter 1915. május 3-ai 41.396. VKM számú rendeletében a népkönyvtárakat az ifjúsági egyesületeknek adta át.²⁹ Ez volt a feltétele a miniszter másik, 1915. június 15-én kelt 11.971 számú rendeletének, amely szerint a csak helyi jelentőségű gyűjtemények fenntartását „a társadalomra kellene hagyni”, és csupán azokat az intézményeket, regionális közművelődési szervezeteket és azok könyvtárait kell állami támogatásban részesíteni, melyek országosak, vagy legalább regionálisan nagyobb hatásúak. Ennek az intézkedésnek – mint minden reorganizációnak – magától értetődően voltak nyertesei és vesztesei is; már amennyiben a háborús esztendő közepette bármiféle nyereségről beszélni lehet.³⁰

Mindennek ellenére az ország bibliotékáiban több-kevesebb sikerrel folyt a munka: ahol a szolgáltatás nem volt lehetséges, de a személyzet szolgálatra készen állt, ott a belső, feldolgozó és tudományos tevékenységgel haladtak nagyobb mértékben. Ezt az is mutatja, hogy a háborús években úgyszintén szép számmal jelentek meg nyomtatott könyvtári katalógusok vagy szakkönyvek, a szaklapok pedig rendszeresen ismertették e kiadványokat.

Az I. világháború éveit – legalábbis a három folyóiratban publikált híryanag alapján – 1916-ig nem hoztak jelentős veszteséget a magyar könyvtárakban.³¹ A lapok megrendülten adtak hírt ugyan több alkalommal is a külföldi nagykönyvtárak, pl. a löweni egyetemi, az antwerpeni városi és a reimsi érseki könyvtár pusztulásáról vagy a lengyri Ossolinski-gyűjtemény Szentpétervárra hurcolásáról³², mivel „aggódukk értök, az ellenséges földön levőkért is, mert a kulturális kincsek nemzetköziséget a világháború sem szüntetheti meg” – ahogy *Kőhalmi Béla* cikkében olvashatjuk.³³ Emellett az aktuális események szintúgy alkalmat adtak a történelem korábbi hasonló eseteinek ismertetésére. (Például az MKSZ és a KSZ vonatkozó cikkeiben.)

Mindazonáltal a világháborús években a folyóiratok és szerzőik helyzete sem volt rózsás; eklatáns példa erre *Braun Róbert*, a budapesti Városi Nyilvános Könyvtár munkatársa, és *Melich János* szláv filológus 1917–1918-as szópárbaja. Braun *Bonkáló Sándornak* *A szlávok* c. füzetét ismertette a *Huszadik Században* Melich szerint meglehetősen felületes módon, és hangot is adott e nézetének az MKSZ hasábjain.³⁴ Braun válasza így szólt: „*Melich Jánosnak 1902-ben és 1908-ban e folyóiratban megjelent két bibliográfiájáról azért nem vehettem tudomást, mert Bonkáló könyvét illető kritikámat a harctéren írtam, ahol egyetlen irodalmi forrásom egy mögöttünk levő falu szlovén papjának könyvei voltak.*”³⁵

A mindhárom folyóirat terjelemcsökkentésre és összevont számok megjelentetésére kényszerült, de a háború a könyvművészetben és a könyvek áraiban is éreztette hatását: a szépirodalmi könyvek drágulása 70%-os volt, a tudományosaké 200, a könyvkötésé minőségtől függően

120–190%-ig.³⁶ A könyvművészet aktuális helyzetéről a terület méltán elismert nagyjai, *Kner Imre*³⁷ és *Jaschik Álmos*³⁸ is megnyilatkozott a KSZ-ben. A bibliofilek fájdalmaát jól érzékelteti *Preisner Ignác* dolgozata³⁹ vagy *Baksa Kelemen Jonathan Swift* maró iróniájára hajazó írása, az *Üdvözlégy papírkötés!*, amelyben a következő mondatok olvashatók:

„Ma drága és ritka az állatbőr, eltűnt a piacról. Csak emberbőr van. [...] nem ád szép kötést, túlszíros, de nem kell olya finnyásnak lenni világháború idején. [...] Legfeljebb majd vihar után majd szépen elővesszük őket, s ha lesz hozzá szívünk és pénzünk, leszedjük a papírkötést és felöltöztetjük bőrbbe vagy vászonba. De addig muszáj tudni lemondani.”⁴⁰

A (könyvtári) szakfolyóiratok az élet normális rendjének megbomlása mellett is egy hivatás művelőihez szóltak és szólnak, feladatuk mindennek ellenére egy szakmai közösség szolgálata, vagyis elsősorban a szigorúan vett szakkérdésekkel kell foglalkozniuk. Természetesen azonban, hogy az amúgy is folyamatosan változó paradigma majdhogynem nap mint nap

állítja újabb problémák, speciális jelenségek elé a professzió művelőit, még inkább érzékelhető ez drasztikus változások közepette, ha az újonnan felbukkanó kérdések eddig elhanyagolt, elhanyagolható vagy egyáltalán nem is létező területeken jelentkeznek. Az aktuálisan felvetődő feladatok, szempontok egyrészt a hazai szerzők önálló tanulmányaiban nyertek formát, másrészt pedig az évek során egyre nehezebben megszerzhető és egyre nagyobb késéssel megérkező külföldi szakfolyóiratok írásait közvetítő szemle-rovatokban kaptak helyet. (Figyelemreméltó adalék az MKÉ-ben, hogy az 1914 júliusában az *Adria* nevű hajóra átadott és Amerikába szánt könyvcsomag sorsáról még 1917 végén sem lehetett semmi biztosat tudni.⁴¹)

A következő táblázat azt mutatja, melyik évben melyik külföldi folyóiratokat ismertette az MKSZ. A KSZ is sokszor közvetítette a külhoni szakajtóban lehozott cikkeket, de ezek szemlézése ebben a kiadványban nem volt annyira rendszeres és következetes, mint a társkiadványban. Az MKÉ-ben nem volt külföldi folyóirat-szemle rovat.

A folyóirat címe (ország)	1914	1915	1916	1917	1918	1919
La Bibliofilia (Olaszország)	+	+	+	+		+
La bibliographie moderne (Franciaország)	+					
The Library Journal (Amerikai Egyesült Államok)	+	+	+			
The Library World (Anglia)	+	+				
Maandblad voor Bibliotheekwezen (Hollandia)	+	+	+			
Österreichische Zeitschrift für Bibliothekswesen (Ausztria)		+				
Rivista delle biblioteche e degli archivi (Olaszország)	+					
Revue des bibliothèques (Franciaország)	+					
Zeitschrift für Bücherfreunde (Ausztria)	+	+		+		
Zentralblatt für Bibliothekswesen (Németország)	+	+	+	+	+	+

* csak az évfolyam első füzetében

x a kiadvány 1914-es számairól

** a kiadvány 1915-ös évfolyamáról

A világháború kitörésének pillanatától kezdve hivatásának érezte a hazai és a külföldi könyvtárosság is úgynevezett háborús gyűjtemények megalapítását. Az ezzel kapcsolatos első köz-

lések a vizsgált kiadványokban még 1914-ben felbukkantak. Az MKSZ és a KSZ is az *I. Vilmos császár* által Berlinben létrehozott és az 1870-es porosz-francia háború dokumentumait

gyűjtő és megőrző *Kriegsbibliothek*ot példaként állítva számolt be *Walther Schultze* berlini királyi főkönyvtárnoknak a *Berliner Tageblatt*ban közölt felhívásáról, melyben a lakosságot is kérte a vonatkozó forrásanyag felajánlására, illetve a lipcsei *Börsenverein der Deutschen Buchhändler*s hasonló célú kezdeményezéséről, amely a *Deutsche Bücherei*ben tervezte külön-gyűjtemény létesítését. A KSZ arról szintén tudósított, hogy a híres BUGRA (*Buch- und Graphik*) kiállításon októberben már be is mutatták az addig megszerzett anyagot. Magyarországon – felismerve, hogy e dokumentumok milyen fontos történeti forrásértékkel rendelkeznek az utókor kutatói számára – úgyszintén megkezdődött a háborús kiadványok gyűjtése; a KSZ közlése szerint Budapest polgármestere is elrendelte a gyűjtést, de a fővárosi Városi Nyilvános Könyvtár maga is megkereste a nyomdákat, hatóságokat a kiadványok megszerzésére,⁴² de épp így speciális állományegységek építésébe kezdtek az Országos Kárpát-egyesület vidéki osztályai és a Székesfővárosi Múzeum is. A Főfelügyelőség pedig megbízta *Divald Kornélt*, hogy a frontokon, illetve a harcok helyszínének közelében (elsősorban Bártfa, Homonna és Máramarossziget környékén) fényképfelvételeket készítsen a világháborút dokumentáló intézmények számára; erre 1915 májusának második felében került sor.⁴³ 1916-ban arról jelent meg hír az MKÉ-ben, hogy Zágrábban hadtörténeti múzeum alapításának munkálatai indultak meg, elsősorban a világháború emlékeinek összegyűjtésére.⁴⁴

Nemzeti könyvtárunk ez irányú tevékenységéről a MKSZ 1915-ös kötetében olvasható *Holub József* bővebb összeállítás. A közlemény szerzője így összegzi a projekt fontosságát:

„A jövő történetírás e nagyméretű háborúra vonatkozólag gazdag anyagot fog majd találni az egész könyvtárra rúgó hivatalos kiadványokban, a résztvevők, katonai attachék, újságírók följegyzéseiben; az itthoni lázas munka s a közhangulat emlékei azonban, amelyek pedig szintén érdekesek és fontosak, legnagyobbbrészt elcallódnak, hacsak nem gondoskodunk idejében megmentésükről és megőrzésükről.”

A kollekcióban azonban magától értetődően a magyarországi kiadványok mellett elengedhetetlen a külföldi (a központi hatalmakból, a semleges és az ellenséges államokból származó) magyar vonatkozású kútfők beszerzése is. A cikk ismerteti az állománynak a majd csak a háború után elvégezhető végleges rendezése előtti átmeneti szakrendjét:

Hivatalos kiadványok

1. Népeimhez
2. a kormány manifestuma
3. mozgósítási hirdetmények
4. segélyezési, összeírási nyomtatványok, űrlapok
5. hatóságok küldeményei megyék, városok szerint rendezve
6. a székesfőváros
7. Horvátország háborús kiadványai
8. a bosnyák-hercegovinai országos kormány és Szarajevó községi hirdetményei, stb.
9. a hadikölcsönre vonatkozó nyomtatványok
10. tábori posta űrlapjai és postai hirdetmények
11. veszteséglajstromok

Nem hivatalos természetű anyagok

1. a *Ferenc Ferdinánd* halálára vonatkozó nyomtatványok
2. a harcban elesettek gyászjelentései
3. téliruha-mozgalom
4. Vöröskereszt
5. jótékony célú felhívások, gyűjtőívek, bélyegek
6. műsorok
7. háborús imák, imakönyvek
8. térképek
9. képek
10. emléklapok
11. tréfás nyomtatványok
12. képes levelezőlapok
13. harci dalok, versek
14. hazai és külföldi lapok, folyóiratok egyes számai
15. a *przemysli Tábori Újság* meglévő számai, amelyeket a szerkesztő küldött
16. orosz emlékek (két orosz felhívás, egyiket egy elesett orosz tisztnél találták, címe: *Intelem a keresztény hadsereghez*)
17. vegyes aprónyomtatványok
18. háborús irodalom (már ekkor közel 1000 kötet)
19. hadbavonultak levelei, naplói – e rész gyarapodása csak a háború után lesz nagyobb mértékű.

A háborús jelvényeket a Nemzeti Múzeum éremtára volt hivatott gyűjteni.⁴⁵

Az MKSZ szervezeti kötődése és funkciója okán lehozta az OSZK éves és évnegyedes jelentéseit: ezek szerint 1914 végére a levéltári osztály kezelésében álló háborús gyűjtemény már 8384 darabot számlált, az adományozók között pedig a könyvtár munkatársai mellett magánszemélyek és intézmények is szerepeltek.⁴⁶ A nemzeti könyvtár 1922-ben megfelelő gyűjteményeibe szétosztotta a háborús kollekciót,⁴⁷ az MKSZ-ben közzétett utolsó adatok szerint a különgyűjtemény 1918 végén összesen 148 494 dokumentumból állt.⁴⁸

A világháborús gyűjtemény megszervezése és működtetése azonban szakmai szempontból több fontos könyvtártudományi, és könyvtárelméleti kérdést is felvetett.

Fejérpataky László – a könyvtár igazgatója – és Holub József – a gyűjteményért felelős segédőr – 1915-ben tett tanulmányútjáról⁴⁹ az MKSZ 1916-os évfolyama számolt be. Az OSZK két illetékes munkatársának célja a társintézmények munkájának megismerése, a tapasztalatszerzés és tapasztalatcsere volt, illetve a duplum-csere megszervezésére szolgáló hivatalos kapcsolatrendszer kiépítése. Fejérpataky László dolgozatából megtudható, hogy ilyen jellegű állományrészek Bécsben, Breslauban, Drezdában és Münchenben találhatók, de nem mindegyik bibliotéka rendezte ezeket különgyűjteménybe. (Az úti beszámoló a könyvtári vonatkozások mellett a háborús múzeumok munkájáról szintűgy informál.)

Gondot okozott, hogy a világháborús gyűjteménybe – ahogyan ez korábban látható volt – olyan dokumentumtípusok is bekerültek, melyek eddig nem tartoztak a könyvtár gyűjtőkörébe (képeslapok, újságkivágatok, liszt- és kenyérgyegyek⁵⁰). Ezek szakszerű kezelésére alkalmas módszer kidolgozása magától értetődően jelentett szakmai kihívást a Széchényi Könyvtár munkatársai számára. A berlini nemzeti könyvtárban tett látogatás során a magyar kollégákat tájékoztatták a tervezett forrásközlésekről, katalógusokról, bibliográfiákról is, és például jelentős módszertani segítségükre voltak a hírlap kivágatok

könyvtári kezelésével kapcsolatban.⁵¹ Ez a kérdés a KSZ hasábjain a magángyűjteményekkel és könyvtárakkal kapcsolatosan is felvetődött. *Kremmer Dezső* publikált gyakorlati útmutató jellegű tanulmányt még 1915-ben,⁵² az 1916-os évfolyamban pedig *A háborús hírlapgyűjtés* című rövid hír számol be *Sikabonyi Antal*nak a *Budapesti Hírlap*ban megjelent írásáról, ahol a szerző javasolta, hogy „a Múzeum hírlaptára szerezzé meg az [...] oly hiányosan megjelenő lapok elkobzott cikkeit a cenzori hivataltól”, mivel a visszaküldött írásokat a szerkesztőségek nem őrzik meg, így ezek a kútfők elvesznek az utókor számára. A KSZ szerkesztője azonban azt is hozzáfűzi, hogy a „bizalmas sajtóirodai utasításokat” is meg kellene őrizni.⁵³ A kiadvány a Vatikáni Könyvtárban működő és *IX. Piusz pápa* által alapított *újságszervény-gyűjtemény*ről és annak háború alatti nagyarányú gyarapodásáról is hírt adott.⁵⁴

A háborús dokumentáció további speciális forrásai a katonanóták; összegyűjtésükre, feldolgozásukra és kiadásukra szervezett zenetörténeti központot Bécsben a közös hadügyminisztérium⁵⁵ – adta hírül 1917-ben a KSZ Krónika rovata. Érdekes Közhalmi Béla szerkesztő *Philobiblos* álnéven írt felhívása is, melyben arra kéri a háborús napilapokat összegyűjtő és azokat padlásukon tároló bibliofil társait, hogy ajánlják fel kollekcióikat közgyűjteménynek a hiányok pótlására.⁵⁶

A háborúval és háborúkkal kapcsolatos nyomtatványok nem csak a nagykönyvtárak érdeklődésére tartottak számot: a KSZ rövid hírben ajánlotta a gyűjtők figyelmébe a *Kriege aller Zeiten und Völker...* című közel 8000 tételes antikvárkatalógust, amely a XV–XX. század háborús nyomtatványaiból rendezendő aukcióra jelent meg.⁵⁷

A másik, kifejezetten a háborúhoz kötődő könyvtárszakmai probléma a hadikórházakban lévő sérült vagy beteg katonák, később a frontokon harcoló alakulatok és a hadifoglyok olvasmányokkal való ellátása volt. A sebesült honvédek könyvtári ellátását a MKOF még 1914-ben kezdte meg a háború legelején az államnak való

visszautalásokkal csökkentett – és az egyes intézményektől elvont – keretből. *Wlassics Gyula*, az MKOT elnöke első ízben augusztus 31-én hívta fel a könyvtárakat „szórakoztató, könnyed olvasmányok” felajánlására, hogy azokat a vidéki honvédkórházakat is el tudják látni, ahol a településen nincs népkönyvtár. Már augusztusban megjelentek az első plakátok *Könyvet a sebesülteknek!* felirattal.⁵⁸ A projekt az Országos Hadsegélyező Bizottság (OHB) kórházi alosztálya égisze alatt indult, *Herczeg Ferenc* országgyűlési képviselő elnökletével és *Szabó Ervin*, a fővárosi Nyilvános Könyvtár igazgatójának ügyvezető alelnöksége mellett. A konkrét munka koordinálását *Enyvvári Jenő* könyvtári főtitst, bizottsági előadó vezette.⁵⁹ A hónap végére már 120 000 könyv és folyóirat gyűlt össze az OHB-nél; emellett a Tanács és a Főfelügyelőség is átadta a könyvtári rendszer számára már megvásárolt, de még szét nem osztott jubileumi *Mikszáth*-kiadás 250–250 példányát.⁶⁰ Később – szintén a Főfelügyelőség jóvoltából – nagy példányszámban került a katonák kezébe *Ortutay István* munkája, a *József főherceg élete*, és *Gyóni Géza* egy-egy verseskötete. Még 1914-ben – a számszerű adatokat is közlő beszámolóik alapján – 1424 könyvtár 191 000 kötetet adott össze, ehhez jött még a kiadók kb. 50 000 kötetes adománya és a Révai Testvérek 100 000 tomusa. (Ezekben azonban sok volt a német nyelvű, illetve különböző irodalmi értékű anyag.)⁶¹ A felajánlások fele az év végére el is jutott a katonákhoz,⁶² és mindhárom szakfolyóirat időről-időre közölte e terület további fejleményeit, statisztikai kimutatásait. 1916 végéig – ameddig a folyóiratok adatközlése terjedt – a Fővárosi Nyilvános Könyvtár 246 000 könyvet és 957 000 folyóiratszámot osztott szét összesen 1283 (132 budapesti, 411 vidéki, 733 ausztriai, 7 németországi) hadikórháznak, ezen felül ellátott olvasnivalóval több fogolytábor és harcoló csapatot. Egy másik forrás szerint összesen kb. 1 200 000 dokumentumot juttatott el egyenruhás olvasókhöz.⁶⁴ Mindezzel együtt, érdekes módon éppen a program lebonyolításában közreműködő Fővárosi Nyilvános Könyvtárhoz kötődő KSZ többször fejezte ki elégedetlenségét e munkála-

tokkal. 1916-ban arról panaszkodott a szerkesztő, hogy például a Szibériában lévő foglyok (de akadnak ilyenek máshol is) még nem kaptak magyar könyveket, és beszámolt arról a megható igyekezetről, ahogyan a távoli fogságban sínylő katonák olvasmányaikról gondoskodtak. („*Azt hallottuk, hogy a bajon úgy segítettek magukon, hogy emlékezetből leírtak ismert, népszerű magyar verseket és elbeszéléseket és azokat sokszorosították, terjesztették a magyar betű utáni szomj kielégítésére.*”) Követendő példának, ahogyan számos alkalommal, a németeket hozta, akik a fogoly egyetemistákat tankönyvekkel, szakkönyvekkel is ellátják.⁶⁵ A berlini királyi könyvtárban megszervezett *Kriegsbücherei* 1914 és 1916 között 528 000 könyvet osztott szét a katonáknak.⁶⁶ A KSZ elégedetlenségének feltehetően az is oka lehetett, hogy a „hivatalos” lapokban közölt pozitív hírek ellenében hangsúlyozzák „ellenzéki” voltukat.

Az MKÉ 1916-ban közölte azt a három levelet, melyekben *Tisza István* miniszterelnök, *Hazai Samu* honvédelmi miniszter és *Kirchner Hermann* altábornagy mondott köszönetet a MKOT-nak a katonák könyvtári ellátásáért.⁶⁷ A frontkönyvtárak alapításának védnökségét *Ferenc Szalvátor főherceg* vállalta magára – az Értesítő 1918-ban közzétette azt a dokumentumot, amelyben a főherceg elismerését fejezte ki a ’Könyvet a harctérre!’ programot részben lebonyolító Vöröskereszt Egyesületnek.⁶⁸

A sérült és beteg katonák ellátása abban a tekintetben is megnehezítette a könyvtárak helyzetét, hogy sok könyv elkallódott, károsodott a kórházi és frontviszonyok között,⁶⁹ illetve a háborúk során mindig jelentkező ragályos betegek által forgatott kötetek fertőtlenítéséről is gondoskodni kellett. Az érdeklődő könyvtáros az első háborús híreket és adatokat közlő éves jelentésben eldugva meg is találhatta a megfelelő receptet: ha fertőző beteg használta a könyvet, formaldehyd-gőzben vagy alkoholos vízgőzben kellett megtisztítani.)⁷⁰ Az MKSZ külföldi lapszemléje hívta fel a figyelmet a *The Library Journal* 1914-es évfolyamában közölt, éppen aktuálissá vált cikkekre, amely *William R. Reinick*nek *Books as a source of disease* című (eredetileg az *American*

*Journal of Pharmacy*ban közölt) tanulmányából készített kivonatból arról, miképpen válhatnak a könyvek betegségek veszélyes hordozójává.⁷¹ Az első világháborúban alkalmaztak először harci gázokat. Ezek egyik rettenetes következménye volt, hogy nagyon sok katona vesztette el a szeme világát. Nem véletlen, hogy recenzió jelent meg az MKSZ 1916-os számában a vakok könyvtári ellátását taglaló szakkönyvről. Gulyás Pál bevallja az ismertetésben, hogy a kiadvány „a könyvtárügy egy teljesen elhanyagolt ágáról” szól.⁷² Sajnálatos módon nem lehet tagadni annak a jogosságát sem, hogy Gulyás 1917-ben megjelent, az akkori könyvtárügy nagy horde-rejű aktuális kérdéseit taglaló *Könyvtári problémák* című munkájának egyik fejezete szintén a Braille-írással könyvtárak problematikájával foglalkozik.⁷³ Szomorú társadalmi igénynek felelt meg a MKOF 1918 tavaszán, amikor felkérte a Vakokat Gyámolító Országos Egyesületet, hogy vegye fel a kapcsolatot a vidéki könyvtárakkal, és a Vak Katonák Országos Intézetét is bevonva az együttműködésbe szervezze meg a Braille-írással könyvek könyvtárközi kölcsönzését a csomagok portómentesen szállításával.⁷⁴ A KSZ ismét – valljuk be, jogosan – állítja olvasói elé példaként a németországi törekvéseket: Marburgban a világtalan egyetemi hallgatók számára könyvtárat és oktatási központot alapítottak, melynek egyik fontos célkitűzése a vakok egységes gyorsírásának kidolgozása volt.⁷⁵ A civil lakosság háborús irodalommal való ellátása és a katonák olvasmányainak biztosítása, illetve a háborús cenzúra jelenléte – mely elsősorban a hírlapokban megjelent közleményekre és a könyvkivitelre vonatkozott⁷⁶ – mindenképpen felvetette a háborús vagy békeparti propaganda kérdését. A közgyűjtemények értékorientációja mindig is fontos és sok vitára alkalmat adó kérdés volt, azonban különleges jelentőségre tesz szert a probléma, ha ilyen kiélezett társadalmi környezetben vetődik fel. A két „hivatalos” orgánusm került e a kényes témát, csak a KSZ közölt némi állásfoglalást *Dienes László* tollából. („*Neutrális álláspontot kell-e elfoglalnia a könyvtáraknak a békemozgalommal szemben is, mint általában a kontroverzális kérdésekkel*

szemben vagy pedig jogosult-e előnyére beavatkozni, azaz a propagandát elősegíteni?”⁷⁷)

A feltett kérdésre a következő, a fővárosi köz-könyvtárát több tekintetben is jellemző liberális álláspontú választ adja: a könyvtárak, a korabeli paradigma részesei, elszenvedik a háborút, a hadi események és következményei visszavetik a könyvtárak fejlődését, de ez sem jogosítja fel őket a háborús propagandára; a körülmények adta kereten belül az állomány szabadelvű és hatékony fejlesztése kell törekedniük.

A világháború és a soknemzetiségű Monarchia közeledő széthullása más megvilágításba helyezte a nemzetiségi kérdést. A nemzeti könyvtárnak a lehetőségek leszűkült volta miatt leginkább a háború utáni, jövőbeli kulturális-könyvtári együttműködéseiről *Bajza József* (*Szücsi József* álnéven) tett közzé egy dolgozatot az MKSZ-ben.⁷⁸ (Bajza 1906 és 1918 között volt a bibliotéka munkatársa, és már ekkor intenzíven foglalkozott a magyar-délszláv történelmi és kulturális kapcsolatokkal. 1919–1920-ban a külügyi tárca sajtóosztályának volt a délszláv referense, 1923-tól pedig a pesti egyetem a horvát tanszékének tanára.⁷⁹) A *Könyvtárunk balkáni feladatai* című publikációja szerint „*A magyarság földrajzi, néprajzi, politikai és gazdasági helyzetének végzetes félreismerése az, hogy figyelmünket elsősorban nem a velünk közvetlen összeköttetésben álló népek kötik le. [...] Mintha a világháború véres tanulságai mégis a helyes út felé kezdenének bennünket sodorni*”, vagyis a meglévő nyugatra, Ausztria és az Adria felé, illetve északi cseh, lengyel, rutén és orosz irányú kapcsolatrendszer ki kell egészíteni a Balkáni népekével. Hátborzongató Bajza érzékenysége, amivel a háborút lezáró eseményeket előre látta és láttatta: „*A világháború befejezése után Európa szerte lázas munka fog megindulni. A hosszú háború rettenetes veszteségeit minden nemzet fokozott munkálkodással igyekszik helyreépíteni. Mindegyik nemzet rajta lesz, hogy a háború által teremtett új helyzetet lehetőleg a maga számára aknázza ki. E versenyből hazánk sem maradhat el, hacsak az anyagi és politikai elsorvadás veszedelmének nem akarja magát kitenni. A versenyre pedig föl kell fegyverkezniünk, elsősorban a tudás fegyverével.* [Ebben

a] *legfontosabb könyvtárunk [OSZK] e balkáni gyűjteményének szervezése.*” E kérdés a recenzált kiadványok tekintetében is súlyt kapott. Gulyás egy vonatkozó témájú bibliográfiáról írta, hogy „a világháború folytán fokozottabb aktualitást nyert nemzetiségi kérdés irodalmát repertorizálja.”⁸⁰

Már a háború időszakában – sokszor az intézmények túléléséért folytatott küzdelem közepette – foglalkozott a szakajtó a könyvtári rendszer jövőjével, a leendő – ma úgy mondanánk – stratégia sarokpontjaival. Bajza már említett dolgozata mellett ehhez a gondolatkörhöz tartoznak az egymásra reagáló, egymással vitába szálló közlemények. Ezek egyike Mihalik József *Még egy szó a közművelődési könyvtárakról*,⁸¹ illetve Gulyás Pál erre válaszoló írása az MKSZ-ben,⁸² de éppúgy stratégia-kezdeményhez sorolható a KSZ-ben közölt *Mi vár a könyvtárakra a hábo-*

rú után? c. cikk is, mely nagyobb szerepet szán a könyvtáraknak a szabadidő várható növekedése miatt.⁸³

Sokkal szomorúbb módon vetődik fel ez a kérdés az első világháborút lezáró trianoni béke után. Mi történik majd az elcsatolt területek tékaival, hogyan működhet majd könyvtári rendszer *Csonka-Magyarországon*?

Az MKSZ 1922-es kötete hozta Gulyás Pál *Magyarország könyvtárai és a trianoni béke* c. összeállítását. Az események tragikus konklúziója, hogy „szellemi javainkban is jelentősen megkárosítottak bennünket. E szellemi javak legfontosabb letéteményesei könyvtáraink voltak, melyek tetemes része a megszállott területekkel együtt kikapcsolódott a magyar szellemi élet egységéből”. Ezt részletezi Gulyás különféle szempontú statisztikai adatok formájában.

Könyvtárak száma 1920 előtt	Összes kötetszám	Külföldre került könyvtár	Külföldre került kötetek száma	Maradt könyvtár	Maradt kötetszám	Százalékos veszteség a kötetszám-ban
Népkönyvtár: 5961	1 111 023	3426	618 628	2535	492 395	(55,6%)
Tudományos, közművelődési könyvtár: 1348	9 328 306	745	4 084 309	603	5 243 997	(55%)

Egy másik metszetben Gulyás alábbi kimutatása „csak” a jelentős tudományos értékű, országos, regionális vagy helyi közgyűjtemények, oktatási intézmények és egyházak központi tékáira terjedt ki: figyelmen kívül hagyta az intézmé-

nyek testületeinek és a szakmai vagy civil szervezeteknek a kollektíóit, tehát adatközlése a 485 legjelentősebb hungarológiai tudományos könyvgyűjtemény legértékesebb állományegységeinek sorsáról nyújt képet:

	Intézmények száma	Összes kötetszám	Kézirat	Ősnyomtatvány	RMK
1920 előtt	485	6 229 547	91 741	6600	15 513
1920 után	265 (54,64%)	2 952 673 (47,4%)	23 855 (26%)	1753 (26,3%)	6 463 (41,7%)

A cikk utal arra, hogy a külföldre került magyarság ellátásában ezek jó szolgálatot tehetnének, de félő, hogy a gyűjtemények is osztoznak majd a magyarság sorsában, és nagy részük megsemmisül, „hiszen nem kell prófétai ihlet annak megállapítására, hogy a magyar tudományosság csakis a magyar impérium alá tartozó területen fejlődhetik tovább”.

A dolgozat hosszan sorolja még a megrázó számadatokat. (Csak egy további példa a gyűjtemények megosztására vallási szempontból: Magyarország elvesztette a görög-keletiek román és unitárius tékáinak összességét, a görög-keleti szerb gyűjtemények 75%-át, az evangélikusok 70,4%-át, a katolikusok 57,61%-át, a zsidó egyház könyvgyűjteményeinek 50%-át, a reformátusok 29,41%-át.)

A könyvtárak keletkezési ideje szerint legrégebbi könyvesházaink nagyobbik része is kikerült a magyar könyvtári rendszerből. A hat középkori eredetű közül elveszett négy, a tizenöt XVI. századi kollekcióból pedig csak hat maradt háttárainkon belül.⁸⁵ Ezek a veszteségek, a már meglévő gyűjtemények elcsatolása és a kutatók számára a hozzáférés jóval nehezebbé vagy akár lehetetlenné válása azonban még nem jelentették a könyvtári rendszerre háruló problémák teljességét. A nemzeti könyvtár és a nemzeti könyvtári funkciók megvalósulása újabb szempontot képvisel a veszteséglistán: „*az Orsz. Széchényi-Könyvtár a jövőt illetően súlyos és nehéz probléma előtt áll. Hogyan fogjuk megvalósítani a jövőben könyvtárunk nagy feladatát, hogy továbbra is az összes magyar szellemi termékek gyűjtő- és megőrző helye legyen, mikor Hazánk szét van darabolva. Mi a régi Magyarországról, annak nyomtatott termékeiről ezután sem mondunk le. [...] [De hogyan lehet] összegyűjteni mindazt, amihez eddig a törvény ereje segített hozzá?*”⁸⁶ – szövege az 1919-es jelentés, a következőkben pedig már ez olvasható: „*Könyvtárunk a hungarikumok gyűjtésében mindamellett ma is a világháború előtti magyar terület elvi épességének álláspontját foglalja el s továbbra is a csonkítatlan Magyarország szellemi termésének őrzője kíván maradni*”.⁸⁷

Ez a töredékes szemelvényekből, a lehatárolt forrásbázisból nyert információs mozaikdarabkákból összeállítható hiányos és elnagyolt kép is bizonyítja, hogy a könyvtári szaksajtó – a háttország életének egyetlen kicsiny szegmensként – milyen érzékenyen és sokszínűen reagált az első világháború eseményeire, a kor kihívásaira. A három lapban közölt publikációk, hírek, statisztikák ízelítőt adnak egy (főként akkor még) tipikusan elefántcsonttoronyba vonuló bölcsész, „szobatudós” professzió művelőinek küzdelmeiből, illetve az akkoriban meg- és kikövetelt, saját lehetőségeikhez, cselekvési terükhöz mérten elfogadott és betöltött újfajta társadalmi szerepvállalásából.

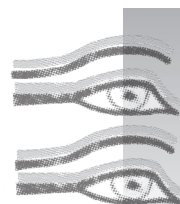
Jegyzetek

1. A Magyar Tudomány Napja alkalmából a NYME SEK Berzsenyi Dániel Pedagógusképző Kara 2014-ben az I. világháború kitörésének centenáriumaához kötődően *A Nagy Háború, amely átforgatta a háttországokat* címmel rendezett konferenciát, ahol a tanszékek oktatói saját tudományterületük „mikrotörténelmi” feldolgozását prezentálhatták. Jelen tanulmány az ottani előadás szerkesztett változata. A szombathelyi előadás földrajzi szempontból is igyekezett mikrotörténelmi képet adni, és külön kitért a három folyóiratban esetlegesen megtalálható helyi, megyei vonatkozásokra: ezek szerkesztői javaslatra a Könyvtári Figyelő tisztelt olvasói számára a jegyzetekbe kerültek.
2. Vö. POGÁNY György: A magyar könyvtári szaksajtó vázlatos története 1-2. = Könyvtári Figyelő, 1996. 4. sz. 585–596. p. és 1997. 1. sz. p. 13–25. p. – A vonatkozó rész: 1996. 4. sz. 589–592. p.
3. Vö. GULYÁS Pál: Magyar írók élete és munkái. 11. köt. Bp. Argumentum – MTA Könyvtár, 1992. col. 591–598.
4. Vö. MIHALIK József: Helyzetünk = Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1914. 237. p. [A továbbiakban: MKÉ]
5. Vö. SZÖTS Zoltán Oszkár: Könyvtárosok frontszolgálatban. Az Országos Széchényi Könyvtár munkatársai és az első világháború In: Tanulmányok. Történettudományi Doktori Iskola. Főszerk. Bárdosi Vilmos. Bp. ELTE, 2012. 223. p.
6. A besorozott könyvtári munkatársakkal kapcsolatban regionális szempontból jelentős adat, hogy Szombathelyről Szabó József városi hivatalnok vonult hadba. Vas megye népkönyvtárkezelői közül a celldömölki kollégáról, Boda Sándorról tudható, hogy 1916. december 16-án elesett az orosz Volodimir-Volinszkijnél. (Vö. Újabb kimutatás a hadbavonult népkönyvtárkezelőkről = Magyar Könyvszemle [a továbbiakban MKSZ], 1917. 267. p.)
7. Vö. Könyvtáraink személyzete és a háború = MKSZ, 1915. 119–120. p., illetve A Főfelügyelőség és a háború = MKÉ, 1915. 144. p.
8. Könyvtáraink személyzete és a háború = MKSZ, 1915. 240–242. p.
9. Vö. Kimutatás a hadbavonult népkönyvtárkezelőkről = MK, 1915. p. 124–125. p., illetve Mihalik József: Intézményeink és a háború = MKÉ, 1915. 26. p.
10. A budapesti királyi magyar tudományegyetem könyvtárának 1914., 1915. és 1916. évi állapotáról = MKSZ, 1918. 120. p.
11. Kimutatás a hadbavonult népkönyvtárkezelőkről = MKSZ, 1916. 256. p.
12. Újabb kimutatás a hadbavonult népkönyvtárkezelőkről = MKSZ, 1917. 269. p., illetve Az Orsz. Tanács 1916. november hó 9-iki üléséről = MKÉ, 1916. 217. p.
13. Vö. GULYÁS Pál: A Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Tanácsa 1914-1917. évi működése = MKÉ, 1918. 92. p.
14. Vö. MIHALIK József: Helyzetünk = MKÉ, 1914. 237., 239. p.
15. Vö. A könyvtárak kiselejtezésre szánt fölös példányai = MKÉ, 1916. 53–54. p.

16. Vö. GULYÁS Pál: A Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Tanácsa 1914-1917. évi működése = MKÉ, 1918. 92. p.
17. MIHALIK József: Intézményeink és a háború = MKÉ, 1915. 5., 8. p.
18. Vidéki könyvtáraink 1916-ban = MKSZ, 1918. 185–186. p.
19. MIHALIK József: Intézményeink és a háború = MKÉ, 1915. 8., 11. p.
20. A Főfelügyelőség 1915. jan. 16-iki üléséből = MKÉ, 1915. 144. p.
21. A Főfelügyelőség 1918. április hó 24-én tartott üléséről = MKÉ, 1918. 144. p.
22. Magánkönyvtárak adó alá vonása = KSZ, 1916. 46. p.
23. Egy amerikai könyvtáros = Könyvtári Szemle [a továbbiakban: KSZ], 1916. 103–104. p.
24. MIHALIK József: Intézményeink és a háború = MKÉ, 1915. 10., 11. p.
25. Vö. MIHALIK József: Intézményeink és a háború = MKÉ, 1915. 13. p.
26. Olvasókedv a háború alatt = KSZ, 1914. 212. p.
27. Könyvtárak sorsa a világháborúban = MKSZ, 1916. 125–126. p.
28. MIHALIK József: Reformok. 1–2. = MKÉ, 1915. 151–165. p.; 1916. 1–9. p.
29. Népkönyvtárak az ifjúsági egyesületek kezében = MKÉ, 1915. 149. p.
30. Az intézkedéscsomag a Vasvármegyei Kultur-Egyesület számára mindenképpen állami dotációjának megnövekedését hozta. Az 1915-ös tervezetben a téka még nem szerepelt, ám a MKÉ 1916-os adatközlésében már megtalálható az állami szubvencióra jogosult 24 intézmény között, sőt a végül elfogadott változat deklarálja, hogy ezen, az ún. I. kategóriába tartozó közgyűjtemények a korábbinál több államsegélyben részesüljenek, így a vasi megyeszékhely a korábbi 2200 korona helyett az 1915/1916-os költségvetési évtől 4000 koronát kapjon, és kapott is. A sok nehézség mellett így az első világháború időszaka ezen gyűjtemény számára – ebből az egyetlen szempontból – a korábbinál kedvezőbb helyzetet teremtett. [Vö. MIHALIK József: Reformok. 1. = MKÉ, 1915. 163. p., uo.: 2. = MKÉ, 1916. 4–5. p., illetve MIHALIK József: A Főfelügyelőség hatáskörébe tartozó gyűjtemények új csoportosítása = MKÉ, 1916. 62., 65. p.] – Más szempontból azonban ez semmiképpen sem mondható el, hiszen a város majd összes iskoláját 1915-ben hadikórházi célokra foglalták le, így a múzeum kénytelen volt saját épületének legnagyobb részébe az oktatást befogadni. Ez természetesen a kiállítások bezárásával járt; az egyesület egyedüli szolgáltatási formája a múzeumi könyvtár maradt, ám a 30 fős és 1914 októberében újra megnyitott olvasóterem sem vonzott elég helyben olvasni vágyót, leginkább a szépirodalom kölcsönzésére volt kereslet. Ezt az állományrészt még 1913-ban sikerült jelentősen kibővíteni. Mindazonáltal a Kultúr-Egyesületet 1914 júliusában meglátogató *Fejérpataky László*, *Mihalik József* és *Semayer Vilbald* főfelügyelők jelentése szerint „ez nem méltó sem Szombathely közönségéhez, sem a kultúrához, [hogy] könyvtára ekképpen a regénykölcsonkönyvtár nivójára süllyed”. A jelentés a későbbi reform alap gondolataival összhangban az állomány tudományos és ismeretterjesztő irodalommal való kiegészítését javasolja. (Vö. MIHALIK József: Intézményeink és a háború = MKÉ, 1915. 21. p., illetve A Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelősége hatáskörébe tartozó közgyűjtemények működése és fejlődése az 1914. évben = MKÉ, 1915. 118–121. p.) A későbbi többlettámogatás a fokozatosan nagyobb közművelődési könyvtárrá válás anyagi alapja volt és segítségével a könyvtár állománya ugyan nem sokat gyarapodott, de lassan a használók számában mégis növekedés következett be. A MKOF 1916-ban újra vizitációt végzett az intézményben, *Fejérpataky* és *Mihalik* jelentése („az alig egy évtizedes épület ijesztő romlásáról számol be, teljes elismeréssel emlékeznek meg a könyvtárról, mely a háborús viszonyok dacára is fennakadás nélkül folytatja kulturális tevékenységét”) ellenére, az olvasóterem a háború végéig iskolai célokat fog még szolgálni. Az MKSZ az új könyvtárőr személyét is megemlíti (*Bakos István* főreáliskolai tanárt), és az is megtudható, hogy ekkor sikerült megszerezni a leginkább német szépirodalmi könyveket tartalmazó *Bertalanffy-gyűjteményt*. (Vö. Vidéki könyvtáraink 1916-ban = MKSZ, 1917. 196–197. p.) – *Bertalanffy Gyula* prépost, éneklőkanonok 1915. december 18-án halt meg Szombathelyen, írásai, műfordításai több lapban is megjelentek. (Vö. GULYÁS Pál: Magyar írók élete és munkái. 3. köt. Bp. Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete, 1941. col. 132.)
31. Vidéki könyvtáraink 1916-ban = MKSZ, 182–199. p., illetve Vö. MIHALIK József: Erdélyi múzeumaink és az oláh betörés = MKÉ, 1916. 193. p.
32. GULYÁS Pál: Könyvtárak sorsa a háborúban = MKSZ, 1914. 120–121. p., illetve GULYÁS Pál: Könyvtárak sorsa a világháborúban = MKSZ, 1916. 125–126. p.
33. [Kőhalmi Béla] Philobiblos: Elpusztult és fenyegetett könyvtárak = KSZ, 1914. 183. p.
34. MELICH János: A hazai szlovén irodalom = MKSZ, 1917. 266. p.
35. BRAUN Róbert: Válasz = MKSZ, 1918. 128. p.
36. Vö. CSAPODI Csaba – TÓTH András – VÉRTESY Miklós: Magyar könyvtártörténet. Bp. Gondolat, 1987. 333. p.
37. KNER Imre: A magyar könyv jelenéről és jövőjéről = KSZ, 1916. 105–122. p.
38. JASCHIK Álmos: A háborús könyvművészet In: Könyvgyűjtők évkönyve 1919-re. 24–30. p.
39. PEISNER Ignác: Egy könyvbarát siralmi = Könyvgyűjtők évkönyve 1919-re. 31–36. p.
40. BAKSA Kelemen: Üdvözlégy papírkötés! = KSZ, 1917. 77–78. p.
41. GULYÁS Pál: A Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Tanácsa 1914–1917. évi működése = MKÉ, 1918. 82. p.
42. Vö. A háború könyvtára = MKSZ, 1914. 354–356. p., illetve Háborús irodalom gyűjtése = KSZ, 1914. 217–218. p.
43. Vö. DIVALD Kornél: A háború emlékei és múzeumaink =

- MKÉ, 1915. 167. p., illetve Harczteri felvételek Sáros és Zemplén vármegyéből = MKÉ, 1915. 172–173. p.
44. Hadtörténeti Múzeum Zágrábban = MKÉ, 1916. 59. p.
45. HOLUB József: Az Országos Széchényi Könyvtár háborús gyűjteménye = MKSZ, 1915. 99–101. p.
46. Az adományozók között a Vörös-Kereszt egylet vasmegyei választmányát is megtalálhatja a figyelmes böngésző. (Vö. Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtára állapotáról az 1914. év negyedik negyedében = MKSZ, 1915. 108–109. p.)
47. A gyűjtemény történetével kapcsolatban részletesen vö. SZÓTS Zoltán Oszkár: Az Országos Széchényi Könyvtár egykori első világháborús gyűjteménye. Bp. OSZK – Gondolat, 2014.
48. 1917 végén az állomány 125 123 tétel volt, az 1918-as gyarapodás pedig 23 371. (Vö. A Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtára az 1917. évben = MKSZ, 1918. 138. p., illetve A Magyar Nemzeti Múzeum Orsz. Széchényi-könyvtára az 1918. évben = MKSZ, 1919. 62. p.)
49. Vö. A Magyar Nemzeti Múzeum Orsz. Széchényi Könyvtára az 1915. évben = MKSZ, 1916. 138. p.
50. A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának háborús gyűjteménye = MKSZ, 1915. 257. p.
51. Vö. FEJÉRPATAKY László: A háború irodalma németországi könyvtárakban = MKSZ, 1916. 1–18. p.
52. KREMMER Dezső: Újságszelvények gyűjtése = KSZ, 1915. 58–70. p.
53. A háborús hírlapgyűjtés = KSZ, 1916. 130. p.
54. A vatikáni könyvtárnak híres értéke az újságszelvény-gyűjtemény = KSZ, 1915. 125. p.
55. Zenetörténeti központot szervez a közös hadügyminisztérium = KSZ, 1917. 98. p.
56. KÖHALMI Béla: Történelmi idők In: Könyvgyűjtők évkönyve 1919-re. 89–90. p.
57. Antikvárkatalógus = KSZ, 1915. 224. p.
58. Könyvet a sebesülteknek! = KSZ, 1914. 215. p.
59. A Budapesti Városi Nyilvános Könyvtár működéséről = MKSZ, 1915. 249. p.
60. MIHALIK József: Helyzetünk = MKÉ, 1914. 238. p.
61. Könyvet a sebesülteknek! = KSZ, 1914. 215–216. p.
62. Vö. MIHALIK József: Intézményeink és a háború = MKÉ, 1915. 52 [125]. p.
63. A budapesti Városi Nyilvános Könyvtár [éves jelentése 1916-ról] = MKÉ, 1916. 231–232. p.
64. A Városi Könyvtár kebelében működő sebesülteket könyvvel ellátó osztály = KSZ, 1917. 40. p.
65. Hadifoglyaink = KSZ, 1916. 83. p.
66. Katonák és hadifoglyok = KSZ, 1917. 84. p.
67. Három elismerő irat = MKÉ, 1916. 177. p.
68. Vö. A Főfelügyelőség 1918. május hó 11-én tartott üléséből = MKÉ, 1918. 156. p.
69. A szombathelyi Vasvármegyei Kultúr-Egylet jelentésében is szóvá tette, hogy a könyvtári állomány megsínylette a honvédek ellátását. (Vö. A Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelősége hatáskörébe tartozó közgyűjtemények működése és fejlődése az 1915. évben. 149–150. p.)
70. Népkönyvtáraink és a háború = MKSZ, 1914. 356. p.
71. Vö. Külföldi folyóiratok szemléje = MKSZ, 1916. 115. p.
72. GULYÁS Pál: Karl Satzenhofer Gründung und Verwaltung von Blindenbibliotheken = MKSZ, 1916. 239–240. p.
73. Vö. GULYÁS Pál: Könyvtári problémák. Bp. Szerző, 1917. 172–180. p.
74. Vö. A Főfelügyelőség 1918. május hó 11-én tartott üléséből = MKÉ, 1918. 154. p.
75. Vak egyetemi hallgatók számára könyvtárat = KSZ, 1917. 84. p.
76. Vö. A háborús hírlapgyűjtés = KSZ, 1916. 130. p. – Ismeretetés arról, hogy tavasz óta Németországban könyvcenzúra van = KSZ, 1917. 82. p.
77. DIENES László: A könyvtárak és a békemozgalom = KSZ, 1915. 95–96. p.
78. Vö. [Bajza] Szűcsi József: Könyvtárunk balkáni feladatai = MKSZ, 1917. 1–13. p. – Az idézetek forrása: 1., 13. p.
79. Vö. GULYÁS Pál: Magyar írói álnévlexikon. Bp. Akadémiai K., 1956. 427. p., illetve a BAJZA József szócikk In: Új magyar életrajzi lexikon. 1. köt. Bp. Magyar Könyvklub, 2001. 264–265. p.
80. GULYÁS Pál: Sipos Kamillo (Léczfalvi): A nemzetiségi kérdés könyvészetéhez. 1. kötet. Kolozsvár, 1915 = MKSZ, 1917. 113–115. p.
81. MKÉ, 1918. 127–142. p.
82. GULYÁS Pál: Még egy szó a magyar közművelődési könyvtárakról = MKSZ, 1918. 218–222. p.
83. Mi vár a könyvtárakra a háború után? = KSZ, 1916. 74–75. p.
84. MKSZ. 1922. 225–229. p.
85. GULYÁS Pál: Magyarország könyvtárai és a trianoni béke = MKSZ, 1922. 225–229. p.
86. Jelentés az Orsz. Széchényi-könyvtár 1919. évi állapotáról = MKSZ, 1920/1921. p. 138.
87. Jelentés az Orsz. Széchényi-könyvtár 1920. évi állapotáról = MKSZ, 1920/1921. p. 140.

Beérkezett: 2015. február 5.

A könyvtárosi szakvizsga magyarországi gyökereiről képesítési rendszerünk 140 éves jubileumán

KISZL Péter

*„...jóval több hajlam és tanulmány kívántatik, mint sok más pályához.”
(Horvát Árpád, az Egyetemi Könyvtár igazgatója, 1874.)*

Szelmánk állandó velejárója a könyvtárosképzés megújulási törekvése, a folyamatos alkalmazkodás a megváltozott környezeti tényezőkhez, a felhasználói és a fenntartói elvárásokhoz. Az oktatás szerves része a számonkérés, mely a képesítésre való alkalmasság megállapításának mai napig leghatékonyabbnak tartott módszere. A múlt vizsgálata tehát ebből a szempontból is tanulságos lehet: elődeink milyen procedúra után nyilvánítottak egy pályázót a mai értelemben vett könyvtáros munkatárshnak? Levéltári forrásokra támaszkodva tárjuk fel a budapesti Egyetemi Könyvtár 140 évvel ezelőttre visszanyúló, a könyvtárosság önálló foglalkozásként való kialakulása szempontjából mérőldkönek számító kinevezési gyakorlatát.

Könyvtári szakvizsga – szaktanfolyam – egyetemi előadás – egyetemi szak és tanszék

„A felszabadulás előtt Magyarországon nem volt rendszeres könyvtárosképzés. A hivatásos könyvtárosok csekély száma miatt az illetékesek nem tartották érdemesnek, hogy számukra külön egyetemi vagy főiskolai tanszéket szervezzenek. Legfeljebb a nagy könyvtárak rendeztek hébe-hóba alkalmi tanfolyamokat” – fogalmaz Vértessy Miklós 1958-ban.¹

A 19. század második felétől elterjedt – dolgozatunk középpontjában álló – intézményi szakvizsgáktól² az egyetemi szintű könyvtárosképzés megszervezéséig tehát több, haladónak számító, de köztesnek nevezhető oktatásszervezési próbálkozás zajlott. Szelle Béla ezt így foglalta össze 1979-ben, az egyetemi könyvtárosképzés

harmincéves fennállásakor: „Magyarországon a könyvtárosi stúdiumokat már a század kezdetén megtaláljuk az egyetemeken: 1901 és 1918 között Gyalui Farkas a kolozsvári, 1914-től Gulyás Pál a budapesti, 1936-tól Máté Károly a pécsi és Nyireő István a debreceni egyetemen tartott előadásokat magántanári minőségben, de a tanszék felállítására, a szak megszervezésére nem került sor. Helyette a Múzeumok és Levéltárak Országos Főfelügyelősége, majd a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete szaktanfolyamok szervezésével kísérletezett (1898–1913, 1937–1938 között hét, illetve két alkalommal).”³ További szaktanfolyamokról (Fővárosi Nyilvános Könyvtár, 1916, valamint Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ, OKBK, 1928) olvashatunk Kovács Máté – Bényei Miklós által a közelmúltban közzétett⁴ – 1972-es budapesti IFLA konferenciára készített, de halála miatt el nem hangzott, a képzést áttekintő előadásának jegyzeteiben. Czövek Zoltán közleménye⁵ nyomán ugyanígy kiegészülhet az egyetemi oktatók listája is: Fitz József (Pécs, 1932); Trócsányi Zoltán (Budapest, 1939); Kozocsa Sándor (Budapest, 1941); Dezsényi Béla (Budapest, 1946).

Az egyetemi szak létesítésének kísérlete is megjelenik a tanácsköztársasági Közoktatásügyi Népbiztosság 1919-es rendeletében,⁶ de 1947-ig, Varjas Bélának a könyvtárak szakember-utánpótlását biztosítani hivatott, a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete ülésén elhangzott, a folyamatos hazai könyvtárasképzés megteremtését célzó – komplex, a teljes képzési spektrumot, azaz alap, közép- és felsőfokú könyvtáros-oktatást egészében tárgyaló – javaslatáig nem történt érdemi előrelépés.⁷ Az intézményes kereteket minden kétséget kizáróan az 1948/49-es tanév II. félévében, a mai Eötvös Loránd Tudományegyetemen (akkor Budapesti Tudományegyetemen) a 600/1949. számú közoktatási miniszteri rendelettel, Varjas Béla vezetésével létrejött és azóta megszakítás nélkül – napjainkban a Bölcsészettudományi Kar Könyvtár- és Információtudományi Intézete⁸ égisze alatt – működő Könyvtártudományi Tanszék teremtette meg.⁹

Könyvtárosság a szakmák sorában

Európa több államában, nálunk is, sokáig a legkülönbözőbb múlttal és előképzettséggel rendelkező személyek gondoztak könyvanyagokat, rendszerint a tulajdonos bizalmi embereként, gyakran érdemeikért, nem teljes munkaidőben. Magyarországon a könyvtáros szakma önálló foglalkozásként (azaz a könyvtári munkájáért rendszeresen fizetett, abból élő, főállású könyvtáros) a könyvanyag növekedése és a gyűjtemények nyilvánossá válása okán a polgárosodás indukálta igények hatására a 18. század második felében kezd letisztulni. Ebben kiemelt szerep jut az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) 1802-es megalapításáig egyedüli magyar nyilvános gyűjteményünknek, az Egyetemi Könyvtárnak, ahová 1774-ben írnokként kinevezést kap Kovachich Márton György és Szatmári András, majd 1779-ben harmadik örként Henrich Gottfried Bretschneider. (A teljességhez hozzátartozik, hogy Klimó György 1774-ben tízezer forintos alapítványt tett egy könyvtáros és egy szolga fizetésére, de a téka a pécsi püspök halálát követően, egészen 1808-ig felügyelet nélkül maradt, majd egy papot neveztek ki könyvtárosnak, így nem volt meghatározó a világi könyvtáros gárda szárába szökkenésében.)¹⁰

Az első könyvtárosi szakvizsga

A szakismeretek elsajátítására – a nyilvános könyvtárak és könyvtárosok csekély számából kiindulva – sokáig tehát kizárólag a bibliotékában dolgozva, egy szűk kör számára volt lehetőség. Azt is tudjuk, hogy többek akár jövedelem nélkül is vállaltak könyvtári állásokat – a későbbi alkalmazást remélve. Vértesy Miklós¹¹ 1874-re, 140 évvel ezelőtre datálja az első hazai szakvizsgát, melyet a Horvát Árpád vezetéke (1874–1876) alatt álló Budapesti Magyar Királyi Tudományegyetem Könyvtárában (ma Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár) tettek le. Vértesytől eredeztetve ugyanezt az időpontot említi Köhalmi Béla¹² és Kovács Máté,¹³ ahogy az 1982-ban megjelent könyvtártörténeti monográfiában ismét ezt írja

le Vértessy¹⁴ forráshivatkozás nélkül. A Könyvtárosbeli közleményében Vértessy az 1898. február 2-án tartott kezelőtiszti vizsgáról szól bővebben, így tudomásunk szerint mindeztidáig nem kapott szakmai nyilvánosságot az első, 1874-ben bonyolított és történetileg úttörő jelentőségű könyvtárosi pályázat.

Az Egyetemi Könyvtár korabeli szervezete

Mielőtt rátérnénk a könyvtárosi vizsgák tárgyalására, fontos tisztázni a gyűjtemény munkatársainak hierarchiáját. Legalul helyezkedtek el a *szolgák, kisegítők* (az üzemeltetésért felelős kapusok, fűtők, takarítók, illetve raktárosok, teremfelügyelők). A *gyakornokok* – a későbbi könyvtárosként való foglalkoztatás reményében – gyakran ellenszolgáltatás nélkül dolgoztak. A *díjnokok* (pl. *írnokok*) alkalmazását nem kötötték szakvizsgához, „*többsnyire egyetemet végzetek voltak és könyvtári gyakorlat nélkül, a tulajdonképpeni címleíró feladatát végezték.*”¹⁵ Mindkét kategóriában ideiglenes munkatársak is lehettek.

Szakszemélyzetként, a mai értelemben vett könyvtárosokként őket követték a *kezelőtisztek* (*hivatalnokok*), akiknek három besorolása ismeretes (felsorolásunk szerinti csökkenő presztízs-szel): első, második és harmadik tiszt. Számukra írták elő – a már említett pályázati rendszerben – a kezelői vizsgákat. Felettük álltak a *könyvtárőrök* (szintén három osztatú besorolásban), akik ugyancsak eredményes szakvizsga után kerülhettek a magasnak számító pozíciójukba, középvezetői rangban. A könyvtár irányítását az *igazgató* látta el, akinek kinevezése felségjog alapján történt a helytartótanács, majd a vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére. A könyvtár az *Egyetemi Tanács* alárendeltségében működött. Az igazgató helyettesítését a könyvtárőrök egyike látta el, így e posztok betöltéséhez a felsőbb körök támogatása sem ártott. Az igazgató és az első ör rendszerint az egyetemi tanárok köréből került ki. A személyzet egy része (maga az igazgató is) bent lakott a könyvtár épületében.

Az idők (évtizedek, sőt évszázadok) során persze

kismértékben módosuló, de elveiben mindvégig fennálló szervezeti felépítést támasztja alá Tóth András és Vértessy Miklós *A Budapesti Egyetemi Könyvtár története* című kötetének¹⁶ több megállapítása is, melyből kiemeljük a megértést segítő, főbb adalékokat.

A felvilágosult abszolutizmus idejében nemzeti könyvtárrá vált, s a Széchényi Könyvtár mellett az ország legnagyobb gyűjteményében, az 1780-as évektől az igazgatón kívül két könyvtárőr, két írnok és egy szolga működött.

Toldy Ferenc (a könyvtár igazgatója 1843–1873 között) az új szervezeti szabályzatot 1847-ben, 99 fejezetben állította össze, melyek közül a VII. és VIII. egység a könyvtár belső kezelése, azaz adminisztrációja (78–91. §) és személyzete (92–98. §) felől intézkedik. Személyzeti vonatkozásban: az igazgatót a helytartótanács, az öröket, tiszteket és szolgákat az egyetemi tanács nevezi ki. A könyvtári összes személyzet az igazgató közvetlen alárendelése alatt áll. Gondot kell fordítani arra, hogy „*a szolgán kívül éjjel mindig legalább egy tisztviselő a könyvtárépületben jelen legyen.*” A szabályzatot – kisebb módosításokkal – a kancellária 1848. március 14-én elfogadta és a nyolcvanas évekig szabályozta a könyvtár napi életét.

A könyvtárszolga igazgatói utasítás szerinti feladatai: takarítás, fűtés, könyvtisztogatás, kapuzás, a tetőzet ellenőrzése, szellőztetés, olvasótermi ellenőrzés, könyvszállítás és reponálás (helyre rakás), vízmentesítés, a műszaki felszerelés karbantartása. Éjjel lakásáról nem távozhatott, nappal is csak előjárói tudtával. A régi hagyományoknak megfelelően azt sem nézték jó szemmel, ha megnősült, s gyerekzsivaj zavarta meg a könyvtár csendjét. Felettesein kívül az egyetemi porkolábnak (vezető altiszt) is engedelmességgel tartozott.

A szabadságharc után politikai vizsgálat keretében személyi igazoló jelentéseket kértek. Az Egyetemi Könyvtár alkalmazottai, akik eleget tettek a parancsnak: *Toldy Ferenc* igazgató, *Rischel Ágost* ideiglenes segédőr, *Csery József* első tiszt („a könyvtár élő katalógusa”), *Tuppy József* második tiszt, *Dobocsányi Ignác* szolga.

Az igazgató beszámolója szerint *Reguly Antal* Németországban kórházi kezelés alatt áll, *Lugossy József* második ör Debrecenben tartózkodik, továbbá *Hanák János* segédör önkényesen elhagyta az állását.

1850-ban kinevezést kapott: Toldy Ferenc igazgató, *Reguly Antal* első ör, *Csery József* első tiszt, *Garay János* írnok (1845-től ideiglenes írnok, professzorságból elbocsátották), *Rischel Ágoston* napidíjas.

Tuppy Józsefet megbízhatatlansága miatt menesztik, helyette *Révay János* áll munkába gyakornokként. A kinevezésekkel párhuzamosan az Egyetemi Tanács leszögezi, hogy „*az Egyetemi Könyvtár nem csupán az egyetemé, hanem egyúttal magyar közművelődési célokat is szolgál.*”

Toldy javaslatára az első öri lakás megszüntetésével folyóirat-olvasót és kéziratárat rendeztek be. Ebből következtethetünk, hogy addig bent lakott az első ör.

A könyvtári személyzet ezután is elégtelen létszámú és rosszul fizetett volt, de szakértelmük és tudományos felkészültségük jelentős ellensúlyt képviselt. Toldy örökkel kapcsolatos elvárásai:

- ☉ általános tudományos műveltség (lehetőleg egy-két tudományág alapos ismerete),
- ☉ több élő és holt nyelv bírása,
- ☉ jó kézírás,
- ☉ könyvtári és bibliográfiai szakismeret,
- ☉ hivatali elkötelezettség,
- ☉ erkölcsi műveltség,
- ☉ külföldi vendégekkel történő előzékeny és szakszerű bánásmód.

Ugyanígy megfogalmazta a tisztekkel szembeni követelményeit is, melyek természetesen alacsonyabb szintűeknek mutatkoztak az örökénél. 1859-ben megszüntették, majd 1870-ben visszaállították a másodtiszti állást, s a „tiszt” elnevezés helyett az „írnok” beosztást alkalmazták. Az ideiglenes díjnoki besorolás második szolgálatteljesítés helyévé változott. Jelentősebb fizetésemelésre 1871-ben került sor, mely a kiegyezés után az alábbi képet mutatta (a bérezésre később még visszatérünk):

- ☉ Toldy Ferenc igazgató: 1260 Ft és 150 Ft lakpénz,

- ☉ Nagy Iván első ör: 945 Ft,
- ☉ Horvát Árpád c. másodör: 735 Ft,
- ☉ Márki József írnok: 525 Ft és 210 Ft pótlék,
- ☉ Szennesy Zsigmond díjnok: 365 Ft,
- ☉ Szombathy Ignác ideiglenes díjnok: 383 Ft,
- ☉ Dobocsányi Ignác szolgálta (és könyvkötő): 300 Ft és szállás.

Tóth és Vértesy a könyvtár egyik történésze, *Dümmerth Dezső* nyomán¹⁷ részletesen foglalkozik a téka kishivatalnokaiával, leírja, hogy „*legnagyobb része szorgalmas volt, sőt, némelyik a mindennapok szürke és elfelejtett hőse, aki életét is odaadta az Egyetemi Könyvtár szolgálatában.*”

1874-től Toldy lemondása után *Horvát Árpád* az új igazgató, s az 1876-ban átadott könyvtárpalotában már új személyzet (az igazgató, az első és második ör, két raktáros és fűtő az épületben lakva) szolgálja ki az olvasókat. A létszám 1875 elején 11 főből (igazgató, 2 ör, 3 tiszt, 4 szolgálta, fűtő) állt, majd 1876-ban két díjnokkal kiegészült: Horvát Árpád igazgató, Szinnyei József első ör, az igazgató helyettese, *Márki Sándor* másodör (korábbi díjnok), *Máté Sándor*, *Kudora Károly*, *Litassy József* tisztek (korábbi díjnokok). A továbbiakban lényegében nem változott a könyvtárosi előmenetel.

A könyvtárosi szakvizsgák kezdetei az Egyetemi Könyvtárban – első öri pályázat 1874-ben

Vértesy Miklós tényközlésének utánajárva, levéltári kutatások alapján¹⁸ megállapítható, hogy az Egyetemi Könyvtárban egészen 1874-ig – pályázatot nélkülözve – az igazgató előterjesztésére engedélyezték a megüresedett állás-helyek betöltését. Az új (azaz a ma is használt) könyvtárépület átadása előtt két évvel azonban más helyzet állt elő, amely – ahogy később látni fogjuk – érdemi változást ugyan nem hozott a kinevezések folyamatában (az igazgató jelöltjei, a könyvtár akkori dolgozói nyerték el az állásokat), de a szakmai elvek lefektetésében hatalmas előretépést jelentett. Erre bizonyíték Horvát Árpád igazgató 1874. február 2-án, az Egyetemi Tanácsnak – a vallás- és közoktatásügyi miniszter hatására – küldött véleménye: „*az Egyetemi*

Könyvtárnál üresedésben lévő első őri állásnak mi módon eszközendő betöltése iránt.”¹⁹ Horvát leszögezi, „mily nagy feladat, mily nagy munka vár az összes könyvtári személyzetre a könyvtárnak az új épületben leendő felállítása, rendezése, lajstromozása, kiegészítése s az irodalom színvonalára emelése tekintetéből”, ennélfogva „a könyvtári állomások betöltésénél a becsületességen s buzgálmon kívül a könyvtárnoki szakképzettség lehet csak az egyedül jogosult vezérelni”, különös tekintettel az első őrré, akinek „az intézet egyik oszlopát kell képeznie szellemi tekintetben.”

Az igazgató a „szakképzettségnek kipuhatólására” a pályázatot tartja egyedüli üdvözítő útnak, amely azonban csak az új aspiránsokra vonatkozzék. Javasolja, hogy miniszteri biztos jelenlétében colloquimot (azaz vizsgát) tartsanak a következő témakörökkel: hazai és egyetemes irodalomtörténet, könyvészet, könyvtártan.

Kíváncsún látja, hogy minden kinevezendő hivatalnokánál az első esztendő próbaévének számítsa.

A vizsgát azért is szorgalmazza, mert „számon vannak nálunk azon balhiedelemben, hogy a könyvtárnok szakképzettsége alig áll egyébből, mint a könyvcímek hibátlan lemásolásából, s a könyveknek a catalogus szerint eszközendő kikereséséből; innen magyarázható az is, hogy vajhmi sokan vélik nálunk, miszerint minden több kevesebb iskolát végzett s némi egyetemes műveltséggel bíró emberből alkalmas könyvtári hivatalnok válhatik, – ami pedig igen igen nagy tévedés –, miután a pályához jóval több hajlam és tanulmány kívántatik, mint sok más pályához. – Szükségeseznek tartja végre alulirott a colloquimot azért is, nehogy az Egyetemi Könyvtár a pályázat kihirdetése után, a hirlapi reclame által előtérbe tolt himpellérek szűnni nem akaró ostromának legyen kitéve.”

Előterjesztésében többször von párhuzamot a magántanári kinevezésekkel, amelyek során bevált vizsgarendszer, próbaidő működik és önéletrajzot, iskolai, illetve egyéb bizonyítványokat szükséges csatolni.

Az előterjesztés végül azzal zárul, hogy ilyen körülmények között Szinnyei József könyvtár-

tiszt első őri kinevezésére sem kerülhet sor, kizárólag a „kihirdetendő pályázat eredményétől függően.”

Az Egyetemi Tanács Trefort Ágoston miniszterhez továbbítja a tervezetet, aki 1874. április 18-án született válaszában²⁰ elrendeli az első őri állás pályázati úton történő betöltésének megszervezését, s május 31-i beadási határidővel meg is jelenik a pályázati kiírás. A következő fellelt dokumentum szerint az Egyetemi Tanács 1874. október 3-án tartott, Kováts József rektor által elnökölt ülésén 1874. október 10-én 10 órára rendeli el a colloquimot, a könyvtárigazgatón kívül két tanácsstag (*Jendrassik Jenő*²¹ orvostudományi és *Keréky Árpád*²² bölcsészeti prodekan) mint egyetemi biztosok jelenlétében.²³

Horvát Trefortnak 1874. november 20-án írt levele²⁴ szerint a pályázatra tíz „folyamodó jelentkezett, kik betűrendben a következők:” dr. Bécsi János királyi törvényszéki orvos, Böhm Mihály erdélyi múzeumi-könyvtárnoki segéd, Jeszenák Ráfáel reáltanodai igazgatótanár, Király József budai királyi járásbírói végrehajtó, dr. Kiss István egyetemi magántanár, Kubinyi Lajos, Óvári Lipót, Ozoray Árpád hírlapíró, dr. Márki József első könyvtártiszt és címzetes őr, Szinnyei József második könyvtártiszt. (Utóbbiak ketten „fokozatos előléptetésért folyamodnak.”)

Október 10-én a két könyvtártiszt kivül senki sem jelent meg a vizsgán, így november 3-ára ismételt kollokviumot tűztek ki, ahol négyen vettek részt: Bécsi, Jeszenák, Márki és Szinnyei. „Jeszenák Ráfáel azonban jobban megfontolván a dolgot, a pályázattól az utolsó percben visszalépett, s folyamodványát a csatolmányokkal együtt visszavette.”

A kérdéseket előzetesen Mészáros Ferenc miniszteri tanácsos véleményezte, „ki meggyőződött arról, hogy a kérdések egytől egyig a könyvtárnoki segédeszközök s a könyvtárnoki teendők körül forognak miért is azoknak megfejtése az Egyetemi Könyvtár első őrétől teljes joggal követelhető; e nézetben osztottak a Tanács küldöttei is; és így mindent megtettünk, a mit csak lehetett a legalkalmasabb egyéneknek kipuhatólására” – tájékoztatja Horvát a minisztert, majd így folytatja: „A föltett kérdésekre Dr.

Bécsi János kir. törvényszéki orvos egyáltalán semmit sem bírt felelni.” Nem úgy Márki és Szinnyei, akik feleleteit a bizottság teljes mértékben kielégítőnek találta, így messzemenően javasolják kinevezésüket.

Horvát Árpád leszögezi, hogy „*könyvtárunk két buzgó hivatalnokával nem versenyezhettek azok kik (az egy Bőhm kivételével) soha közkönyvtárnál nem szolgáltak, – az engem legkevésbé sem lepett meg, miután jól tudom, hogy könyvtárnoki szakismereteket a könyvtárnoki hivatalnokok körén kívül hazánkban hiába keresnénk.*” Azután rátér a két munkatárs eddigi tevékenységének dicséretére, s anyagi megbecsülésük hiányára: „*nemcsak bármely elemi tanító, hanem a legtöbb kereskedői-segéd is anyagi tekintetben sokkal kedvezőbb helyzetben vagyon, mint az egyetemi könyvtár tisztviselői.*”

Lényegében ugyanezeket tartalmazza Horvát Árpád 1874. december 16-án az Egyetemi Tanácsnak írott jelentése,²⁵ melynek egyik mellékleteként a vizsga jegyzőkönyvét, másikként pedig a jelentkezők „minősítvényi-tábláját” jelöli meg. Utóbbi sajnos nem lelhető fel az irattárban, így az előmeneteleket továbbra is homály fedi.

Hivatalnoki szakvizsgák az Egyetemi Könyvtárban – harmadik könyvtártisztí pályázat 1897/98-ban

Ugyancsak az ELTE Egyetemi Levéltárában kutatható dokumentumok alapján a következőkben bemutatunk egy több mint két évtizeddel későbbi, így már kiforrottabbnak tekinthető *harmadik könyvtártisztí* szakvizsgát, illetve annak sajátos körülményeit.

1897. június 13-án kelt iratában a belga követség – a magyar külügyminiszteren keresztül – a válás- és közoktatásügyi miniszterhez fordult annak kiderítésére, hogy „*a könyvtári szakra készülő jelöltektől megkívánható vizsgálat nálunk miképp van szervezve.*” A miniszter 1897. június 23-i, az Egyetemi Tanácsnak címzett felhívásában „*viszszavárolag*”, „*sürgös véleményes jelentés végett*” az egyetemi könyvtárigazgatónak kéri kiadni a külföldi megkeresést, amelyet *Bognár István* rektor 1897. június 30-án meg is tett.

Szilágyi Sándor igazgató *Wlassics Gyula* miniszter rendeletére 1897. július 1-jei „*alázatos, tájékoztató jelentésében*”²⁶ kifejti a „*könyvtári szakvizsga letételének módozatait.*” A történeti forrásból kiderül, hogy hasonló módon szerveznek szakvizsgákat a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtáránál (azaz a mai Országos Széchényi Könyvtárnál) is, azonban más nyilvános közkönyvtáraknál erről nincs tudomás. Az *1. ábrában* olvasható szöveg is azt bizonyítja, hogy kizárólag férfiak jöhettek könyvtárosként számításba, hiszen katonaviselt vagy hadkötelezettség alól felmentett személy folyamodhatott munkáért.²⁷

Magyarországon a könyvtári szakra készülő jelölttől azaz gyakornoktól könyvtári szakvizsga nem kívántatván, az szervezve nincsen; azonban a könyvtári tisztviselői állásért pályázóktól már követeltetik ilyen vizsgának a sikeres letevése, melynek kiviteli módozatait a következőkben körvonalamozom.

Ugyanis a budapesti m. kir. egyetemi könyvtárnál a hivatalnoki állás elnyeréséért folyamodó elébe a következő előfeltételeket szabvák, t.i. köteles beigazolni, hogy

- a. magyar honpolgár,
- b. a tényleges katonai kötelezettségének eleget tett, vagy hadmentes,
- c. büntett vagy vétség miatt elítélve nem volt, hivatalvesztésre szóló ítélet hatálya alatt nincsen, csőd vagy gondnokság alatt nem áll, erkölcsi tekintetben ellene semmi kifogás nem foroghat fenn,
- d. egyetemet vagy akadémiát végzett és tudori oklevéllel bír, legalább egy évig nyilvános közkönyvtárnál gyakornokoskodott, a magyar nyelvben irodalmi jártassága van, az ókori classical nyelvekben (:latin, görög:) jártas, ezen felül a német, francia, angol és olasz nyelvek közül legalább egyet ismer, ezeken kívül a könyvtári szakvizsgát sikerrel kiállotta.

A könyvtári szakvizsga tárgyai pedig ezek:

- a. a könyvészet,
- b. a könyvtárтан, melléktárgyúl véve a paleographiát és az oklevéltan elemeit,
- c. az egyetemes és a magyar irodalomtörténetnek a könyvtári szolgálat szempontjából különös fontossággal bíró részletei, végül
- d. egy vagy két, részletes czímlapfelvétel a bizottság által meghatározott műről vagy művekről.

A vizsga, a czímlapozáson kívül, szóbeli colloquiumból áll, egy-egy jelöltre nézve fél óráig tart, és a könyvtárnál alkalmilag (:ad hoc:) alakított bizottság előtt, zárt helyen tétetik le. E bizottság tagjai: az egyetemi tanács két kiküldöttje, a könyvtárigazgató, az első-és másodőr, az elnöki tiszte az egyetemi tanács egyik kiküldöttje teljesíti, a jegyzőkönyvet pedig a rangban ifjabb könyvtártiszt vezet.

A vizsgabizottság kötelessége előbb a pályázati folyamodványokat, az ezekről a könyvtárigazgató által előzetesen szerkesztett, sorozatos kimutatással együtt átvizsgálni és meggyőződést szerezni arról, hogy a pályázati folyamodók szabályszerű minősítési kellékekkel bírnak, csak ezután térhet át a jelöltek megvizsgálására, melynek eredménye kiüntetésére

- a. "jó"
 - b. "elégséges"
 - c. "ki nem elégítő"
- jelzés használatik.

Az egyetemi könyvtárnál a gyakornoktól semmi felvételi vizsga nem kívántatik, és ilyenné felvehető az olyan jelentkező, a ki egyetemet vagy akadémiát végzett, ha még oklevéllel nem is bír.

Az ország másik, nagy közintézeténél, t.i. a M. N. Múzeum könyvtáránál is, kevés eltéréssel a fennebb leírt módon van szervezve a könyvtári szakvizsgálat. A gyakornoktól itt sem kívánnak felvételi vizsgát.

E két, nyilvános közkönyvtáron kívül más helyen a tisztviselői jelöltől szakvizsgálat nem követeltetik, annál kevésbé a gyakornoktól.

Budapest, 1897. jul. 1.

Szilágyi Sándor
igazgató

1. ábra

Szilágyi Sándor könyvtárigazgató 1897. július 1-jén kelt tájékoztatója a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumnak a magyarországi könyvtárosi szakvizsgákról a belga nagykövetség megkeresésének hatására

1897. november 18-án átirat²⁸ készül a rektorhoz a harmadik könyvtártiszt állásra tervezett pályázat ügyében, melynek hirdetményét a 2. ábra segítségével tesszük közzé. Az egyetemi végzettség mellett követelményként jelenik meg

a magyar, német, görög és latin nyelvtudás, illetve a közkönyvtár kezelésében való jártasság, a nyilvános könyvtári munkavégzés igazolása pedig előnyt jelent. (Az első és a második tiszt állásnál már doktori oklevelet is követeltek.)

Pályázati hirdetés

A budapesti m. kir. tud. egyetemi könyvtárnál a X. fizetési osztályba tartozó, kezelő-tiszt állás a Nagyméltóságú vallás-és közokt. m. kir. minisztériumnak 41562/1897 sz. alatti rendelete alapján betöltendő.

Pályázni óhajtok felhivatnak, hogy pályázati folyamodványukat a Nagyméltóságú vallás-és közoktatásügyi m. kir. miniszter úrhoz címezve, 2 heti időtartam alatt a budapesti m. kir. tud. egyetemi rectori irodába nyujtsák be.

Pályázati feltételek:

- a. egyetemi végzettség,
- b. a magyar és német nyelvnek szó-és írásbelileg teljes ismerete,
- c. az ókori classici nyelvekben (görög, latin) jártasság,
- d. a közkönyvtári kezelésben gyakorlottság, a melynek beigazolása végett a könyvtár igazgatósága előtt egy vizsga letevése kívántatik.

Megjegyzendő, hogy nyilvános könyvtárnál alkalmazottak előnyben részesülnek.

Budapest, 1897. nov. 18.

rector

2. ábra

Az 1897. november 18-án kelt harmadik könyvtártiszt álláspályázat szövege

Az állásra többen is jelentkeztek, az előzetes minősítés szerencsére itt fennmaradt, az *I. táblázatban* foglalták össze. 1898. január 29-én értesítést intéztek a pályázókhoz, majd ennek alapján sor került a megmérettetésre. Az 1898. február 5-én tartott harmadik könyvtártszti vizsga bizottsága:

- ☉ *Berger János* prorektor (rektor: 1880/1881. tanév) „Esztergom főegyházmegyei áldozár, hittudor, az ószövevényi tanulmányok, sz. írásmagyarázat s héber nyelv ny. b. tanára, a hittudományi kar volt dékánja”²⁹ mint elnök;
 - ☉ *Ponori Thewrewk Emil* egyetemi tanár, klaszika-filológus, műfordító (az 1899/1900. tanévben az egyetem rektora);³⁰
 - ☉ *Szilágyi Sándor* miniszteri tanácsos, könyvtárigazgató (1878–1899);
 - ☉ *Máté Sándor* és *Kudora Károly* könyvtárörök, előbbi 1899-ben, Szilágyi halála után a könyvár megbízott igazgatója,³¹ utóbbi az első magyar könyvtártani munka írója;³²
 - ☉ *Décsi Lajos* könyvtártszt (a szegedi egyetem bölcsészkarának későbbi tanszékvezetője, dékánja és rektora, irodalomtörténész), jegyző.
- A meghallgatást taglaló vizsgálóbizottsági jegyzőkönyv³³ tanúsága szerint Szilágyi Sándor felhívta a figyelmet arra, hogy „a pályázat kihirdetése alkalmával a betöltendő állás címéből kihagyatott a „kezelőtiszt” szó, s egyszerűen *III. osztályú könyvtártszti állásra* hirdettetett pályázat. Ezt a végből tartja szükségesnek hangsúlyozni, mivel a pályázati feltételek is ehhez szabottak s míg a könyvtártszti állásra pályázóktól doktori oklevél, a jelenleg szóban forgó kezelőtiszt állásnál csupán egyetemi végzettség kívántatott meg a folyamadóktól. Továbbá míg a könyvtártszti vizsgának a *diplomatika, palaeographia, magyar irodalomtörténet, könyvészeti és könyvtártani elméleti ismeretek, stb.* képezik tárgyát, addig a kezelőtiszt vizsgálat gyakorlati szempontokra tekintettel e tudományágak elhagyásával a *classicus és egy modern nyelv ismeretét s könyvtári gyakorlati ismereteket* kíván a pályázóktól. Ezen indokokra tekintettel kéri jegyzőkönyvbe venni, hogy a mostan tartandó kezelőtiszt vizsgálat nem képesít az *I.*

és II. osztályu könyvtártszti állásra s a mostani vizsgálatot sikerrel kiállott pályázó magasabb (könyvtártszti) vizsgálat letete nélkül üresedés esetében nem reflectálhat az állásra, illetőleg előléptetésre, sem a könyvtártszti teendőkre nézve az alapszabályokban biztosított jogokra és hatáskörre nem tarthat igényt.”

A bizottság elfogadta az igazgató előterjesztését: „ennek értelmében kimondatik, hogy jelen alkalommal kezelőtiszt vizsgálat tartatik, mely nem képezi a magasabb (*I. és II.oszt.*) könyvtártszti állásra, s a mostani vizsgálatot sikerrel letett pályázó a magasabb könyvtártszti minősítés megszerzése nélkül a majdan megüresedendő *I. és II. osztályú könyvtártszti állásra nem reflektálhat; továbbá az egyetemi tanács felkératik, hogy a M. vallás és közoktatásügyi Minisztériumhoz intézendő felterjesztésében a kinevezendő pályázó kezelőtiszt címét és jellegét hangsúlyozza.*”

Az öt jelentkező közül 1898. január 31-én *Steiner Károly* visszalépett, *Turchányi Tihamér* betegség miatt nem tudott megjelenni, a fennmaradó három pályázóból *Tetzel Lőrinc* és *Greifel György* tudta végzettségét szabályszerűen igazolni. *Kováts László* tanárjelölt nem rendelkezik végbizonyítvánnyal, azonban „*Szilágyi Sándor könyvtárigazgató megjegyzi, hogy értesülése szerint az egyetem bölcsészeti karának dékánja már kiállította a Kováts egyetemi végzettségét tanúsító hivatalos igazolványt s az minden órában várható.*” A bizottság végül úgy dönt, hogy „*Greifel György és Tetzel Lőrinc okmányaik alapján, Kováts László pedig föltételeken vizsgálatra bocsáttatnak, ez utóbbi oly kikötéssel, hogy márcziusig szerezze be végbizonyítványait, mely egyetemi végzettségét igazolja.*”

„*Kovács László behivatván előadja, hogy abban az esetben, ha csakugyan kezelőtiszt állásra hirdetik pályázat, visszalép. Berger János még egyszer megkérdi, hogy ez által ne engedje magát elrémitetni s visszalép-é? Megmarad előbbi elhatározása mellett.*” – ennek következtében *Greifel és Tetzel* marad versenyben, akik felváltva a következő feladatokat kapják.

Írásbeli fordítás latinból (Cicero Opera Omnia I. kötet cím és előszó), görögöl (Homéros egy sora), németből (Karst: Geschichte Manfreds első fejezet), majd könyvfölvételi példák.

Szóbeli kérdések a könyvészeti kézikönyvek, a könyvrendelés, a könyvtartan és a könyvtári ügyrend témaköreiből: „Mi a bibliográfia? ▪ Micsoda könyvészeti művek vannak? ▪ Német, francia, angol, olasz könyvészeti művek ▪ Ha egy műből hiányzik a III. kötet, mit csinálunk

vele? ▪ Egy új könyvvel rendezés szempontjából mit csinálunk? ▪ A folyóiratokat hogy kezeljük? ▪ Encyklopédiák ▪ Egy rendelet ha jönne az egyetemi tanácstól, mit csinálna vele? ▪ Ha egy régi könyvet óhajtana a kar megrendelni, mit csinálna vele?”

Greifel György	Magyar honpolgár, Kun Szent Márton, 1864. június 15.	Az A% alatti végbi-zonyítvány szerint a budapesti egyete-men a bölcsészeti 4 évi tanfolyamot az 1889/90-ik tanévben befejezte. A classica- philo-logiai tanfolyamot hallgatta.	Közkönyvtárnál nem volt alkalmazva.	A classica- philolo-giai ismerete az A % alatti és a B% alatti mellékletben iga-zoltatik.	Nincsen	A B% alatti mel-léklet szerint jelenleg a Fekete József-féle nyilvános gimnáziumba rendes tanári minőségbe van alkalmazva. A katonai kötele-zettséget túlhaladó korban van.
Kováts László	Magyar honpolgár Polgárdi, Fehér-megye 1871. nov. 5-én.	Mellékel 2 db. leczekönyvet, mely-lyel igazolja, hogy a budapesti egyetemen eleinte a jog és ál-lamtud. kar, később a bölcsészet tudom. kar rendes hallgatója volt, de az egyetemi végzettséget nem-tudja igazolni.	A „M.N. Muzeum” könyvtáránál nap-idíjas minőségben szolgál 1897. márc-zius 1-től kezdve máig az igazgató örnek mellékelt bi-zonyítványa szerint	A classica-philologiai ismeretét a mellékelt leczekönyvvvel igazolja.	Irodalmi munkássága jelöl 3 db füzetet mellékel a „Pallas-lexikon”-ból.	Katonai kötelezettségének eleget tett a mellékelt katonai könyvecské szerint. Az egye-temi szabályszerű végzettséget nem tudja beigazolni. A pályázati vizsgától 1898. febr. 5-én visszalépett.
Steiner Károly	Magyar honosságát, továbbá születési idejét és helyét nem igazolja, folyamodványában azt állítja, hogy 68 éves.	Tanulmányaira nézve semmi bizonyítványt nem mellékel.	Közkönyvtárnál nem volt és nincsen alkalmazva.			Egyetemi végzettséget nem tud igazolni. Ennélfogva a leglényegesebb pályázati feltételnek nem tud megfelelni. Az 1885. és az 1896-iki ország kiállításán felügyelői minőségben volt alkalmazva. A pályázattól 1898. jan.31-én vissza-lépett.
Tetzel Lőrincz	Magyar honpolgár Rajka (Mosonmegye) 1872. szept.14.	A mellékelt végbi-zonyítvány szerint az 1896/7 tanévben a budapesti egyetemen az egye-temi tanulmányait szabályszerűn befejezte. Itt egy jogtudori szigorlatot is tett le.	A budapesti egye-temi könyvtárnál 1893. decz. 1. óta napidíjas gyakornoki minőségben meg-szakítás nélkül volt és van jelenleg is alkalmazva.	A mellékelt bi-zonyítvány szerint: a magyar és német nyelvben szó és írásbelileg teljes ismerettel bír, ezen kívül az ókori, clas-sicai (görög, latin) és a francia nyelvben jártas.		Hadmentes. A Remington-féle gép-kezelésben jártas, a mi a czédulázásnál nagyon előnyös. A folyamodók között az 1897.XXI t. az 2. §-ének 2. pontja alapján kezelőtiszti állás betöltésénél elsőbbséggel bír.
Turchányi Tihamér					Irodalmi munkássága jelöl 3 db „Tabellae chronographicae” czimű művét mel-lékeli.	Folyamodványában semmivel sem igazolja, hogy a pályázati feltételeknek megtudna felelni. A pályázati vizsgán nem jelent meg.

1. táblázat

Az 1897. február 5-én tartott kezelőtiszti vizsgára jelentkezők előzetes minősítése

„A vizsgálat eredményeit a bizottság kellő megfontolás tárgyává tévén, kimondja, hogy mindkét pályázó megfelelne ugyan a kezelőtiszti állás feltételeinek, de a vizsgálat eredményéből inkább Tetzel Lőrincz mindenessen elsőseége tűnik ki, akinek különösen gyakorlati jártassága nagyobb, s így első helyen őt tatja ajánlhatónak.” A feleletek alapján tehát Tetzel bizonyult jobbnak, aki nem mellesleg 1893 óta napidíjas gyakoronokként dolgozott az Egyetemi Könyvtárban, így megkapta az állást.

A könyvtárkezelésre vonatkozó kérdésekből ugyancsak leszűrhető, hogy könyvtári helyismeret nélkül nehezen elképzelhető a sikeres vizsga. Fontosnak tartották, hogy Tetzel a Remington-féle gépkezelésben jártas, amely a cédulázásnál nagyon előnyös. Ez abból is kiviláglik, hogy 1897. június 20-án felterjesztés³⁴ született a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumhoz az éves költségvetés terhére egy Remington-féle írógép beszerzése érdekében. „A czédulakatalógusnál a címcédulák másolásával kipróbáltam egy Remington-féle írógépet, s nagyon alkalmazhatónak találtam.” – írja a könyvtárigazgató a miniszternek. A fenntartói engedély 1897. július 6-án meg is érkezett.

Tetzel Lőrinc 1914-től első őri kinevezést kapott, majd 1925–1926 között, másfél éven át a könyvtár vezetőjeként is dolgozott. A sors fintora, hogy mivel nem őt, hanem Pasteinert nevezték ki később főigazgatónak, ezért feltételezések szerint öngyilkos lett.³⁵

Könyvtárosi jövedelmek

Korábban már utaltunk arra, hogy a könyvtárosok alulfizetettek és túlterheltek voltak, kevés státusszal rendelkezett a gyűjtemény.³⁶ A bérek rendezésére az 1893. évi IV. törvénycikk az állami tisztviselők, altisztek és szolgák illetményeinek szabályozásáról, és a megyei törvényhatóságok állami javadalmazásának felemeléséről³⁷ adott lehetőséget. A 2. § szerint: „Az állami tisztviselő – külön intézkedéseken alapuló netaláni más illetményein kívül – fizetési osztályának megfelelő a) fizetésre és b) lakpénzre tarthat igényt.”

A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium alá tartozó foglalkoztatottak besorolásaiból (és természetesen bérezéséből) kirajzolódó kép mutatja az egyes könyvtárosi beosztások társadalmi ranglétrán elfoglalt helyét, presztízsét:

„VI. fizetési osztály: Ministeri osztálytanácsos, számvevősegi igazgató, tankerületi főigazgató, tanfelügyelő, budapesti királyi egyetemi könyvtári igazgató, országos mintarajziskola és rajztanárképző intézeti igazgató, az országos képtár igazgatója, az iparművészeti muzeum igazgatója, a technológiai iparmúzeum igazgatója, festészeti mesteriskolai rendes tanár. [...]

VIII. fizetési osztály: Ministeri segédtitkár, segédhivatali főigazgató, számtanácsos, tanfelügyelő, könyvtári őr, klinikai gondnok, egyetemi gazdasági ellenőr, egyetemi tanácsjegyző, üvegtechnikai műhelyvezető, középiskolai tanár-képző gyakorló-iskolai rendes tanár, gondnok a kolozsvári egyetemenél, titkár a műegyetemenél, országos mintarajziskola és rajztanárképző intézeti tanár, iparművészeti iskolai tanár, gymnasiumi igazgató, gymnasiumi tanár, reáliskolai igazgató, reáliskolai tanár, felsőbb leányiskolai igazgató, felsőbb leányiskolai tanár, tanítóképző-intézeti igazgató és tanár, tanítónőképző-intézeti igazgatónő és tanár, muzeumi titkár, muzeumi őr, meteorológiai észlelő.

IX. fizetési osztály: Ministeri fogalmazó, segédhivatali igazgató, számvizsgáló, segédtanfelügyelő, könyvtári őr, könyvtári tiszt, könyvtári segéd, quaestor, gymnasiumi tanár, reáliskolai tanár, felsőbb leányiskolai tanár és tanítónő, tanítóképző intézeti tanár, tanítónőképző intézeti tanár és tanítónő, muzeumi segédőr, iparművészeti muzeumi őr, technológiai iparmúzeumi őr, titkár a műemlékek országos bizottságánál, polgári és felső népiskolai rendes tanító és tanítónő.

X. fizetési osztály: Ministeri segédfogalmazó, irodatiszt, számellenőr, tankerületi tollnok, segédtanfelügyelő, könyvtári tiszt, quaesturai ellenőr, quaestor, egyetemi tanácsjegyző, országos mintarajziskola és rajztanárképző-intézeti segédtanár, iparművészeti iskolai tanársegéd, felsőbb leányiskolai tanítónő, felsőbb leányiskolai zenetanár és segédtanítónő, tanítóképző-intézeti segédtanár, tanítónőképző-intézeti

tanítónő, polgári iskolai és felső népiskolai tanító, muzeumi segéd, titkár az országos képtárnál, meteorológiai segéd, iparművészeti muzeumi titkár.

XI. fizetési osztály: Irodatiszt, irodasegéd, számtiszt, írnok, tollnok, házfelügyelő, zenetanító, segédtanítónő, tanítóképző intézeti tanító, segédtanító.”

A VI. fizetési osztályba sorolt könyvtárigazgató 2500–3000 forintot keresett, míg a VIII–X. kategóriába tartozó könyvtárőrök és -tisztok 800–1800 forint, a XI. szintű írnokok pedig 500–600 forint fizetésre tarthattak igényt. Emellé ún. *lakpénz* is járt, ugyancsak beosztástól függően 300–800 forint havonta. Azok, akik természetben kaptak elhelyezést, természetesen nem tarthattak igényt a juttatásra, így a könyvtárban lakó tisztviselők sem. Viszonyítási alapként kézenfekvő lehet megemlíteni az imént szóba került Remington-írógép árát, mely 290 Ft volt.

„Az Egyetemi Könyvtár által taposott nyomokon továbbhaladva”³⁸

A 16. század második felétől – több mint 450 éve – szisztematikusan gyarapított és folyamatosan működő Egyetemi Könyvtár másfél milliós állományával a nemzeti kulturális örökség része, de nemzetközileg is ismert és elismert. A számos világritkaságot (közülük 185 kódexeket – ebből 14 korvinát –, illetve 1200 ősnymtatványt, 11 000 antikvát, 16 500 barokk kötetet és 75 000 18. századi könyvet) őrző gyűjtemény nemzetgazdasági szempontból is kiemelt jelentőségű, fokozottan védendő. Az ország első nyilvános könyvtárpalotája ugyanígy az egyetem büszkesége, az eredetileg is könyvtár céljára emelt műemléképület nemzetközi viszonylatban is kuriózumnak számít.

A gyűjtemény és az infrastruktúra mellett, napjaink divatos kifejezésével élve, a humánerőforrás-fejlesztésre térve jogosan hangsúlyozhatjuk azt is, hogy – az egyetemi könyvtári álláshe-lyek betöltése nyomán, illetve az előléptetések hatására – a hazai könyvtári szakképesítés kialakulása tudományegyetemünkhöz kötődik, rendszerének fejlődése innen eredeztethető. Az

is kétségtelen, hogy mindaddig mintául szolgált a többi bibliotéka számára, míg az egyetemi intézményes könyvtársképzés ugyancsak a mostani ELTE berkeiben megszerveződött, s vált a könyvtártudományi stúdiumok vezető hazai műhelyévé. Közleményünk – primer forrásokon nyugvó – szemelvényei a könyvtárosi pálya magyarországi létrejöttének fontos lenyomatait, melyek a 21. században is termékeny hatással bírnak munkánkra.³⁹

A szerző köszönetet mond *Patkósné Tóth Zsuzsanna* könyvtárosnak (ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet), valamint *Székely Hunor* levéltárosnak (ELTE Egyetemi Levéltár) a tanulmány elkészítéséhez nyújtott nélkülözhetetlen segítségükért.

Jegyzetek

1. VÉRTESY Miklós: Könyvtáros-vizsga 60 évvel ezelőtt = A Könyvtáros, 8. évf. 1958. 8. sz. 574. p.
2. A tanulmányunkban részletesen tárgyalt Egyetemi Könyvtár után a Fővárosi Nyilvános Könyvtárban (ma Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár) rendeltek el először szakvizsgákat. Ld. Budapest Székesfőváros könyvtárainál rendszeresített könyvtári szakvizsga szabályzata. Bp. Székesfővárosi házinyomda. 1911. (Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjtemény, BQ 023/3)
3. SZELLE Béla: Harmincéves az egyetemi könyvtársképzés = Könyvtáros, 29. évf. 1979. 6. sz. 316. p.
4. BÉNYEI Miklós: Kovács Máté elmaradt előadása az IFLA budapesti kongresszusán: „A könyvtársképzés rendszere Magyarországon” = Könyvtári Figyelő, 23. évf. 2013. 3. sz. 517. p.
<http://ki.oszk.hu/kf/2013/09/kovacs-mate-elmaradt-eloadasa-az-ifla-budapesti-kongresszusan-a-konyvtaroskepzes-rendszere-magyarorszagon> [2015.05.06.]
5. CZÖVEK Zoltán: Az egyetemi könyvtársképzés megindulása Magyarországon = Képzés és Gyakorlat, 8. évf. 2010. 3–4. sz. 23. p.
http://epa.oszk.hu/02600/02641/00001/pdf/EPA02641_kepzes_es_gyakorlat_2010_03-04_021-042.pdf [2015.05.06.]
6. A Közkutatásiügyi Népbiztosság 87.745/III.b. számú rendelete a Könyvtárosi-Tanfolyamról – Részleteiben ld. KÖHALMI Béla: A Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügye. Bp. Gondolat Kiadó, 1959.
7. FUTALA Tibor: Kronológia a hazai könyvtársképzés és továbbképzés változásainak figyelemmel kíséréséhez =

- Könyvtári Figyelő. 26. évf. 1980. 2. sz. 137. p.
8. KISZL Péter: Transzparencia és könyvtárosképzés az ELTE BTK-n = Könyvtári Levelező/lap, 24. évf. 2012. 12. sz. 3–10. p.
 9. KOVÁCS Máté: Az egyetemi könyvtárosképzés két évtizedes fejlődése és főbb kérdései. Bp. 1970. <http://mek.oszk.hu/06700/06707/06707.htm> [2015.05.06.] és SEBESTYÉN György: Az egyetemi könyvtárosképzés ötven éve. Az ELTE Könyvtártudományi Tanszékének rövid története. Bp. ELTE Eötvös Kiadó. 2001.
 10. V. WINDISCH Éva: Fejezet a könyvtárosi pálya magyarországi kialakulásának történetéből = Magyar Könyvszemle, 73. évf. 1957. 2. sz. 137–138. p.
 11. Vértessy Miklós: i. m.
 12. Köhalmi Béla: i. m. 179. p.
 13. Kovács Máté: i. m.
 14. TÓTH András – VÉRTESY Miklós: A Budapesti Egyetemi Könyvtár története (1561–1944). Bp. Egyetemi Könyvtár, 1982. 342. p.
 15. KLIMES-SZMIK Katalin: Az új könyvtárpalota felépítésétől a századfordulóig 1874–1899. In: Az Egyetemi Könyvtár egy évszázada 1874–1980. Bp. ELTE Egyetemi Könyvtár, 2008. 16. p.
 16. Tóth András – Vértessy Miklós: i. m.
 17. DÜMMERTH Dezső: Az Egyetemi Könyvtár személyzete 1597–1961. Kézirat. (ELTE Egyetemi Könyvtár Kézirattár, G 916)
 18. Az ELTE Egyetemi Levéltárban a legrégebbi irattári napló az 1884–1887 közötti időszakra vonatkozik, a megelőző évek esetében a mai értelemben vett iktatókönyv nem lelhető fel.
 19. A budapesti Tudomány-Egyetem Tekintetes Tanácsához véleményes jelentése Horvát Árpád egyetemi könyvtárnoknak az üresedésben lévő első őri állomás betöltését illetően. 1874. február 2. (ELTE Egyetemi Levéltár 19/a, 1874.)
 20. ELTE Egyetemi Levéltár, 19/a, 1874/3947.
 21. Orvos, fizikus, az MTA rendes tagja, a budapesti Élettani Intézet létrehozója.
 22. Művelődéstörténész, az MTA levelező tagja.
 23. ELTE Egyetemi Levéltár, 19/a, 1874/11.
 24. Horvát Árpád egyet. könyvtárigazgató jelentést teszen az első őri állomásra hirdetett pályázatról. (ELTE Egyetemi Levéltár, 19/a, 1874/245.)
 25. Horvát Árpád könyvtárigazgatónak véleményes jelentése az első őri állomás betöltéséről (két melléklettel). 1874. december 16. (ELTE Egyetemi Levéltár 19/a, 1874.)
 26. Felterjesztés a vallás és közokt. m. kir. ministeriumhoz a könyvtári szakvizsgák szervezésének leírása ügyében. 1897. július 1. (ELTE Egyetemi Levéltár 19/a, 1898/231.)
 27. Vö. „1901-ben vették fel az érettségivel és olasz, német, román nyelvtudással rendelkező Platz Helént gépírósnak, de valójában ő készítette az új könyvek címleírását. 1906-ban fogadták el először egy nő jelentkezését könyvtár tisztviselő státuszra, ez a hölgy Czeke Marianne volt, akinek ekkor már magyar tanári diplomája mellett bölcsészdoktorátusa is volt.” – olvasható Fabó Edit kutatásaiból (Az Egyetemi Könyvtár a dualizmus második felében. In: Az Egyetemi Könyvtár egy évszázada 1874–1980. Szerk. Szögi László. Bp. ELTE Egyetemi Könyvtár, 2008. 62–63. p.)
 28. Átirat a rectorhoz a III. könyvtár tisztviselői állásra hirdetendő pályázat ügyében. 1897. november 18. (ELTE Egyetemi Levéltár 19/a, 1897/327.)
 29. Beszéd, mellyel 1880. szeptember 1-én a Budapesti Kir. Magy. Tudomány-Egyetemen Rectori székét elfoglalta Berger Ev. János, Esztergom főegyházmegyei áldozár, hittudor, az öszökvetségi tanulmányok, sz. írás magyarázat s héber nyelv ny. b. tanára, a hittudományi kar volt dékánja <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/9430> [2015.05.06.] és <http://www.elte.hu/rektorok> [2015.05.06.]
 30. Thewrewk Emil (ponori) In: Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái 14. köt. Bp. Hornyánszky Viktor, 1914. 106–110. col., <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/t/t27708.htm> [2015.05.06.]
 31. <http://www.konyvtar.elte.hu/regi/magunkrol/tortenet/foigok.html#mate> [2015.05.06.]
 32. KUDORA Károly: Könyvtártan. Bp. Dobrowsky és Franke, 1893. <http://mek.oszk.hu/11900/11913/11913.pdf> [2015.05.06.]
 33. Jegyzőkönyv az 1898. február 5-én a kir. magyar tudományegyetemi könyvtár helyiségében tartott könyvtári vizsgálóbizottsági ülésről. 1898. február 5. (ELTE Egyetemi Levéltár, 19/a, 1898/68.)
 34. Felterjesztés a magyar vallás- és közokt. m. kir. ministeriumhoz a könyvtári átalány terhére egy Remington-féle írógép beszerzése ügyében. 1897. június 20. (ELTE Egyetemi Levéltár, 19/a, 1898/226.)
 35. <http://www.konyvtar.elte.hu/regi/magunkrol/tortenet/foigok.html#tetzel> [2015.05.06.]
 36. V. Windisch Éva: i. m. 144–145. p.
 37. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=6487> [2015.05.06.]
 38. V. Windisch Éva: i. m. 152. p.
 39. Az ELTE Egyetemi Könyvtárának, valamint a Bölcsészettudományi Kar Könyvtár- és Információtudományi Intézetének jelenleg is zajló, az elmélet és a gyakorlat összhangját célzó szakmai együttműködését, illetve annak koncepcionális modelljét ismerteti KISZL Péter: Könyvtártudomány elméletben és gyakorlatban – intézményi együttműködés az Eötvös Loránd Tudományegyetemen = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 61. évf. 2014. 7–8. sz. 251–266. p.

Beérkezett: 2015. május 11.

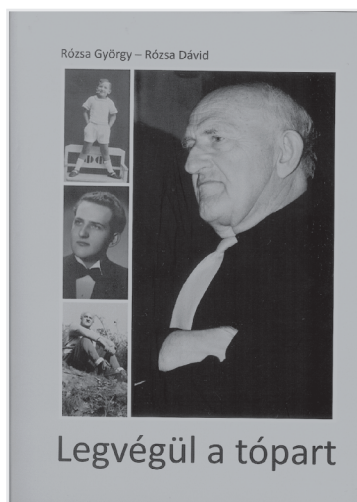

Legvégül a tópart

Az év elején jelent meg Rózsa Györgynek (1922–2005), az MTA Könyvtár 1960–1996 közötti főigazgatójának életrajza az MTA Könyvtár és Információs Központ és a KSH Könyvtár közös kiadásában. Unokája, Rózsa Dávid készítette el ezt az életútinterjún alapuló szöveget, melyet eddig publikálatlan családi fényképek és dokumentumok, több mint négyszáz tételes bibliográfia és névmutató egészít ki.

Az MTA KIK főigazgatója, Monok István így ajánlja a könyvet figyelmünkbe: „Több szempontból is fontos, érdekes kötet a két Rózsa szerzőségi közléssel ellátott munka. Napjainkban, amikor az előttünk járók életművéről lekicsinylően szokás beszélni, társadalmilag és emberileg aláznak meg építő generációkat, akik két kezükkel kaparták ki az országot a II. világháború romjai alól, üdítő látni egy könyvet, amellyel az unoka tiszteleg nagyapja munkássága, emberi és szakmai teljesítménye előtt. Rózsa György felkészült tudós, közéleti szereplő volt, jó könyvtáros szakember és – ez a könyvnek egy következő rétege – a személyes sorsát (de milyen!) megélt ember. Kortörténet, szakma, emberiség. Ezeket találja a kötetben az olvasó.” (9. p.)

Rózsa Dávid, a kötet társszerzője – aki a szerkesztés mellett a monogramjával jegyzett lábjegyzetekben, illetve a Bevezetésben és az Utóhangban is megszólal – az érettségi után, 2000 nyarán és őszén beszélgetett nagyapjával, és készített hangfelvételeket a találkozásokról. Az eredmény: közel ötven órás hanganyag, melynek átirata majdnem 800 oldalt tett ki. Ebből készült – a magánéleti vonatkozású részletek kihagyásával – a könyv *(Ön)életrajz két kézre* alcímmel, melynek első részét még életében jóváhagyta az elbeszélő. Néhány esetben a nagyapa műveiből vett vendégszövegek is bekerültek a műbe. A végső változat csak később készült el, és 2014-ben nyílt lehetőség

Legvégül a tópart : (Ön)életrajz két kézre / Rózsa György, Rózsa Dávid ; [a névmutatót kész. Pásztor Angelika, Rózsa Dávid] – Bp. : MTA Könyvtár és Információs Központ ; KSH Könyvtár, 2014. – 262 p. : ill. ; 22 cm
ISBN 978-963-235-465-1

a publikálására. Dávid egy riportban a könyv címéhez is (*Legvégül a tópart*) megadja a kulcsot: „Nagyapám Genfben csodálatos helyeket ismert meg. Élete végéig mondogatta, hogy ha ötösünk lesz a lottón, kiköltözzünk a Genfi-tó partjára és ott fogunk élni. Bár ez nem következett be, ezen a vidéken zártam le nagyapám történetét.” (Budai Polgár, 2015. 5. sz. 16. p.)

A Bevezetésben először Rózsa György rövid pályaképét kapjuk, majd a kötet születésének körülményeit ismerjük meg. (Itt mond a társszerző–szerkesztő köszönetet mindenkinek, aki segítségére volt munkája során.)

A kötet felépítése rendkívül arányos. A három fő rész – A kirekesztés formái, „éjfél és hajnal közt”, Kényszerpályám emlékezete – négy-négy alfejezetre oszlik. A szövegeket sikerült „jól megszerkeszteni és megfogalmazni úgy, hogy mégis” a nagypapa „hangján szólaljon meg a történet”.

A közel 160 oldalas önálló részletes bemutatása meghaladná a szűkre szabott terjedelmet, így az ismertetés csak néhány elemét ragadja ki.

Az első részben (*A kirekesztés formái*) az elődök, rokonok és a szülők bemutatása után a nagyváradi és a bukaresti évek eleve-
nednek meg, majd a budapesti évek következnek, köztük a tragikus 1944-es év, a Kasztner-vonat, a német (Bergen-Belsen) és a svájci lágerben (Caux sur Montreux) töltött hónapok – utóbbinak a későbbi eseményekben lesz „új értelmezése” –, végül 1945 augusztusában a hazatérés Pestre.

A második rész („éjfél és hajnal közt”) már a fiatalember útkeresése, házassága (1946), a Külügyi Intézet tanfolyama (1947), majd a külügyi pálya, a moszkvai követség, a „bukás” – ebben játszott döntő szerepet a svájci tartózkodás –, majd amikor az ÁVH 1950. augusztus 30-án letartóztatta és internálta (Kistarcsa).

Három hónap munkanélküliség után az Országos Könyvtári Központ fogadja be: itt kezdődik az a pálya, melyen szenvedélyesen munkálkodik majd élete végéig. (Az OKK után a Népkönyvtári Központban, 1954 májusáig, rövid ideig az OSZK Könyvtártudományi és Módszertani osztályán dolgozik, majd az MTA Közgazdaságtudományi Intézet könyvtárába kerül – közben a pedagógiai főiskolát is elvégzi estin, majd levelezőn.)

1960-ban került az Akadémia könyvtárába igazgatóhelyettesként – Haraszthy Gyula a vezető ekkor –, és igazgatóként folytatja egészen nyugdíjazásáig, 1996-ig. „Közben 1969-től hat éven át – helyettesének átadva az itteni könyvtárvezetői feladatait – az ENSZ genfi könyvtárának főkönyvtárosi posztját töltötte be.” Ennek az időszaknak egy alfejezetet is szentelt (Hidegháború a katalógustérben); ez több szempontból is meghatározó volt későbbi pályájára. (Az olvasók zömét bizonyára a harmadik rész, az itt eltöltött időt elbeszélő *Kényszerpályám emlékezete* fogja a legjobban érdekelni.)

Munkásságának főbb eredményeit nehéz röviden felsorolni: a kutatóintézeti könyvtári hálózat kiépítése, egy kiadványsorozat, egy tudományszervezési periodikum elindítása, egy current contents kiadvány (HungInfo) létrehozása, az új, önálló könyvtárepület felépítése (1988-re), az Institute of Scientific Information Science Citation Indexének megvásárlása és szolgáltatása, integrált könyvtári rendszer (először a DOBIS/LIBIS, majd az Aleph) bevezetése, nemzetközi kapcsolatok kiépítése, tudományos fokozat(ok) szerzése, az egyetemi oktatásban való részvétel, és még folytathatnánk tovább.

Az életrajz utolsó lapjai – már nyugdíjba vonulása után – keserű szájjal íródnak, noha 1996-tól haláláig a *Pro Bibliotheca alapítvány* vezetőjeként még dolgozott a könyvtár negyedik emeletén, és – szokása szerint – nem mulasztotta el, hogy átnézze a könyvtár új könyvszerzeményeit, elsősorban a franciákat. (Ebben nemcsak betegsége, hanem a körülmények megváltozása, ha úgy tetszik a könyvtár nehézségei, a rendszerváltás utáni fejlemények – infláció, csökkenő költségvetés, kényszerű létszámcsökkentés stb. – is közrejátszottak.)

Az *Utóhangban* Dávidnak a Farkasréti temetőben elmondott búcsúztatója zárja a biográfiát. A *Függelék* néhány levele, dokumentuma és három vers (*Levéltár*), *Rózsa György műveinek válogatott bibliográfiája* és a *Felhasznált irodalom*, végül a *Névmutató* és a *Rövidítésjegyzék* teszi teljessé a könyvet. A címlap verziója bizonyítja azt a feltevést, hogy a kötet gondos nyelvi és tartalmi lektoráláson esett át, Rózsa György borítófedélre került fényképei pedig életének főbb szakaszait idézik fel.

Az önéletrajz csak egy szelete a könyvtáros pályának, és színezi annak háttérét. A további fontos adalékok Rózsa György könyvtári témájú írásaiból, elsősorban „*Tudományok és művészségek szeretete*” című gyűjteményes kötetéből (1986), valamint számtalan folyóiratcikkéből nyerhetők ki. Ezek tovább bővíthetik ennek a szakmai útnak a megismerését.

Jó lenne még több, hasonló mélységű és részletes életrajzzal találkozni a közelmúlt nagy könyvtárosairól!

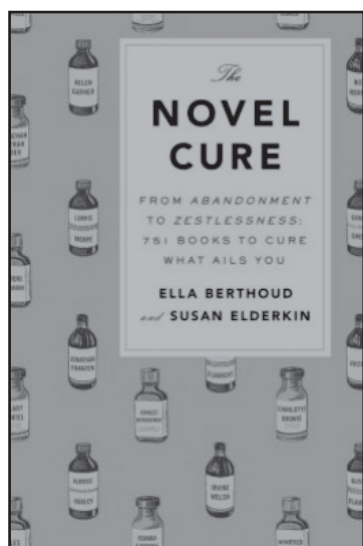
Murányi Lajos

Gyógyító könyvek

A könyv és az olvasás gyógyító ereje nem újkeletű felfedezés. Különböző szakterületek képviselői (pszichológia, pszichiátria, mentálhigiéne, könyvtár- és információtudomány, irodalomtudomány) megegyeznek abban, hogy a jól megválasztott olvasmány információt szolgáltat a helyzetfelismeréshez és értékeléshez, elgondolkodtat, reflektálásra és önmagunk megismerésére készítet. Az olvasmány formájában megfelelő pillanatban érkező segítség betekintést nyújthat mások megoldásai-

ba hasonló dilemmák esetében, új értékekkel és magatartásokkal ismertethet meg, és segíthet a megoldások keresésében és mérlegelésében. Egy szakértők által válogatott, terápiás célra összeállított könyvgyűjteménynek ugyanúgy helye lehet a közkönyvtárakban, mint az orvosi váróteremben. A biblioterápia a gyakorlatban többféle módon értelmezhető. Mint receptív módszer olvasásterápiaként alkalmazható egyéni vagy csoportos formában. A szakember, például pszichoterapeuta vagy addiktológiai konzultáns

The novel cure: From abandonment to zestlessness. 751 books to cure what ails you. / Ella Berthoud ; Susan Elderkin. – New York : Penguin Press, 2013. – 432p. ISBN 978 1 59420516 3. ebk. ISBN 9781101638750.

által előírt biblioterápia klinikai gyógymódként is használatos. Az önsegítő írásművek révén az egyén önmaga is kísérletezhet a könyv gyógyító hatásával. A kreatív és produktív megközelítések a csoportos olvasás- és írásterápiát művészetterápiaként értelmezik. Könyvtárosként a biblioterápia kihívásaival talán leggyakrabban informálisan, közösségi elemmel gazdagítva találkozunk könyvtári olvasóklubokban, illetve a tájékoztatópultnál.

A könyvtáros gyakran kényszerül az alkalmi biblioterapeuta szerepébe. A közkönyvtárak polcain minden bizonnyal ott sorakoznak azok a könyvek, amelyeket az olvasó figyelmébe lehetne ajánlani terápia céljából. Az olvasó és a könyv között azonban egy láthatatlan szakadék képződik, különösen kényes témák esetében, mint a szenvedélybetegségek és mentális problémák. Az olvasó nem szívesen osztja meg efféle gondjait egy olyan környezetben, ahol esetleg az nem marad titokban. Ilyenkor bizony jól jönne egy forrás, aminek segítségével a biblioterápiás olvasói igényeket viszonylag könnyen ki lehetne elégíteni. Egy nyomtatott vagy elektronikus tájékoztató anyag nagy segítség lehet a könyvtár bármelyik munkatársa számára, akinek feladata, hogy az érdeklődő könyvtárlátogatót a neki megfelelő könyvek felé irányítsa. Egy jól összeállított gyűjteményben maga az olvasó is tallózhat a számba jöhető olvasmányok között. Egy ilyen hiánypótló könyv az angol nyelvű *Novel cure* című kézikönyv, ami a világirodalomból válogatott szépirodalmi műveket tár a nagyközönség elé, mint esetleges választási lehetőséget különféle problémáink olvasásterápiás gyógyítására. A könyv nemcsak biblioterápiás iránytűként szolgál, hanem az állománygyarapításhoz is jó kiindulópont lehet.

A könyv teljes címe angol nyelven kissé patetikus hangzik: *The novel cure: from abandonment to zestlessness: 751 books to cure what ails you*, vagyis *Regénykúra: az elhagyatottságtól a kedvetlenségig: 751 könyv, amely kigyógyít betegségedből*. A cím magyarázatához tartozik a „novel cure” mint szójáték. A *novel* szó angolul a „regény” jelentés mellett „újdonság”-ot is jelent, vagyis a cím szerint a regénykúra újszerű megoldásként tekinthető. A címben szereplő két állapot, az elhagyatottság és a kedvetlenség, csupán az angol szó kezdőbetűje miatt került a címbe. Az A-Z lista angolul, az ábécére utalva, azt kívánja illusztrálni, hogy egy átfogó, lexikonszerű gyűjteményt vehet kezébe az olvasó. Ha magyarra kellene átültetnünk a címet, talán az *Ablak-zsiráf regénykúra: 751 könyv bármilyen tünet kezelésére* lenne a megfelelő fordítás.

A jelentős biblioterápiai gyakorlattal rendelkező művész-tanár és író-tanár szerzők speciális orvosi kézikönyvnek tekintik művüket, amelyben nagyban eltérnek a hagyományos medicina előírásaitól. Először is, nem tesznek különbséget testi és lelki fájdalom között. Bevezetőjük szerint az olvasó minden bizonnyal megtalálja a megfelelő könyvet mind a törött láb, mind pedig a megtört szív panaszainak orvoslására. A gyűjtemény figyelembe veszi az

élet kisebb-nagyobb eseményeinek testet-lelket megterhelő velejáróit, és olvasnivalót javasol azoknak is, akik lakhelyet vagy munkahelyet változtatnak, a nagy Ő-t keresik, életközepi válságban szenvednek, vagy éppen szeretteik elvesztését gyászolják. A másik, a hagyományos gyógymódoktól való ennél is nagyobb eltérés maga a terápia: a gyógyír nem a patikában vagy az orvosnál keresendő, hanem a könyvesboltban és a könyvtárban. Az önsegítő, szándékosan terápiás céllal írt munkákat kiegészítve, a szerzők arra vállalkoznak, hogy évszázadok hagyományát követve szépirodalmi műveket ajánlanak a testi-lelki nyavalyákkal küzdők figyelmébe mint egyik lehetséges gyógymódot. Saját pácienseikkel és klienseikkel szerzett tapasztalataik arról győzték meg a szerzőpárost, hogy olykor maga a történet vagy a szereplő karaktere, olykor pedig a szöveg lendülete vagy bája mozditja ki az olvasót az adott állapotból, és lendíti túl a nehézségen, aminek eredményeként képes lesz a világot egy újabb nézőpontból szemlélni. A javasolt recept egyszerű: egy regény, rendszeresen fogyasztva. Ígéretük szerint némelyik kúra azonnali és teljes gyógyulást eredményezhet, míg más művek enyhét nyújthatnak a legnagyobb fájdalom idején, például egyszerűen annak beláttatásával, hogy mások is hasonló cipőben járnak. Azonban a tünetek súlyosságát mindegyik gyógyító könyv csökkenteni fogja, ha bár csupán átmenetileg is, az irodalom hatalma és ereje révén, aminek segítségével figyelmünket más irányba terelhetjük el. A gyűjtemény könyvismertetései a mű rövid tartalmi vázlatával mellett megindokolják a választást is, gazdagon tarkítva jegyzetekkel és utalásokkal, sokszor humoros formában.

A könyv szerkezete szokatlan. Az A–Z lista nem műfajilag, hanem problémák és tünetek szerint csoportosítja az olvasnivalókat, és a listán nem szereplő szó esetében a megfelelő szócikkhez irányít. Így például az önbizalomhiányban szenvedők a következő szócikkek közt kereshetnek: alacsony önértékelés, szégyenlősség, követelőzés, kockázatvállalás hiánya, kicsúfolás, félelem a konfrontációtól, gyávaság, pesszimizmus, Carpe diem-kudarcs és csábítási

képesség hiánya. A szócikkek általában egy-egy alapvető regényt ajánlanak, például pesszimizmus ellen Defoe *Robinson Crusoe*-ját, túlzott optimizmusra Voltaire *Candide*-jét, de lehetnek további ajánlott olvasmányok is. Az alkoholizmusra például egy Stephen King regény és Malcolm Lowry *Vulkán alatt* című műve mellett egy magyarra még le nem fordított, de a hosszútávú futók körében kultikus műnek számító *Once a runner* (kb. Örök futó) című John Parker-könyvet ajánlanak, aminek alapján az olvasó teljesen megváltoztathatja az életét teste és szervezete megértése révén, és a határok nem ismerésének pozitív irányba történő változtatásával. Ugyanaz a regény több problémára is javasolható, amint ez a könyv végén lévő szerzői és címmutatóból kiderül. Példaként említhetjük a *Száz év magányt*, amit halálfélelem ellen és a húszas éveiket taposók számára egyaránt javasolnak. Kerouac *Úton* című klasszikus művét a rendmániásoknak ajánlatos elolvasni, de hangoskönyvként dühös autósoknak is javasolt. A legtöbb bajra ajánlatos művek között van az *Anna Karenina*, *Az öreg halász és a tenger* és *A nagy Gatsby*. Az egy tünetre legnagyobb számban ajánlott könyvek listáján a pálmát az a tizenhat mű viszi el, amelyekkel az orgazmussal kapcsolatos problémákat kívánják orvosolni; e listát a *Lady Chatterly szeretője*, az *Ulysses*, az *O története* és a *Fanny Hill* vezeti.

A szerzők még az olvasással kapcsolatos nehézségekre is szolgálnak tanáccsal: például, amikor nincs időnk olvasni, vagy épp szégyelljük a könyvet, amit olvasunk. A könyvborító lecserélése mellett elégedetten láttam az általam már korábban és javasolt megoldást, olvassunk e-könyveket! Találhatunk szépirodalmi műveket olyan alkalmakra is, amikor elalvási nehézségekkel küzdünk, nyaralni megyünk, vagy éppen a halálos ágyon fekszünk. Ez utóbbi nem vicc, hiszen az örökérvényű tanács szerint mindig olyan könyvet illik olvasnunk, ami jó színben tüntet fel bennünket, ha esetleg olvasás közben érne bennünket a halál. Vannak persze egyéb sznob megjegyzések is a könyvben, mint például lista a tíz legjobb regényről, amelyek segítségével műveltnek tűnhet az ember. Az

ajánlatok között fedezhetjük fel *A varázshegyet*, a *Háború és békét* és az *Üvöltő szeleket* *A nagy Gatsby* és a *Moby Dick* mellett. A szerzők meggyőződése szerint az olvasni kevésbé szeretők is találnak az ajánlottak között olyan regényt, amelytől kedvet kapnak az olvasásra. Vannak könyvek viccesebb és hétköznapiabb helyzetekre is, mint például a mellékhelyiségben olvasandó művek (ha Beckett, Vonnegut, Ondaatje és és Italo Calvino tudná, hogy hova jutottak!) Két másik érdekes lista arra szolgál, hogy milyen regényekkel ébreszthetjük fel az olvasókedvet partnerünkben. A férfiaknak szánt listán a *Huszonkettes csapdája* mellett ott szerepel *A rózsza neve*. Némely esetben kétely ébredhet az olvasóban az ajánlás és a gyűjtemény komolyságát illetően. Valóban létezik-e olyan könyv, amitől enyhülnek panaszaink aranyér, izzadás, horkolás vagy épp az orrunk méretének és formájának nem megfelelő volta esetén? Csuklásra a tíz legsokkolóbb regény listáját ajánlják, a vérnyomás csökkentésére pedig egy másik

listáról válogathatunk. Tényleg segít-e az *Anna Karenina* a fogfájáson? Elmúlik-e a bűntudatunk a *Bűn és bűnhődés* elolvasása után? Használ-e a *Zabhegyező* a serdülőknek, a *Bováryné* a házasságtörőknek vagy a *Don Quijote* a letargiában szenvedőknek?

Végezetül álljon itt a leggyakrabban előforduló írók névsora: *Ernest Hemingway, Lev Tolsztoj, Jane Austin, Scott Fitzgerald, John Steinbeck, Saul Bellow, Charles Dickens, Virginia Woolf, Milan Kundera, Thomas Mann, James Joyce és P. G. Wodehouse*. A lista jól jelzi, hogy a kortárs angolszász prózai művek mellett a világirodalom klasszikusai jelentős számban szerepelnek ajánlott olvasmányként. A kulturális sokféleség és ízlésbeli változatosság jegyében nyugodt szívvel ajánlható a könyv az olvasók és könyvkiadók figyelmébe, ha az adott tünet az olvasnivaló kiválasztásának nehézsége és a könyvpiacon való tájékozódás képtelensége. Szívesen látnánk egy hasonló magyar nyelvű gyűjteményt is.

Hajnal Ward Judit

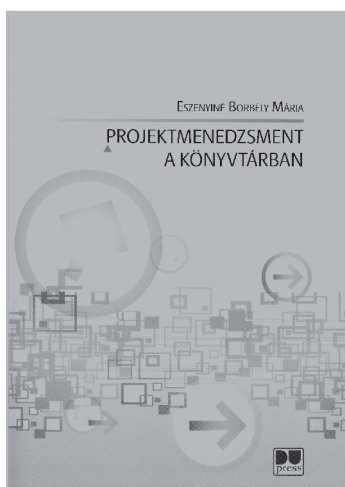

Elindult az ELDORADO dokumentumküldő rendszer

2015. április 29-én az OSZK-ban ünnepélyesen megnyitották az ELDORADO rendszert (Elektronikus Dokumentumküldés Országos Rendszere, Adatbázisa és Dokumentumtára). A rendszer a magyarországi könyvtárak könyvállományának és a kapcsolódó könyvkiadók köteteinek elektronikus elérését is lehetővé teszi. A kétéves fejlesztés során létrehozott szolgáltatás nagy erénye, hogy lehetőséget ad a szerzői jog által védett tartalmak jogtisztta hozzáféréséhez, mivel része egy jogi modul, és a legális felhasználást a digitális jogkezelési technológia garantálja. Az OSZK-ban egy szerzői jogi munkacsoport is foglalkozik a jogosultak felkutatásával.

Elérhetőség: www.eldorado.oszk.hu.

(Forrás: <http://www.kormany.hu/hu/emberi-eroforrasok-miniszteriuma/kulturaert-felelos-allamtitkarsag/hirek/elindult-az-eldorado-konyvtari-e-dokumentumkuldo-rendszer>)

Projektmenedzsment a könyvtárban / készítette Eszenyiné Borbély Mária. – Debrecen : University Press, 2014. – 86 p.
ISBN 978 963 318 423 3
Elektronikusan:
www.inf.unideb.hu/~borbelym/konyv_vegleges.pdf

Útmutató a projektmenedzsment könyvtári alkalmazásáról

A könyv megírását kettős cél motiválta, írja bevezető gondolataiban a szerző: egyrészt a vonatkozó elméleti ismeretanyag közlésével és a megértést nagymértékben megkönnyítő esettanulmányok szerepeltetésével támogatni kívánja a felsőfokú könyvtárosképzésben részt vevő hallgatók tanulmányait, másrészt pedig elméleti és gyakorlati útmutatóként segíteni szeretné a gyakorló könyvtáros szakemberek témában való eligazodását. A kettős cél nagyszerűen megvalósul ebben a kötetben, mely tehát tankönyv az egyetemi hallgatók számára és útmutató a könyvtáros továbbképzésben.

A téma rendkívül aktuális, gazdag szakirodalmát találjuk ma már a hazai könyvkiadásban is. Az Akadémiai Kiadó projektmenedzsment útmutatója (*PMBOK Guide – A guide to the project management body of knowledge*) több mint harminc éve alapvető forrásmű, már az 5. kiadáson is túl van. Az általános projektmenedzsmentről szóló könyvek nyomán sorra fedezhetjük fel az egyes szakterületekre adaptált munkákat (gazdasági, mezőgazdaság, mérnöki szakterület), de tanúi lehetünk a felsőoktatás számára kidolgozott tankönyv, jegyzet jellegű munkáknak is. Készült ilyen a Nyugat-magyarországi Egyetem Közgazdaságtudományi Karán, a Nyíregyházi Főiskolán, a Pécsi Tudományegyetem Pollack Mihály Műszaki Főiskoláján, az EDUTUS Főiskolán vagy a Budapesti Kommunikációs Főiskolán, hogy csak néhányat említsünk. Ebben a sorba illeszkedik *Eszenyiné Borbély Mária* kötete, mint a Debreceni Egyetemi Kiadó által megjelentetett, egyébként pedig az NKA Közgyűjteményi Kollégiuma által is támogatott munka. Ezt a tankönyvet az ismertetés elején idézett kettős célkitűzés emeli ki az előbbieken említett oktatási célú könyvek közül. A szerző ugyanis egyetemi oktatóként, kutatóként, valamint könyvtárosi és könyvtárvezetési tapasztalatokkal rendelkező gyakorlati szakemberként „szakmára szabottan” tudja közel vinni ezt az új-szerű témát célközönségéhez.

Eszenyiné Borbély Mária maga is részese volt annak az egy-másfél évtizedes folyamatnak, melynek során sikerült a minőségi szemléletet megismertetni, elfogadtatni és megvalósítani a könyvtárakban, a könyvtárosok körében. Majd pedig annak, hogy szinte a minőségbiztosítás jelentőségének felismerésével egy időben érkezett meg hozzánk – az Európai Unióhoz tartozásunk velejárójaként – a rendszeres, szakszerű pályázati tevékenység végzésének követelménye is. Mindkét feladattal meg kellett ismerkednünk, meg kellett birkóznunk, hiszen versenyképességünk érdekében alkalmaznunk kellett. A 2003-tól 2013-ig tartó két rendkívül fontos stratégiai időszakban a könyvtári intézményrendszerben, a könyvtári szervezetekben, a finanszírozásban és a képzésben is olyan alapvető és átfogó változások zajlottak le, melyek új típusú munkaszervezést, munkastílust, kapcsolatrendszert, könyvtárosi kompetenciákat és tulajdonságokat igényeltek. És ezekről az „újdomságokról” már beszélni is másképp kellett és lehetett: azaz, a szakma nyelvezete, szókincse, fogalomrendszere és gondolkodásmódja is megváltozott. Nem ritkán éppen a tevékenység és az elmélet azonosítása okoz problémát még ma is a könyvtárosoknak. Ehhez a fennálló problémához nyújt egyedülállóan jól megoldott segítséget a könyv. Színesen, szemléletesen, közérthetően „adagolja” az ismeretanyagot, s közben folyamatosan segít összeegyeztetni a korábbi tudással és a mindennapi gyakorlattal.

Mivel nálunk úgy alakult, hogy a minőségbiztosítás ismeretelemei előbb jutottak el a könyvtárosokhoz, így a szerző a projektmenedzsment témakörének tárgyalását ebből kiindulva, erre építve, a minőségi szempont következetes érvényesítésével valósítja meg. Definíciója szerint maga a projekt-fogalom tehát egy kitűzött cél megvalósítása érdekében kölcsönösen egymásra ható tevékenységek csoportja, amely magában

foglal idő-, költség-, erőforrás- és minőség tényezőket. A minőségi tényező annak kifejezésére szolgál, hogy a projekt eredményeként létrejövő termék, szolgáltatás hogyan viszonyul a projekt céljaként megfogalmazott elvárásokhoz.

Az első esettanulmány megfogalmazásával már csatát nyert a szerző. Minden könyvtáros számára jól ismert, gyakori, mondhatjuk tipikus könyvtári tevékenységet választott a projekt témájául: egy éves időtartamra kiterjedő, több könyvtár közreműködésére épülő olvasásfejlesztő, olvasást és könyvtárhasználatot népszerűsítő kampányt, programsorozatot. A célkitűzést összefoglaló első bemutatás után a következő esettanulmányok tovább részletezik, bővítik a fiktív programsorozat megvalósításához szükséges háttér ismereteket, adatokat, körülményeket, és közben lépésről lépésre végigvezetik az olvasót a teljes projekt fázisain. Így végül annak minden részletében eligazodunk, tudatosodnak a tevékenységek okai és következményei, tanulságai. Talán csak a projektzárás, projekt értékelés szakaszával foglalkozik egy kicsit röviden a szerző, pedig az eredmények sok szempontú, sok dimenzióban történő elemzése még nem elég erős oldala a hazai könyvtári gyakorlatunknak.

Összességében a projektmenedzsment folyamata rendkívül logikusan, pedagógiai körültekintéssel elővezetve tárul fel a szemünk előtt. A feladatcsoportokhoz kapcsolódó, nagyrészt új elméleti ismeretek bemutatását az alkalmazható, alkalmazandó eljárások gyakorlatias ismertetése kíséri, ezeket együttesen pedig az esettanulmányok teszik könnyen befogadhatóvá.

Sok hasznos továbbképző tanfolyam, előadás, tréning fog tudni építeni e könyv feldolgozására. Igazi örömmel töltött volna el, ha ez a könyv a Könyvtári Intézet *„Továbbképzés felsőfokon”* című, egykori sorozatának darabjaként jelenhetett volna meg.

Bartos Éva

Könyvtár- és információ- tudomány

Általános kérdések

Lásd 65

Történet

65/2015

WHITE, Martin – OPPENHEIM, Charles: In response to: „So wide and varied”: the origins and character of British information science. – Bibliogr. In: Journal of information science. – 40.(2014) 6., p. 858-862.

Válaszul „A brit információtudomány eredete és jellegzetességei” című cikkekre

Információkeresés; Informatika; Könyvtártudomány története; Könyvtártudományi kutatás

A cikk, amely a szerkesztőnek írt levél, a lap korábbi számában megjelent, a brit információtudomány fejlődéséről szóló tanulmányhoz nyújt kiegészítéseket. Szerzői az 1970-es évek eleje óta aktívan részt vettek a szakterület fejleményeinek alakításában, és azzal a kiváltsággal rendelkeznek, hogy az információtudományi kutatások és ezek hasznosításának sok úttörőjét személyesen is ismerik. Ezt a lehetőséget felhasználva néhány személyes nézőponttal egészítik

ki a korábbi cikket, és annak szakirodalmi jegyzékét további tételekkel gazdagítják.

(Autoref.)

Kutatás

66/2015

TURCIOS, Mirna E. – AGARWAL, Naresh Kumar – WATKINS, Linda: How much of library and information science literature qualifies as research?. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 40. (2014) 5., p. 473-479.

Milyen mennyiségű könyvtár- és információtudományi irodalom minősíthető kutatásnak?

Felmérés; Folyóirat -könyvtári; Könyvtártudományi kutatás

Évente nagy mennyiségű könyvtár- és információtudományi (LIS) irodalom születik. Mindenki tudja, milyen változatos a folyóirat-irodalom, de nem lehetünk biztosak abban, a közölt cikkek hány százaléka nevezhető kutatásnak. Ez a projekt az első fontos lépés a fenti kérdés megválaszolásához. A szerzők tartalmi elemzést végeztek a bostoni Simmons College könyvtárának könyvtár- és információtudományi tudományos folyóirataiban; e folyóiratok színvonalas gyűjteménye ideálissá teszi a vizsgálatra, amelynek során a 2012–2013. tanévre előfizetett tudományos folyóiratok legfrissebb számainak a tartalmát elemezték. Minden cikket átnéztek, hogy kiderüljön: 1) kutatás eredményeiről vagy nem kutatásról ír, 2) milyen módszert alkalmazott a cikk adatgyűjtésre vizsgálatához, és 3) a cikkel kapcsolatos tárgyszavak, illetve kulcsszavak. 177 folyóiratból 105 címet választottak ki: a bennük közölt 1880 cikkből 16% minősült kutatásnak. A felmérés volt a legnépszerűbb alkalmazott kutatási módszer. A tanulmány jól szolgálja a diákokat, tanárokat, és a kutatásra kötelezett könyvtárosokat, továbbá azokat a könyvtárosokat, akik az olvasóknak segítenek szakirodalmat keresni.

(Autoref.)

Tudománymetria, bibliometria

67/2015

BORNMANN, Lutz – MARX, Werner: The wisdom of citing scientists. – Bibliogr. In: Journal of the Association for Information Science and Technology. – 65. (2014) 6., p. 1288-1292.

Tudósok idézésének bölcsessége

Bibliometria; Hivatkozás; Publikálás -tudományos kiadványoké

A cikk Galton „A tömegek bölcsessége” (1907) c. műve alapján a hivatkozáselemzések előnyeit tárgyalja a kutatások értékelésében. A hivatkozások több ember értékelésén alapulnak, ezért hitelesnek tekinthetők. A szerzők azonban bebizonyítják, hogy a hivatkozások nem tökéletes értékelések, és nem feltételezhető, hogy nagyobb számú hivatkozás a hasznosság magasabb fokával párosul. Csak ha tudjuk, hogy egy ritkán hivatkozott tanulmányt ugyanakkor széles körben elolvastak, akkor mondható el – szigorúan véve – , hogy nyilvánvalóan kevés a haszna a további kutatásokhoz. A „lájk” (tetszik) adatokkal való összevetéssel a szerzők azt próbálják bemutatni, hogy az idézett hivatkozáselemzések a bibliometriai adatok sokkal érdemibb elemzését adják, mint az idézési alkalmak (hányszor idéznek egy cikket) számbavétele.

(Autoref.)

68/2015

LARIVIÈRE, Vincent – LOZANO, George A. – GINGRAS, Yves: Are elite journals declining?. – Bibliogr. In: Journal of the Association for Information Science and Technology. – 65. (2014) 4., p. 649-655.

Hányatlóban vannak az elit folyóiratok?

Bibliometria; Folyóirat; Hivatkozás; Hozzáférhetőség; Publikálás -tudományos kiadványoké

A korábbi kutatások azt mutatják, hogy az elmúlt 20 évben a legjobb minőségű tanulmányok a folyóiratok egy nagyobb és egyre változatosabb körében jelennek meg. Ebben a cikkben a szerzők azt vizsgálják, hogy ez a változatosság érinti azt a maroknyi elit folyóiratot is, amelyeket hagyományosan a legjobbaknak tartanak. Hét régi, hagyományosan elitnek számító folyóiratnak az elmúlt 40 évi hivatkozási mintáit elemezték, és hat olyan folyóiratét, amelyek az utóbbi 20 évben váltak fontossá. Ahhoz, hogy a legtöbbet hivatkozott tanulmányok első 5 vagy 1 százalékába bekerüljenek, a tanulmányoknak kétszer annyi hivatkozást kell tartalmazniuk, mint 40 évvel ezelőtt. Az 1980-as évek vége és a 90-es évek eleje óta az elit folyóiratok egyre kisebb mértékben közlik ezeket a gyakran hivatkozott tanulmányokat. Ugyanez érvényes annak a két folyóiratnak az esetében is, amelyeket top publikációs helynek tartanak, és gyakran a „kiválóság” bibliometriai indikátoraként használnak, a *Science* és a *Nature* esetében. Másfelől számos új és hagyományos folyóirat egyre nagyobb arányban közli a leggyakrabban hivatkozott tanulmányokat. Ezek a változások új kihívásokat és lehetőségeket jelentenek az összes fél számára. A folyóiratok viszonylagos pozíciójuk növelése vagy megőrzése érdekében új szabályokat vezethetnek be. A kutatóknak pedig megvan a választási lehetőségük, hogy több helyen publikáljanak annak tudatában, hogy munkájuk úgyis eljut ugyanahhoz a közönséghez. Végül az értékelőknek és a vezetőknek tudniuk kell, hogy bár mindig bizonyos fokú presztízst jelent az elit folyóiratokban való publikálás, a folyóiratok hierarchiája állandó változásban van.

(Autoref.)

69/2015

PITOL, Scott P. – DE GROOTE, Sandra L.: Google Scholar versions : do more versions of an article mean greater impact?. – Bibliogr. In: Library hi tech. – 32. (2014) 4., p. 594-611.

Google Scholar verziók: nagyobb impakt faktort jelent-e, ha egy cikknek több változata van?

Cikk; Elektronikus könyvtár; Felmérés; Gépi információkeresési rendszer; Hivatkozás; Publikálás -tudományos kiadványoké

A Google Tudós (GT) fokozódó dominanciáját a tudósok és kutatók első lépésben igénybe vett forrásaként érdemes vizsgálni mind a hivatkozási sémákra, mind az információs szabadságra és a tudósok kommunikációjára való befolyását illetően. A dolgozat célja az, hogy utat törjön a különböző verziójú GT indexek, a GT verziók száma és a hivatkozások száma közötti korreláció, valamint az intézményi repozitóriumok megértésében fokozódó tudományos hatásuk feltárása érdekében. A vizsgálat során 982, számos tudományágat felölelő szakcikk GT listáját elemezték verziótípusok szerint három egyetemen – beleértve az intézményi repozitóriumok verzióit, a hivatkozások mértékét és a szabadon hozzáférhető teljes szövegek ingyenes elérését is. Az eredmények közül fontos kiemelni, hogy (1) egy nyílt hozzáférésű cikkekre sokkal többen hivatkoztak, mint azokra, amelyek teljes szövege nem érhető el ingyenesen. Noha a folyóiratkiadók honlapját indexelik a leggyakrabban, csupán a cikkek kis része ingyenes elérésű. (2) Nincs korreláció egy cikk verzióinak száma és annak száma között, ahányszor hivatkoztak rá. (3) Egy-egy szakcikk „verziói” hasznosak lehetnek, ha a kiadón keresztüli hozzáférés korlátozott, hiszen a cikkek 70%-ának legalább egy ingyenes verziója elérhető az indexelt GT verzióján keresztül. A tanulmány a GT verziókat a tudományos szakcikk alternatív forrásaként vizsgálja. Amíg más cikkekben a GT-t különböző megközelítésben vizsgálták, szerzőink úgy gondolják, ilyen speciális szempontú témával még senki sem foglalkozott.

(Autoref.)

70/2015

ZHAO, Dangzhi – STROTMANN, Andreas: The knowledge base and research front of information science 2006–2010 : an author cocitation and bibliographic coupling analysis. – Bibliogr. In: Journal of the Association for Information Science and Technology. – 65. (2014) 5., p. 995-1006.

Az információtudomány tudás- és kutatási bázisa: a szerzői társhivatkozás és a bibliográfiai társítás elemzése 2006 és 2010 között

Bibliometria; Informatika; Publikálás -tudományos kiadványoké

A tanulmány az információtudomány intellektuális struktúráján belül a szerzői társhivatkozás (és újabban a bibliográfiai társítás) elemzésének hosszú történetét követi nyomon 2006-tól 2010-ig. A szerzők azt találták, hogy továbbra is a webes technológiák vezetnek a fejlemények sorát, különösen a kutatások területén, bár a korábbinál

sokkal közvetettebb módon. A vizsgált időszakban az információtudomány perspektíváinak kiszélesedése figyelhető meg, ahol a hálózati tudomány vált meghatározóvá, és a teljes szövegű elemzési módszerek kiegészítik a hagyományos számítástechnikai hatásokat. A h-index és a tudományterkép területén végzett kutatások tűnnek az információtudomány kiemelt témáinak 2006 és 2011 között. A tanulmány teszteli és megerősíti azt a korábbi, az információtudomány 2001 és 2005 közötti tudás- és kutatási bázisával kapcsolatos előrejelzést, amely az információkeresési rendszerek és a webometria csökkenését várták a 2006-tól 2011-ig tartó időszakban. Ez utóbbi periódus megfelelő összehasonlítása az információkeresési rendszerek folyamatos visszaesését jelzi, de a webometria jelentős (újra)növekedését is a 2001–2005-ös időszakban történt hanyatlás után; ez utóbbi valószínűleg részben a webtudomány kialakulásának tudható be.

(Autoref.)

Könyvtár- és tájékoztatásügy

Általános kérdések

71/2015

BJÖRK, Bo-Christer [et al.]: Anatomy of green open access. – Bibliogr. In: Journal of the Association for Information Science and Technology. – 65. (2014) 2., p. 230-250.

A nyílt hozzáférés zöld útjának anatómiája

Elektronikus folyóirat; Elektronikus publikáció; Hozzáférhetőség; Publikálás -tudományos kiadványoké

A nyílt hozzáférés (open access = OA) a tudományos publikációk elektronikus verzióinak sza-

bad, korlátlan elérését teszi lehetővé. Lektorált folyóiratcikkek esetében az OA-nak két útja van: az OA folyóiratokban való publikálás („arany” út), illetve a folyóiratcikk vagy kézirat archiválása más webhelyen („zöld” út). A tanulmány ez utóbbival kapcsolatos ismereteket összegzi és bővíti ki. A korábbi tanulmányok eredményeinek összefoglalása azt jelzi, hogy az összes megjelent folyóiratcikk mintegy 12%-át publikálták „zöld” úton, változatos tudományterületeken. Jellemzően a „zöld” úton megjelent példányok jelentős késedelemmel válnak elérhetővé, egyrészt a kiadó által kirótt embargó miatt, másrészt azért, mert a szerzők egyre inkább csak időszakosan archiválják kézírataikat. Bár a „zöld” úton publikált műveket ideális esetben a megfelelő repozitóriumban kellene tárolni, nagy részüket

honlapokon és hasonló helyeken tartják, ahol a hosszú távú megőrzés nem biztosított. Gyakran ezek a helyek a publikált cikkek példányait tartalmazzák, ami sérti a kiadó kizárólagos jogait. A „zöld” utas feltöltés technikai alapjai – az intézményi repozitóriumok gyors növekedésének köszönhetően – egyre stabilabbakká váltak. Mindamelllett a nyílt hozzáférésű cikkek száma, ami erősen befolyásolja a cikkek önarchiválási arányát, továbbra is alacsony.

(Autoref.)

72/2015

BRANDT, Susanne: Bibliotheken sind KINDERgerECHT!? : wie Bibliotheken weltweit und konkret zur Verwirklichung der UN-Kinderrechtskonvention beitragen können In: BuB. – 66. (2014) 11/12., p. 774-778.

Res. angol és francia nyelven

Támogatják-e a könyvtárak a gyermekek jogait? Hogyan járulhatnak hozzá a könyvtárak világszerte a Gyermekek Jogairól szóló ENSZ Egyezmény betartásához?

Gyermek- és ifjúsági olvasók; Nemzetközi szervezet

2014 novemberében volt a gyermekjogok kihirdetésének 25. évfordulója. Ebből az alkalomból érdemes a könyvtárak feladatait is megtervezni és kialakítani. A szerző ehhez nyolc fontos pontból kiindulva próbál tájékoztató keretet adni. (Ennek summáját a szerző a 776. oldalon egy külön keretes részben az ENSZ egyezménye alapján foglalta össze.)

Az előfutár az 1924-ben a Népszövetségnek a gyermekjogokról kiadott genfi deklarációja volt, mely az ENSZ 1948-as emberi jogok nyilatkozatát megelőzte. A gyermekjogok bővített megfogalmazására az ENSZ közgyűlésén került sor 1959-ben. Pontosán húsz év múlva Lengyelország kezdeményezte, hogy az ENSZ gyermekjogi egyezményt adjon ki. Janusz Korczak munkássága már megteremtette ehhez az alapokat: ő beszélt a gyermekeknek az olvasáshoz, a kulturális élményekhez, az információkhoz jutáshoz

és a véleményalkotáshoz való jogáról. Ezek nyomán 1979-ben egy emberi jogi munkabizottság alakult, és tíz évbe telt, mire a gyermeki jogok egyezményét alá lehetett írni. [Magyarországon az 1991-es LXIV. törvény hirdette ki.]

Az egyezmény négy legfontosabb alapelve a következő: az egyenlő bánásmódhoz való jog, a gyermekek javának biztosítása, az élethez és a személyes fejlődéshez való jog, a gyermekek akaratának és véleményének figyelembevétele. Ezen kívül még számos jog van, melyek három fő csoportba rendezhetők: az ellátáshoz, a védelemhez és a kultúrához, az információhoz, a részvételhez való jog.

Miben áll a könyvtárak feladata? A könyvtárak biztosítják a legfontosabb gyermeki jogokat, emellett fontos iskolán kívüli helyek, ahol dokumentumok és rendezvények révén informálnak a gyermeki jogokról. Németországban sok szervezet felel a gyermeki jogokért; több mint 100 hozta létre az ENSZ gyermeki jogok egyezménye megvalósításának nemzeti koalícióját. (Ezt 2014-ben a gyermeki jogok hálózata váltotta fel.) Eben közvetve vettek részt a könyvtárak: képviselőjük a Német Könyvtárak Szövetsége (dbv) a Gyermek- és Ifjúsági Képzőintézmények Szövetsége (bkj) tagjaként. November 20-án a gyermekek akciónapjára kerül sor minden évben. Nagyon fontos a jó gyermek- és ifjúsági irodalom, valamint e korosztály számára szervezett könyvtári rendezvények is. Minden könyvtárnak ismernie kell a legfontosabb gyermeki jogokat, és ezeknek megfelelően cselekedniük!

(A szerző könyveket, folyóiratcikkeket és internetes forrásokat is ajánl a német szakmai közösség számára.)

(Murányi Lajos)

73/2015

FOURIE, Ina – BITSO, Constance – BOTHMA, Theo J. D.: Methods and resources to monitor internet censorship. – Bibliogr. In: Library hi tech. – 32. (2014) 4., p. 723-739.

Módszerek és források az internet cenzúrájának nyomon követéséhez

Cenzúra; Gépi információkeresés; Hozzáférhetőség; Számítógép-hálózat; Tájékoztatás szabadsága

Mint az manapság már köztudott, az internetes cégek, mint a Google, Yahoo, Microsoft, Cisco készek együttműködni az állammal az internet cenzúrázásában, például Kínában. Keresőeszközökkel monitorozzák az e-mail forgalmat, szűrőprogramokat alkalmaznak, és ha az állam úgy kívánja, kiadják használoik személyes adatait is. A cenzúra megvalósulhat egyes tartalmak, oldalak, közösségi média blokkolásával, weboldalak, e-mailek megfigyelésével, melyet az internetszolgáltató, a keresőmotor szolgáltatója vagy az állam végez. Nem ritka az internet-hozzáférés korlátozása órákra vagy akár napokra. Országoként más-más a cenzúra mértéke és formája. Kína és Mianmar szigorú, politikai-ideológiai ellenőrzést gyakorol, Finnország a pornográfiára, Ausztrália az eutanáziára összpontosít. Irán a világ más országaitól teljesen elszigetelt internetszolgáltatást építi ki.

A cikk célja a könyvtárak és információszolgáltató intézmények felelősségvállalásának és proaktivitásának növelése az internetcenzúra feltérképezésében, nyomon követésében és nyilvánosságra hozatalában. Mindezt a szakirodalom rendkívül alapos áttekintésével, módszerek és eszközök ismertetésével, valamint egy jól kidolgozott nyomkövető mechanizmus kialakításával és közlésével igyekszik elérni. A szerző konkrét javaslatokat ad keresési stratégiákra, forrásokra, kifejezésekre; a szisztematikus adatbányászat módszereire, melynek bemutatja földrajzi korlátait is. Felhívja a figyelmet a szakirodalom figyelésére és a figyelőszolgálatok igénybevétele, a negatív és pozitív trendekre és ezek rendszeres rögzítésének szükségességére. Hangsúlyozza, hogy fokozni kell a könyvtárak internetcenzúrával kapcsolatos érzékenységét. A könyvtáraknak nagyobb szerepet kell vállalniuk a cenzúra figyelésében, megfelelő válaszokat kell adniuk az aggodalomra okot adó jelenségekre, és lobbitevékenységet kell folytatniuk a cenzúra ellen.

A keretrendszer, melyet mindezek megvalósításához ajánl, alkalmas lehet egy-egy könyvtár

számára országának kisebb léptékű monitorozásra. Hétféle tevékenységet tartalmaz:

- 1) A szakirodalomból a terminológia, a trendek és források felderítése, az új terminológia rögzítése.
- 2) Megfelelő adatbázisok követése figyelőszolgáltatásokkal az új trendek és incidensek felfedezésére.
- 3) Internetes lista összeállítása az adatbányászat forrásairól.
- 4) Minden internetcenzúrával kapcsolatos incidens rögzítése.
- 5) A cenzúra jelenségek következmények átgondolása, az aggodalomra okot adók azonosítása, a további intézkedési javaslatok kidolgozása.
- 6) A tapasztalatok megosztása a könyvtárosokkal és a társadalommal. Lobbitevékenység a könyvtárosok és információs szakemberek cenzúraellenes küzdelemben játszott szerepének elfogadtatásáért, valamint az internetcenzúra ellen.
- 7) Az érzékenység növelése a könyvtáros társadalomban, pártfogói tevékenység és lobbizás.

A táblázatba foglalt eljárási mód nagyban megkönnyítheti a rendszeresen megismételt kutatásokat. A cikket a szakirodalom széles körét felölelő bibliográfiája teszi teljessé.

(Fazokas Eszter)

Együttműködés

74/2015

HAKKARAINEN, Jussi-Pekka: Nichesourcing : a new form of research partnership for libraries In: Scandian library quarterly. – 47. (2014) 4., p. 8-9.

Katalogizálás civil szakemberek bevonásával. A kutatási együttműködés új formája a könyvtárügyben

Digitalizálás; Feldolgozó munka; Használó; Kutatás információellátása

Az új metaadatmodellek, szótárak és eszközök nyomán a katalogizálás is többdimenzióssá válik a következő években. A rekordalapú katalogizálást felváltja a metaadatok közötti kapcsolatok létrehozása, ami az elemek közötti relációk leírását jelenti. Az eredmény egy szervezetek, szektorok és nemzetek határain átívelő metaadat-hálózat lesz.

A Finn Nemzeti Könyvtár 2012-ben kezdte el a rokon nyelvek digitalizálását célzó projektjét, amelynek keretében veszélyeztetett, uráli nyelveken íródott könyveket (1200 db) és újságokat (kb. 100 cím) digitalizálnak és tesznek online elérhetővé. Jelenleg a finnugor online gyűjtemény 110 ezer könyv- és 90 ezer időszakikiadvány-oldalt tartalmaz. A nyelvi program célja, hogy fejlessze a ritka finnugor, a finn és a finnországi kisebbségi nyelvek meglévő dokumentációját. A projektben a tartalmak digitalizálása mellett azokat a technikákat is fejlesztik, amelyekkel a nyers adatok nyelvészeti kutatásban való használata is könnyebbé válik. Ezek egyike volt az OCR technológia alkalmassá tétele a ritka rokon nyelvek szövegeinek felismerésére.

Az eredeti, digitalizálásra szánt tartalmak többsége az 1920 és 1930 közötti időszakban keletkezett, amikor is a népszerű irodalom terjedése megkérdőjelezte a korlátozott mennyiségben rendelkezésre álló, 1880-as években keletkezett egyházi szövegek helyesírását. Ez volt a felvilágosodás időszaka, amikor is a nyelvészeti érdeklődésű emberek számára elérhetővé váltak a szótárak, a helyesírási normák és a fonetika szabályai. Az ebből az időszakból származó tartalmak igazi aranybányát jelentnek, de vajon hogyan lehet kiválogatni a kutatás számára hasznos anyagokat?

A *crowdsourcing* (azaz a feladatok használók tömegei számára való kiszervezése) nem játszhat szerepet, hiszen az csak különösebb szakismerttet nem igénylő munkák esetében működőképes. A *nichesourcing* a crowdsourcingnak olyan formája, amikor kisebb – de az adott szakterületen igen jártas – csoportokat vonunk be összetettebb feladatok elvégzésére. Ezek a csoportok nem

repetitív munkát végeznek, hanem sokkal inkább precíz kutatási feladatokat minőségi eredmények elérése érdekében.

Például tipikus feladat lehet egyes területek szavainak a gyűjtése. A nyugati mari nyelvből hiányoznak az anatómia szakkifejezései. Egy orvosi könyv digitalizálását követően az emberi szervezethez kapcsolódó szavakat a közösség tagjai gyűjtötték össze OCR szerkesztő segítségével. A szavakat ezt követően közzéteszik egy szabadon elérhető szótárban. A projekt így egyszerre szolgálja a tudományos kutatást és a fenyegetett nyelvek, ezzel a nyelvi sokszínűség fennmaradását.

(Tóth Máté)

75/2015

HARTWIEG, Ursula: Notwendigkeit und Chance der spartenübergreifenden Koordinierung : die Koordinierungsstelle für die Erhaltung des schriftlichen Kulturguts (KEK) In: Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie. – 61. (2014) 6., p. 332-341.

Res. angol nyelven

A szakmákon átívelő koordináció szükségessége és esélyei: az írott kulturális örökség megőrzésére létrehozott koordinációs hivatal Németországban

Koodináció -belföldi; Középtávú terv; Közgyűjtemény; Kulturális örökség; Megőrzés; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

A könyvtárakban, levéltárakban és más örökségvédelmi intézményekben tárolt eredeti írott kulturális emlékek hosszú távú megőrzése alig megoldható feladatot jelent számukra. Már az 1980-as évek óta koncepciók készülnek, ajánlások születnek, hogy meg tudjanak felelni ennek az óriási problémának – mind az egyes szektorokon belül, mind azokon átívelően, tartományi és szövetségi szinten egyaránt. A közös, tartományi és szövetségi kezdeményezésként a mindössze öt éve alapított, „Az írott kulturális emlékek tartós megőrzésének koordináló hivatala” (*Koordinierungsstelle für die Erhaltung des schriftlichen Kulturguts, KEK*) azt a feladatot

kapta, hogy az egyes területeken átívelő, szövetségi szintű stratégiát dolgozzon ki az eredeti tartalmak megőrzésére. A cikk bemutatja a KEK operatív és stratégiai feladatait, melyek elsőbbségi célja az, hogy a kormány illetékes intézményei (*Bundesregierung für Kultur und Medien, Kultusministerkonferenz*) számára biztosítson szövetségi szintű cselekvési ajánlásokat az írott kulturális emlékek tartós megőrzésére.

(Autoref.)

Lásd még 93, 95, 96, 98, 100

Jogi szabályozás

Lásd 83

Könyvtárosi hivatás

Lásd 83, 111, 112

Oktatás és továbbképzés

76/2015

BENSON, Melanie T. – WILLETT, Peter: The Information School at the University of Sheffield, 1963-2013. – Bibliogr. In: *Journal of documentation*. – 70. (2014) 6., p. 1141-1158.

A Sheffieldi Egyetem Információtudományi intézetének 50 éve

Könyvtárosképzés -felsőfokú; Könyvtárosképző intézmény; Könyvtáros-utánpótlás

A szerzők 1964-as alapításától tekintik át az intézet oktatóinak tevékenységét, hallgatói összetételét és a tanterveket. Első vezetője 1981-ig Wilfred Saunders volt. Őt Tom Wilson követte 1997-ig. Ezután olyan szakemberek vezették az intézetet, mint Peter Willett, Micheline Beaulieu, Sheila Corral és Philippa Levy. Eközben elne-

vezése folyamatosan változott, míg 2009-ben kapta az *Information School* nevet.

A képzés alapjában véve és meghatározó jelleggel mesterképzés volt a könyvtártudomány és vele párhuzamosan az információtudomány területén. Az alapképzés csak az 1980-as években jelent meg, amikor az intézet arra kapott ösztönzést, hogy alapszak létrehozásával növelje hallgatóinak számát. 1992-ben hozták létre az információmenedzsment mesterszakot, amely iránt folyamatosan növekedett az érdeklődés, és a cikk 2013-as megírásakor a legnagyobb hallgatói létszámot produkálta.

Tom Wilson az intézet másik jeles oktatójával, Norman Roberts-szel 1980-ban megalapította a *Social Science Information Studies* nevű folyóiratot, amelyből utóbb az *International Journal of Information Management* jött létre.

Különböző felmérések tanúsága szerint az első 25 évben az intézet közel 10%-os elhelyezkedési mutatókkal büszkélkedhetett. A végzetek közül 40% egyetemi könyvtárakban, 26% szakkönyvtárakban, 18% közkönyvtárakban talált magának első állást. Az 1980-as években is többnyire az egyetemi és a közkönyvtárak kínáltak elhelyezkedési lehetőséget, később pedig a szakkönyvtári és az információmenedzsment állások részaránya nőtt meg. Egy felmérés az 1990-es évekből már azt mutatatta, hogy sokan helyezkedtek el az ipar és a kereskedelem információmenedzszeri posztjain. Későbbi felmérések már nem készültek, mivel nem nyílt lehetőség a végzetek nyomon követésére.

(Koltay Tibor)

77/2015

ISLAM, Md. Shiful [et al.]: How library and information science academic administrators perceive e-learning in LIS schools : a qualitative analysis. – Bibliogr. In: *IFLA journal*. – 40. (2014) 4., p. 254-266.

Res. arab, francia, kínai, német, orosz és spanyol nyelven

Milyen az e-learning megítélése a könyvtár- és információtudományi tanszékek vezetőinek körében?

Felmérés; Információtechnológia; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Nemzetközi helyzetkép; Oktatás -számítógéppel; Oktató -könyvtárosképzésben

Ázsia, Afrika, Európa, Észak-Amerika és Óceánia 85 könyvtár- és információtudományi tanszékének vezetőjét keresték meg, hogy felmérjék, milyennek látják az e-learning szerepét a képzésben. Az online kérdőívet 51%-uk (43 fő) töltötte ki. E-learning alatt egyaránt értették az információs és kommunikációs technológiák felhasználásával történő tanítást és tanulást, a tanítást és tanulást támogató technológiákat, az ehhez szükséges számítógépes, hálózati környezeteket, valamint a tanuláshoz köthető elektronikus médiát, eszközöket és eseményeket.

Az e-learningre alapozott oktatás előnyei közé sorolták a válaszadók, hogy az információk elérését gyorsabbá, hatékonyabbá és dinamikusabbá teszi. Az órarendek rugalmassá tehetők és az oktatási programok egy-egy területre igazíthatók. Az e-learning programok azt is lehetővé teszik, hogy a hallgatók technológiai ismeretekre és készségekre tegyenek szert. Hátrányai között említették, hogy a tananyagok létrehozása drá-

ga és időigényes. A programok beindítása és a technikai infrastruktúra fenntartása is költséges. Az e-tananyagok nem segítik a csoportos tanulást, továbbá gyakran a hallgatók azt várják, hogy minden szükséges dolog meglegyen az e-learning rendszerben, ami ahhoz vezet, hogy leszoknak az információkeresésről.

Az oktatók gyakran ellenállnak az e-learning bevezetésének többek között azért, mert úgy gondolják, hogy túlságosan megterhelő a hallgatóknak. Az e-learning sokkal időigényesebb, mint a hagyományos oktatás, ráadásul az oktatók mindkét típusú, sőt a kettő kombinációját jelentő (blended) oktatásban is részt vesznek. A tanszéken nincs elegendő információtechnológiai szakember. Hiányzik az oktatók formális és technikai képzése. Sok oktató hiányolja a hallgatókkal való kontaktust, ami a hallgatóknál is megjelenik. A problémák elkerülése végett célszerű, ha az oktatók előzetes technológiai tréningeken vesznek részt. A motiváció megfelelő rendszerét is ki kell építeni számukra. Szükséges, hogy legyenek online és interaktív fogadóórák.

(Koltay Tibor)

Könyvtárak és tájékoztatási intézmények

Nemzeti könyvtárak

78/2015

ALTENHÖNER, Reinhard – JUNGER, Ulrike – SCHWENS, Ute: Innovation as a strategic choice at the Deutsche Nationalbibliothek. – Bibliogr. a jegyzetekben In: IFLA journal. – 40. (2014) 3., p. 195-201.

Res. arab, francia, kínai, német, orosz és spanyol nyelven

Az innováció mint stratégiai választás a Német Nemzeti Könyvtárban

Digitalizálás; Ésszerűsítés; Információtechnológia; Középtávú terv; Nemzeti könyvtár

Mint a könyvtárak és könyvtáros szakma általában, a Német Nemzeti Könyvtár (Deutsche Nationalbibliothek, DNB) is szembesült az elmúlt évek során az információs környezetben lezajlott, technológia vezérelte változásokkal. Ezek a változások jelentős kihívást jelentenek a DNB feladatai terén és teljesítésének módjában. Egy fontos példát említve: hogyan fog a DNB megbirkózni gyűjteményi feladatával, amikor az kibővült a digitális kiadványok valamennyi formájával, beleértve azt a kötelezettségét is, hogy leírja ezeket a kiadványokat, és elérhetővé

tegye a jelenlegi és a jövő generációi számára? Hogyan tud továbbra is jól látható világítótoronyként helytállni az adatok és információk tengerében? Ez nem megy véletlenszerűen, hanem csak gondos tervezés, határozott cselekvések és folyamatos figyelem eredményeként, ami egyértelmű stratégián és szisztematikus megközelíté- sen alapul, és ez azt jelenti, hogy a folyamatokat és a funkciókat felül kell majd vizsgálni, egye- seket megszüntetni, újakat létrehozni. A DNB mindig innovatív intézménynek tartotta magát; egyre sürgetőbbé vált annak szükségessége, hogy nyitottnak kell lennie az újra jelentkező innovációkra, és kezdeményeznie kell ilyen fej- lesztéseket. A DNB 2013-ban ezért kezdett egy olyan stratégiai folyamatba, hogy megfeleljen ennek a követelménynek. A folyamat új az in- tézmény és munkatársai számára, sok tanulást és előkészítést kíván. Az első fontos lépés a stra- tégiai célok meghatározása volt 2013–2016-ra; ezt egy szervezetfejlesztési projekt egészíti ki. Ezek a célok segítenek a DNB-nek összpön- tosítania, és ezek szolgálnak vezérfonalként a projektek és feladatok prioritásaihoz. Példák a stratégiai prioritásokra: a digitális és internetes források gyűjteményének jelentős növelése, automatizált katalogizálási műveletek kidolgo- zása és bevezetése, a digitalizálás fokozása, és az infrastruktúra kiépítése a digitális tartalmak hosszú távú megőrzéséhez. Vannak azonban más területek is, valamint egyéb kihívások, melyek- kel foglalkozni kell: a stratégiai folyamat és a szervezetfejlesztés – a DNB számára – egy-egy eszköz az innováció folyamatos nyomon köve- tésére. A cikk szándéka az, hogy két irányból jövő témákkal foglalkozzon: egyrészt bemutatja a DNB folyamatfejlesztését, másrészt azokat a példákat és munkaterületeket, amelyek lényeges tényezők lehetnek a jövő feladatainak sikeres elvégzésében.

(Autoref.)

79/2015

BALK, Hildelies – KWANT, Elsbeth – NEUDECKER, Clemens: What makes innovation work? : Innova- tion practice in the National Library of the Nether- lands. – Bibliogr. In: IFLA journal. – 40. (2014) 3., p. 157-168.

Res. arab, francia, kínai, német, orosz és spanyol nyelven

A Holland Nemzeti Könyvtár innovációs gyakorlata

Digitalizálás; Ésszerűsítés; Információtechnológia; Nemzeti könyvtár

A Holland Nemzeti Könyvtár (Koninklijke Bibliotheek=KB) innovációs gyakorlatát két pél- da illusztrálja. A Delpher ([http://www.delpher. nl/](http://www.delpher.nl/)) 2013-ban indult, a digitalizált holland doku- mentumok portálja és teljes szöveges keresőmo- torja, amely az előző évtizedek digitalizálásának eredményein alapul. Egymilliós gyűjteménye várhatóan megduplázódik 2015-re, és a könyvtár törekvése az, hogy minden Hollandiában 1470 óta kiadott könyvet és időszaki kiadványt digi- talizáljon közintézmények és olyan cégek köz- reműködésével, mint a Google és a ProQuest. A KB megbízható és keresett partnere a könyvtá- raknak és az egyetemeknek. A Delpher esetében a hazai és külföldi együttműködő partnereket jól sikerült megválasztani. A megállapodások jól vannak definiálva, és mindenki egyetért velük. Menedzsmentje egyaránt kezelni tudja a stabi- litást és a bizonytalanságot.

A ResearchLab (<http://lab.kbresearch.nl/>) plat- form célja, hogy oktatókat és kutatókat vonjon be a KB kínálta tartalmak új módon történő használatába. Kis létszámú csapata virtuális környezeteket fejleszt ahhoz, hogy új techno- lógiák és prototípusok segítségével kísérletezni lehessen ezekkel a tartalmakkal. Lehetővé tes- zi a demóváltozatok és prototípusok újrafel- használását, olyan eszközök használatát, mint a webszolgáltatások vagy a simple HTML. Tá- mogatják, hogy a felhasználók maguk fejlesz- senek interfészeket, és kombinálják a fizikai és a virtuális környezeteket. A ResearchLab a bürokratikus és a nem bürokratikus szervezet

keveréke, amely a KB fejlesztési osztályának infrastruktúráját használja. Menedzsmentje jól tolerálja a bizonytalanságot és a nyitottságot. Olyan példákban tanultak, mint a Harvard library lab (<https://osc.hul.harvard.edu/liblab>), a New York Public Library Labs (<http://www.nypl.org/collections/labs>) és a British Library Labs (<http://labs.bl.uk/>).

(Koltay Tibor)

80/2015

STEPHENS, Andy – BRAZIER, Carolin – SPENCE, Phil: A case study in national library innovation : newspapers in the British Library In: IFLA journal. – 40. (2014) 3., p. 206-212.

Res. arab, francia, kínai, német, orosz és spanyol nyelven

Egy nemzeti könyvtár innovációs esettanulmánya: a British Library hírlapprogramja

Digitalizálás; Ésszerűsítés; Gépi raktározás; Hírlap; Időszaki kiadványok gyűjteménye; Megőrzés; Nemzeti könyvtár

A British Library (BL) 33 millió fontos költségvetéssel létrehozott, már befejezés előtt járó hírlapprogramja számos olyan hagyományos témával foglalkozik, melyek a hosszú távú tárolással, megőrzéssel és hozzáféréssel kapcsolatosak. Az Egyesült Királyság nemzeti hírlapgyűjteménye az egyik legnagyobb és legátfogóbb a világon: 750 millió oldalt kitevő anyaga több mint három évszázadot ível át. A program során elkészült egy célszerűen felépített, modern és teljesen automatizált raktár, állandó hőmérséklettel és páratartalommal, így a BL először tudja fennállása óta a nyomtatott hírlapokat szabványos körülmények között archiválni. St Pancrasban egy új szolgáltatás – a Newsroom – is indult, amely a jövőben a beérkezett hagyományos nyomtatott és mikrofilmes hírlapok tartalmát, továbbá a televíziós és rádiós hírek rögzített anyagát a webes hírekkel kombinálva integráltan kínálja, s ezzel a hagyományos olvasótermi koncepciót közös hír- és médiafórummá alakítja át. A digi-

talizálás ütemének fokozásával lehetővé válik az online hozzáférés és az eredeti hírlapok állapota megóvása. A tanulmány több innovatív megoldásról is beszámol, melyeket a hírlapprogramban felhasználtak – elsősorban a digitalizálás finanszírozási modelljeivel, tárolási megoldásokkal, a helyi szolgáltatással és hozzáféréssel kapcsolatban –, így nemzeti könyvtárban folyó innovációs esettanulmányának is tekinthető.

(Autoref.)

81/2015

WOLDERING, Britta: Auftakt zur Organisationsentwicklung der Deutschen Nationalbibliothek In: Dialog mit Bibliotheken. – 26. (2014) 2., p. 4-8.

A Német Nemzeti Könyvtár szervezeti átalakításának nyitánya

Fejlesztési terv; Munkaszervezet; Nemzeti könyvtár

2014. október 1. óta a Német Nemzeti Könyvtár (Deutsche Nationalbibliothek=DNB)) új szervezeti struktúrában működik az „egy téma, egy felelős” alapelv szerint (www.dnb.de/organigramm). Az új szervezet célja a felelősségi területek és a döntési mechanizmusok átalakítása, reagálási képességének a növelése. A DNB most négy nagy szervezeti egységből épül fel: 1) gyarapítás és feltárás, 2) használat és állománykezelés, 3) információs infrastruktúra és állománymegőrzés, 4) központi igazgatás. Miért került sor erre a változtatásra?

Az információs, publikációs és médiavilág, melynek a DNB is része, folyamatosan változik. A DNB mindig is foglalkozott a változó körülményekkel, és folyamatosan fejlődött; ennyiben a változások csupán az alkalmazkodás egy újabb fokát jelentik, melyben a módszereket, a munkafolyamatokat és a szolgáltatásokat módosítani kell. Ami a nemzeti könyvtárat konkrét cselekvésre ösztönözte, az a publikációk számának robbanásszerű növekedése, a számítógépesítés lehetőségei, a használók szokásainak változása, a munkatársak véleménye, a két telephely gondja és a pénzügyi lehetőségek voltak.

A DNB állománya évente egymillió egységgel gyarapszik – ebből 570 ezer a fizikai egység. 2013-ban 735 munkatársat foglalkoztattak az 584,5 álláshelyen (1995 óta 100 fővel csökkent a létszám), vagyis nem nőtt a gyarapodásnak megfelelően. Az új média új munkamódszereket és szervezeti megoldásokat kívánt a feldolgozás során. A 2011-ben a munkatársak körében végzett kérdőíves felmérés rámutatott arra, hogy a dolgozók a könyvtár stratégiájában áttekinthetőséget és a prioritásokat, világosabb döntési mechanizmust és jobb információkat a személyzeti és szervezeti változásokról várnak. A 2012-ben ötszáz munkatárs részvételével megtartott beszélgetés (*Zukunftscafé*) megerősítette a felmérés eredményeit. 2013-ban a munkatársakkal közösen közreadták a rövid távú stratégiai célokat *Strategische Prioritäten 2013 bis 2016* címmel (<http://d-nb.info/1050432266/34>). Az addigi szervezeti felépítés a két telephely, Frankfurt és Lipcse nagyobb egységeit tükrözte, és a párhuzamosságok hátráltatták az egységes megoldásokat. (Nehéz volt megállapítani, kié a felelősség egy-egy alapvető területen stb.)

Korábban már több olyan kezdeményezésre is sor került, amely meg akart felelni egyrészt a frankfurti és a lipcsei telephely összeépítésének, másrészt az új követelményeknek (bővülő gyűjtési feladatok, megváltozott használói magatartás, hálózati publikációk), de nem mindig volt sikeres, és rengeteg veszéllyel járt. Kiderült, hogy a belső szakmai követelmények mellett más fontos szempontok is vannak, melyek könnyen elsikkadnak: ezek a szervezeti és szerkezeti kérdések (döntési mechanizmus, információs és kommunikációs utak stb.). Felismerték, hogy ezek lényegesek a szakmai feladatok megoldásában, s elhatározták, hogy belevágnak a szervezeti átalakításba, melyet legalább két évig egy külső rendszertanácsadó is segít. Az átalakítási munkák egy projekt keretében zajlanak majd, mely az *Auftakt* (Nyitány) nevet kapta. Az első részprojekt a szervezeti struktúra továbbfejlesztését célozza, míg a második részprojektet a vezetési alapelvek kidolgozásának szentelik. A projekt második évében további részprojektekre kerül sor.

Az *Auftakt* projektben irányító, projekt- és támogató csoportok vesznek részt, az elsőben többek között a DNB felső vezetői és a személyzeti vezetők. A háromtagú, szervezéshez, pénzügyhöz és marketinghez értő projektcsoporthoz a többi résztvevő munkáját hangolja össze, míg a harmadik a projekt fejlesztéséért felelős tanácsadó grémium (a huszonhat munkatárs főleg ajánlásokkal segíti a munkát). Egy európai pályázat során 2014 márciusában a *Prognos AG* nevű tanácsadó cég ajánlatát fogadták, amely két évig fogja tanácsaival segíteni a szervezetfejlesztést.

(Murányi Lajos)

Lásd még 120, 122

Felsőoktatási könyvtárak

82/2015

BALAGUÉ, Núria [et al.]: Quality audits as a tool for quality improvement in selected European higher education libraries. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 40. (2014) 5., p. 529-533.

Minőségvizsgálat (audit) mint a minőségjavítás eszköze néhány európai egyetemi könyvtárban

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Hatékonyság; Nemzetközi helyzetkép

Az 1980-as években a közsférában is a költséghatékonyabb és felhasználó-orientáltabb üzleti megközelítést kezdték alkalmazni. Az egyetemeknek versenyképesebbé kellett válniuk, megmutatva értékeiket a gyorsan változó világban, egyúttal információszolgáltatóknak is kellett lenniük, hogy biztosítsák létüket a szolgáltatási piaci versenyben. Az European Higher Education Area szervezetet azért hozták létre, hogy biztosítsák az európai felsőoktatás összehasonlítható, kompatibilis és koherens rendszerét. A bolognai folyamat döntő lendületet jelentett összehasonlítható kritériumok és módszerek kifejlesztéséhez. Egy 2010. évi európai uniós

dokumentum a minőségbiztosítás bővítését, a vizsgálatokba nemzetközi professzionális cégek bevonását szorgalmazza; másrészt az európai egyetemek már az 1990-es évek elejétől új ellenőrző eszközöket dolgoztak ki, a 2000-es évektől minőségbiztosítási hálózatokat, majd egyesületet hoztak létre.

A minőségvizsgálat a minőségirányítás rendszer, külső és belső ellenőrzését jelenti külső és belső auditorok segítségével. A vizsgálatok zárójelentését a minőségi kézikönyvnek megfelelően teszik közzé. A cikkben szereplő mindhárom egyetemi könyvtár az ISO 9001 minőségirányítási szabványt alkalmazta.

Az *Universitat Autònoma de Barcelona* (UAB, alapítva 1968.) egy campusa Bellaterraban, Barcelonától 20 km-re található. Az egyetemen kísérleti természet-, bölcsész-, orvos-, társadalom- és műszaki tudományokat oktatnak és kutatnak. Az egyetemi hallgatók létszáma 35 ezer, a posztgraduális és doktori iskoláké 16 ezer. Az oktatók száma 4400, az adminisztratív és kiszolgáló személyzeté 2500. A bellaterrai campuson 8 könyvtár működik, az egyetem külterületein további négy. Az állomány nagysága: 1,2 millió könyv, 63 ezer folyóiratcím. A könyvtárban 35 ezer m²-en 4700 olvasói hely van. Az évi 4 millió látogatót 160 könyvtáros szolgálja ki. Az UAB könyvtára Spanyolországban elsőként vezette be az ISO 9001 szabványt és kapta meg 2000-ben a tanúsítványt. Külső minőségvizsgálat évenként van, az auditorok csak a könyvtárak egy részét vizsgálják. A tanúsítvány megújítására 3 évenként kerül sor. A belső vizsgálatok éves tervében minden könyvtár ellenőrzése szerepel.

A *University of Eastern Finland* két korábbi egyetem összevonásával jött létre 2010-ben, 15 ezer hallgatójával és 2800 munkatársával az ország legnagyobb egyeteme. A három városban lévő campusok mindegyikében van könyvtár, és van egy negyedik az egyetemi klinikával közösen. A minőségirányítási rendszert a Kuopioi Egyetemen kezdték építeni, két külső vizsgálata volt 2006-ban és 2007-ben. Ezt megelőzte az egyetem egészére kiterjedő belső vizsgálat az egyetem más részlegeiből jött auditorokkal. Az új egyetem alapításáról is a belső vizsgálatok alapján döntöttek. A könyvtárakban 2009 óta a

belső vizsgálatokat kétévenként tartják, a jelentés rögzíti az erősségeket és a fejlesztést igénylő területeket. Az utolsó vizsgálat 2012-ben volt, fontos volt az auditorokként dolgozó egyetemi munkatársak visszajelzése, a könyvtár által fejlesztett mutatórendszer értékelése.

A *University Medical Center Hamburg-Eppendorf* orvostudományi könyvtára az egyetem egyik részlege 30 alkalmazottal. Az első vizsgálatok 2009-ben az egész egyetemet érintették, beleértve a könyvtárat is. Az orvostudományi karnak 80 klinikája, egészségmegőrző központja és intézete van, a hallgatók száma 3600. A könyvtár küldetése a szakirodalom elérhetőségének optimális biztosítása az alkalmazottak és a hallgatók számára. Az állomány nagysága 290 ezer egység, a könyvtár hetente 83 órát van nyitva, naponta 1300 látogató keresi fel. Éves költségvetése 3 millió euró. 2009 előtt a könyvtárban nem volt minőségirányítási rendszer, a számos megoldandó feladat között volt a belső vizsgálat is. A belső auditor az egyetem munkatársa volt, a vizsgálatot külső (nem könyvtárosi) szemmel tudta végezni. A belső és külső vizsgálatok után a minőségirányítás a könyvtári munka fontos része lett.

(Viszocsekné Péteri Éva)

83/2015

CHARBONNEAUD, Deborah H. – PRIEHS, Michael: Copyright awareness, partnerships, and training issues in academic libraries. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 40. (2014) 3/4., p. 228-233.

Szerzői jogi ismeretek, együttműködési formák és a képzés kérdései a felsőoktatási könyvtárakban

Együttműködés -helyi; Felmérés; Felsőoktatási intézmény; Felsőoktatási könyvtár; Könyvtárosi hivatás; Szerzői jog; Továbbképzés

Az egyetemi könyvtárakat egyre jobban bevonják a szerzői jogi kérdésekbe, a kurzusokkal vagy licencelt könyvtári forrásokkal folyó munkába, és az oktatók segítésébe a publikáláshoz

szükséges szerzői jogi szerződések megkötésében. Az *Association of College and Research Libraries* jelentése a szerzői jogi ismeretek és az egyetemen belüli tudományos kommunikáció kérdéseinek fontosságát hangsúlyozta. A jelentés megfogalmazza, hogy az egyetemi könyvtárosoknak bővíteniük kell ismereteiket a szerzői jog és a szellemi tulajdonnal foglalkozó egyéb kérdések terén; nem elég azonban a könyvtárosok igyekezete, képzésükre is szükség van.

2012 novemberében országos felmérés végeztek az egyetemi könyvtárban dolgozók körében a témában szerzett tapasztalatokról. Az online kérdőíves módszert kutatók dolgozták ki, az etikai jóváhagyást a Wayne Állami Egyetem adta. A részvételi felhívást a Survey Monkey webalapú kutatási eszköz segítségével három könyvtárosi levelezőlistán szereplő címekre küldték. A részvétel önkéntes volt, az adatgyűjtés 30 napig tartott, az anonim válaszokat csak egyszer lehetett elküldeni.

A kérdőívet 226-an töltötték ki, 60%-uk könyvtáros, 24%-uk könyvtárvezető, 14% egyéb munkatárs volt; 93%-uk jelezte, hogy munkája során ismernie kell a szerzői joggal kapcsolatos információkat. Arra a kérdésre, hogy mennyire érzik felkészültnek magukat, 49% pozitívan válaszolt, míg 17% felkészületlennek tartotta magát. 40% jelezte, hogy az egyetemen van kijelölt központ vagy szakember a szerzői jogi kérdésekre, míg 49% állította, hogy náluk nincs ilyen, 10% pedig, hogy nem tud róla. A kérdésre igennel válaszolók közül 64%-nál a szakember a könyvtárban található.

A kérdések egy része arra irányult, hogy mennyire felel meg tudásszintjük az érvényes szerzői jogi irányelveknek, 49% válaszolta, hogy megfelelőnek érzi a jelenlegi tudásszintjét, 17% pedig elégtelennek. A különböző szerzői jogi jogszabályok és irányelvek közül legtöbben a *fair use* fogalmát ismerték (96%), többen tudtak az 1976. évi szerzői jogi törvényről, és a Creative Commons licenről, de nem ismerték a TEACH (Technology, Education, and Copyright Harmonization) törvényt. A szükséges ismeretek hiánya szerzői jogi problémákhoz vezethet az oktatók, a hallgatók, sőt a könyvtárosok körében is.

A célirányos felkészítéssel foglalkozó kérdésekre 57% válaszolta, hogy vett részt bizonyos szintű képzésben, beleértve a webináriumokat vagy a szakjogászok előadásait; közel 40% jelezte, hogy több képzésre lenne szüksége, elsősorban az ismeretek megújítására.

A campuson belüli együttműködést vizsgáló kérdések arra irányultak, kihez fordul a könyvtáros a szerzői jogi kérdésekkel. A válaszok: 42% valamelyik egyetemi tanszékhez, közel 40% az egyetem jogi tanácsához, míg alig néhányan a tanulmányi hivatalhoz vagy az egyetemi kiadóhoz.

Következtetések:

- több kezdeményezés szükséges ahhoz, hogy az egyetemi könyvtárosok tudatosan kezeljék a szerzői jogi irányelveket. Ismerni kell a TEACH törvényt, a szerzői jog és a *fair use* alkalmazását személyes és online környezetben;
- átfogó képzés szükséges, folyamatos tanulási lehetőségekkel, majd felhasználóképzéssel;
- a szerzői jogi kérdésekben javítani kell az egyetem és könyvtár közötti kommunikációt;
- bővíteni kell az együttműködési lehetőségeket a campuson belül, a szenátussal, a hallgatói csoportokkal és a tanulmányi hivatallal (vagy ennek megfelelő egységgel);
- a válaszadók sok hasznos tanácsot adtak (részvethessenek a témával foglalkozó konferenciákon, több idejük legyen a szakirodalom olvasására, az egyetem/könyvtár támogassa a webinárium regisztrációs díját stb.).

(Viszocsekné Péteri Éva)

84/2015

KELLER, Alice: Forschungsunterstützung an australischen Universitätsbibliotheken In: Bibliothek. – 38. (2014) 3., p. 478-491.

Res. angol nyelven

A kutatások támogatása az ausztrál egyetemi könyvtárakban

Bibliometria; Egyetemi könyvtár; Elektronikus könyvtár; Hozzáférhetőség; Kutatás információellátása

Stratégiai szempontból egyre fontosabb feladat a kutatás-támogatás az ausztrál egyetemi könyvtáraknak, ennek oka pedig a kormány és az egyetemek erősen teljesítmény- és versenyközpontú kutatáspolitikájában keresendő. A tanulmány részletesen tárgyalja azokat az új kutatástámogató szolgáltatásokat, melyeket a könyvtárak az elmúlt években fokozatosan kialakítottak. Az előtérben a bibliometria és a kutatás-értékelés (research impact), az intézményi repozitórium, a hallgatói kutatás támogatása, továbbá a kutatási adatok kezelése áll. A tanulmány másik fontos témája e feladatoknak a könyvtár szervezeti életébe való integrálása.

(Autoref.)

85/2015

SANDERS, Mark – HODGES, Chris: An overnight success? : Usage patterns and demographics of academic library patrons during the overnight period from 11 p.m.–8 a.m. In: Journal of access services. – 11. (2014) 4., p. 309-320.

Siker máról holnapra? Kik és hogyan használják a felsőoktatási könyvtárat este 11 és reggel 8 között?

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Igény; Könyvtárhasználat; Nyitvatartási idő

2013 őszén az East Carolina Egyetem központi könyvtára (Joyner Library) a hallgatók kezdeményezésére kísérletképpen áttért a 24/5-ös működésre: a vasárnap reggeli nyitástól (10 órakor) péntek késő estig (21 óráig) megszakítás nélkül

nyitva voltak. Éjszaka két részleg munkatársai dolgoztak, a kölcsönzésé – este 11-től reggel 8-ig speciális műszakot vezettek be – és a biztonságiak.

A használati felmérésben azt vizsgálták, hányan használják éjszaka a könyvtárat, mekkora az átlagos éjszakai forgalom órákra és napokra lebontva, milyen az éjszakai használók demográfiai összetétele. A sikert emellett informális kritériumok teljesüléséhez is kötötték: éjszakanként legalább 100 látogató jöjjön el, a szemeszter során összesen legalább 500 tranzakcióra kerüljön sor a pultnál, és ne legyen súlyos biztonsági incidens.

A forgalom megszámlálásához automatikus és bővíthető megoldást kerestek. A SenSource cég számláló kameráját választották, amely videofelvételt is készít a ki és be irányuló forgalomról, megkülönböztetve a felnőtteket, a gyermekeket és a csoportokat. Reggel 8-ra naponta rendelkezésre állt a grafikont is tartalmazó napi forgalmi jelentés, minden hétfőre heti jelentés, a hónap első napjára havi jelentés készült. A látogatók demográfiai összetételére, továbbá a fő tanulmányi szakukra vonatkozó információkat a belépéshez használt egyetemi azonosító kártyákról nyerték. Éjjel 2-kor a földszint kivételével lezárták az épület szintjeit.

A vizsgált időszakban a könyvtár 77 alkalommal tartott nyitva éjszaka. 4720 látogató 15 374 látogatását regisztrálták. A legtöbb látogatás a szemeszter záróidőszakára esett. Egyéb hónapokban viszonylag egyenletes volt a terhelés. Csak két apró incidens esett az éjszakai műszakban, ezek a rendőrség bevonásával rendeződtek.

A kísérletet a könyvtár sikeresnek ítélte. A hallgatók nagyon örültek a lehetőségnek. A 2014-2015-ös tanévben ezért állandósították az éjszakai nyitva tartást. A használatot a továbbiakban is vizsgálják (például az oktatók érdeklődését és azt, hogy az éjszakai tanulás és kutatás hogyan hat a sikerességre).

(Hegyközi Ilona)

SILVER, Isabel: Authors@UF campus conversation series : a case study. – Bibliogr. In: Public services quarterly. – 10. (2014) 4., p. 263-282.

A Floridai Egyetemen dolgozó kutatók bemutatása a campuson. Esettanulmány

Egyetemi könyvtár; Egyetemi oktató; Rendezvény

Az elmúlt évtizedekben a felsőoktatási könyvtárak tevékenységének hangsúlyai sokat változtak: a gyűjtemény helyett a hozzáférés lett fontos, újabban pedig – Ranganathan öt könyvtári törvényére hivatkozva – maguk a szolgáltatások. Az egyes egyetemeken a könyvtár központi szerepet tölt be, és helyként, közösségi színtérként fontos tényezője az intézmény sikerének

A Floridai Egyetemen (UF) Authors@UF néven rendezvénysorozatot indítottak, amely két tekintetben is támogatja az egyetem küldetésének megvalósulását: egyrészt a tudományra összpontosít, és informális keretek között mutatja be az oktatók tudományos és kreatív teljesítményét, másrészt gazdagítja a hallgatók tanulási tapasztalatait, mivel tantermeken kívül, másfajta körülmények között ismerkedhetnek meg az oktatók tevékenységével. A program a könyvtárhoz, annak valamely különgyűjteményéhez kötődik, és hidat épít a tantermek és a könyvtár között: a könyvtárat mint a tanulás helyszínét határozza meg, olyan intellektuális térként, amely befogadja a különböző tudományos kezdeményezéseket, és helyszínt biztosít a vitákhoz, felfedezésekhez és tapasztalatszerzéshez.

A program évente két rendezvénnyel indult. A szervezésnek három kulcsszereplője van: a kutatástámogató (tanszéki kapcsolattartó) könyvtáros, a program koordinátora és a kommunikációs felelős. A program három szakaszra oszlik: előkészítés, lebonyolítás és utómunkák. Az előkészítés során a kutatástámogató könyvtáros kiválasztja az előadó személyét, kitűzi az időpontot, lefoglalja a termet, engedélyt kér az előadótól, hogy a rendezvényről felvétel készüljön, kikeresi az előadó műveit a gyűjteményből, meghirdeti az eseményt (kétperces videó és plakát készül).

A program koordinátora a többi kutatástámogató könyvtárost tájékoztatja az eseményről, szerkeszti a webhelyet, együttműködve a kommunikációs felelőssel, pénzt szerez a vendéglátásra, gondoskodik az információtechnológiai támogatásról, egyeztet a könyvesbolttal az előadó műveinek árusításáról, felkéri az előadót méltató rangos egyetemi szereplőket, értékelő kérdőívet szerkeszt, a hallgatók bevonásával gondoskodik arról, hogy az esemény megjelenjen az összes egyetemi hírforrásban. A kommunikációs munkatárs a nyomtatott és az elektronikus propagandáért felel, jelzi a rendezvényt a könyvtár és az Authors@UF weboldalon és minden szóba jöhető egyetemi csatornán, megszervezi a vendéglátást, a fotózást stb. A megvalósítás teendői meglehetősen automatikusan zajlanak, a rendezvényeknek jól kialakult forgatókönyve van, az érintettek tudják a dolgukat. A programot követően értékelik a visszajelzéseket (többek között a hallgatóság összetételét és a programot értékelő osztályzatokat), a felvételeket feltöltik az Authors@UF webhelyre, végezetül a könyvtár vezetői rendszerint vacsorán látják vendégül az előadót.

A program fő célja a tudósok bemutatása. Olyan előadókat igyekeznek találni, akik több szakterület művelőinek érdeklődésére számot tarthatnak. A szerzők örömmel veszik, hogy kutatási eredményeikről beszélhetnek. A rendezvény helyszíne a könyvtár, a helyiséget a várható érdeklődés szerint jelölik ki. A diákhallgatóság a tapasztalatok szerint szívesen veszi a vendéglátást, különösen már a programot megelőzően.

Az Authors@UF weboldalon minden promóciós és összegző információ megjelenik. Az UF intézményi repozitóriumában létrehoztak egy könyvespolcot az előadók munkásságának bemutatására, ami egyben a repozitóriumot is népszerűsíti. Tervezik a közönség bővítését: a helyi lakosok számára is meghirdetik a rendezvényt.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 94, 97, 99, 100, 115, 116, 118, 121

Közművelődési könyvtárak

87/2015

JOHANNSEN, Carl Gustav: Innovative public library services – staff-less or staff-intensive?. – Bibliogr. In: Library management. – 35. (2014) 6/7., p. 469-480.

Innovatív közkönyvtári szolgáltatások – személyzet nélkül vagy erős személyzettel?

Felmérés; Hatékonyság; Közművelődési könyvtár; Személyzet

A dolgozat két vizsgálat eredményeit összegzi, melyeket 2011–2012-ben végeztek Dániában két innovatív közkönyvtári szolgáltatásról, melyek nagyon különböztek egymástól. Az egyik egy országos felmérés volt azokról a közkönyvtárakról, amelyek személyzet nélkül működtek, míg a másik a személyzet és a felhasználók új szerepeinek kísérletéről szólt, melyben a vendéglátó–vendég szerepet ültették át könyvtári környezetbe (az aalborgi megyei könyvtárban). A vizsgálatok hat kérdésre kerestek választ:

- Milyen trendek felelősek azért, hogy személyzet nélkül vagy nagy személyzettel működik a könyvtár?
- Melyek a főbb jellemzői a dán könyvtári vendég projektnek?
- Működtek-e a projekt eredményei a felhasználók vagy vendégek elégedettségét tekintve?
- A könyvtári vezetés hogyan kezelte a személyzet szkeptikus attitűdjét?
- Milyen hosszú távú hatása lesz a vendég–vendéglátó projektnek a kísérlet végeztével?
- Milyen mértékben lehet kombinálni a két módszert egymással a közkönyvtári gyakorlatban?

A bevezető gondolatok után a szerző a szakirodalom áttekintésére vállalkozott, majd a háttér felvázolása következett: ismertette a két felmérést, a vendéglátó–vendég projektet, az extra eladásokat, a folyton mozgásban lévő és „álruhás” könyvtárosok bevetését, az egyenruha kérdését, az üdvözlési formákat és a vendégek elégedettségét, majd a vezetés kritikus sikertényezőjét.

Az aalborgi közkönyvtár esetében világos, hogy a két látszólag ellentétes koncepció nem két különböző korból való, hiszen mindkettő elég modern; két környezetből erednek, és a koncepció mögötti szándékok is különbözőek.

Mi jellemzi a vendéglátó projekt fő vonásait? A koncepciót eredetileg a turizmusban fejlesztették ki, alapvető vonásai pedig – a vendég, vendéglátó és a vendéglátás – nem is egy kimunkált elméleti keret részei voltak, hanem a napi gyakorlatban és helyzetekre alkalmazták. A vendéglátás-koncepcióban igen sok inspiráció és tapasztalat gyűlt össze, és sok érzelmi és értelmi eleme van; némelyik elve látszólag ellentétes a közkönyvtári hagyományokkal és értékekkel, mivel nyíltabb kommunikációs stílussal és egyenruha-használattal stb. jár. A vendég–vendéglátó filozófia némely vonása nem szabványos rugalmasságot mutatott, míg mások – a rejtett tesztek vagy az álruhás könyvtáros – inkább tekinthetők szabványos gyakorlatoknak.

A kérdés, vajon a projekt eredményei milyen mértékben érvényesültek a használók vagy a vendégek elégedettségében, érdekes volt, mivel az előzetes teszt eredményei már elég jónak bizonyultak; az utóteszt – melyet szintén véletlenszerűen kiválasztott mintán végeztek el – kérdőíve pedig további javulást mutatott tízből nyolc paraméterben. Hogy miképpen kezelte a könyvtár vezetése a könyvtárosok kezdetben szkeptikus attitűdjét, az abból derült ki, hogy valamennyi pozitív eredmény a megfelelő vezetői stílus javára írható (láthatóság, elkötelezettség, együttműködés, részvétel). Korai lenne még a projekt hosszú távú hatásairól beszélni egy évvel a projekt lezárása után; mindenesetre az új elemek (az álruhás könyvtáros, az egyenruha és mások) láthatóan hosszú távra hatnak, tehát az aalborgi könyvtárak bekapcsolódása a tapasztalatok elterjesztésébe szintén hosszabb távú hatást ígér a vendég–vendéglátó programban.

Végül arra a kérdésre, milyen mértékben lehet a gyakorlatban kombinálni a személyzet-intenzív és a személyzet nélküli szolgáltatásokat a közkönyvtárban, jó válasz az aalborgi példa, mert abban a könyvtár úttörő szerepet vállalt.

(Murányi Lajos)

MICHNIK, Katarina: What threatens public libraries? : The viewpoints of library directors in Sweden. – Bibliogr. In: New library world. – 115. (2014) 9/10., p. 426-437.

Mi fenyegeti a közkönyvtárakat? Svéd könyvtárigazgatók nézetei

Felmérés; Könyvtárhasználat; Közművelődési könyvtár; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági; Társadalmi követelmények

A nyugati világban az utóbbi három évtizedben radikális átalakulás figyelhető meg a közkönyvtár mint intézmény szerepének értékelésében. Az átalakulás kiváltó okai: az infokommunikációs technológiák gyors fejlődése, a politikai és gazdasági változások és a globalizáció. Ha a közkönyvtár nem tud lépést tartani a társadalmi változásokkal és fejleményekkel, nem tudja teljesíteni a közönség igényeit és a helyi politikusok elvárásait, elveszítheti releváns voltát és legitimációját, és ennek következményeként veszélybe kerülhet a finanszírozása.

A svéd könyvtárigazgatók körében – egy nagyobb vizsgálat részeként – 2011-ben teljes körű webes kérdőíves felmérést végeztek e kérdésekről, és az eredményeket minőségi tartalomelemzéssel összegezték. A felmérés eredményei ma is relevánsak. (A 2014-ben született új könyvtári törvény általános megfogalmazásokat tartalmaz, és nem befolyásolja jelentősen az egyes közigazgatási egységekben folyó közkönyvtári tevékenységet.)

A megkérdezettek azt tartják a legnagyobb veszélynek, hogy a közkönyvtár jelenlegi tevékenysége és közönsége, valamint a helyi döntéshozók elvárásai között feszültség áll fenn. A könyvtárvezetők irreálisnak és részben finanszírozhatatlannak tartják a közkönyvtárakkal szemben támasztott elvárásokat, úgy vélik, hogy a közkönyvtárakat ideológiai és gyakorlati akadályok gátolják az elvárások teljesítésében.

A veszélyeket a könyvtárigazgatók a következő kategóriákba sorolták: gazdaságiak (57% említette), a társadalmi változásokkal (17%), a közkönyvtárak megítélésével (14%), a látó-

gatók számának csökkenésével (4%), a könyvtárpolitikával (2%; ezek külső veszélyek), a közkönyvtárral és tevékenységeivel (18%), a személyzettel és annak kompetenciájával kapcsolatos veszélyek (12%; ezek belső veszélyek). A veszélyek emellett lehetnek általánosak (ilyen a pénzügyi helyzet általános romlása, a takarékosági kényszer) és speciálisan a közkönyvtárakat érintőek (a látogatók számának és a támogatásnak a csökkenése).

A közkönyvtárak fontosságát ma már a helyi közösség és a politikusok másképp ítélik meg, mint 30 éve. Azokat az intézményeket tartják fontosabbnak, amelyek hatása mérhető. A közkönyvtár viszont nem terméket állít elő, hanem szolgáltatásokat nyújt, amelyeket nehezebb értékelni és mennyiségi mérőszámokkal mérni. A politikusok nincsenek feltétlenül tisztában a közkönyvtárak tevékenységével, igényeivel és szolgáltatási palettájával. Elvárásaik néha nem egyeztethetők össze a könyvtárosok saját hosszú távú fejlesztési elképzeléseivel, azaz a külső és a belső elvárások nincsenek egymással összhangban. Egy másik megközelítést alkalmazva: a könyvtárvezetők úgy vélik, hogy a közkönyvtárosok készségek, idő és erőforrások hiányában nem képesek a közösség és a politikusok elvárásai szerint cselekedni.

A könyvtárakat fenyegető veszélyek értékelésekor a szélesebb összefüggéseket is figyelembe kell venni. A veszélyek között túlsúlyban vannak azok, amelyek a gazdasággal kapcsolatosak. A gazdasági veszélyek sokféle tényezőre vezethetők vissza. A válaszadás stratégiáját az okokra alapozva kell megválasztani.

A könyvtárigazgatók úgy látják, hogy a közkönyvtárakat külső és belső tényezők egyaránt fenyegetik. Ha a helyi elvárásokhoz alkalmazkodnak, azt kockáztatják, hogy elveszítik a közkönyvtári intézmény legitimációját. Ha a belső tényezők igényeire összpontosítanak, azt kockáztatják, hogy elveszítik közösségi legitimációjukat. A közkönyvtár legyen nyitott a közönség és annak „racionális mítoszai” felé. Legyen tisztában prioritásaival és érvényesítse azokat, ha nem akar légtüres térbe kerülni.

(Hegyközi Ilona)

89/2015

MILLER, Judith: A comparative study of public libraries in Edinburgh and Copenhagen and their potential for social capital creation. – Bibliogr. **In:** Libri. – 64. (2014) 4., p. 316-326.

Az Edinburgh-i és a Koppenhágai Városi Könyvtár összehasonlító vizsgálata: milyen szerepük van a társadalmi tőke létrehozásában?

Esettanulmány; Feladatkör; Közművelődési könyvtár; Összehasonlító könyvtártudomány; Társadalmi követelmények

A közkönyvtárak mindig nyomás alatt vannak, hogy megtalálják helyüket a társadalomban, de bizonyítható-e, hogy a közösség javát szolgálják? Bár a társadalmi tőke koncepciója 1916-ig vezethető vissza, csak az elmúlt tíz évben hozták egyre jobban összefüggésbe a társadalmi tőke elméletét a közkönyvtárakkal. A társadalmi tőke a társadalom tagjai közötti kapcsolatokra utal – „hálózatok, normák és bizalom” (Putnam 1996, 34) –, melyek pozitív eredményeket hoznak a társadalom egészének. A cikk célja, hogy megvizsgálja a könyvtárat mint helyet és a közkönyvtár lehetőségeit a társadalmi tőke létrehozására, mégpedig két városi könyvtár, a skóciai *Edinburgh City Libraries* és a dán *København Biblioteker* összehasonlító esettanulmánya formájában. Az adatfelvételhez alkalmazott módszerek: 1) kvalitatív interjúk könyvtárvezetőkkel, 2) megfigyelés és 3) a szervezeti dokumentáció tanulmányozása. Az esettanulmány korlátozott érvényű: az alkalmazott kis minta, a kulturális elfogultság és a tapasztalatok nem általánosíthatósága miatt. Az eredmények azt mutatják, hogy a könyvtárosok mindkét városban aktívan részt vesznek a társadalmi tőke kialakításában, többféle módon is: találkozők segítségével vagy szervezésével, informális találkozőhely biztosítása révén, a település csoportjai közötti kapcsolatok kialakításával, barátságos környezet biztosításával és eleget téve a településen lakók oktatási igényeinek. Kiderült, hogy Koppenhága és Edinburgh sok tulajdonságban hasonlítanak egymásra, de eltér a bizalomhoz

fűződő attitűdjük. A következtetések azt mutatják, hogy három fő tényező befolyásolja a könyvtár társadalmi tőkét létrehozó esélyét: a könyvtári épület és terek, a könyvtár munkatársai és önkéntesei, továbbá azok a kapcsolatok, melyek a könyvtárat a település közösségéhez kötik. Ajánlatos további kutatásokat végezni a *könyvtár mint hely és a társadalmi tőke létrehozásának tényezői* témákban.

(Autoref.)

90/2015

PAS, John van de: Ad fontes! Books on shelves! : delivering free access to information in the public library of 2025. – Bibliogr. **In:** New library world. – 115. (2014) 5/6., p. 227-284.

Vissza a forrásokhoz! Könyveket a polcokra! Az információhoz való szabad hozzáférés biztosítása a közkönyvtárakban 2025-ben

Feladatkör; Közművelődési könyvtár; Prognózis; Társadalmi követelmények

A könyvtárak jövőbeli szerepével kapcsolatban két fő irányzat körvonalazódik szakmán belül és kívül. Az egyik az internetre alapozott, digitalizálásra összpontosító szemlélet, a másik az a felfogás, mely a könyvtárat valóságos közegként, kulturális és közösségi funkciókat betöltő helyként határozza meg. Vajon egyetlen útként kínálgatik-e a könyvtárak számára a könyvváltozó Google projekt részeként történő tömeges digitalizálása, felhőkben való tárolása, multinacionális vállalkozások által történő közvetítése? Vagy szem előtt kell tartani a könyvtárak közösségi funkcióját, a társadalomban betöltött intézményi szerepét? Egyáltalán, mi a könyvtár? Információs logisztikai központ vagy kulturális intézmény?

A technikai eljárásokra fókuszálók szerint a könyvtárak jövőbeli fő funkciója az információk digitalizálása és interneten való közzététele lesz. A mottó: digitális lét vagy halál! A technokrata gondolkodás emellett a vélemények kiegyenlítésének lehetőségét látja az internetben. Nem

jelzi azonban annak a veszélyét, hogy a véleménykülönbségek kiküszöbölése ellehetetleníti minden más véleményt, ellentétes gondolatot, végső soron az egyéni szabadságot. A könyvtárnak nem célja és nem is feladata, hogy elsimítsa a gondolat- és vélemény szabadságból adódó különbségeket – valóságos polcain békésen megférnek egymás mellett akár azonos című, de ellentétes gondolatokat tartalmazó könyvek is. A könyvtár tehát többet képes nyújtani használóinak, mint az internet.

Fontos tény az internet elüzletiesedése. Az átlag felhasználó elméjében talán még az információk szabad áramlása kapcsolódik az internethez, ahol valójában már a hirdetésáradatban tetten érhető, manipulációtól sem visszariadó, kökemény üzleti érdekek diktálják az irányt. Viszont ha a pénz a hirdetésipar felé folyik a zene, az irodalom, a valódi újságírás, a művészetek helyett, akkor a társadalomnak is több köze lesz a manipulációhoz, mint a szépséghez és az igazsághoz. Ha a technológia által támogatott kultúra átfordul technológia-vezérelt kultúrává, amelynek elsődleges célja az üzlet, és ahol minden információkeresés csak impulzus, mely személyre szabott hirdetésözönt eredményez, akkor feltétlenül szükség van olyan környezetre is, ahol az állampolgárok valódi, objektív információt találhatnak – az élő, valódi könyvtárra. A könyvtár közösségi funkciójának társadalmi hasznossága ugyan számokkal nehezen mérhető, de a minőségre irányuló vizsgálatok világosan kimutatják jelentőségét. A cikk három esettanulmányon keresztül mutatja be a könyvtári szolgálat természetét: a magán- és az üzleti szféra közti elhelyezkedését, az olvasás, a gondolatok és a kommunikáció szabadságának színterét, a helyet, ahol az alacsony jövedelmű vagy munkanélküli emberek saját technikai eszköz birtoklása nélkül is információhoz, tanulási lehetőséghez juthatnak. Mindezekből következik, hogy a könyvtáraknak nem szabad behódolniuk az infokommunikáció-vezérelt, internetes vállalkozások által uralt környezetnek és hatásoknak. Az információszabadságot a nyomtatott szavak biztosítják, a cenzúrázatlan és manipulálatlan források a könyvek. A könyvtárak elsődleges kulturális feladata tehát továbbra is a könyvek-

hez való szabad hozzáférés biztosítása kell, hogy legyen, a többi (technológia, internet, virtuális könyvtár) csak ezután következhet.

(Fazokas Eszter)

91/2015

SCHNEIDER, Ronald – VÖLLMANN, Monika: Palaver-Runde oder Chance zur Serviceverbesserung? : der Kundenbeirat als Steuerungsinstrument für Öffentliche Bibliotheken. – Bibliogr. a jegyzetekben In: BuB. – 66. (2014) 11/12., p. 785-788.

Res. angol és francia nyelven

Az olvasói tanácsadó testület mint a szolgáltatások javításának eszköze a közkönyvtárakban

Használó; Közművelődési könyvtár; Marketing

Több vállalat használja az ügyféltanácsot termékei, szolgáltatásai fejlesztésére és/vagy javítására. A könyvtárakban – elsősorban a közkönyvtárakban – még nem alkalmazzák rendszeresen ezt a megoldást, megelégednek a hagyományos formákkal (kölcsonzési adatok, használói statisztikák, könyvtárbarátok köre stb.), s lemondanak egy állandó visszajelzést adó eszköz alkalmazásáról.

Az olvasók bevonásának eddigi módjai közül a *könyvtári bizottságokról* (főleg a tudományos könyvtárakban van szerepük), majd a *baráti körökről*, támogató egyesületekről, végül az ún. *főkuszcsoportokról* esik szó. Fontosabbak az IFLA által javasolt *ifjúsági tanácsok*, melyek – többnyire csak időszakosan – részt vesznek a könyvtár fejlesztésében. Ezek azonban csak részben képviselik az olvasói érdekeket, hiányzik egy olyan testület, mely folyamatosan közvetítené az olvasók, illetve a fontosabb használói csoportok véleményét, és amely folyamatosan részt venne a könyvtár irányításában, fejlesztésében.

Ezt a szerepet töltené be az olvasók tanácsadó testülete. Németországban a nyolcvanas évek óta léteznek ügyféltanácsok vállalatok, elsősorban közlekedési vállalatok mellett, de vannak „laikus” testületek energiaszolgáltatók, bankok, biztosítók mellett is.

A könyvtárügyben más a feladat: az *olvasói tanács* a felhasználó-központú általános stratégia keretében integrált *marketingeszköz*. (A Güterslohi Városi Könyvtárban olyan heterogén csoport alakult egy projektre, melyben a lakosság minden rétegének a képviselője szerepelt, rendszeren ülésezett, megvitatta a problémákat, a döntéshozatalban is részt vett. Azóta ez megszűnt, a példát nem követték mások.) Az olvasói tanács létrehozása előtt érdemes a következő szempontokat alaposan megfontolni: összetétele, üléseinek gyakorisága, a könyvtári szervezetben elfoglalt helye. (A szerzők több jó amerikai példára hívják fel a figyelmet, ahol diák-, gyermek- és ifjúsági testületek is részt vesznek a könyvtár munkájában.)

Noha a civil szféra más Németországban, mint az Egyesült Államokban, a társadalmi keretfeltételek jók, és alkalmasak az olvasói tanácsok létrehozására, azonban néhány könyvtár megkérdése nyomán kiderült, hogy nem tartják fontosnak az olvasók tanácsadó testületét, beérik az olvasói vélemények gyűjtésének addig alkalmazott módszereivel. (Volt olyan könyvtár is, ahol az olvasók érdeklődése hiányában kudarcot vallott a próbálkozás.) A megvalósításnak csak akkor lesz esélye, ha a testület megalakítását alapos tervezés előzi meg, és a könyvtár igényeinek is megfelel. Persze a könyvtár és az olvasók részéről is szükséges az igény és elkötelezettség, alkalmas helyiség, költségtérítés stb., de érdemes a könyvtárbarátok köréből is tagokat toborozni.

Érdemes kipróbálni, mert sokat ígérő eszköz lehet egy felhasználó-központú kínálat megteremtéséhez! – zárják a szerzők a cikket, mely egyrészt *Völlmann* korábbi dolgozatának eredményeit, másrészt *Schneider* könyvtárbarát köreikkel kapcsolatos tapasztalatait ötvözi.

(Murányi Lajos)

Lásd még 106, 109, 110, 114

Tudományos és szakkönyvtárak

92/2015

SERAGELDIN, Ismail: Building tomorrow's library today : the New Library of Alexandria In: IFLA journal. – 40. (2014) 3., p. 169-173.

Res. arab, francia, kínai, német, orosz és spanyol nyelven

A holnap könyvtárának építése ma: az új Alexandriai Könyvtár

Általános tudományos könyvtár; Könyvtárápület -tudományos és szakkönyvtári; Prognózis

Az Új Alexandriai Könyvtárban, latin nevén Bibliotheca Alexandrina (BA), a könyvtár mellett múzeum, művészeti galéria, levéltár, akadémia, konferencia- és természettudományos központ, egyetem és szakiskola kapott helyet. Valójában nemzeti intézmény nemzetközi dimenziókkal és globális humanista küldetéssel. A cél az ókori alexandriai könyvtár szellemének felidézése a ma eszközeivel. Az épület ugyanazon a helyen áll, mint ókori elődje; ez is azt sugallja, hogy ókori elődjének méltó örököse.

A BA számos szolgáltatást nyújt: a könyvek mellett újszerű módon támogatja a nemzeti emlékezetet és kultúrát, élen jár a tudás megőrzésében, a hagyományos és a digitális formátumokban szerzett tapasztalatokban. A 2001. évi speciális törvény szerint autonóm, közvetlenül az állam elnökének fennhatósága alá tartozó intézmény. A 2011. januári forradalmi események alatt a könyvtárat étlánc és az útra fektetett hatalmas nemzeti zászló védte.

A BA kezdettől fogva támogatja az innovációt; álláspontja szerint az ismeretek nemcsak olvasással sajátíthatók el, hanem kiállítások és egyedi művészeti alkotások segítségével is. Számos program tárgya Egyiptom örökségének és nemzeti emlékezetének megőrzése, ezeket sok kutatóintézet, múzeum és galéria támogatja; a planetárium és a természettudományos központ a művészeti és tudományos programokat kiállításokkal és különböző méretű rendezvé-

nyekkel egészíti ki. A BA-ban az információs és kommunikációs technológiát nem kiszolgáló tevékenységnek tekintik, hanem az intézmény működtetésében részt vevő független és egyenlő partnernek. Az igazgató kiterjedt nemzetközi kapcsolatainak és a kuratóriumnak köszönhetően az intézmény számos nemzetközi projektben és szerződésben vesz részt. A könyvtár működését nagyon fiatal munkatársakkal kezdte, azóta is frissen végzett diplomásokat vesznek fel. A teljesítményelvű támogatási rendszer nem tiszteli a rangidősöket, a fiatal és a nemeket egyenlően kezelő vezetés nyitott az új ötletekre, nem küzd örökölt problémákkal.

Felmerül a kérdés: ha az anyagok virtuálisak és mobilak lesznek, mi lesz a ma könyvtárnak nevezett fizikai térrel. Válasz: az eredeti műveket továbbra is a könyvtárak fogják őrizni, a kéziratok és az első kiadások értékállóak maradnak; intézményi és pénzügyi okokból lesznek csak helyben elérhető anyagok; a könyvtárak jelentik a hidat a nagyközönség (elsősorban a kutatók) és a nemzeti és nemzetközi archiváló rendszerek között. Összefoglalva: a könyvtárak átalakulnak, és megőrzik társadalmi szerepüket.

Mi lesz 20-30 év múlva? Változni fog az a jogi és szervezeti struktúra, amelyben a tudományos és a műalkotások születnek, újra kell gondolni a szerzői jogi kérdéseket, a könyvtárközi kölcsönzésben be kell vezetni az új technológiákat. A

jövőkép: bárki bármikor bárhol bármely ismeret-hez hozzá tud férni. A könyvtárak lesznek azok a vezető intézmények, ahol a nagy mennyiségű adatokat hatalmas számítógép-hálózatok segítségével szervezik. A könyvtárak fizikai tereiből kikerülnek a nyomtatott anyagok, az átalakított tereket az olvasók foglalhatják el. Hagyományos olvasótermek helyett gyönyörű közösségi terek lesznek műalkotások, kéziratok és könyvek kiállításaival, zenével, kávézóval stb. A nagy közösségi terekhez előadótermek és szeminárium-szobák csatlakoznak. A diákok és a kutatók háromféle helyiség közül választhatnak, a kreativitást zene, étel és munkaasztal segíti. Kétféle „csendes” helyiség lesz a csoportos és az egyedüli munkához. Ilyen körülmények között a könyvtáros feladata a hagyományos katalógizálás és az olvasók kiszolgálása helyett kiállítások, oktatóprogramok stb. szervezése lesz. Meg kell tanulniuk kezelni a hatalmas mennyiségű anyagot, új utakat kell találniuk az ismeretek terjesztésére. A könyvtárak globális hálózata a nemzeti, egyetemi és szakkönyvtárakat összefogó nemzeti hálózatokra épül. Teljesen új világ lesz: a könyvtárak küldetése változatlan, de azt másképp teljesítik; a könyvtárosokra izgalmas idők várnak!

(Viszocsekné Péteri Éva)

Munkafolyamatok és szolgáltatások

Állomány, állományalakítás

93/2015

DEPPING, Ralf: Das Ende der Sondersammelgebiete – Ende einer Infrastruktur In: Bibliothek. – 38. (2014) 3., p. 398-402.

Res. angol nyelven

A speciális gyűjtőköri rendszer megszűnése egy infrastruktúra végét jelenti Németországban

Egybehangolt állományalakítás; Kutatás információellátása; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági; Tudományos és szakkönyvtárak

A Német Kutatási Alap (DFG) támogatásával működő speciális gyűjtőköri rendszer több mint hatvan évig működött, és jó a híre Európában: olyan szakirodalmi ellátást biztosított, amit mások nem tudtak elérni. Világos azonban, hogy jelenlegi formájában reformra szorul. Csak üdvözölni lehet, hogy a rendszert a DFG átfogó-

an értékelte, és hasznos javaslatok születtek az átalakításra. Sem a prognózis, sem a szakértői bizottság ajánlásai nem vonták kétségbe, hogy megtartandó rendszerről van szó, mely a *folyamatosság*ra törekszik.

A DFG gyakorlati megoldását tekintve – hogy a régi rendszert tudományos szakinformációs szolgálatokkal (*Fachinformationsdienste, FID*) váltja fel – viszont kiderült, hogy feladta a tudományszakok lefedésének és a hosszú távú folyamatosság szempontját, és az infrastruktúra támogatása helyett áttért a *projektfinanszírozásra*. Most nem számíthatunk arra, hogy egy FID-könyvtár minden harmadik évben tud olyan koncepcióval pályázni, melyet hosszú távon finanszíroznak, hacsak nem ítélik megtartandónak az intézményt egy (hat év múlva bevezetendő) új értékelésben, és sikerül megkapnia a „kutatás segédintézménye” minősítést. A szerzőnek, aki a Kölni Egyetemi és Városi Könyvtár munkatársa, az a benyomása, hogy a változások mögött nem az értékelés eredménye, hanem a DFG általános helyzete áll.

Az első körben az elutasított pályázatok aránya 60 százalék volt! A DFG útmutatójában (http://www.dfg.de/formulare/12_10/12_10_de.pdf) az áll, hogy fenntartható infrastruktúra kiépítését tűzték ki célul, mely az alapkutatás számára megteremtí a jó teljesítmény alapját, de ez nem sikerülhet rövid projektekben. Mivel a könyvtárak költségvetése csökken (vagy stagnál), további hiányok keletkeznek. (Felmerül a kérdés, vajon tudták-e ezt már az első pályázati kör előtt, és nem kellett volna erre felhívni a figyelmet?) A korábbi rendszer a hosszú távú támogatás miatt speciális helyzetben volt; ez másban is megnyilvánult (sokkal több ráfordítást kívánt a részt vevő könyvtáraktól, s a DFG támogatása maximum 20% volt). Kérdéses, hogy a FID-könyvtárak számára vonzó lesz-e hosszú távon az új támogatási rendszer. A könyvtárak egyéni teljesítményei sem rövid távra szólnak. A nagy vagy speciális szakterület irodalmát gyűjtő könyvtárak esetében az egész intézményre hatással van ez a tevékenység. A személyi döntések sem korlátozhatók egy-egy projekt időtartamára; az átállás magas követelményekkel jár. Fontos a minőség és a tudomány képviselőinek

elégedettsége is. A szükségletek felmérése arra épül, hogy az érintett tudósokat kívánságaikról és elképzeléseikről kérdezik, de az a tapasztalat, hogy ők nem szívesen foglalkoznak az információellátással, és nem érdekeltek azok továbbfejlesztésében. Aki kész rá, az sincs tisztában a tudományos szakinformációs szolgálatok keretfeltételeivel, a reális lehetőségekkel, tehát a szolgáltatásnak prezentálnia kell magát, ha együtt akar működni a tudományos közösséggel. A FID-könyvtárak csak akkor tudják teljesíteni a követelményeket, ha helyben *hosszú távra szánt és stabil infrastruktúrával* rendelkeznek, de ezt a DGF nem biztosítja. Ezért nőni fog azoknak a könyvtáraknak az aránya, akik lemondanak a részvételről.

Cikke végén a szerző ismét hangsúlyozza, hogy az új tudományos szakinformációs szolgálatok előnyben vannak tartalmi felszereltség tekintetében (pl. az elektronikus dokumentumok terén) az addigi speciális gyűjtőkörű könyvtárakkal szemben; azok a könyvtárak, melyek sikeres pályázatokat nyertek, remek szolgáltatásokat tudnak szervezni, melyekből a tudós társadalom profitál, de az előnyöket úgy is realizálni lehetett volna, ha nem kérdőjelezzik meg a rendszer folyamatosságot és széles körű szaktudományi lefedettségét. Ezek az előnyök nem ellensúlyozzák a remélt, de hiányzó kontinuitást és a már látható hiányokat.

(Murányi Lajos)

94/2015

FERRIS, Kady – BUCK, Tina Herman: An ethos of access : how a small academic library transformed its collection-building processes. – Bibliogr. In: Collection management. – 39. (2014) 2-3., p. 127-144.

A hozzáférés ethosza: hogyan alakította át állományépítési gyakorlatát egy kis egyetemi könyvtár?

Állománygyarapítás; Egyetemi könyvtár; Elektronikus könyv; Igény; Kölcsönzés

A St. Edward's University egy katolikus bölcsészettudományi egyetem a texasi Austinban, kb. 4300 hallgatóval. Könyvtárának állomány-

építési gyakorlata 2010 óta teljesen megváltozott: a beszerzendő művek címenkénti válogatása helyett tömeges, automatikus, használói igényeken alapuló e-könyv beszerzés folyik. A DDA (demand-driven acquisition) program, a webméretű keresőrendszer, az egyetemi igényeket kiszolgáló e-könyv szolgáltatások, az Amazon által biztosított kétnapos szállítás, a katalógus kötegelt és automatikus módon történő építése – ezek felhasználásával alkalmazkodott a könyvtár a megváltozott igényekhez, az egyre gyorsuló tempóhoz. A kezdő lökést mindehhez egy 2011-es épület-felújítás adta, amikor a használók és a könyvtárosok egy évig nélkülözni kényszerültek a nyomtatott állományt.

Az egyetemen az oktatás a fő tevékenység, a kutatás sokkal kevésbé hangsúlyos. A könyvtárnak tehát a folyamatosan fejlődő tanterv szerinti igényeket kell dinamikusán kiszolgáltatnia. A könyvtár a Millennium nevű integrált rendszert használja, 2010 óta pedig az *Discovery Service* (EBSCO) keresőrendszert is. A kilenc teljes munkaidős könyvtáros és hét technikai munkatárs ideje és energiája nem elég a dokumentumok egyedi válogatásához és feldolgozásához. 2010-ig általában a *Library Journal* és a *Choice Reviews* könyvajánlataiból válogattak, decemberben megrendelték a könyveket, melyek körülbelül februárra érkeztek be. A könyvek egy részét a gondos válogatás ellenére sem kölcsönözték a használók. Ez megengedhetetlen pazarlásnak tűnt, hiszen az évek folyamán az adatbázisok és folyóiratok árának évről évre történő növekedése miatt felére csökkent a könyvekre fordítható összeg.

2010-től kezdve áttértek a sokkal gyorsabb beszerzést és hozzáférést nyújtó új technológiákra és szolgáltatásokra. Átpártoltak az EBL e-könyv forgalmazóhoz. Itt a könyvekhez tartozó MARC rekordok tartalomjegyzéket és tartalmi összefoglalót is tartalmaznak. A könyvtárközi kéréseknél felkínálták a használóknak a hagyományosnál sokkal gyorsabb e-dokumentum beszerzési lehetőséget, mellyel sokan éltek is. Szintén az EBL szolgáltató igénybevételével áttértek a használói igényeken alapuló (DDA) beszerzésre. Ez 2011-ben 25 ezer (nyomtatott dokumentumhoz tartozó) rekordot jelentett, ami 2013-ra kb. 80

ezerre nőtt, az elektronikus könyveké pedig már 300 ezer felé járt. Az EBL a heti kb. 1000 tételt kötegelt formában tölti fel a katalógusba. A könyvek, e-könyvek, DVD-k, streaming videók, folyóiratok adatait az EBSCO Discovery Systems keresőfelületéről lehet elérni.

A nyomtatott dokumentumok beszerzését már az Amazonnál bonyolítják, ahonnan akár két nap alatt megkaphatják az igényelt művet, a WorldCat pedig teljes katalógusrekordokkal és elektronikus számlázással egészíti ki a szolgáltatást. Az e-könyvek beszerzésénél az egy időben sok felhasználót engedélyező szolgáltatást részesítik előnyben, különösen ha a könyv teljes szövege letölthető a saját gépre.

(Fazokas Eszter)

95/2015

HAGENAU, Bernd: Warum sich die SULB Saarbrücken nicht als FID bewirbt In: Bibliothek. – 38. (2014) 3., p. 403-406.

Res. angol nyelven

Miért nem pályázik a Saar-vidéki Egyetemi és Tartományi Könyvtár a tudományos szakinformációs szolgáltatási rendszerben

Egybehangolt állományalakítás; Egyetemi könyvtár; Kutatás információellátása; Regionális könyvtár; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

A korábbi országos gyűjtőköri program (Sondersammelgebiete, SSG) könyvtárait a Német Kutatási Alap (DFG) felkérte, hogy az azt leváltó program keretében pályázzanak korábbi szakterületük „szakinformációs szolgáltatójaként” (Fachinformationsdienst, FID). A saarbrückeni Saar-vidéki Egyetemi és Tartományi Könyvtár (Saarländische Universitäts- und Landesbibliothek, SULB) a Saar-vidék egyetemének központjaként, mely 1966 óta a pszichológia országos szakkönyvtáraként működött, nem fog eleget tenni ennek a kérésnek, és nem fog pályázni szakinformációs szolgáltatóként. Ennek egyrészt pénzügyi okai vannak, de tartalmilag sem tud azonosulni az új támogatási

programmal a SULB és anyaintézménye. Elsősorban abban kételkednek, hogy a visszatérő projektfüggő elfogadási és jóváhagyási eljárások lehetővé fogják-e tenni egy teherbíró infrastruktúra kiépítését valamennyi tudományágban az országos információellátás számára.

(Autoref.)

96/2015

HÄTSCHER, Petra – MÜLLER, Maria Elisabeth: Fachinformationsdienste für die Wissenschaft – mehr als nur eine Umbenennung der Sondersammelgebiete In: Bibliothek. – 38. (2014) 3., p. 407-410.

Res. angol nyelven

A tudományos szakinformációs szolgáltatások – több mint egyszerű átnevezés

Egybehangolt állományalakítás; Kutatás információellátása; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági; Tudományos és szakkönyvtárak

A cikk alapja egy előadás, melyet a szerzők a Német Könyvtári Szövetség (*Deutscher Bibliotheksverband, dbv*) 4. szekciójának 2014. április 30-i berlini ülésén tartottak, és amelyben a Német Kutatási Alap (DFG) speciális gyűjtőköri rendszerének átalakítását vázolták. Mindketten dolgoztak a DFG tudományos könyvtárak és információs rendszerek bizottságában (ABWI), illetve Müller az átalakítás egyik irányítója volt. Az írás az alábbi kérdésekre nyújt útmutatást:

(1) Miért volt esedékes a speciális gyűjtőköri területek (*Sondersammelungsgebiete, SSG*) rendszerének a reformja? Hatvan év után esedékesé vált a rendszer megújítása, mivel ma már képtelenség a teljes külföldi szakirodalom összegyűjtése. 2010 és 2012 között készült el az új program a régi (SSG) program értékelése, a szakértői és a DFG bizottságokban folytatott viták után: az intézmények tartós finanszírozását a határidős projektek támogatása váltja fel.

- (2) Hogyan néz ki a tudományos szakinformációs szolgálatok (*Fachinformationsdienste, FID*) programja? Az új program fogja biztosítani a jövőképes tudományos szakirodalmi ellátást egy-egy szakterület speciális igényeihez alkalmazkodva. A finanszírozás ezután anyagi és személyes kiadásokra is ad támogatást. A támogatás két fontos alapelve, hogy (a) a szakmai érdekekhez igazodik, és (b) független az alapellátástól.
- (3) Miben tér el a FID-támogatás az SSG-étől? A legfontosabb változás a kereslet- és a használat-központúság. A tudományos szakinformációs szolgáltatások már nemcsak az állományépítésre támaszkodnak: a beszerzéseket vagy a licencvásárlást a tudomány-szak határozza meg, de figyelembe veszik a szakmai közösség véleményét is. Teljesen új a jóváhagyási eljárás (régen automatikus volt), nem garantálják a sikert. A pályázati támogatás három évre szól. Az írásban beadott anyagot könyvtárosok és szakértők értékelik. (Lehetőséget adnak a pályázat szóbeli bemutatására és magyarázatára is.)
- (4) Kit és milyen módon érint majd a változás? Az átalakítás különböző módon érinti a résztvevőket (a DFG-t, a pályázó könyvtárakat, a tudományt és a többi könyvtárat).
- (5) Milyen nehézségeket kell megoldani? Először is el kell fogadni, hogy a régi rendszernek vége; ennek belátása az első fontos lépés. A továbbiakban a részt vevő könyvtárak megalapozott, innovatív projektekké töltik meg a FID programját. Újdonság a tudósok erősebb részvétele, mely javítja és segíti a könyvtárakat és szervezeti formáikat.
- (6) Milyen esélyek rejlenek a változásban? A pályázati spektrum bővülése az eddigiekhez képest komoly esélyeket biztosít: a pályázatoknál kevesebb lesz a korlátozás, így új szolgáltatásokat lehet kiépíteni, és a már említett restriktciók megszűnnek. Személyi finanszírozásra is lesz mód. További esélyt jelent a határokon átnyúló nemzetközi együttműködés is: ezáltal a külföldi infrastruktúrák is az ellátás részévé válnak.
- (7) Maradnak még nyitott kérdések: az egyik fontos probléma a folyamatosság. A FID-ek

infrastruktúra-szolgáltatókként hosszú távra és fenntarthatóságra rendezkednek be: fontos tehát a politikát arra ösztönözni, hogy biztosítsa a forrásokat az információs infrastruktúrához. Tisztázni kell a folyamatosság és az innováció viszonyát is. A pályázó intézmények közötti tapasztalatcsere – a bevált megoldások ismeretében – a kölcsönös informálás fontos eszköze legyen, hogy ne lehessen konkurens pályázat: csak az SSG-könyvtárak pályázhassanak. Az átállás egy ideig eltart még. Sejthető, hogy ahol az átmenet sikeres, nem lesz hiány az információellátásban, és az átalakítás kitűzött célja sikeresen megvalósul.

(Murányi Lajos)

97/2015

MILLER, Andrea – HARDER, Kenette J.: Integration of library impact statements into the curricular review process. – Bibliogr. In: Journal of library administration. – 54. (2014) 5-8., p. 543-561.

A könyvtárra gyakorolt hatás kimutatásának integrálása a tanterv-felülvizsgálati eljárásba

Állománygyarapítás; Felsőoktatási könyvtár; Igény; Oktatás információellátása; Tanterv, óraterv

Az egyetemeken gyakori, hogy új alapszakok, minor szakirányok, tanúsítványt adó kurzusok és programok bevezetésével változik a tanterv. Ehhez igazodnia kell a felsőoktatási könyvtáraknak is, ha meg akarnak felelni a hallgatók szakirodalmi igényeinek.

A tanterv mindenfajta átalakítását általában hosszú és összetett folyamat előzi meg. Ennek az eljárásnak részét képezi a könyvtárra gyakorolt hatás kimutatása is, ami az egyes oktatási intézményekben egymástól némileg eltérően folyik. A folyamat részese a könyvtár is, képviselőjének szerepe a hatásfelmérés elkészítésétől a döntésre hivatott kollégiumban való részvételig terjedhet.

A cikk két amerikai egyetemet vizsgál, és a szakirodalom áttekintésével betekintést nyújt

a világ más országainak gyakorlatába is. A Southwest Baptist University (SBU) bölcsészettudományi egyetem Bolivarban (Missouri), több mint 80 képzési területen 850 BA és 2750 MA hallgatóval. A Missouri State University (MSU) Springfieldben az állam második legnagyobb egyeteme, ahol több mint 45 szakon kb. 3000 MA hallgató tanul, és több mint 85 szakra mintegy 17 ezer BA hallgató jár. Mindkét egyetemen kérelem kitöltésével indul a tantervmódosítási eljárás, melyet a kari szenátushoz kell benyújtani, és az intézmény számos adminisztrációs szintjén kell véleményekkel és aláírásokkal ellátni, mígnem elérkezik az ügyben kompetens könyvtárhoz is. A könyvtáros elkészíti a változás bevezetésével szükségessé váló könyvtári beszerzések értékének becslését. Segítséget jelent ebben, ha a javaslattevő részletes sillabuszt is összeállít, mely tartalmazza az ajánlott olvasmányokat, a szükséges adatbázisokat, folyóiratokat, referenzműveket vagy médiát. Általában a gyarapító könyvtáros dolga, hogy felmérje a meglévő állomány megfelelőségét és a beszerzendő műveket. Figyelembe kell vennie, ha online kurzusról van szó, és az irodalomnak távolról is elérhetőnek kell lennie. Meg kell becsülnie az induló és a fenntartási költségeket. Sok olyan szempontot is szem előtt kell tartania, ami az oktatónak esetleg eszébe sem jut, például: egyes dokumentumokat érdemes venni vagy multidiszciplináris adatbázist? Ha adatbázis beszerzéséről van szó, teljes szövegű legyen-e, és ha igen, mennyi az embargó az egyes forrásokra? Költség-haszon számításokra is szükség lehet. Végül meg kell határoznia a szükséges változások mértékét, és formába kell öntenie összefoglaló jelentését. Az elvárt tartalom, a forma, valamint a jelentés további útja eltérő a két egyetemen.

A jelentésből a könyvtárnak is haszna származik, pontos és időben történő tervezést tesz lehetővé, erősíti a kapcsolatot a tanszékekkel, oktatókkal és az egyetemi adminisztrációval, mélyíti a könyvtáros ismereteit saját gyűjteményéről. Persze hátrányai is vannak, melyek közül elsősorént az időigényesség és a határidő szorítása említendő. Sokszor az is előre látható, hogy nem lesz forrás a könyvtár megfelelő felkészítésére.

A szerzők további kutatásokat javasolnak a témában.

(Fazakas Eszter)

98/2015

MITTLER, Elmar: Nachhaltige Infrastruktur für die Literatur- und Informationsversorgung : im digitalen Zeitalter ein überholtes Paradigma – oder so wichtig wie noch nie? In: Bibliothek. – 38. (2014) 3., p. 344-364.

Res. angol nyelven

A szakirodalmi és információs ellátás fenntartható infrastruktúrája: elavult paradigma a digitális korban – vagy annyira fontos, mint még soha?

Egybehangolt állományalakítás; Kutatás információellátása; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági; Tudományos és szakkönyvtárak

A keresőmotorok információs hatalma révén az internet korában a tudást a kommercializálódás veszélyezteti. Az információ birtoklása az ókor óta politikai jelentőségű. A tudományos információk infrastruktúráját Németországban az országos gyűjtőköri súlypontok rendszere jellemzi, amely biztosítja, hogy a speciális szakirodalom is rendelkezésre álljon. A Német Kutatási Alap (DFG) hozzáfogott, hogy ezt a rendszert a digitális publikálás világához igazítsa, és az eddigi gyűjtőköri rendszert szakmai információs szolgáltatásokká alakítsa, amelyek egyes szakmai közösségek számára megfelelő információs szolgáltatásokat tud biztosítani. Azonban az olyan útmutatók, mint például hogyan redukáljuk a gyarapítást a jelenlegi keresletre, valamint a speciális szakterületek gyűjtésének lezárása veszélyeztetik az információs infrastruktúrát: folyóiratok ezreit kell lemondani, a speciális témájú szakkönyvek ezreinek beszerzésére nem kerül sor. Szélesebb körű tervekre és új finanszírozási modellekre van szükség a szövetség és a tartományok közötti együttműködésben, hogy jövőbe mutató struktúrák szülessenek, melyek segítségével folytatni lehet az eddigi sikereket.

(Autoref.)

99/2015

van DYK, Gerrit: Demand-driven acquisitions for print book : how holds can help as much as inter-library loan In: Journal of access services. – 11. (2014) 4., p. 298-308.

Nyomtatott könyvek gyarapítása olvasói kérésre: hogyan lehet az előjegyzés ugyanolyan jó, mint a könyvtárközi kölcsönzés

Állománygyarapítás; Egyetemi könyvtár; Igény; Kölcsönzés; Könyvtárközi kölcsönzés

Amíg egyre több cikk foglalkozik az e-könyveknek az olvasók által kezdeményezett beszerzésével, addig alig írt valaki a nyomtatott könyvek használói ajánlásra történő gyarapításáról, kivéve akkor, ha az a könyvtárközi kölcsönzéssel (KKK) volt kapcsolatos.

A tanulmány azt vizsgálja, hogyan tudja elemezni a könyvtár az előjegyzési igényeket, és a könyvtárközi kölcsönzésekkel összevetni, hogy ezek alapján döntéseket hozzon a nagyon keresett nyomtatott dokumentumok beszerzéséről. Azzal is foglalkozik a szerző, hogyan kell összefogni a katalogizálókkal, hogy „eltereljék” a nagyon keresett művekre érkező könyvtárközi kéréseket, hogy azok a házon belüli, saját olvasókat szolgálják. Mindezt a szakirodalom és munkahelye, a Utah állambeli *Brigham Young University (BYU) Harold B. Lee Könyvtára* tapasztalatainak elemzése alapján szemlélte. (A vizsgálatra és adatgyűjtésekre 2007 és 2009 között került sor.)

A kapott eredmények nyomán a könyvtár beszerzési szabályzatát módosították. A nagyon keresett művekből (tárgyuktól függetlenül) azonnal példányokat vásároltak, ha már négyen előjegyezték. Csak akkor kerül sor könyvtárközi kérésre, ha 1) azonnal kell a könyv, 2) nem új vagy népszerű műről van szó, de kikölcsönözték, 3) egy hétnél hosszabb ideig nem hozzák vissza. (Ennyi időt vesz igénybe, mire lebonyolódik egy KKK; ha gyorsan meg tudják venni, nem kérik más könyvtártól.) A nagyon népszerű könyvek esetében előjegyzést ajánlanak. (Jó, ha a keresett művekről mind a KKK-csoportnak, mind a köl-

csönzést végzőknek tudomása van. Mindig akad olvasó, aki egyszerre próbálja előjegyzéssel és könyvtárközi kéréssel megkapni a kívánt címet: számukra az előjegyzést ajánlják fel.)

A program legelején szembesültek azzal a problémával, hogy a nagyon keresett művek némelyikét már elküldték egy másik könyvtárnak. Többféle megoldás mérlegelése után úgy döntöttek, hogy saját címleírási tételeikhez egy *MARC példányrekordot* adnak – ezzel a hagyomány szerint csak a folyóiratok rendelkeztek –, és 008-as mezőben az *a* (kölcsonözhető) indikátort *b*-re változtatják, így *nem kölcsonözhető* lesz az adott példány az OCLC rendszerében. (Arra az időre, ha a mű már elvesztette keresettségét, ki kell találni egy jó megoldást az indikátorok visszaállítására.)

A befejező mondatok az e-könyvek esetében felvetődő hasonló dilemma sajátosságait érintik. (A <http://scholarsarchive.byu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2341&context=facpub> címen az érdeklődő a teljes szöveget elolvashatja.)

(Murányi Lajos)

Állományvédelem

Lásd 75, 80

Raktározás

100/2015

PAYNE, Lizanne: Winning the space race : expanding collections and services with shared depositories **In:** American libraries. – 45. (2014) 9/10., p. 50-53.

Hogy juthatunk több térhez? A gyűjtemények és a szolgáltatások bővítése közös tároló könyvtárakkal

Együttműködés -belföldi; Felsőoktatási könyvtár; Raktározás; Tároló könyvtár

A felsőoktatási könyvtáraknak már hosszú ideje nincs elegendő helyük. A legtöbb campuson nem

bővíthető a polcfolyóméterek mennyisége, sőt csökken. Elmúlt az az idő, amikor egy proaktív könyvtárigazgató sikeresen tudott érvelni annak érdekében, hogy épületbővítésre kapjon lehetőséget az állomány növekedése miatt.

Az elektronikus dokumentumok terjedése ellenére az amerikai felsőoktatási könyvtárak 1,1 milliárdos állománya évente több mint 25 millió nyomtatott dokumentummal gyarapodik. A legnagyobb tároló könyvtári vállalkozás a Research and Collections Preservation Consortium (ReCAP) névéhez fűződik. 2002-ben nyílt meg, 11,5 millió kötetnek ad helyet a Columbia Egyetem, a New York Public Library és a Princeton Egyetem gyűjteményéből. A költségek töredékéért ötször jobb körülményeket sikerült teremteniük állományvédelmi szempontból. Naponta több száz alkalommal szolgáltatnak fizikai és digitalizált dokumentumokat.

Az 1980-as években elsőként a University of California könyvtári rendszere és a Harvard Egyetem nyitott meg tároló könyvtárat. Azóta ez a megoldás általánosan elterjedt. Észak-Amerikában 75 ilyen könyvtár van (közülük legalább 15-öt több könyvtár üzemeltet), a tárolt állomány meghaladja a 80 millió kötetet. Legtöbb helyen a Harvard-modell szerint, azaz nagyság szerinti csoportokban, hosszú és magas polcokon, tálcákon tárolják a könyveket a campusoktól távolabb eső területeken. Egy tipikus (egyterű) tároló könyvtár (amelyet modulnak neveznek) alapterülete 10-15 ezer négyzetláb, a befogadóképesség 2 millió kötet. A tároló könyvtár újabb modulokkal bővíthető, és megfelelő környezeti feltételeket biztosít. A könyvraktárak mellett munkaszobák is vannak (a feldolgozók és a szolgáltatók számára), helyenként kis olvasótermeket is kialakítanak. A köteteket naponta vagy naponta többször szállítják, a cikkek és fejezetek szkennelését is megoldották. A könyvek mozgása automaták segítségével történik (automated storage and retrieval systems, ASRS). A robot össze van kapcsolva az online katalógussal és a dokumentumkérő rendszerrel.

A regionális közös tároló könyvtárakat többnyire már működő konzorciumok alakították ki. Az együttműködő felek többféle megoldást alkalmaznak: a „tulajdonos és albérlő” elvet; a

fizikai tér és a személyzet közös működtetését (ekkor az állományok egymástól el vannak különítve), a tagok gyűjteményeinek teljes integrációját, folyóiratok közös előfizetését és közös tárolását.

A távoli közös tárolást üzemeltetve elkerülhetetlenül felmerült az ötlet, hogy a résztvevők magukat a gyűjteményeiket is közösen kezeljék, megosszák egymással. Amikor a közös kezelésnél megszüntetik a duplumokat, a partnerkönyvtárak garanciát szeretnének kapni arra, hogy a tároló könyvtári példány folyamatosan rendelkezésükre áll. El kell dönteni, hogy a résztvevők saját gyűjteményeiket osztják-e meg (ekkor a partnerek önállóan döntenek), vagy pedig közös gyűjteményt hoznak létre (ez valódi együttműködést igényel). Ma már azok is fontolgatják az áttérést a közös gyűjteményre, akik eredetileg a saját gyűjtemények megtartását tartották fontosnak. Az OCLC fő stratégiája 2013-ban azt vetítette előre, hogy hét éven belül a nyomtatott állományok nagy része közös kezelésbe kerül. Példa egy drámai döntésre: a Georgia Tech, amely együttműködik az atlantai Emory Universityvel – elsőként – egész nyomtatott állományát az új közös tároló könyvtárba készül beadni (ezen a műszaki egyetemen ugyanis főként digitális forrásokat használnak). A tároló könyvtárból naponta kétszer szállítanak, szükség esetén gyors eljárással, plusz elektronikusan, és egy olvasóterem is rendelkezésre áll.

A közös tárolás tehát elvezetett a nyomtatott dokumentumok közös kezeléséhez (shared print programme), azaz olyan megállapodásokhoz, amelyekkel a könyvtárak határozottan elkötelezik magukat amellett, hogy bizonyos állományrészeket hosszú távon megőriznek, akár a campuson, akár tároló könyvtárban. A partnerkönyvtárak számára ezzel lehetővé válik, hogy szükség esetén selejtezzék a vonatkozó könyveket.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 80

Feldolgozó munka

101/2015

GONZALES, Brigid M.: Linking libraries to the web : Linked Data and the future of the bibliographic record. – Bibliogr. In: Information technology and libraries. – 33. (2014) 4., p. 10-22.

A könyvtárak összekapcsolása a weben: a Linked Data és a bibliográfiai rekordok jövője

Dokumentumazonosítás; Formátum -gép; Gépi dokumentumleírás; Számítógép-hálózat

A MARC már jó néhány éve folyamatosan a könyvtári szakirodalom kritikáinak kereszttüzében áll, és bár a múzeumi, levéltári és könyvtári szektor számos metaadat-formátumot fejlesztett ki, ezek egyike sem hordozza a széles körű és hosszú távú használat ígérését. Problémát jelent az egységesség hiánya, a MARC21 mellett a sok nemzeti formátum használata. A MARC-ot elsősorban nyomtatott formátumú dokumentumokra fejlesztették ki, és szerény rugalmassággal bír, ha digitális, képi vagy multimédia tartalmakat szeretnénk vele leírni. Az inkonzisztencia, a hibák és a helyi gyakorlatok különbözősége a közös katalogizálásban is jellemző marad, hiszen egyének készítik a rekordokat. A legnagyobb probléma azonban az, hogy képtelen kifejezni az egyes entitások közötti kapcsolatokat. Ha azt szeretnénk, hogy a könyvtári katalógus megfeleljen a kor igényeinek, akkor ezeket a problémákat mindenképpen orvosolni kell.

A Linked Data és a szemantikus web világában lehetőség van az adatok közötti kapcsolatok kifejezésére az RDF segítségével, amely források közötti relációk leírására képes. A könyvtári tartalmak így más – RDF-ben kódolt – adatokkal való szemantikai együttműködésre is alkalmassá válnak. A tartalmak interoperabilitása nyomán az adatok egyrészt könnyebben hozzáférhetők, másrészt lehetőség nyílik azok más kontextusokban való újrahasznosítására is.

A könyvtárak zárt katalógusai megnyílhatnak új kontextusokban való felhasználásra, ahogyan a

rekordok is gazdagíthatók külső adatokkal. A könyvtárak által közzétett adatok elérhetőbbé, használhatóbbá és lekérdezhetőbbé válnak. A Linked Data nagyobb lehetőséget biztosít a véletlenszerű információszerzésre és arra, hogy olyan információt is megtaláljunk, amire nem vagy nem ott számítottunk. Az újrahasonosítás segít elkerülni az adatok duplikálását is.

A Kongresszusi Könyvtár által 2011-ben bemutatott, RDA alapú BIBFRAME kezdeményezés lehet hosszú távon a MARC utódja. A formátum jelenleg is fejlesztés alatt áll. Célkitűzés, hogy a létező MARC rekordokkal kompatibilisek legyenek az új rekordok. Olyan eszközökre van szükség, amelyekkel a jelenleg MARC-ban tárolt adatokat át lehessen konvertálni az új formátumba. A legtöbb könyvtárban a BIBFRAME-nek még az alkalmazásáról sincs szó, összesen fél tucat könyvtár kísérletezik vele, és gyűjti a tapasztalatokat.

Kihívást jelent, hogy viszonylag kevesen tudnak a formátumról, és az is, hogy kevés gyakorlati tapasztalat gyűlt eddig össze. Sok intézmény akkor szeretne lépni, amikor már nyilvánvaló lesz, hogy sikeres a kezdeményezés. Az integrált könyvtári rendszerek nem kompatibilisek a BIBFRAME-mel. Szintén nagy kihívás, hogy sokféle metaadat-szabvány van használatban.

A BIBFRAME sok tanulást, együttműködést és tudásmegosztást igényel, de a könyvtárak még épphogy csak elkezdtek foglalkozni a Linked Data által meghatározott jövővel. Az együttműködés azt várja a szereplőktől, hogy mindenki teljes mellszélességgel elfogadja és használja az RDF/XML formátumot. A könyvtáraknak lépéseket kell tenniük a források közötti kapcsolatok leírására, először a saját metaadataikon belül, utána azon kívül is. Az újrahasonosításhoz pedig elengedhetetlen, hogy szerzői jogi értelemben minél kevesebb korlátozás legyen a tartalmakon.

A könyvtárak – a használói igények hatékony kiértékelése érdekében – mindig is élen jártak az új technológiák alkalmazásában. Jelenleg a Linked Data és a szemantikusweb-technológiák alkalmazásával lehetnének a fejlődés motorjai.

(Tóth Máté)

102/2015

SEREBRÁKOV, Vladimir Alekseevič – ŠORIN, Oleg Nikolaevič: Problemy semantičeskoj integracii bibliotečnyh dannyh **In:** Bibliotekovedenie. – (2014) 5., p. 41-47.

A könyvtári adatok szemantikus integrációjának problémái

Formátum -gépi; Gépi dokumentumleírás; Számítógép-hálózat

A könyvtárak sokféle adatot tárolnak az olvasókról, az állományban lévő könyvekről, a különböző kiadványok szkennelt másolatairól stb. Az adatok között kiemelt szerepe van a katalogizálás során bibliográfiai rekord formában rögzített bibliográfiai információknak. A bibliográfiai rekordokban lévő adatok összekapcsolódnak (a szerző a műveivel, a sorozatban megjelenő művek a közös részben, a kiadók az általuk publikált művekkel stb.). A világon számos projekt irányul a bibliográfiai információk LOD-ként (Linked Open Data) való publikálására. Példaként a Kongresszusi Könyvtárban folyó munka, a Virtual International Authority File és a The Open Library projekt említhető. Ez utóbbi célja, hogy minden könyvnek saját honlapja legyen; jelenleg 20 millió könyv és 6 millió szerző adatait tartalmazza.

Az Oroszországi Föderáció Kulturális Minisztériuma megkísérli a Nemzeti Elektronikus Könyvtár (Nacional'naâ elektronnaâ biblioteka, NEB) fejlesztésében a soron következő szakasz megvalósítását. Az új szakasz célja, hogy Oroszország polgárainak szabad, egyenlő és általános hozzáférést biztosítson az interneten a történelmi-kulturális, tudományos és oktatási/művelődési dokumentumokban foglalt információkhoz. Megoldandó feladatok:

- osztott állomány kialakítása,
- hozzáférés biztosítása az osztott digitális állományhoz egy belépési ponton keresztül,
- a NEB tevékenységéhez szükséges normatív-jogi szabályozás.

A várható eredmény: a különböző főhatóságokhoz tartozó könyvtárakból teljességét tekintve egyedülálló bibliográfiai információ.

Az Oroszországi Állami Könyvtárban és az Oroszországi Nemzeti Könyvtárban megkezdődött a közös munka a LOD-elveknek megfelelő szoftver kifejlesztésére. A programrendszer felépítésének követnie kell a NEB infrastruktúrájának sajátosságait, beleértve az állományok decentralizált építését és tárolását, az egyes könyvtárakban alkalmazott technológiai megoldások sokféleségét.

A szoftverfejlesztés során megoldandó elvi feladatok:

1. Ontológia kidolgozása a meglévő rendszerek alapján, a nemzetközi tapasztalatok és szabványok figyelembevételével.
2. A működő automatizált könyvtári információs rendszerek integrációja (a leggyakrabban használt rendszerek: Aleph, Irbis, MarcSQL, Opac-Global).
3. A bibliográfiai információk konvertálása az egységes formátumba (a jelenleg használt formátumok a MARC 21 és a RUSMARC), azaz a tárgyi ontológiával egyeztetett RDF (Resource Description Framework) formátumba.
4. A konvertált adatok tárolási mechanizmusának kidolgozása; az RDF-adatok elérési pontjainak biztosításához a SPARQL nyelv segítségével ki kell dolgozni a RDF-tripletek tárolási mechanizmusát.
5. A bibliográfiai rekordok kiegészítése a különböző könyvtárakból érkező adatokkal, az elsődleges forrást maximálisan feltáró, egyesített rekordok kialakítása.
6. Az adatok kiválasztása a rekordok LOD-ban történő összekötésére és publikálására.
7. A kapott eredményt láthatóvá tévő modul kidolgozása, legegyszerűbben egy honlap segítségével. Az ellenőrzéshez láthatóvá kell tenni a kiinduló és a LOD-ban publikált, teljessé tett rekordot.

Nem lehet eléggé értékelni azt a pozitív hatást, amelyet a bibliográfiai adatok szemantikailag összefüggő formában való közlése fog jelenteni. A projekt megvalósítása során a könyvtárakban használt különböző szoftverek, adatcsere-formá-

tumok és együttműködési protokollok összehangolására számos elvi feladatot kell megoldani. Az eredmény egy olyan moduláris rendszer lesz, amelybe az új könyvtárak bibliográfiai adatforrásként minimális erőfeszítéssel fognak tudni bekapcsolódni.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 74

Információkeresés

103/2015

ORDUÑA-MALEA, Enrique [et al.]: The silent fading of an academic search engine : the case of Microsoft Academic Search. – Bibliogr. In: Online information review. – 38. (2014) 7., p. 936-953

Egy tudományos keresőgép, a Microsoft Academic Search csendes hanyatlása

Adatbázis; Felmérés; Gépi információkeresési rendszer; Szakirodalom

A Google Scholar (GS) 2004-es indulásával forradalmi változás következett be a tudományos szakirodalom keresésében, mivel a bibliográfiai keresés többé nem korlátozódik a könyvtárakra és a bibliográfiai adatbázisokra, hanem mindenki számára hozzáférhetővé vált egy könnyen használható webes szolgáltatás formájában. Egyúttal megkezdődött a tudományos keresés optimalizálásának korszaka is, ami azt jelentette, hogy a tudományos szakirodalmat (néha illegális célokból) a Google Scholar és a hasonló keresők számára nagyobb mértékben megtalálhatóvá igyekeznek tenni.

A Microsoft 2006-ban vezette be hasonló, de az GS-től eltérő szolgáltatását, amely ma több változást követően a „Microsoft Academic Search” (MAS) nevet viseli. Eleinte csak a számítástechnikára és a műszaki tudományokra korlátozódott, majd 15 területre és annak több mint 200 részterületére terjedt ki bibliográfiai leírásokat és idézettségi adatokat kínálva. A leggyakrabban

indexelt 10 folyóirat mind a természettudományok területéről kerül ki, közülük az első három a multidiszciplináris Nature és a Science, valamint az orvostudomány területéről a Lancet.

Időközben a GS is lehetővé tette a hivatkozások számának nyomon követését (az összes és az utolsó öt évben publikált írások szerint), megmutatva a h-index és i-10 index értékét. A GS Metrics (Google Tudós Mutatók, https://scholar.google.hu/citations?view_op=top_venues&hl=hu) pedig a legbefolyásosabb tudományos folyóiratok rangsorát nyújtja. Amíg a GS szinte mindent titkosan kezel, a MAS pontosan megadja forrásait (a kiadókat, repozitóriumokat stb.).

Az indexelt dokumentumok száma 2014-ben 45 997 996 volt. 1800 előtti dokumentumokból 1800, 1899-ig mintegy 456 ezer, 1999-ig közel 24 millió, míg 2014-ig 21,5 millió. Ilyen módon kisebb számú rekordot mutat fel, mint a hagyományos adatbázisnak nevezhető Web of Science vagy a Scopus.

Ráadásul a MAS adatbázisát nem aktualizálták 2013 óta, ennek előjelei már 2011-ben megmutatkoztak, amikor a források lefedettsége nagymértékben csökkent. Ettől függetlenül továbbra is folyik az indexelés, de csak minimális mértékben és szinte véletlenszerűen. Több fontos folyóiratot csak részlegesen és emberi ellenőrzés nélkül dolgoznak fel. Ezzel a MAS számos előnyös tulajdonsága elveszti jelentőségét.

(Koltay Tibor)

Lásd még 69, 107

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

Lásd 99

Tájékoztatói eszközök

104/2015

SMETANOVÁ, Dana: Slovník českých knihovníků **In:** Čtenář. – 66. (2014) 12., p. 436-438.

A cseh könyvtárosok szótára

Adatbázis; Szakszótár -könyvtártudományi

A cseh könyvtárosok szótára elnevezésű adatbázis célja, hogy a szakmai és a szélesebb nagyközönséget is megismertesse a neves cseh könyvtáros személyiségekkel. A rövid életrajzok nyomán az érdeklődők nemcsak a könyvtáros szakma híres, meghatározó személyiségeit ismerhetik meg, hanem olyan más szakterületre került egyéniségeket is, akik egy ideig könyvtárosként tevékenykedtek. A hírességek sorában említhetnénk Casanovát is, de olyan neves könyvtárosokat is, mint a prágai városi könyvtár első igazgatója, Antonín Sova.

Az adatbázisnak nemcsak a történeti visszatekintés a célja, hanem a könyvtár- és információ-tudomány fejlődésére és a meghatározó kortárs egyéniségekre való rálátás biztosítása is. A szótár gondolata 2006-ban született a cseh, morva és szlovák bibliográfusok tanácskozásán, a Cseh Könyvtáros Egyesület támogatásával. Koordinátora a morva könyvtár lett, amely a nemzeti és a megyei könyvtárak közreműködésével összegyűjtötte az egyes régiókból a szótár számára a személyi anyagokat. Az adatbázis az egyesület honlapján „Cseh könyvtárosok szótára” néven érhető el. 2014 őszén jelentős változás történt az adatbázisban: kiderült, hogy az addig használt szoftver nem felel meg az igényeknek és elvárásoknak. Az egyesület képviselői a nemzeti könyvtárhoz fordultak segítségért, melynek eredményeként az adatbázis gondozása átkerült a nemzeti könyvtárba, de építése továbbra is kooperáció keretében valósul meg. Új munkacsoportot hoztak létre az együttműködő könyvtárak képviselőiből. Az átadáskor az adatbázisban 589 tétel szerepelt, mely neves

cseh könyvtáros egyéniségekről szóló információkat tartalmazott.

Az egyéniségek kiválasztásában új módszert és kritériumokat fogalmaztak meg. A jelenlegi kiválasztásban fontos szerepet játszanak a könyvtári díjak, kitüntetések. Az adatgyűjtés az élő személyek esetén kérdőív kitöltésével, az érintettek hozzájárulásával, az adatok (online vagy nyomtatott) nyilvánosságra hozatalának engedélyezésével történik. A tételek struktúrája is változott, amely a használók számára áttekinthetőbb és több szempontú visszakeresést biztosít. A személyek publikációs tevékenységét elsősorban a közös cseh katalógusra mutató utalások, hivatkozások biztosítják. A munkacsoport minden importált adatot ellenőriz és frissít, kiegészíti a katalógusra és más külső elektronikus forrásokra mutató hivatkozásokat, a leírásokat tárgyszavakkal látja el és átdolgozza az új szerkezetbe. Az adatbázist online aktualizálják, így minden változás azonnal nyilvánossá válik. Az adatbázis a nemzeti könyvtár honlapján az Aleph katalóguson keresztül érhető el.

(Prókai Margit)

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

105/2015

MAARNO, Rauha: A library for all – including people with print disabilities In: Scandinavian library quarterly. – 47. (2014) 4., p. 14-15.

A könyvtár mindenkié – beleértve a nyomtatott szöveget nehezen olvasókat is

Hangos könyv; Hátrányos helyzetű olvasó; Közművelődési könyvtár

Vannak olyan olvasók, akiknek – látási, egyéb fizikai, érzékelési, fejlődési, kognitív, tanulási vagy egyéb problémák miatt – a nyomtatott szöveg hatékony olvasása komoly nehézséget jelent. A skandináv országokban – Svédország kivételével, ahol ez a közkönyvtárak feladata – speciális könyvtárak szolgáltatnak ennek az olvasói körnek.

Finnországban a nehezen olvasókra szakosodott Celia könyvtár hangos könyveket (ezek teszik ki a kölcsönzések 99%-át), Braille írást használó és tapintással olvasható könyveket gyűjt. A finn szerzői jogi törvény 17. fejezete arra is feljogosítja, hogy a célnak megfelelő (ún. elérhető) formátumban közreadjon műveket. A digitális audio formátumban megjelenő hangos könyvek megfelelnek a DAISY szabványnak. Fejlett keresési, könyvjelzőzési, soronkénti navigációs és beszédsebesség-szabályozási funkciókkal vannak ellátva.

A Celia könyvtárat jelenleg közel 25 ezren használják. A potenciális használók száma a becslések szerint országosan 250 ezerre tehető. Látásromlás miatt egyre több az érintett idős olvasó, és egyre több a diagnosztizált diszlexiás.

2013 októberében indult el a *Library for all* projekt, amelyben a Celia könyvtár a közkönyvtárakkal működik együtt. Azt tűzte ki célul, hogy a Celia által előállított hangos könyvek kerüljenek be a közkönyvtárak gyűjteményébe és szolgáltatásai közé. Közel 40 könyvtár vesz részt az ezzel kapcsolatos modellkísérletben. A könyvtárak munkatársainak legtöbbje korábban egyáltalán nem foglalkozott az érintett célcsoporttal és a nekik szóló szolgáltatások kérdéseivel. Elsőként főként az idős emberek igényeire összpontosítanak, és 2014 őszén hangos könyvekkel és öregbetűs könyvekkel indították el a szolgáltatásokat. A Celia könyvtár letölthető és online meghallgatható hangos könyvekhez (40 ezer cím) ad hozzáférést és használati útmutatást.

A közkönyvtárosokról kiderült, hogy felismerik azokat a használói csoportokat, akik olvasási nehézségekkel küszködnek. A hangos könyveket például a diszlexiások esetében átmeneti megoldásnak tekintik a nyomtatott könyv olvasása felé vezető úton; és még meg kell barátkozniuk azzal a nézettel, hogy az olvasásnak sokféle módja létezik, és a különböző formátumok egyformán jók az olvasás és a tanulás szempontjából.

A projektet 2015 tavaszától minden finn közkönyvtárra kiterjesztik. Arra törekszenek, hogy az elérhetőség kérdése bekerüljön a finn közkönyvtári törvénybe is.

(Hegyközi Ilona)

RUHLMANN, Ellyn: A home to the homeless : libraries offer refuge and support to those in need and help foster a new community approach to homelessness In: American libraries. – 45. (2014) 11/12., p. 40-44.

Otthon a hajléktalanoknak. A könyvtárak menedéket jelentenek a rászorulóknak számára, és a hajléktalanság újfajta megközelítésére adnak példát

Feladatkör; Hátrányos társadalmi helyzetű olvasó; Városi könyvtár; Vezetés

Az USA-ban a statisztikák szerint 610 ezer a hajléktalanok száma. Kétharmaduk hajléktalan-szállón vagy átmeneti szálláson lakik. A könyvtárakat sok hajléktalan használja menedékként, mivel – ahogy mondják – ott nem számít, hogy ki hogy van öltözve, és van-e pénze. A hajléktalanságnak három csoportja létezik: a helyzetből adódó, az ideiglenes és a krónikus hajléktalanság; az utóbbi kategóriába esők száma nem éri el a 18%-ot. A könyvtárak számára ugyanakkor ez a csoport jelenti a legnagyobb kihívást, mivel nemcsak szegények, hanem nagyon elszigetelten, segítők és támogatók nélkül élnek.

A hajléktalanok könyvtári ellátása összetett feladat. A könyvtárak egyrészt arra törekcsenek, hogy nyitottak és vonzóak legyenek, másrészt arról is szeretnének gondoskodni, hogy mindenki biztonságban és kényelmesen érezze magát. A hajléktalanokat igyekeznek nem megbélyegezni vagy bűnözőknek tekinteni. A hajléktalanok jogairól szóló jogszabály szerint nem szabad megtagadni tőlük a közösségi terek használatát pusztán a lakáskörülményeik miatt. Figyelembe kell venni azt is, hogy életvitelük miatt járnak nagy szatyorokkal. Az előírt viselkedési szabályokat a legegyszerűbben úgy lehet megfogalmazni, hogy „nem szabad olyasmint tenni, ami másvalakit akadályoz a könyvtár használatában”.

A hajléktalanok sok esetben társadalmilag és fizikailag is hátrányos helyzetűek. Napközben tartózkodnak a könyvtárban, egyfajta menedékhelynek tekintik. A könyvtárak más intézményekkel együttműködve is szolgáltathatnak

számukra. Ha a hajléktalanok valamilyen problémával fordultak a könyvtárakhoz, korábban egyszerűen továbbküldték őket, mára viszont a könyvtárak már elnyerték a hajléktalan közösség bizalmát, és jóléti szolgáltatásokat nyújtanak számukra. A hajléktalanok igényeiről legjobban maguktól a könyvtárba járó hajléktalanoktól lehet tájékozódni.

A cikkben példák szerepelnek több könyvtár gyakorlatából. A Chicagói Városi Könyvtár használati szabályzata például tiltja az alvást, a céltalan lézengést, a fürdést a WC-ben, a nagy szatyorok behozatalát. A használók panaszai tették ezt az intézkedést szükségessé. Ha valakit a szabályok megszegéséért figyelmeztetnek, még kap egy második esélyt arra, hogy betartsa a viselkedési szabályokat. A San Franciscó-i Városi Könyvtár volt az első amerikai közkönyvtár, amely pszichiátriához értő szociális munkást alkalmazott. Később négy egészségügyi és biztonsági tanácsadót is felfogadtak, akik korábban mind hajléktalanok voltak. E munkatársak a könyvtár nagytermében minden hónapban olyan vásárokat tartanak, ahol különböző eszközöket és szolgáltatásokat lehet igénybe venni (szemüveg, oltás, cipő, hajvágás). A könyvtári munkatársak segítenek a lakás- és álláskeresésben, az étkezési jegyek beszerzésében. Az említett könyvtár lobbizással megszervezte, hogy a városi buszokból átalakított mozgó zuhanyozók egyike a központi könyvtár mellett álljon meg. A Madisoni Városi Könyvtár felújítása során úgy helyezték el a számítógépeket, hogy illetéktelen ne lássa, ki mivel foglalkozik. A gyűjteménybe bevettek a szegénységgel és a hajléktalansággal kapcsolatos műveket is.

Az Amerikai Könyvtáros Egyesület (ALA) „Könyvtári szolgáltatások a szegények számára” című állásfoglalásában kimondja, hogy a közkönyvtárak biztosítják, hogy a szegény emberek élhessenek demokratikus jogaikkal. Kapcsolatot teremthetnek a világgal, tájékozódhatnak annak eseményeiről, állást és lakhatási lehetőséget kereshetnek. A könyvtárban a rászorulóknak segítséget is kaphatnak egészségügyi, pszichológiai és szenvedélybetegségekkel kapcsolatos problémáik megoldásához.

Az ALA azt ajánlja, ne legyen szükség állandó lakcímre a könyvtári kölcsönzőjegy kiváltásához, illetve fogadják el a hajléktalanszállók címeit. Különböző programokat és szolgáltatásokat is kínál a könyvtárak számára, beleértve az

elhelyezkedést segítő oktatást is. A könyvtárosok számára előírták, hogy megnézzék a hajléktalanság problémáit tárgyaló videofilmet.

(Hegyközi Ilona)

Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek

Hálózatok, regionális rendszerek

107/2015

GALEEVA, Irina Salihovna: Dostovernost' informacii v Seti : kak opredelit'? In: Vestnik BAE. – (2014) 2., p. 50-52.

Az interneten található információ hitelessége: hogyan lehet meghatározni?

Gépi információkeresés; Hatékonyság; Információ; Számítógép-hálózat

Egy évtizeddel ezelőtt az információforrások hitelessége nem volt annyira aktuális kérdés, mint napjainkban. A nyomtatott kiadványok hosszú szerkesztői-kiadói munka eredményeként láttak napvilágot. A kéziratokat, a bennük szereplő adatokat tudományos szerkesztők, korrektorok ellenőrizték, a publikált információk hitelessége nagyon magas szinten volt. Az internet alapjaiban változtatta meg a helyzetet. Elektronikusan bárki publikálhat a komoly tudósoktól a grafománokig, ennek eredményeképpen a publikációk többsége gyenge minőségű.

Az internet lényegéről különböző vélemények alakultak ki, a szerzők egy része komolytalannak tartja, ha teheti, nyomtatott vagy egyéb forrásból ellenőrzi a kapott információt. A felhasználók többsége azonban elégedett a hálózat kényelmével, az információhoz jutás gyorsaságával, és nem tartja annyira lényegesnek az esetleges hamis/hibás adatokat. A következmény pedig az, hogy a nyomtatott publikációkban egy-

re több hiteltelen információ jelenik meg. Az internetre felkerült hibák, elévült információk sokszorozódnak a tömegkommunikáción keresztül, megjelennek a népszerű könyvekben, sőt a monográfiákban is.

A hitelt érdemlő és nem érdemlő információkat két lépésben lehet elkülöníteni: először az aktualitást kell ellenőrizni, majd a hitelességet. Egy meghatározás szerint elévül az az információ, amely már nem tükrözi a valóságot. Az internet egyik sajátossága, hogy új információ megjelenésekor senki sem foglalkozik az elévült adat módosításával (eltávolításával), például egy kiadvány 2. javított kiadása ugyanúgy megtalálható a hálózaton, mint az első kiadás, és az sem biztos, hogy az olvasó tud a második létezéséről (ami hagyományos bibliográfiai eszközökkel követhető). A honlapok létrehozói nem felelősek az adatok aktualizálásáért, nincs olyan mechanizmus, amellyel egy frissebb honlap megjelenésekor a régebbi kikerülne a hálózathoz. Általában az újabb információ felülírja a korábbi, de számos olyan eset létezik, amikor az előző információk is hitelesek maradnak (például statisztikai adatok esetén, amikor az új információ kiegészíti a meglévőt).

Az információ hitelességére több tényező is hatással van:

- az információforrás minősítése – szerző, a honlapot közreadó szervezet, az információközlés ideje, megújítása;
- a felhasználó jártassága a témában – függ a felhasználó tudásszintjétől, műveltségétől, szakmai végzettségétől, szociális-pszichológiai adottságaitól; a témában jártas felhasználó jobban meg tudja válogatni a kereséshez szüksé-

ges kulcsszavakat, a találatokból hozzáértőben válogatja ki a számára fontosakat, szükség esetén újrafogalmazza a keresőkérdést; – hibás adatok, elütések – a legtöbb információkereső rendszer, ha a kérdésben hibát (elütést) talál, felajánlja a kifejezés helyes formáját (például a Google automatikusan ellenőrzi, hogy a kérdésben a fogalom legelterjedtebb alakja szerepel-e; az orosz Ândeks keresőben is van hibajavító funkció); az utóbbi időben a legnagyobb keresőrendszerek újdonsága, hogy „Keresési súgó” ablak jelenik meg a képernyőn.

Összefoglalva: a találatok valódi hitelességének eldöntéséhez nem kell szakértőnek lenni sem az internetes eljárásokban, sem a keresett témában; hagyományos bibliográfiai munkatapasztalattal és egészséges szkepticizmussal a bonyolult feladatokat is meg lehet oldani.

(Viszocsekné Péteri Éva)

108/2015

TRTÍKOVÁ, Ilona: Sociální síť na podporu vědecké komunikace a otevřeného sdílení informací. – Bibliogr. lábjegyzetben In: ITlib. – 17. (2014) 1., p. 14-22.

Közösségi hálók a tudományos kommunikáció és az információ nyílt megosztásának szolgálatában

Információáramlás; Kommunikáció; Számítógép-hálózat; Tudományos kutatás

A cikk a tudományos kutatás szolgálatában álló közösségi hálókkal foglalkozik, első része a közösségi hálók tudományos közegben való elhelyezésével, második része azok használatának elemzésével foglalkozik. A mai tudomány együttműködésen alapul, melyben hangsúlyos a kommunikáció, a kutatási eredmények gyors megjelentetése. Terminológiai szempontból a szakirodalom az e-tudomány kifejezést használja a tevékenységre. A terminust John Taylor használta először 1999-ben az Egyesült Királyságban, a hálózatos környezetben működő tudományos kutatás számára. A hozzá kapcsoló-

dó *grid computing* feltételezi, hogy az egyének, intézmények és virtuális szervezetek hálózatos formában megosztják egymás között tudományos tevékenységeiket adatbankokat, szuper-számítógépes központokat létrehozva. Az e-research a tágabb e-science fogalomhoz kapcsolódik. Az e-kutatás részei a webes eszközök és a web 2.0 szolgáltatásai a közösségi hálókkal együtt. Általuk nyílt információk megosztására és közvetítésére van lehetőség (ide tartoznak a blogok, címkézés, bookmarking, folkszónómia, mashup, wiki).

Három alapfunkció jellemző rájuk: identitáskezelés, információkezelés és kommunikáció. A közösségi hálók a közösségi szoftverek típusába tartoznak, amelyek a használók számára nyilvános vagy részben nyilvános profil létrehozását biztosítják nemzetközi rendszerek keretében. A közösségi hálók használói közvetlenül kapcsolatba léphetnek egymással. A közösségi hálók három alapvető eleme: profilkészítés, kapcsolatfelvétel és profilszerkesztés.

A tudósok számára kialakított közösségi hálókra a *Scientific Social Networks*, *Social Research Network Sites* kifejezéseket használjuk. Az általános közösségi hálóktól eltérően itt nem az információ nyilvánosságra hozatalának gyorsasága számít, hanem a profilkészítés, a kapcsolatteremtés és információ-megosztás a célja a hálózaton belül.

A szerzők számára fontos a rálátás saját publikációikra, idézettségükre. Ilyen webes szolgáltatás a *ResearcherID*, az *ORCID*, a *Google Scholar*. A publikációs tevékenység más közösségi hálóktól eltérően automatikus kapcsolódási felületet biztosít a szerzőknek. A publikációk értékelését az *Altmetrics* és *ImpactStory* végzi, melyek a publikációk visszhangját gyűjtik be. A kereskedelmi szolgáltatók előfizetéses alapon végzik ezt a tevékenységet (pl. az Elsevier SciVal Experts, a ProQuest, VIVO stb.).

2008 óta a tudományos kutatást támogató közösségi hálók közé tartozik az *Academia.edu*, amelyben a használók saját hálót hozhatnak létre a *követés* funkcióval. A *ResearchGate* 2008 óta szabadon elérhető szakmai hálózat adatbázissal és nyílt hozzáférésű repozitóriummal. A szakmai közösségek nyílt vagy zárt köröket hozhatnak

létre. A *LinkedIn* hálózatot 2003-ban alapították. Nemcsak tudományos munkatársak számára, hanem álláskereső céllal is, néhány szolgáltatása fizetős. Előnye, hogy a profilba a publikációk is beszerkeszthetők. A ResearcherID a Thomson Reuters társaság terméke. A használói azonosító számot kapnak, amellyel a *Web of Science* adatbázisában megjelennek. Kutatási együttműködésekhez hasznos lehet a hivatkozási hálója.

A Google Scholar a Google keresője, felsőoktatási és tudományos jellegű tartalmakra összpontosít. A kérdés az, hogy milyen mértékben használják a tudományos kutatók ezeket a közösségi háló adta lehetőségeket. 2012 és 2014 között Csehországban több közösségi háló használatát vizsgálták hat felsőoktatási intézményben. Az eredmények szerint a legtöbb tudományos kutató a LinkedIn és a ResearchGate szolgáltatásaihoz csatlakozott.

A szakmai adatbázisokban bekövetkezett változásokról a szolgáltatók (Springer, Elsevier, ProQuest, Thomson Reuters stb.) informálnak. Bár különböző szolgáltatásokat biztosítanak, a trendeket másolják, céljuk, hogy hatékonyabb információkeresést, -szervezést és -megosztást nyújtsanak. Vizsgálták azokat a platformokat, amelyek az adatbázisok és a közösségi hálók kapcsolatát erősítik, lehetőséget biztosítanak a rekordok exportjára a közösségi hálókba.

A vizsgált 12 platform között megoszlott a közösségi hálókba való export lehetősége, négy platform nem tette lehetővé az exportot. A legprogresszívabb platformnak az ACM DL bizonyult, amely a profilszerkesztésen kívül a legtöbb szakmai közösségi hálóval kapcsolatot biztosít.

A kutatás összességében rámutatott arra, hogy a szakmai közösségi hálókat tudományos célra használják, a felsőoktatási szférában használatuk folyamatosan emelkedő tendenciát mutat. A tudományos közösségi hálókat maguk a tudósok, kutatók hozzák létre, tartják életben, hogy megosszák tartalmaikat, amely kétség kívül megváltoztatja az információközvetítés paradigmáját.

(Prókai Margit)

Lásd még 73, 101, 102, 121

Könyvtártudományi tájékoztatás

Lásd 66, 104

Kutatás és termelés információellátása

Lásd 84, 108

Közérdekű tájékoztatás

109/2015

FLAHERTY, Mary Grace – GRIER, Persko L.: Statewide initiative to embed consumer health librarians in public libraries : a case study In: Public library quarterly. – 33. (2014) 4., p. 296-303.

Egészségügyi szakreferensek alkalmazása közkönyvtárakban. Esettanulmány Delaware államból

Felmérés; Közművelődési könyvtár; Tájékoztatás -egészségügyi; Továbbképzés

A közkönyvtárak hagyományosan helyet adnak egészségügyi tájékoztató programoknak vagy részt vesznek azok szervezésében. 2004-ben az USA Delaware államában egy nonprofit egészségügyi tájékoztató cég a kérdéskörben jártas tájékoztatókat telepített a közkönyvtárakba az egész államra kiterjedő Delaware Healthsource program keretében. Feladatuk az információszolgáltatás mellett kiterjedt a gyűjtemény építésére, a források értékelésére, a szolgáltatások népszerűsítésére, innovatív programok szervezésére és a közkönyvtárosok egészségügyi képzésére. A program források hiányában 2009-ben lezárult.

Ezt követően 2012 nyarán és őszén véletlenszerűen kiválasztott közkönyvtárakban (15 helyen) vizsgálatot végeztek az egészségügyi tájékoztatás színvonalát felmérendő. Alrúhas olvasók a következő kérdést tették fel a közkönyvtárosoknak: „A védőoltások okoznak-e

autizmust?” Regisztrálták a válaszokat és az elsőként felhasznált forrásokat.

A könyvtárak több mint felében fordultak elsőként online forrásokhoz (medlineplus.gov, cdc.gov), az esetek 40%-ában pedig az ismeretterjesztő nyomtatott gyűjteményhez. 67%-ot tett ki a hiteles, színvonalas információk aránya. A helyes válaszok aránya nem mindig mutatott korrelációt azzal, hogy az adott könyvtár szakképzett könyvtárost alkalmaz-e. Összességében: az esetek kétharmadában nyújtottak a könyvtárak pontos, friss és hiteles információt. (Az eredményeket összevetették New York állammal, ahol nem működött állami program, ott ez az arány 35% volt.) Megállapították, hogy a korábbi állami program minden jel szerint máig érzékelteti pozitív hatását Delaware állam közkönyvtáraiban.

A vizsgálatnak voltak bizonyos korlátai: nem álltak rendelkezésre korábbi adatok az összeha-

sonlításához, kicsi volt a minta, a két államban meglehetősen eltérő a könyvtárak irányítási gyakorlata és szervezete.

A vizsgálat felvetette, hogy a könyvtárosképzésbe be kell iktatni az egészségügyi tájékoztatást, ösztönözni kell az orvosi és a közkönyvtárak együttműködését, és gondoskodni szükséges a friss nyomtatott egészségügyi források beszerzéséről.

Felmerült a program folytatása is: 2-3 egészségügyi könyvtárost ismét alkalmaznának (fontos, hogy közülük az egyik spanyol ajkú legyen), és a szolgáltatás népszerűsítésére fokozott figyelmet fordítanának. Elengedhetetlen feltétele az esetleges projektnek az illetékes állami tisztviselők megnyerése, hogy a kezdeményezés önálló rovaton bekerüljön az állami költségvetésbe.

(Hegyközi Ilona)

Vezetés, irányítás

Tervezés

Lásd 78

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

Lásd 81, 82

Pénzügyi és gazdasági kérdések

110/2015

PAUTZ, Hartwig: Income generation in public libraries : potentials and pitfalls. – Bibliogr. In: Library review. – 63. (2014) 8/9., p. 560-573.

Bevételszerzés a közkönyvtárban: lehetőségek és buktatók

Gazdálkodás -könyvtárban; Közművelődési könyvtár; Támogatás -pénzügy -társadalmi; Térítési szolgáltatás

A közkönyvtárak számos gonddal küzdenek: az olvasói igények változásával, elvárásaik növekedésével, az egyre inkább digitális információs világgal és a közkönyvtárak szerepének kérdőjeleivel, de a gazdasági válsággal és költségvetésük csökkentésével is szembe kell nézniük. Nem csoda, ha megpróbálnak kiegészítő bevételeket szerezni: fizetőssé tesznek egyes szolgáltatásokat, új fizetős szolgáltatásokat vezetnek be, bővítik az együttműködést vállalkozásokkal és alapítványokkal, vagy több energiát szánnak olvasóik és (a helyi) „nagyságok” emberszeretetének a kipuhatolására. Ezt a gyakorlatot számos kritika éri.

A többletbevétel szerzéséről szóló irodalom alapos áttekintése után – az amerikai mellett a brit, dán és német gyakorlatra is kitér – e tevékenység *nehézségeit és akadályait* ismerteti, majd a *hogyan* kérdésére tér ki:

- az olvasói igények nyomán fizetős szolgáltatások nyújtása,
- szponzorok felkutatása,
- adományok szerzése (évente akciók és online adománygyűjtés),
- könyvek örökbefogadásának megszervezése,
- könyvtárbarátok köreinek szervezése,
- könyvtári alapítványok létrehozása,
- pályázatokon való részvétel,
- könyvtári terek hirdetőfelületként való értékesítése,
- használt (kivont) könyvek vásárlásának megrendezése,
- közös vállalkozások a magánszektorral, és
- egyéb megoldások (szponzorált kávézó, új könyvek értékesítése, tudásmenedzsment konzultások biztosítása, speciális állományrészek kialakítása térítés fejében stb.).

Összefoglalóan elmondható, hogy a könyvtárak számos módot dolgoztak ki, hogy extra bevételhez jussanak, és a módszerek főleg egy-egy országra jellemzőek. A tanulmány érinti a *térítés ellenében vagy ingyen* vitát is; az irodalom áttekintése azt mutatja, hogy a gyakorlatias gondolkodásmód kerekedik felül minden területen, bár sokan ellenérzésüket is megfogalmazták. A szakirodalom arra is utal, hogy sokan a közkönyvtárat a kereskedelmi információszolgáltatás versenytársaként fogják fel, de kevés szó esik arról, mit kellene, és mit nem kellene tenniük. A szakmának egy olyan igazságfilozófiát kellene alkotnia, amely megfogalmazza a közkönyvtárak tennivalóit. Szó esik még a többletbevételek megszerzésének mellékhatásairól (pl. az adománygyűjtési kampányokról vagy a szponzorok kereséséről): az eredményt „felemészti” a ráfordított tetemes munkamennyiség. E kérdésekkel a továbbiakban is foglalkozni kell.

(Murányi Lajos)

Személyzet

111/2015

SAUNDERS, Laura: The public services job hunt : observations and advice. – Bibliogr. **In:** Public services quarterly. – 10. (2014) 3., p. 193-203.

Észrevételek és tanácsok könyvtárosoknak a munkakereséshez

Képesítés; Könyvtáros-utánpótlás; Könyvtárostoborzás; Munkabér, alkalmazás

A könyvtárosok egyre több nem hagyományos szerepkört töltenek be, de az olvasószolgálat, beleértve a tájékoztatást és a használók képzését, továbbra is népszerű. A Library Journal 2012. évi felmérése szerint a referenzs továbbra is az öt legkeresettebb könyvtári munkakör között szerepel, a végzett könyvtároshallgatók pedig elsősorban a felsőoktatási és közkönyvtárakban találnak állást. Ugyanakkor a munkaerőpiac még mindig szűk, így az álláskeresőknél át gondolt stratégiával kell rendelkezniük.

Az első kérdés a különböző ismeretek és kompetenciák köre. Minden munkahely és pozíció egyedi elvárásokkal jár, ám vannak olyanok, amelyek viszonylag gyakran kerülnek elő. Ilyenek például a technológiai ismeretek: egy könyvtárosnak zökkenőmentesen kell váltania a különböző platformok és adatbázisok között, karbantartania a hardvereket és szoftvereket, értenie a webdizájnhoz és a közösségi médiához. Gyakran merül fel elvárásként az integrált könyvtári rendszerek ismerete, a tájékoztató könyvtárosokkal szemben pedig az online keresés és a chat használata. Az oktatás támogatásában részt vevő kollégáknak viszont az online tanácsadáshoz kell érteniük mind az elektronikus tanulmányi rendszer, mind pedig a különböző médiatechnológiák körében, mint pl. a podcast.

A másik nagyon fontos elvárás a kommunikációs kompetencia. A sikeres könyvtáros álláskereső szóban és írásban is jól kommunikál, valamint tud közönség előtt beszélni, kezdeményező és

empatikus. Bár valamennyire ezek a készségek is fejleszthetőek, sok esetben azok a pályázók kerülnek előnybe, akiknek van ügyfélszolgálati tapasztalatuk.

A pályázat során az álláskeresőnek önéletrajzot és motivációs levelet kell beadnia. Mindkét dokumentumból egyértelműen ki kell derülnie, hogy a pályázó miért szeretné megkapni az állást, és miért alkalmas a betöltésére. Ez azt jelenti, hogy bár rendelkezhetünk egy sablonnal, minden egyes álláshirdetésre egyedi dokumentumokat kell beadnunk, amelyet a hirdetés szövege alapján – akár onnan átemelt kifejezésekkel – fogalmaztunk meg. Ezenkívül egyik dokumentumban sem lehetnek elírások vagy helyesírási hibák, mivel ezek a sebtében összedobott anyagot jellemzik.

Az állásinterjúkon sok olyan kérdés hangozhat el, amelyre előre fel lehet készülni, de egyre népszerűbb az a módszer, amelynek során a jelentkezőnek prezentációt kell tartania. Ezzel kapcsolatban a munkaadók általában elég pontosan fogalmazzák meg elvárásaikat, de a pályázó itt is visszakérdezhet, ha például nem egyértelmű számára, milyen hallgatóságra kell számítani, milyen technológiai feltételek állnak majd rendelkezésére stb. A visszakérdezés

lehetősége nemcsak a prezentációval kapcsolatban, hanem az egész interjú alatt fennáll, sőt elvárás, mivel ha a pályázónak nincs kérdése a pozícióval kapcsolatban, azt a benyomást kelti, hogy nem is érdekli igazán. Az állásinterjú után a pályázó küldhet visszajelző, köszönő üzenetet a munkáltatónak, amiért meghallgatták, de a pályázat eredményével kapcsolatban türelmesnek kell lennie. Az ígértnél korábbi visszajelzést csak indokolt esetben kérjünk, ha például másik állást is ajánlottak számunkra.

Bár sokan nem szeretnek számolni ezzel a lehetőséggel, az álláskereső szempontjából nagyon fontos a kapcsolatépítés, amire a konferenciák és a szakmai értekezletek adják a legjobb lehetőséget. Sok esetben egy rövid beszélgetés során is megismertethetjük a célintézményünk dolgozóit a terveinkkel, így amikor álláslehetőség adódik, jobb esélyekkel indulhatunk.

(Jávorka Brigitta)

Marketing, közönségkapcsolatok

Lásd 86, 91

Felhasználók és használat

Használat- és igényvizsgálat

112/2015

AHARONY, Noa: Factors affecting adoption of Facebook : an exploratory study of the LIS community perspective. – Bibliogr. jegyzetekben In: College & research libraries. – 75. (2014) 6., p. 878-894.

Milyen tényezők befolyásolják a Facebook elfogadását? A könyvtáros-társadalom véleményének vizsgálata

Felmérés; Használói szokások; Információtechnológia; Könyvtárosi hivatás; Könyvtáros-utánpótlás

A Facebook közösségi oldal világszerte népszerű, 2013-ban már több mint 1 milliárd aktív felhasználót tudhatott magáénak. A könyvtárakban való alkalmazását már 2007 óta kutatják. E tanulmány azt vizsgálja, hogy a könyvtáros hallgatók és az információs szakemberek mennyire állnak készen arra, hogy elfogadják munkájukban, és jártassá váljanak alkalmazásában. A felmérésben az új technológia befogadását és használatát befolyásoló tényezőkre kívántak rá-

világítani. A vizsgálat során a technológia-elfogadási modellt (Technology Acceptance Model, TAM) alkalmazták, amely a technológiai újítások elfogadását és használati szándékát, feltételeit képes mérni. Úgy vélték, hogy a befogadást és használatot erősen befolyásolhatják a személyiségjegyek is, ezért ennek feltérképezésére az ötfaktoros modellt (Big Five Model) használták. A kérdéssorból álló vizsgálat Izraelben zajlott 2013-ban, 271 válaszadó részvételével. A résztvevőket két csoportra osztották: könyvtáros hallgatók és információs szakemberek (egyetemi könyvtárosok, kutatók), az első csoport átlagéletkora 35,94, a másodiké 46,68 év volt.

A Facebook alapvetően szórakozásra hivatott eszköz, azonban ebben a kutatásban a szakmai oldalát vizsgálták, mivel ez a csatorna fokozhatja az információs szervezetek teljesítményét és a munka hatékonyságát. Szükség van arra, hogy a könyvtárosok professzionálisan használják ezt az eszközt, ne csak szórakozásképpen.

A kutatási kérdések arra vonatkoztak, hogy a Facebook használatát milyen mértékben befolyásolják a TAM által megfogalmazott tényezők (érzékelte hasznossága, a használat egyszerűsége, kiegészítve a tapasztalati élvezettel), a személyiségjegyek, az életkor és az innovativitás. Az öt személyiségjegy közül kettőre koncentráltak: extroverzió és nyitottság a tapasztalatra.

Összegezve a figyelembe veendő tényezőket és a két csoportot tíz hipotézist fogalmaztak meg a Facebook adaptációjával, használatával kapcsolatban. Az első négy a két csoport közötti különbségekre utalt, a következő három a Facebook használatát befolyásoló TAM tényezőkre, az utána lévő kettő a személyiségjegyek hatására, az utolsó pedig a demográfiai adatok hatására.

A kérdéssorozat négy részből állt: személyes adatok, Facebook-használat, vélemény a Facebookról és személyiségre vonatkozó jellemzők.

A hallgatók, akik többet használják a Facebookot, könnyebben használhatónak és élvezetesebbnek tartották, mint az információs szakemberek (ez összefügg az életkorról). A személyiségjegyek a két csoportnál nem voltak jelentősen eltérőek, ahogy az innovativitás sem az életkortól

függ. A Facebook-használat és a vizsgált tényezők (extroverzió, nyitottság, TAM változók, innovativitás) között jelentős pozitív korreláció van, tehát pl. minél nyitottabbak, extrovertáltabbak a személyek, annál inkább használják a közösségi oldalt. A legdominánsabb tényező az extrovertáltság. Az életkor azonban ellentétben viszonyul a Facebook használatához, elfogadásához. A használók minél könnyebbnek érzik a Facebook használatát, annál jobban élvezik, ennek eredményeképp pedig többet is használják.

Az információs szervezeteknél, könyvtáraknál és oktatási intézményeknél fontos rámutatni a Facebook előnyeire, meggyőzni a diákokat és a dolgozókat arról, hogy hasznos és egyben élvezetes munkaeszköz. Érdemes az idősebb kollégákat is jobban bevezetni a használatába, hiszen ezen a felületen tudnak kapcsolatot teremteni a fiatal könyvtárhasználókkal. A vezetés ezeknek a megállapításoknak a tudatában könnyebben lesz képes a megfelelő személyiségű személyt kiválasztani a könyvtári közösségi hálózatok gondozására.

(Bognár Noémi Erika)

113/2015

KIRSTIN, Dougan: „YouTube has changed everything”? Music faculty, librarians, and their use and perceptions of YouTube. – Bibliogr. jegyzetekben In: College & research libraries. – 75. (2014) 4., p. 575-589.

„A YouTube mindent megváltoztatott?” Hogyan használják a zene szakos oktatók és könyvtárosok a YouTube-ot?

Egyetemi oktató; Felmérés; Használói szokások; Információtechnológia; Tájékoztató -zenei

A Youtube nemcsak hozzáférhetősége, könnyű használata, illetve sokszínű tartalma miatt nagyon vonzó a zenei tanulmányokat folytató hallgatók számára, hanem a cloud-mentalitás terjedése és a videók pedagógiai értéke miatt is. A weboldal lehetővé teszi a zenészek számá-

ra, hogy megosszák különböző alkotásaikat és előadásait, de azt is, hogy fejlesszék magukat: számtalan példa van arra, hogy valaki egy videó alapján tanult meg egy technikát vagy egy darabot. A populárisabb zene tantervben való megjelenése, a távoktatás és a különböző online kurzusok terjedése miatt pedig már a professzorok és a könyvtárosok sem hagyhatják figyelmen kívül. Ennek vizsgálatára az Illinoisi Egyetemen 2012 tavaszán kérdőíves felmérést végeztek, amelyben az ország számtalan intézményéből 2154 zenei területen működő oktató és 217 zenei könyvtáros vett részt.

Az egyetemi tanárok kb. harmada (38%) vallotta, hogy intézménye aktívan használja a Youtube-ot vagy valamilyen más weboldalt, ahol videotartalmakat oszt meg. Az oktatók a Youtube-on 86%-ban konkrét zeneműveket, 80%-ban előadókat, 55%-ban zenei stílusokat, 44%-ban nép- vagy etnikai kötődésű zenéket, ugyancsak 44%-ban hangszereket, 43%-ban hangszerelési példákat keresnek. Az oldalon található tartalmakat kötelező irodalomként vagy szemléltetőanyagként a válaszadók több mint fele használja néha, 9-16% az esetek felében, 10-13% gyakran. Ugyanakkor mindössze 2% válaszolta azt, hogy amennyiben egy tartalom nem vásárolható meg kereskedelmi forgalomban és nem szerezhető meg a könyvtárból sem, nem keresne rá a Youtube-on.

Az oktatók mindössze 15%-a ad olyan feladatot, amelynek eredményét a hallgatónak Youtube-ra is fel kell töltenie. A beadandó dolgozataik esetében mindössze 55% engedélyezi a Youtube-ra való hivatkozást bizonyos esetekben, 20% pedig egyáltalán nem. Ugyanakkor a saját tudományos munkájuk során mindössze 6% hivatkozik valamilyen Youtube forrásra.

A könyvtárosok is több területen használják a Youtube-ot: 79% a tájékoztató munka során, 70% a gyűjteményszervezésnél, 49% a katalógizálásnál, 69% oktatáshoz, 47% pedig a könyvtárra népszerűsítésére. A könyvtárosok közül mindössze 3% nincs feliratkozva semmilyen audio- vagy videocsatornára. A katalógizálók szerint a Youtube felbecsülhetetlen forrás, amely nélkül nem tudnák beazonosítani a diákok munkáit. A felhasználási módok között említették még azo-

kat a lehetőségeket, hogy a könyvtár különböző online könyvtártárakat vagy vodcastokat, vagyis videó podcastokat tegyen közzé.

A kérdőívben összehasonlították a könyvtári katalógus és a videomegosztó oldalak használhatóságát is. Az oktatók 56%-a és a könyvtárosok 47%-a találta könnyebben kezelhetőnek a videomegosztó oldalt, 27% és 24% egyforma nehézségűnek, míg 17% és 31% szerint a könyvtári katalógus az átláthatóbb. Amikor a könyvtárak használatának kényelmességéről volt szó, az oktatók mindössze 9%-a helyezte a Youtube elé a fizikai gyűjteményeket.

A könyvtárosok véleménye szerint a hallgatók sokkal szívesebben használják a Youtube-ot a könyvtár helyett, ellenben az oktatókról úgy vélekednek, hogy többségük inkább a könyveket részesíti előnyben. Az oktatók válaszaiból azonban egyértelműen kiderül, hogy sokkal kevésbé használják a könyvtárat, mint azt a könyvtárosok gondolják, inkább a videomegosztó oldalakat keresik fel.

Mindkét közösséget megkérdezték a Youtube videókkal kapcsolatos aggodalmaikról. A válaszok szerint az oktatók sokkal inkább aggódnak a videók megbízhatósága miatt, mint a könyvtárosok. Az viszont mindkét félben valós aggodalomként él, hogy a fiatalok azért nem fogják használni a könyvtárat, és azon keresztül megtalálni a legjobb forrást, mert megelégednek a Youtube találataival. A könyvtárosok mind a videók metaadatai, mind pedig a hozzájuk kapcsolódó szerzői jogok kérdését aggasztóbbnak találják, mint az oktatók.

(Jávorka Brigitta)

114/2015

OLIPHANT, Tami: „I'm a library hugger!” : public libraries as valued community assets In: Public library quarterly. – 33. (2014) 4., p. 348-361.

A közkönyvtárak mint a közösségi vagyon értékes részei

Felmérés; Könyvtárkép; Közművelődési könyvtár; Társadalmi követelmények

A közkönyvtárak értékét gyakran azzal a gazdasági, társadalmi és kulturális haszonnal határozzák meg, amelyet a nagyobb közösség számára jelentenek. Ez a kutatás a könyvtárak viszonylagos értékére koncentrált annak feltárásával, hogyan vesznek részt a könyvtárak a társadalmi tőke megteremtésében, a közösségek támogatásában és a civil szerepvállalás segítségével.

A 21 kérdésből álló felmérést Kanadában, Alberta tartományban végezték 1201 könyvtárhasználó (és nem használó) bevonásával. A válaszok alapján meghatározták a könyvtárakat használók és nem használók közös tulajdonságait, hogy milyen szolgáltatásokat, forrásokat használnak a leggyakrabban, és hogy milyen értéket képviselnek a szemükben ezen intézmények. Könyvtárhasználónak minősült az, aki saját maga vagy a háztartásából valaki az elmúlt 12 hónapban igénybe vette valamely könyvtár szolgáltatását. A válaszadási arány 24,3% volt. A válaszadók között nagyvárosokban és vidéken élők egyaránt szerepeltek. Vidéken kevesebb gyermek él, a lakosság pedig kissé magasabb életkorú, átlagosan alacsonyabban iskolázott, kevésbé színes etnikailag, és kevesebb a havi bevétele, mint a városban élőknek. Sok tényező befolyásolja a könyvtárhasználatot: az életkor, az iskolázottság, a családi állapot/foglalkozás, a jövedelem, a könyvtártól való lakótávolság, valamint az, hogy van-e gyermek a családban.

A válaszadók 96%-a ismeri a helyi könyvtárat, és kicsit több mint a fele (55%) használta is az előző év során. Többségük (88%) „fontos”-nak vagy „nagyon fontos”-nak tartotta a könyvtárhoz való hozzáférést. (A nem használók fele is így vélekedett.) Az összes válaszoló nagy része (86%) nélkülözhetetlennek tartja a meglétét egy erős közösség életében.

A használók inkább magasabb jövedelműek, magasabban iskolázottak, közel laknak a könyvtárhoz, és általában van gyermek a háztartásukban. A magasabb átlagjövedelemmel rendelkezők nagyobb arányban használói a könyvtárnak.

A dolgozók és a gyermeküket otthon nevelők gyakrabban veszik igénybe a könyvtár szol-

gáltatásait. A gyermekes háztartások nagyobb arányban könyvtárhasználók, a munkanélküliek, munkakeresők, nyugdíjasok és a fogyatékkal élők kevésbé. Az iskolás gyermekek átlagosan intenzív használók, hiszen a tanulmányaikhoz szükségük van a segítségre. Az iskolázottság is befolyásoló tényező, a könyvtárhasználat esélyét növeli a magasabb iskolázottság.

A könyvtárak próbálják előmozdítani a virtuális könyvtárhasználatot is, de ezt is befolyásolja a lakóhely könyvtártól való távolsága. Ha ez 5 km feletti, nagyot esik vissza a látogatók aránya. A virtuális eléréstől függetlenül minél nagyobb a távolság, annál kevésbé lesz valaki használó.

A demográfiai adatok szerint a legaktívabb könyvtárhasználói korosztály a 35 és a 44 éves közöttieké, amely egybeesik a legtöbb gyermekkel együtt élők csoportjával is. Az 55 év felettiek csoportja a legkisebb arányú használó. A könyvtárosoknak tehát fontos feladata a baby boom generációra való odafigyelés.

A könyvtárat leginkább a dokumentumok kölcsönzésére, olvasásra, tanulásra és adatbázisokban való keresésre használják a látogatók. Ezenkívül a hiteles információforrások lelőhelye, relaxációs hely, menedék és biztonságos találkozóhely. A könyvtárosok szerepe is kiemelkedő a releváns információk megtalálásában. A válaszadók 81%-a pozitívan nyilatkozott a dolgozóról. A szakembereknek potenciális szerepük van a település új lakóinak segítésében.

Vizsgálták a résztvevők hajlandóságát az éves tagsági díj kifizetésére, hogy ki mennyit szánna rá. Úgy találták, hogy a könyvtári tagdíj mértéke és a háztartások jövedelme között nincs összefüggés.

(Bognár Noémi Erika)

115/2015

SCHOONOVER, Dan – KINSLEY, Kirsten M.: Stories from the stacks : students lost in the labyrinth In: Journal of access services. – 11. (2014) 3., p. 175-188.

Történetek a polcok között: a labirintusban elveszett hallgatókról

Egyetemi könyvtár; Eligazító jelzés; Felmérés; Használati szokások; Könyvtáráépület -egyetemi, főiskolai

Az egyetemi könyvtárakban nehéz eligazodni, különösen az új olvasóknak. Egy 2009. évi projekt zárójelentésében áll, hogy a hallgatók szerint a frusztrációk 63%-át okozza, hogy nem tudják megtalálni a szükséges irodalmat.

A Floridai Állami Egyetem R.A. M. Strozier Könyvtárában több mint 223 ezer négyzetláb alapterületen mintegy 3 millió kötetet tárolnak üzleti, oktatási, bölcsész- és társadalomtudományi témában. Az 1956-ban épült, hatemeletes könyvtárban az alagsori helyiségeket 2007-ben felújították az oktatók és a végzett hallgatók számára, majd 2010-ben a fő szintet alakították át úgy, hogy könyvmentes teret biztosítsanak a hallgatók kutatásaihoz, a közös tanuláshoz és egy kávézónak. Mindkét alkalommal kisebb tájékoztató pultot és az olvasókat segítő szolgáltatási modellt alakítottak ki. A 2012. tavaszi szemeszterben a belépési számláló 589 ezer fölötti számot mutatott.

A Strozier Könyvtárban a 2010. évi felújítás után sok pénzért külső szakembert bíztak meg, hogy a szükséges jelzéseket és irányítókat felmérje, ajánlatot tegyen és kivitelezze. A könyvtárosoknak feltűnt, hogy az olvasók túl sokáig állnak az eligazító táblák előtt; az ok a túl sok irreleváns információ. Az eligazító táblák felülvizsgálata a létszámcsoökkentés és a polcok cseréje miatt is szükségessé vált. 2013 őszén egy két szakaszból álló projektben a hallgatóktól megkérdezték, hogyan találják meg az épületben a szükséges anyagokat, majd a könyvtárosoktól azt, melyek a leggyakoribb kérdések a tájékoztató pultnál. A hallgatók körében a felmérést egy hétfői napra tették, a nap során többször megismételték, hogy különböző felhasználói köröket érjenek el. A felmérés után egy héttel ellenőrizték a leggyakrabban feltett kérdéseket. Az iránymutató jeleket 12 csoportba sorolták, majd elemezték a kérdéseket. A leggyakrabban feltett kérdések a tanulószobákra, a nyomtatásra és a gyűjteményekre vonatkoztak, az oktatók és a hallgatók kérdései alig különböztek egymástól. A válaszok igazolták a táblák általános hasznosságát, de meglepő volt, hogy a hallgatók inkább a könyvtárosok

segítségét kérik. Beigazolódt, hogy a táblák túlszűfoltak, egyszerűsítésük azonnal megkezdődött. A hallgatók többsége szerint legnehezebb a könyveket és a folyóiratokat megtalálni, ehhez a tájékoztató pulthoz mennek vagy az irányító táblákat figyelik. Egyenesen a tájékoztató pulthoz mennek, ha a tanulószobákat vagy a könyvtárosokat, az irodákat keresik. 72% szerint az épületre 2007-ben ráépített 5. és 6. emeletet volt a legnehezebb megtalálni, ami a fent említett kutatás eredményeit (rossz láthatóság és összeköttetés) támasztja alá.

Következtetések a vizsgálat alapján: a könyvtárosoknak segíteniük kell az olvasókat az eligazításban; egyszerűsíteni kell az eligazító jelzéseket, azok csak kritikus helyeken és gyűjteményeknél szükségesek, a felesleges információkat el kell távolítani. A legfontosabb tanulság azonban, hogy az útkeresési szokásokat még a felújítás előtt kell megismerni.

További kutatások témái: a megújított eligazító táblák felülvizsgálata, a nők és a férfiak útkeresési szokásai, viselkedés-kutatás útkereséskor (honnan indul, mit gondol és érez stb.), a vizsgálatokhoz videokamerával járó önkéntesek vagy az olvasókra szerelt GoPro használata.

A cél: empátikusnak lenni a használókkal, javítani az információk elérését, olyan környezetet teremteni, ahol a hallgatók önállóan tudnak közlekedni, segítőkész munkatársakhoz fordulni; mindezt saját (nem külső tanácsadói) értékelés alapján.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 85

Használók képzése

116/2015

DALTON, Michelle – PAN, Rosalind: Snakes or ladders? : evaluating a LibGuides pilot at UCD Library. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 40. (2014) 5., p. 515-520.

Kísérlet a kutatási és információs kalauzok készítésében

sét segítő LibGuides szoftverrel a University College Dublin könyvtárában

Használók képzése -felsőoktatásban; Kézikönyv-könyvtárhasználati; Szakirodalmi ismeretek -használóknak; Szoftver

Az online szakterületi útmutatókat a könyvtárak széles körben alkalmazzák, hogy segítsék a diákokat az információkeresésben. A LibGuides (2007-ben indult felhőalapú kereskedelmi termék) a hagyományos szakterületi kalauz vagy portál egyik legújabb „inkarnációját” jelenti, amelyet Amerikában számos felsőoktatási könyvtár használ. Írorszában azonban a könyvtári kalauzok teljes mértékben helyi tervezésűek, és helyi webszervereken működnek.

A tanulmány bemutatja azt a projektmenedzsment-folyamatot, amely a University College Dublin könyvtárában a LibGuides kísérleti alkalmazásával kapcsolatban zajlott, beleértve a tervezést, a dizájnt és egy sor új szakterületi kalauz bevezetését. A projekt kísérleti jellege szükségessé tette az értékelés előtérbe helyezését, különösen a LibGuides hatékonyságának és alkalmasságának felmérését az információs műveltség támogatásában – vezetési és felhasználói szempontból egyaránt. Ennek vizsgálata során kétfajta megközelítést alkalmaztak, beleértve a kvantitatív webes statisztikát és elemzést, valamint a hallgatóktól, az oktatóktól és a könyvtárosoktól érkezett visszajelzéseket.

A beérkezett visszajelzések szerint a LibGuides szakterületi kalauzokat általában mind a személyzet, mind a hallgatók pozitívan értékelték. Mindazonáltal – a használati statisztikák alapján – kevesen tudtak róla a kísérlet során, ami a kalauzok láthatóságának, elhelyezésének és népszerűsítésének fontosságára utal.

(Autoref.)

117/2015

LESCHKE, Gabriele: Von der „Learning Library” zum nutzerorientierten Lernen : ein Praxisbericht aus der Bibliothek für Sozialwissenschaften und Osteuropastudien der Freien Universität Berlin In: BuB. – 66. (2014) 10., p. 710-712.

Res. angol és francia nyelven

A tanuló könyvtártól a használóközpontú tanuláshoz. Gyakorlati beszámoló a Berlini Freie Universität Társadalomtudományi és Kelet-európai Tanulmányok Könyvtárából

Egyetemi könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Könyvtárosi hivatás

A felhasználóképzés hagyományos módszere, amikor egy könyvtáros előadásban közli a könyvtárhasználattal kapcsolatos ismereteket: ez a tanító könyvtár (teaching library). Új módszer, amikor a felhasználók előre összeállított feladatlapok segítségével ismerkednek a könyvtárral és dokumentumaival, majd az eredményeket megvitatják, miközben a jelen levő könyvtáros csak kezdeményez és moderál: ez a tanuló könyvtár (learning library).

A Berlini Freie Universität (FUB) társadalomtudományi karának politikatudományi tanszékén alkalmazták 2009 őszén először az utóbbi megoldást másfél órában és 150 résztvevővel. Az oktatócsapat nyolc könyvtárosból és egy diákszigetből állt, akik először egy nagy előadóban ismertették az oktatás lefolyását.

Nemcsak szervezeti, hanem tartalmi információkat is közöltek, majd 14 különböző feladatlapot osztottak ki, melyet 32 csoportba osztva a két könyvtárépületben, illetve két számítógépes munkaszobában 4–5 fős csoportokban kellett kitölteni egy-két könyvtáros felügyelete mellett. 45 perc elteltével a diákok ismét a nagy előadóban gyűltek össze, és ismertették munkájuk eredményeit. A foglalkozás sikere abban rejlett, hogy a diákok aktívak voltak 45 percig, első könyvtárhasználati ismereteiket megszerezték, a könyvtárat élő kommunikációs és tanulási helyként látták. Azonban két probléma is felszínre került: sok munkát és embert igényelt az előké-

szítés és lebonyolítás, és nehézségek adódtak az eredmények bemutatásakor (többen elmentek, vagy nem szólaltak meg stb.).

Emiatt a következő években módosítottak a koncepción, és felhasználták a résztvevők kérdőív-re adott válaszait is, melyben javasolták, hogy könyvtárvezetés is legyen a képzés része. Fontos téma lett a könyvtár portálja (<http://primo.fu-berlin.de>) és használata, a szakirodalom keresése. A foglalkozásokra ezután csak a könyvtárban került sor. A feladatlapokat megtartották, mágneses táblán szemléltették a tudnivalókat, majd kis útmutatókat készítettek a *PowToon* nevű webes szemléltető szoftver segítségével. (A szöveges útmutatók a diákok miatt több nyelven is rendelkezésre állnak, így a németen kívül angolul, lengyelül és oroszul is.) Később rövid videók is készültek a tanuláshoz, a szemléltetés a virtuális fal (padlet, wall-wisher) bevezetésével bővült. Az „igazi” learning library módszerével kapcsolatban a FUB könyvtárosai nemcsak „a kíváncsiság és a kétely” felkeltésére törekednek, a foglalkozásokat tudatosan „felhasználóképzés”-nek nevezik. Nem hagyják magukra a diákokat, mindig jelen van egy könyvtáros, aki segít, vagy válaszol a felmerülő kérdésekre. Emellett törekednek a diákok önálló munkájára és aktivitásának fenntartására. A képzésben sohasem a könyvtár vagy kínálata áll a középpontban, hanem a diákok és az ő céljaik, problémáik.

(Murányi Lajos)

118/2015

RODRIGUEZ, Julia E. – GREER, Katie – SHIPMAN, Barbara: Copyright and you : copyright instruction for college students in the digital age. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 40. (2014) 5., p. 486-491.

Te és a szerzői jog: főiskolai hallgatók oktatása a digitális korban

Használati szokások; Használók képzése -felsőoktatásban; Szerzői jog

A tanárok aggódnak azon a könnyedségen, mellyel az új digitális technológiák lehetővé teszik a szellemi tulajdon felfedezését, újrahazsnosítását és megosztását. Mit tudnak diákjaink a szerzői jogok betartásáról és a tudományos integritásról, és hogyan kell ezekkel a kritikai információs kompetenciákkal foglalkozni? Az egyetemeken könyvtárosok feladata a szerzői joggal kapcsolatos oktatás, akik meghatározott igényeknek megfelelően tudnak oktatni, és olyan szakértelemmel is bírnak, mely biztosítja, hogy minden hallgató halljon e kérdésekről. A cikk ismerteti, milyen fontos a diákok számára a szerzői joggal kapcsolatos oktatás kidolgozása az információs műveltség átfogó tantervének részeként; majd a szerzők bemutatják egy aktív online kurzus kialakítását, mellyel a diákok kompetenciáira fókuszálnak, akik a kreatív tartalmak felhasználói és alkotói.

(Autoref.)

Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés

Digitalizálás

119/2015

ŠIMKOVÁ, Lenka: Národní knihovna ČR a Google

- digitalizace knižních pokladů započala In: Čtenář. – 66. (2014) 11., p. 396-398.

A Cseh Köztársaság Nemzeti Könyvtára és a Google – elkezdődött a könyvkincs digitalizálása

Digitalizálás; Együttműködés -nemzetközi; Nemzeti könyvtár

2014 szeptemberében a nemzeti könyvtár sajtókonferenciát tartott értékes muzeális gyűjteményei, a kéziratok és régi nyomtatványok osztálya és a szláv könyvtár digitalizálásáról, ami a Google társasággal való együttműködés keretében valósul meg. Az együttműködést már 2010 végén megkötötték, három év előkészítés után kezdődött el a digitalizálás. A könyveket védősíkokkal és vonalkódokkal látták el, rögzítették az elektronikus katalógusban, a tételek fizikai és elektronikus ellenőrzése megtörtént.

A könyveket a Google-nak történő átadás előtt a restauráló osztály megvizsgálja, állapotuk szerint négy kategóriába sorolja, megtisztítja és elvégzi a kisebb javításokat.

A néhány éves együttműködés eredményeként 140 ezer kötetet digitalizálnak. Jelenleg a Google Books (books.google.cz) anyagában folyamatosan elérhető a már digitalizált kötetek egy része, amely 2015-től a régi nyomtatványok európai digitális könyvtárában is hozzáférhető lesz (www.manuscriptorium.cz). Eddig a kéziratok és régi nyomtatványok gyűjteményéből 17 277 címet, a szláv könyvtár anyagából 7 247 kötetet digitalizáltak, és 4 000 kötet már előkészítve várja a digitalizálást. A szláv könyvtárból kb. 20–25 ezer kötetet, a kéziratok és régi nyomtatványok anyagából 120 ezer kötetet digitalizálnak összesen. A sajtótájékoztatón bemutatták azt a speciális szállítóeszközt (kocsit), amelyben a könyvek állományvédelmi szempontból (ütés, rázkódás, nedvesség ellen) védve várják a szállítást egy klimatizált biztonsági kamionban. A projekt eredményeként Jan Ámos Komenský, Tycho Brahe, Jan Hus művei is elérhetőek lesznek, számos unikális dokumentummal együtt. A Google Books oldalain 20 millió könyv található, 400 nyelven és 100 országból, 48 ezer partnerrel, 40 világkönyvtárral együttműködve, a Partnerségi program és a Könyvtár projekt keretében. A cseh nemzeti könyvtár a tizenkettedik európai és a negyedik nemzeti könyvtár, amelylyel a Google együttműködést kötött. A szerzői joggal védett könyvek esetén csak a bibliográfiai adatok és egy kis fejezet érhető el digitálisan.

Ha a könyvet a szerzői jog már nem védi, online megtekinthető vagy ingyen letölthető. Mindkét esetben a használó javaslatot kap a bolti megvételre vagy a könyvtári kölcsönzés lehetőségére is. A Partnerségi program keretében a digitális tartalmakat maguk a partnerek, kiadók, szerzők, szerzői jogtulajdonosok ajánlják föl. Céljuk, hogy a használók számára betekintést engedjenek a könyvbe, megkönnyítsék a megtalálását és megvásárlását. A partnerek a könyv egy fejezetének részébe online betekintést biztosítanak.

A cseh nemzeti könyvtár további digitalizálási projekteket valósít meg, digitális könyvtárában jelenleg kb. 90 ezer kötet, a manuscriptoriumban 3500 kézirat és értékes nyomtatvány található. A nemzeti digitális könyvtárat az európai struktúrális alapból az IOP támogatja. A KRAMERIUS projektben a nemzeti és az akadémiai könyvtár működik együtt, melynek során nyílt forráskódú applikációkkal biztosítják a monográfiák és a periodika-anyag digitális tartalmainak elérését. A digitalizált tartalmak 2014 szeptemberétől a kramerus4.nkp.cz oldalon érhetőek el, amely naponta 50 ezer digitalizált oldallal növekszik. Az olyan művek, amelyeknél ezt a szerzői jog lehetővé teszi, nyilvánosan, a nemzeti könyvtár terein kívül is hozzáférhetőek.

(Prókai Margit)

120/2015

STANČÍKOVÁ, Zuzana: Žijeme digitalizaciou písomného dedičstva : Slovenská národná knižnica napreduje s projektom Digitálna knižnica a digitálny archív In: Knižnica. – 15. (2014) 4., p. 3-6.

A Szlovák Nemzeti Könyvtár halad előre a Digitális könyvtár és digitális archívum projekttel

Digitalizálás; Hozzáférhetőség; Megőrzés; Nemzeti könyvtár

2012-től a Szlovák Nemzeti Könyvtár minden eddiginél nagyobb projekt megvalósításába kezdett. A Digitális könyvtár és digitális archívum (DIKDA) az információs társadalomért operatív programban 40,3 millió € költségvetésével és

a dokumentumok tömeges digitalizálásával is megaprojektnak számít. A DIKDA fő célja, hogy több mint 2,5 millió dokumentum digitalizálására kerüljön sor, melynek felét a szlovacikum gyűjtemény monografikus és időszaki kiadványai, a szakfolyóiratok és olyan speciális anyagok képezik, mint a térképek és képeslapok. A másik részét a nemzeti könyvtár archív gyűjteménye alkotja.

Az eddig digitalizált 1,4 millió dokumentumból több mint 1,16 millió a nemzeti könyvtár gyűjteményében található. A nyilvánosság számára a digitalizált objektumok legalább 30%-a lesz szabadon hozzáférhető. Már ma is elérhetik a dokumentumok egy részét a projekt weboldalon, a www.dikda.eu címen. A projekt megvalósítását követően nemcsak a bibliográfiai leírások lesznek hozzáférhetőek, hanem bizonyos dokumentumok teljes szövegű elérése is megoldódik. A projektet három évre tervezték, melynek befejezése 2015. szeptember 30-ra várható, további 5 év fenntartási idővel, 2020-ig.

Első fázisában, 2013 tavaszára elkészült a régi épület felújítása, átalakítása Ruttkán, ahol már jelenleg is folyik a digitalizálás. Az építkezés modern, komplex digitalizáló műhelyek létrehozását jelentette, ahol a dokumentumok tisztítása, fertőtlenítése, restaurálása is megtörténik. A másik átalakítás a központi épület háromszintes raktárának rekonstrukcióját jelenti, ahol az építkezések 2015 első felében fejeződnek be. Az átépítést követően a konzerváló műhely több mint 2 millió € értékű felszerelést kap. A fertőtlenítés a legmodernebb módszerekkel történik, a tömeges savtalanítás is a folyamatok részét képezi, mely a környezetre nem káros technikával valósul meg. A nemzeti könyvtár raktári kapacitása hosszú távra nem biztosított, hiszen évente 60 ezer új cím érkezik, a jelenlegi gyűjtemény 5 milliós nagyságával már régen meghaladta a raktárak befogadóképességét.

Naponta 3500 dokumentum digitalizálása történik meg. A halhatatlanná vált, vagyis elektronikus formátumú könyvek eredeti példányait speciális technológiával és eljárással restaurálják a konzerváló központban, majd a következő generációk számára megőrzés céljából az átépített, klimatizált raktárakban tárolják. A projekt-

ben 170 munkatárs dolgozik. A digitalizált régi könyveket a DIKDA honlapján teszik elérhetővé a használók számára. A rendszer lehetőséget ad a dokumentumok lapozására, görgetésére, színes kijelölésére, részeinek kiválasztására, szövegszerkesztőbe való átmásolására, pdf-ben való tárolására. A sokáig raktárak mélyén őrzött, nem hozzáférhető ismeret ezzel mindenki számára és bárholonnan, bármilyen mobil eszközzel elérhetővé vált. A nemzeti könyvtár aktuális témaként 2014-ben az első világháború eseményeit mutatta be a szlovák időszaki kiadványok száz évvel ezelőtti hasábjainak tükrében.

2014 októberében indította a nemzeti könyvtár a Štur-évforduló előkészítéseként új projektjét, melynek célja, hogy a szerző digitalizált műveivel közelebb hozzák a közönséghez a nagy egyéniség munkásságát.

(Prókai Margit)

Lásd még 80

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

Lásd 105, 125

Információ- és kommunikációs technológia

121/2015

WELCH, Amber: Tumblr : extending the reach of library websites. – Bibliogr. In: Computers in libraries. – 34. (2014) 7., p. 6-10.

Tumblr – a könyvtári weboldalak elérésének kiterjesztése

Honlap; Felsőoktatási könyvtár; Információtechnológia; Kommunikáció -használókkal

A Tumblr olyan platform, amely egyszerre szolgál közösségi hálóként és blogként. Egyre

több köz- és felsőoktatási könyvtár használja a Tumblrt. Az amerikai DPLA (Digital Public Library of America) 2014 elején csatlakozott a szolgáltatáshoz, ahol a partnerintézmények képeit osztja meg. Egy-egy tartalom véletlenszerű felfedezésének öröme hasonlít a polcok közötti böngészéshez. A Tumblr segíthet a könyvtáraknak, hogy sokkal szélesebb rétegekkel osszák meg tartalmaikat a közösségi oldalak felületén, különösen a 18–29 éves korosztályban. Egy 2014-es felmérés szerint a felsőoktatásban tanulók 25%-a rendszeresen használ mikroblogokat információszerezés céljából.

A Mount Holyoke College könyvtárában egy ott dolgozó diák vetette fel, hogy a Tumblrt is kezdjék el használni a nyelvi központban, amely az intézménynek egy 2300 diákot kiszolgáló kisebb részlege. A Tumblrt eredetileg a diákok által menedzselte *Kérdezd a könyvtárost* informális szolgáltatásban kezdték el használni. A diákok dolgozták ki a dolgozók számára az útmutatót, amely leírja a Tumblren alkalmazott tartalomkezelés alapvető ismereteit (címkézés, posztok készítése és időzítése). Megalkottak egy egységes közösségimédia-stratégiát is, amely leírta, hogy mi az ezen a felületen közzéteendő tartalom, és elhelyezte ezt a felületet a többi közösségimédia-felülethez képest.

A Tumblr felületet a munkatársi kollektíva együtt tudja menedzselni akár eltérő helyszínekről. A könyvtár esetében egy fő volt felelős azért, hogy átlássa a Tumblren történeteket, a többiek által elhelyezett és időzített bejegyzéseket ő nézte át közzététel előtt. A posztokat jellemzően délután 4 és 6 óra között tették közzé. A munkatársak között elosztott modell különösen hasznos lehet egy olyan köz- vagy felsőoktatási könyvtárban, ahol kiterjedt fiókhálózat van. A posztok ellenőrzésével ugyanakkor biztosítható a konzisz-

tens kommunikáció. Érdekes állandóan mérni a webes forgalmat, hogy megtudjuk, mi vonzza a legtöbb látogatót a könyvtár tartalmaira.

A szolgáltatás közönségét az intézmény jelenlegi, volt és potenciális hallgatói, valamint a nyelvtanulók jelentik. A Tumblr olyan kiegészítő csatorna, ahol azok is fel merik tenni kérdéseiket, akik az osztályteremben hallgatnak. Sokaknak ez egy „második szintű” tanulást támogató eszköz, amely lehetőséget nyújt az eszmecserére, vitára is. A reménybeli egyetemi hallgatók pedig gyakran a közösségi oldalakon köteleződnének el jövőbeli intézményükkel.

A közösségimédia-stratégia kialakításakor érdemes tanulmányozni a profitorientált intézmények gyakorlatát, ahonnan nagyon sok ötlet elleshető. Szintén ismerni kell használóink közösségimédia-felületekkel szemben támasztott elvárásait. A webes forgalmat mérő eszközök szintén segítenek nekünk az egyes felületek valódi értékének a megismerésében.

A projekt egyik nem várt eredménye volt, hogy nagyon gazdag eszmecserék zajlottak a tervezési és a megvalósítási fázisban egyaránt. A könyvtárosok teljes egészében a diákokra bízta a projekt megvalósítását, akik így az intézményi közösségimédia-profil menedzselésében tapasztalati úton szereztek gyakorlatot. A projektet teljes egészében az egész életen át tartó tanulás szelleme határozta meg. A projekt bebizonyította, hogy a Tumblr – és általában a közösségi média – nagyon hasznos eszköz lehet arra, hogy a használók figyelmét a könyvtári szolgáltatásokra és tartalmakra irányítsa.

(Tóth Máté)

Lásd még 113

Könyvtárgépesítés, könyvtáráépület

Könyvtáráépítés, -berendezés

122/2015

HEMOLA, Hanuš: Prostorové anabáze Národní knihovny České republiky : na okraj slavnostního otevření nové budovy Centrálního depozitáře v Hostivaři v březnu 2014 In: Čtenář. – 66. (2014) 7/8., p. 243-248.

A Cseh Köztársaság Nemzeti Könyvtárának „tér foglалásai”

Átéépítés; Könyvtáráépület -nemzeti; Nemzeti könyvtár; Raktár

A nemzeti kulturális intézmények megújítása és fejlesztése keretében a kulturális örökség gondozásáról szóló programban valósul meg a Klementinum felújítása.

2010 és 2011 között fejeződött be a Klementinum megújításának első szakasza (északkeleti rész), amely a tükörtermet, a barokk könyvtártermet, a tetőtéri raktárakat jelentette. 2011 őszére befejeződött a központi raktárbázis első szakaszának építése is. 2012 őszén a Klementinum átépítésének második szakasza kezdődött meg, amely a nyugati traktust, a Moldva felőli épületegyüttest érinti és jelenleg is folytatódik. 2013 folyamán az új központi raktár épületében próbaüzem indult, nyártól folyamatosan költöztették át az állományrészeket a régi objektumokból, és 2014 márciusában hivatalosan is átadták a központi raktárbázis új épületét a használók számára.

A Klementinum, az egykori jezsuita kolostor, barokk épületegyüttesekből áll az Óvárosban, a Károly híd lábánál. Udvarai, templomai, kápolnái, tornyai, szökőkútjai és szobrai Prága közismert nevezetességei közé tartoznak. A nemzeti könyvtár számára a Klementinum mindig is genius locinak számított eredeti atmoszférája miatt. A folyamatosan növekvő gyűjtemény

számára azonban égetővé váltak a raktározási gondok. Ezért döntöttek 2011-ben amellet, hogy a Klementinum a nyilvános szolgáltatások és gyakran használt állományrészek elhelyezésére korlátozódjon. A konzerválásra, archiválásra váró és kevésbé használatos állományrészek a központi raktárbázisba kerültek. A Klementinum épületében a kulturális örökség tiszteletben tartásával egy modern könyvtár kialakítására törekedtek. Az épület korlátozott befogadó tereit a dokumentumok digitalizálásával is igyekeztek tehermentesíteni.

Az alapszolgáltatások és olvasótermek a földszinten találhatóak, az épületre jellemző monumentális folyosóval együtt. Az emeleti szinteken a speciális gyűjteményrészek (zenei, muzeális, könyvtártudományi, időszaki kiadványok, szláv gyűjtemény) találhatóak. Minden kölcsönző tér, olvasóterem és válogatóhely raktárakkal áll kapcsolatban, amelyeket szállítórendszer köt majd össze minden irányban. A Klementinum kétszintes szabad kiválasztó övezete a 3. és 4. emeleti raktárakhoz és a szuterén szolgáltatási halljához kapcsolódva megfelel a 21. század elvárásainak. A felújítások során az állományrészek – évente mintegy 2-3 millió kötet – mozgatása több ütemben folyamatosan valósul meg, minden harmadik munkatársat érint az építéssel járó költözködés.

A könyvtári gyűjtemény elrendezésének térképe állandóan változik az épületek megújításával együtt. A Klementinumban kb. 1 millió 700 ezer kötet elhelyezésére kerül sor az átalakításokat követően. A cseh nyelvű prézens anyag és a kölcsönözhető idegen nyelvű gyűjtemény legújabb része a Klementinumban marad. Itt maradnak a legértékesebb gyűjteményrészek közül a kéziratok, első kiadások és a muzeális gyűjtemény (ennek egy része a központi raktárbázisba kerül).

A raktáráépület megépítését a kormány 1992-ben határozta el, melynek munkálatai 1994-ben kezdődtek, és 1996 elejére fejeződtek be.

Ezzel mintegy 2 millió, korábban nem megfelelő körülmények között tárolt kötet (köztük mintegy 600 ezer unikális dokumentum) került klimatizált épületbe. A Klementinumon kívül évtizedeken keresztül külső helyszínek biztosítottak raktározási lehetőséget a gyűjteménynek vidéki várakban, kastélyokban. A raktárbázisba a nem kölcsönözhető, archiválásra, digitalizálásra szánt kötetek kerültek, az épület kapacitását 4 millió egységre tervezték. Mára ez az épület is elavulttá vált, 2015-ben megkezdik rekonstrukcióját. A régi épület nyugati oldalán 2011 és 2012 között új épületrész készült, négy föld feletti és egy földalatti szinttel. Fontos szempont a klimatizálás, a megfelelő hőmérséklet és páratartalom (18°, 50%), biztonságtechnikai és tűzvédelmi intézkedések biztosítása. Az új szárny 10 ezer m², melynek harmada 2 millió kötet raktározására alkalmas. A második új rész megépítését 2018-ig tervezik, amelynek elkészültével összességében 10 millió kötet tárolása válik lehetővé. Ide költözik át a Klementinumból a feldolgozás és a digitalizálás. A két épület között a szállítóeszköz minden hétköznapi kétszer fordul meg. A beszerzési tevékenység a raktárbázis régi épületének felújítása alatt a Klementinumban marad. Az új központi raktárbázis könyvtár, műhely és laboratórium lesz egyben. Itt, a háttérben készül minden, ami a könyvtár és a használók számára a megújult Klementinumban elérhető lesz.

(Prókai Margit)

Elektronikus könyvtár

123/2015

BAĀHUNOVA, Lejla Bakirovna: Muzykal'nye elektronnye biblioteki : novyj vzglád na tvorčestvo kompozitorov-klassikov In: Bibliotekovedenie. – (2014) 4., p. 30-35.

Zenei elektronikus könyvtárak: a klasszikus zeneszerzők munkássága új nézőpontból

Digitalizálás; Elektronikus könyvtár; Zenei könyvtár

Az utóbbi években egyre több kulturális intézmény digitalizálja állományát, a zenei dokumentumok archívumai sem különböznek a többitől. A digitalizálás egyik előnye, hogy segíti a kutatókat az eredeti kéziratok alapos tanulmányozásában, a nagy felbontású képeken jól láthatók a partitúrák, a kézzel írt apró bejegyzések. A legtöbb elektronikus zenei gyűjtemény levéltárak, múzeumok, könyvtárak, egy-egy zeneszerző alkotásait kutató és terjesztő központok tudományos tevékenységének eredménye.

Néhány nagyobb zenei e-könyvtár:

- *Bach digital* portál (www.bachdigital.de) a Berliini Állami Könyvtár, a drezdai Szászországi Tartományi, Állami és Egyetemi Könyvtár, a lipcsei Bach-archívum és a Lipcsei Egyetem közös projektje. Az egységes (a forrásokat virtuálisan összekötő) digitális könyvtár 770 kéziratmásolatot és az autográfok 90%-át tartalmazza. Az adatbázisban 7200 dokumentum, a szerző és fiai műveinek katalógusai található; valamennyi pdf formátumban letölthető. A széles körű keresési lehetőségek elérhetők mind a képzett zenészek, mind a nagyközönség számára.
- *Digitale Mozart-Edition* (DME) projekt 2001-ben indult a salzburgi Mozart Intézet és a Mozarteum, valamint a Packard Humanities Institute (USA) együttműködésében. Honlapja (dme.mozarteum.at) a zeneszerző műveinek legújabb, összes művét részletesen feldolgozó kiadása (Neue Mozart Ausgabe, Bärenreiter kiadó) alapján épült. Mozart több mint 600 művet komponált, és 150-re tehető a befejezetlen művek száma. Első lépésként 127 kötetet digitalizáltak (26 ezer oldal kotta, 9 ezer oldal kritikai cikk és tudományos megjegyzés). Az olvasó online vagy pdf-ben letöltve olvashatja a kottákat és a rájuk vonatkozó tudományos megjegyzéseket akár párhuzamosan, két ablakot is megnyitva. A DME „hangos” projekt: a művek részben vagy egészben meghallgathatók.

tók. A legújabb fejlesztés az operák szöveg-könyveinek közzététele, az olvasást a partitúra megjelenítése vagy az opera meghallgatása kísérelheti. Ingyenes a honlap elérése, a fájlok letöltése vagy kinyomtatása nem kereskedelmi célokra.

- A *Digitális Beethoven* projekt gazdája a bonni szülőházból kialakított múzeum (egyben levéltár, könyvtár, tudományos kutatóközpont, hangversenyerem, zeneműkiadó). Honlapján (www.beethoven-haus.bonn.de) 37 600 színes másolat, 1 600 audiofájl és 7 600 szöveges fájl érhető el. Az egyes művekhez a múzeum saját gyűjteményén túl más archívumokból is kapcsolódnak kéziratok, autográfok, vázlatok, első kiadások, levelek stb. A művekből részleteket és a szerző leveleit meg is lehet hallgatni. Az eredmények újabb kutatásokra ösztönöztek, mint a 16 évre szóló *Beethoven műhelye: genetikai textológia és digitális szerkesztés* projekt, amely a zeneművek komponálási folyamatát mutatja be.

Kisebb archívumok: a F. Schubert (www.schubert-online.at) több mint 500 művének másolatát (autográfok, levelek, egyéb dokumentumok) tartalmazó honlap; a lübecki zenei főiskola honlapja (<http://www.brahms-institut.de>) J. Brahms műveiből több mint 20 ezer oldal digitalizált kéziratot és levelet tartalmaz, köztük 55-ön a szerző kézzel írt megjegyzései olvashatók. A Bajor Állami Könyvtárban még feldolgozás alatt van G. F. Händel műveiből több mint 100 kötet és F. Mendelssohn műveiből 157 kötet, továbbá Liszt Ferenc és R. Schumann műveit tartalmazó gyűjtemény. A Chicagói Egyetem könyvtárában F. Chopin 400 korai művét digitalizálták, Észak-Texas könyvtárában pedig J. B. Lully műveit, köztük a szerző és fiai 30 operáját és balettjét. A Harvardi Egyetem Könyvtárában 18–19. századi művek kéziratait, 19. századi operákat lehet online olvasni vagy pdf formátumban letölteni.

A nemzeti könyvtárak zenei gyűjteményei külön kutatások témáit képezik; ezek katalógusai értékes ritkaságokat rejtenek.

A nagy zeneszerzőknek szentelt gyűjtemények online megjelenése új tartalmat ad a korszerű

zenei könyvtáraknak. Sajnálatos módon nem minden zenész ismeri és tudja használni ezeket, ugyanakkor a gyűjtemények a zeneszerető olvasók számára is érdekesek.

(Viszocsekné Péteri Éva)

124/2015

BJÖRK, Bo-Christer: Open access subject repositories : an overview. – Bibliogr. In: Journal of the Association for Information Science and Technology. – 65. (2014) 4., p. 698-706.

Nyílt hozzáférésű szakterületi repozitóriumok: áttekintés

Elektronikus könyvtár; Felmérés; Hozzáférhetőség; Megőrzés; Publikálás -tudományos kiadványoké

A szakterületi repozitóriumok munkaanyagokból vagy publikált tudományos cikkek kéziratok példányaiból álló nyílt hozzáférésű webes gyűjtemények, amelyek meghatározott tudományterülethez tartoznak. Az első repozitóriumok az 1990-es évek elején jöttek létre, és bizonyos tudományterületeken a kutatási eredmények terjesztésének fontos csatornáik lettek. Két repozitórium-mutatóban indexelt nagyszámú tételből meglehetősen szigorú kiválasztási kritériumok alapján 56 szakterületi repozitóriumot elemzett a szerző. Ezek közelebbi vizsgálata nagy változatosságot mutatott méreteikben, szervezeti modelljeikben, funkcióikban és témakörükben. Amikor először megjelentek, a szakterületi repozitóriumok határozott piaci igényt elégítettek ki, de az internetes keresőgépek későbbi fejlődése, az intézményi repozitóriumok gyors elterjedése és a folyóirat-kiadók nyílt hozzáférési politikájának szigorodása lelassította növekedésüket.

(Autoref.)

Lásd még 79, 126

Kapcsolódó területek

Kiadói tevékenység

125/2015

HJERPE, Annika: Library in partnership with publisher In: Scandinavian library quarterly. – 47. (2014) 4., p. 6-7.

Könyvtár és kiadó együttműködése

Elektronikus könyv; Kapcsolat intézményekkel; Kölcsönzés; Könyvkiadás és könyvkereskedelem

2012-ben a svéd könyvtárak csupán egy e-könyv terjesztőnek, az Elib-nek a szolgáltatásait vehették igénybe, amely az elektronikus könyvek kölcsönzésére egyféle modellt és díjszabást kínált. Mivel az Ordfront kiadó nem csatlakozott az Elibhez, a könyvtárak sem tudták a könyveit szolgáltatni a használók felé. Ezen a helyzeten szeretett volna változtatni a Stockholmi Városi Könyvtár, amely partneri kapcsolatot alakított ki velük.

2012 novemberében indult a partnerségi projekt. A kiadók körében ebben az időszakban gyakori volt, hogy nem bocsátották kiadványaikat elektronikus formában is a könyvtárhasználók rendelkezésére kölcsönzés céljából. A kiadók és a könyvtárak pedig kölcsönös aggodalommal szemlélték egymás e-könyvekkel kapcsolatos tevékenységét. Mindkét fél egyetértett abban, hogy együtt kell dolgozni, mert a közeledés legjobb módja egymás megismerése. A könyvtárak és a kiadók abban mindenképpen egyetértenek, hogy az irodalom elengedhetetlen az olvasás, a megértés és a nyelvi készségek fejlesztésében, és ebben mindkét fél fontos szereplő, csak találni kell egy megfelelő modellt.

Egy hozzáférés alapú modellben egyeztek meg, amelyben a könyvtár egy terjesztőn keresztül közzétett kiadói katalógushoz fér hozzá. A pár-

huzamos e-könyv kölcsönzések száma korlátlan, de minden egyes kölcsönzés költséget jelent a könyvtárnak. Olyan differenciált költségmegosztást szerettek volna bevezetni, amelyben az új címek többet kerülnek, mint a régiek. Ez a könyvtáraknak olcsóbb, miközben a kiadó és a szerző is jobban jár anyagilag. Mivel az Ordfront nem akart együttműködni az Elibbel, egy másik terjesztővel, a Publittal állapodtak meg, amely kevesebb jutalékot számolt fel.

A kiadóval való együttműködés kölcsönös tanulási folyamatot is jelentett. A könyvtárosok a kereskedelmi szempontokat, a kiadók a digitális könyvtárak működését értették meg. Az elektronikus könyvek könyvtári szolgáltatása az irodalom és az olvasás iránt nagyobb érdeklődést generál, ami mindenképpen pozitív valamennyi együttműködő félnek. A projekt eredményeként az e-könyvek jobban láthatóak lettek a könyvtárban. A katalógusban utalnak rá, ha ugyanazon műből elérhető a papír és az elektronikus kiadás is.

Az elektronikus könyvkiadás terjedése új megállapodásokat kíván a jövőben, hogy mindenki hozzáférjen a publikált tartalmakhoz függetlenül attól, hogy azok milyen hordozón jelentek meg. A hozzáférés alapú modellek hiányossága, hogy ha nagyon sok tartalom áll rendelkezésre – és intenzív a használat – akkor túlságosan nagy terhet róhat a könyvtárra. Ezt vagy a kínálat korlátozásával vagy olyan költségvetési kerettel lehet megoldani, amelyet ha kimerítenek a használók, akkor a könyvtár abbahagyja a kölcsönzést. Ezek egyike sem igazán jó megoldás.

A partnerségi projekt eredetileg 2014 júliusában zárult volna, de úgy döntöttek, hogy újabb 12 hónappal meghosszabbítják.

(Tóth Máté)

PEJŠOVÁ, Petra – VYČÍTALOVÁ, Hana: Přidružené publikace v České republice. – Bibliogr. lábjegyzetben In: ITlib. – 17. (2014) 2., p. 5-9.

Értéknövelt publikációk a Cseh Köztársaságban

Elektronikus könyvtár; Elektronikus publikáció; Felmérés; Hozzáférhetőség; Publikálás -tudományos kiadványoké

A tudományos publikálásban újdonság a kibővített (gazdagított, értéknövelt), publikáció megjelenése. Az angol enhanced publications terminus olyan publikációkat jelent, amelyek három információ típusba tartoznak: kutatási adatok, saját vagy kiegészítő anyagok, posztpublikált adatok. Kutatási adatok pl. a mérési, kísérleti eredmények, kiegészítő anyagok: a modellek, algoritmusok, képek, metaadatok, posztpublikált adatok a kommentárok, értékelések, olyan információk, amelyek követő jelleggel keletkeznek. Az ilyen adatoknak a hozzáadása megkönnyíti a kutatások értelmezését, újrahasznosítását. A hivatkozások a kutatók számára lehetővé teszik a különböző objektumok tetszés szerinti összekapcsolását. Ezáltal könnyen lehet egy cikket egy előadással vagy recenzióval, párbeszéddel összekötni, így egy helyen, áttekinthetően kerülnek a különböző típusú információk egymás mellé, ezeket nevezzük kibővített publikációknak.

Az európai tudományos repozitórium, a DRIVER kezdett elsőként ezekkel foglalkozni. Küldetése a tudásszervezés optimalizálásában az, hogy az elsődleges kutatási adatokhoz értéket adva a másodlagos kutatások hatékonyabbak lehessenek. Jelenleg a DRIVER repozitóriumában több mint 3,5 millió tudományos publikáció, cikk, disszertáció, előadás, híranyag és más dokumentum található valamennyi tudományágban. A világ 38 országából 295 digitális repozitórium csatlakozott tevékenységéhez.

A DRIVER II keretében született az „Enhanced Publications: Object Models and Functionalities” tanulmány, mely a DRIVER keretében a kibővített publikációk feltételeivel foglalkozik (www.driver-repository.eu/component/optioncom_

[jdownloads/Itemid,83/task,view,download/cid,54](http://www.driver-repository.eu/component/optioncom_jdownloads/Itemid,83/task,view,download/cid,54)). Az OpenAIRE portál célja az ilyen publikálás erősítése olyan e-infrastruktúra kialakításával, amely a nyílt hozzáférés lehetőségével keresést, kiegészítést, szolgáltatást, hozzáadott értéket valósít meg. A csatlakozott 31 európai országot összekötő munkatárs a kutatók munkájának hatékonyságát segíti. A holland SURF2 társaság a kibővített publikációk egyik jelentős terjesztője, kutatóegyetemeket, alkalmazott tudományi egyetemeket és kutatóintézeteket kapcsol össze, amelyek információs és kommunikációs technológiák javításának projektjeiben vesznek részt. A holland DANS rendszer digitális repozitóriuma a humán és társadalomtudományi kutatási eredmények hosszú távú archiválásával foglalkozik.

Csehországban az Országos Műszaki Könyvtár végzett kutatást a témával kapcsolatban. A kutatás célja az volt, hogy feltérképezze, a tudományos kutatásban milyen adatok keletkeznek, azokat hogyan archiválják, hasznosítják. A kutatást 19 kérdésből álló online kérdőívvel végezték 2013-ban, 113 intézet bevonásával. A 66 kitöltött kérdőív eredményeiben 48%-os volt a különböző típusú kutatási adat megjelölése, 42% a kísérőanyagok és 10% a posztpublikált anyagok száma. Az adatok archivált formátuma pdf, doc, xml és kép volt (jpeg, tiff), a mennyiségekben tízes vagy százas gigabájtok, néhány válaszban terrabájtok szerepeltek. Az adatok archiválásához kapcsolódó kérdés igazolta, hogy azokat nem központi tárhelyeken, hanem a munkatársak számítógépén tárolják (52%), csupán 18% választotta a központi tárhely megjelölését. A tárolási idővel kapcsolatban 54% tíz évnél hosszabb időt jelölt meg, 31% nem tudta, 15% szerint ilyen nagy mennyiségű adatot nem archiválnak hosszú ideig. Az adatok kezelése 53 válaszadó esetén a kutató feladata, esetleg a könyvtáraké, archívumoké, IT osztályoké, tudományos titkároké vagy a vezetőké. Meglepetésnek számított, hogy a válaszadók 58%-a szerint a tudományos kutatások eredményeit összekapcsolják. Az adatok megosztására késznek bizonyult a válaszadók 68%-a, elutasította 12 köz- és 9 magán-kutatóintézet munkatársa. A megosztás elutasításának okai között szerepelt

az adatokkal való visszaélés lehetősége, néhány intézetben a kutatás saját szellemi tulajdonnak számít, a szabadalmi védelem is felmerült. A cseh kutatásokban a kezdeti fázisban tart a kibővített publikációk megjelenése. Szükséges lenne a kutatási adatok elhelyezésének és archiválásának javítása a kutatóintézetekben, esetleg egy központi tárhelyen történő őrzés-

sel. Az adatok jobb elérhetőségének eszköze az online hozzáférés biztosítása, ám ez szerzői jogokat érintő kérdés, melyben a nyílt hozzáférés licence segítheti a visszaélésektől való félelem megszüntetését.

(Prókai Margit)

Lásd még 71

Az ismertetett cikkek forrásai

American libraries (US)	45. (2014) 9/10., 11/12.
Bibliotekovedenie (RU)	(2014) 4., 5.
Bibliothek (DE)	38. (2014) 3.
BuB (DE)	66. (2014) 10., 11/12.
Collection management (US)	39. (2014) 2-3.
College & research libraries (US)	75. (2014) 4., 6.
Computers in libraries (US)	34. (2014) 7.
Čtenář (CZ)	66. (2014) 7/8., 11., 12.
Dialog mit Bibliotheken (DE)	26. (2014) 2.
IFLA journal (I)	40. (2014) 3., 4.
Information technology and libraries (US)	33. (2014) 4.
ITlib (SK)	17. (2014) 1., 2.
The journal of academic librarianship (US)	40. (2014) 3/4., 5.
Journal of access services (US)	11. (2014) 3., 4.
Journal of documentation (GB)	70. (2014) 6.
Journal of information science (GB)	40. (2014) 6.
Journal of library administration (US)	54. (2014) 5-8.
Journal of the Association for Information Science and Technology (US)	65. (2014) 2., 4., 5., 6.
Knižnica (SK)	15. (2014) 4.
Library hi tech (US)	32. (2014) 4.
Library management (GB)	35. (2014) 6/7.
Library review (GB)	63. (2014) 8/9.
Libri (I)	64. (2014) 4.
New library world (GB)	115. (2014) 5/6., 9/10.
Online information review (I)	38. (2014) 7.
Public library quarterly (US)	33. (2014) 4.
Public services quarterly (US)	10. (2014) 3., 4.
Scandinavian library quarterly (Sx)	47. (2014) 4.
Vestnik BAE (Fx)	(2014) 2.
Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie (DE)	61. (2014) 6.